

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน
พื้นที่กวนพะเยา จังหวัดพะเยา

โดย นายสมศักดิ์ เทพตุน และคณะ

กันยายน 2552

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน พื้นที่กวนพะเยา จังหวัดพะเยา

คณะผู้วิจัย

นายสมศักดิ์	เทพอุ่น
นายไพรัตน์	มันสะเด
นายสมชาย	แผ่นทอง
นายศรีศักดิ์	พลเมืองดี
นายณรงค์	หาญจริง
นายนิรุติ	เตปันคำ
นายวิโรจน์	ข่ายสุวรรณ
นายจักร	กนิษฐ์

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ชุดโครงการ การท่องเที่ยวโดยชุมชน

สารบัญ

	หน้า
สารบัญ	3-4
บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน	5-6
รายชื่อคณะผู้วิจัย	7
บทคัดย่อภาษาไทย	7-8
 บทที่ 1 บทนำ	 9
ความสำคัญของปัญหา	9
วัตถุประสงค์	10
คำถามการวิจัย	10
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	11
ขอบเขตการวิจัย	11
กรอบแนวคิดในการวิจัย	11
รูปแบบและวิธีการดำเนินการวิจัย	11
แผนการดำเนินการวิจัย	12
 บทที่ 2 แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	 14
ภูมิปัญญาท้องถิ่น	14
พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย	18
การท่องเที่ยวโดยชุมชน	29
ยุทธศาสตร์การพัฒนากว๊านพะเยาอย่างยั่งยืน	35
 บทที่ 3 กระบวนการดำเนินงานวิจัย	 39
การดำเนินงานวิจัยระยะที่ 1	
การดำเนินงานวิจัยระยะที่ 2	
การดำเนินงานวิจัยระยะที่ 3	

บทที่ 4 ผลการวิจัย

54

บริบทกว๊านพะเยา ชุมชนวัดบุญยืน ชุมชนบ้านร่องไฮ

-บริบทกว๊านพะเยา

-บริบทชุมชนวัดบุญยืน

-บริบทชุมชนบ้านร่องไฮ

ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวกว๊านพะเยา

ข้อมูลนกที่พบบริเวณกว๊านพะเยา

ปลาในแก่งมูภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา

การจัดปลาแต่ละชนิดในพื้นที่กว๊านพะเยา

เครื่องมือจับปลาตามภูมิปัญญา และความเชื่อ

ปลาที่พบบริเวณกว๊านพะเยา

การแปรรูปอาหารและผลิตผลจากปลาในภูมิปัญญาพื้นบ้าน

สัตว์น้ำอื่น ๆ ที่พบในกว๊านพะเยา

พืชพันธุ์ธรรมชาติและสัตว์น้ำอื่น ๆ ที่พบในกว๊านพะเยา

การพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การประชุมเชิงปฏิบัติการริมระเบียงงานวิจัย

การอบรมนักสื่อความหมาย

กิจกรรมทัวร์นำร่อง

บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

127

สรุป

127

อภิปรายผล

134

ข้อเสนอแนะ

137

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป" กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่ การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็นรูปธรรม โดยเรียนรู้จากการ ปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของ ตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญห่อื่น ๆ ในท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้ อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงอยู่ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหของชาวบ้าน รวมทั้ง เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา พุดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการ เพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกอบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

“กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อ สงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การ ทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจน สามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติด กับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวตนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคน ท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระเบียบ การวิจัย แบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือ ธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.สำนักงานภาค ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าว มาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการบอก เล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่นักวิจัยเป็น อย่างยิ่ง ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.สำนักงานภาค จึงได้ปรับรูปแบบการ เขียนรายงานวิจัย ให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนอออกมาใน รูปแบบที่นักวิจัยถนัด

โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยให้มีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัยสู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว.สำนักงานภาค

ชื่อโครงการ	การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน พื้นที่กวนพะเยา จังหวัดพะเยา		
ชื่อคณะนักวิจัย	นายสมศักดิ์	เทพดุ่น	หัวหน้าโครงการวิจัย
	นายไพล็อต	มันสะเด	นักวิจัย
	นายสมชาย	แผ่นทอง	นักวิจัย
	นายศรีศักดิ์	พลเมืองดี	นักวิจัย
	นายณรงค์	หาญจริง	นักวิจัย
	นายนิรุทธิ์	เตปินคำ	นักวิจัย
	นายวิโรจน์	จ่ายสุวรรณ	นักวิจัย
	นายจักร	กนิสี	นักวิจัย

บทคัดย่อ

โครงการศึกษาวิจัยการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน พื้นที่กวนพะเยา จังหวัดพะเยา เป็นวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อท้องถิ่นโดยเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมหา ร่วมใช้ปัญญา ในกระบวนการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย มี 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษารวบรวมองค์ความรู้ด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ของชุมชนประมงพื้นบ้าน กวนพะเยา (2) พัฒนารูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวรอบกวนพะเยาโดยชุมชนประมงพื้นบ้านภายใต้เงื่อนไข ปัจจัยที่มีอยู่ (3) สร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอกในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติกวนพะเยา

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการสร้างความรู้ในตัวท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่นเพื่อคนท้องถิ่นโดยมุ่งแก้ไข ปัญหาด้วยการทดลองทำจริงและมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระเบียบในขณะเดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงานเป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่ นักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง จึงปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้ยืดหยุ่นและมีความง่ายต่อการนำเสนอในรูปแบบที่นักวิจัยถนัดโดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบ ที่เป็นวิชาการมากเกินไป จนในที่สุดก็สามารถสรุปบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่นต่อไป

การศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาในบริบทกวนพะเยาทำให้รู้ว่าชาวประมงรู้จักสังเกตพฤติกรรมนิสัย ของปลาแต่ละชนิดจากประสบการณ์ตรงของการใช้ชีวิตในกวนพะเยา องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหลาย ๆ เรื่องยังไม่ได้ถูกบันทึกเก็บไว้เป็นหลักฐานข้อมูลของท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่นเองบางเรื่องกำลังจะสูญ

หายไปกับคนเฒ่าคนแก่ที่ตายไป ซึ่งจะเชื่อมโยงไปถึงข้อมูลต่าง ๆ ทั้งธรรมชาติของสิ่งนั้น ๆ กับวัฒนธรรมของคนท้องถิ่นแล้วบางเรื่องยังเชื่อถึงผีหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ

ด้วยศักยภาพของชุมชนประมงพื้นบ้านที่มีทั้งภูมิปัญญา วิถีชีวิตและประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนประมงพื้นบ้าน จึงทำให้เกิดมีการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวของชุมชนประมงพื้นบ้าน เพื่อให้เกิดเป็นรูปธรรมและเหมาะสมกับพื้นที่จึงจัดเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนวัดบุญยืน – ชุมชนบ้านร่องไฮ ซึ่งมีโปรแกรมหรือคู่มือเส้นทางท่องเที่ยว คือ นมัสการครูบาเจ้าอินโต ชมพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน นั่งเรือชมวิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้าน บอกเล่าตำนานวัดกลางกว๊าน ชมภูมิปัญญาดีมีด วิถีชีวิตท้องถิ่นโฮมสเตย์ที่ชุมชนบ้านร่องไฮ ประทับใจกับเมนูปลาเพื่อสุขภาพ เกิดการสร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอก

การบริหารจัดการรูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจึงทำให้สถาบันการศึกษาและองค์กรต่าง ๆ ได้ให้ความสนใจในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ให้ชุมชนเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการเองยังเป็นการส่งเสริมในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต ยังทำให้ชาวบ้านได้เกิดกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง

การวิจัยครั้งนี้ ที่สำคัญ ทำให้ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา ได้รูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมและสอดคล้องกับชุมชนอย่างแท้จริงที่มุ่งเน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้และมีส่วนร่วมของชุมชนและสังคมภายนอกโดยมีคู่มือเส้นทางท่องเที่ยวและองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญา ประเพณี วัฒนธรรมประวัติศาสตร์ที่โดดเด่นเฉพาะตัวสามารถพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้แก่องค์กรการศึกษา ต่าง ๆ

บทที่ 1

บทนำ

กว๊านพะเยาเป็นบึงน้ำจืดพื้นที่ชุ่มน้ำที่ใหญ่ที่สุดของระบบนิเวศลุ่มน้ำอิง และภาคเหนือตอนบน ครอบคลุมพื้นที่ 12,831 ไร่ ถูกขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญในระดับนานาชาติ ตามอนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำ (Ramsar Convention) ในมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2543 จึงมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่ต้องฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ โดยให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ พืชน้ำ นกน้ำ และวิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชนรอบกว๊านพะเยา เพื่อให้คนกับกว๊านสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุลย์ จากสภาพปัญหา กว๊านพะเยาด้านต่าง ๆ ของกว๊านพะเยาที่สะสมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น ปัญหาการตื้นเขิน การลดลงของจำนวนสัตว์น้ำ การขยายและแพร่พันธุ์ของผักตบชวาอย่างรวดเร็ว ปัญหาคุณภาพน้ำ การบุกรุกพื้นที่ กว๊านพะเยาจากนายทุนและชาวบ้านปัญหาการประสานงานด้านการบริหารจัดการในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับ กว๊านพะเยาของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนท้องถิ่น ยังไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน จากปัญหาเหล่านี้ส่งผลให้ระบบนิเวศน์กว๊านพะเยามีความเสื่อมโทรม ทำให้ปริมาณและชนิดของพันธุ์ปลาลดลง และชาวประมงพื้นบ้านที่อาศัยอยู่รอบกว๊านพะเยาทั้ง 14 ชุมชน หรือประมาณ 500 กว่าคนต้องเผชิญกับปัญหาจับปลาที่ไม่พอกับการเลี้ยงชีพ และมีรายได้จากการทำประมงที่ลดลง ตลอดจนการกวดขันของเจ้าหน้าที่ ภาครัฐที่ได้กำหนดพื้นที่ห้ามจับปลาในกว๊าน และห้าจับปลาในฤดูปลาวางไข่ ทำให้ชาวประมงหลายคนผันแปรชีวิตไปขายแรงงานในเมืองพะเยาและต่างจังหวัด แต่ส่วนใหญ่ยังคงยึดอาชีพนี้อยู่ หลายครั้งได้เกิดปัญหาระหว่างชาวประมง กับเจ้าหน้าที่ประมง จึงทำให้ชาวประมงที่อาศัยอยู่รอบกว๊านพะเยาได้รวมกัน เป็นเครือข่ายชมรมประมงพื้นบ้าน เพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองและหาหนทางแก้ไขปัญหาร่วมกับภาครัฐ และได้พัฒนาการรวมกลุ่มทำกิจกรรมและประสานงานกับภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นโดยชุมชน

ระยะแรกของการเริ่มต้นชมรมชาวประมงพื้นบ้าน มีโครงการพะเยาเพื่อการพัฒนาและเป็นที่เล็ง ในการดำเนินงาน ระยะที่สองในปัจจุบันมีศูนย์สังคมพัฒนามณฑลเชียงใหม่ สาขาพะเยามาเป็นที่เล็ง จากผลการดำเนินงานที่ผ่านตั้งแต่ระยะแรกจนถึงปัจจุบันทำให้ชมรมชาวประมงพื้นบ้านได้เข้ามามีบทบาทในการดูแลกว๊านพะเยาและเป็นที่ยอมรับกับหน่วยงานภาครัฐราชการมากขึ้น บางปัญหาได้รับการคลี่คลายร่วมกัน กับฝ่ายรัฐ เช่น การฟื้นฟูปริมาณปลาให้กับกว๊านและการกำหนดพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์ปลาของเครือข่ายชมรมประมงพื้นบ้านกับสำนักงานประมงกว๊านพะเยา จากเวทีการประชุมสรุปงานประจำปี 2547 ที่ผ่านมามีคณะกรรมการชมรมชาวประมงกว๊านพะเยาได้เห็นแนวทางในการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่าย การท่องเที่ยวก็เป็นประเด็นที่จะเป็นหนึ่งที่จะเป็นรายได้เสริมของอาชีพประมง ประกอบกับทาง จังหวัดได้มีนโยบายที่จะพัฒนาการท่องเที่ยว และได้มีแผนยุทธศาสตร์ของจังหวัดพะเยา ปี 2548 – 2550 จากการพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัดที่ผ่านมาคือได้จัดซื้อเรือพายเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่จะลงเที่ยวชม

กว๊านพะเยา 50 ลำและมอบให้ทางเครือข่ายชมรมประมงพื้นบ้านดูแลจัดการจำนวน 10 นอกจากนี้ทางจังหวัดยังได้บูรณะปรับปรุงภูมิทัศน์โบราณสถานบ้านร่องไฮ

จากการดำเนินการด้านการท่องเที่ยวที่ผ่านมา เครือข่ายชมรมชาวประมงพื้นบ้าน ซึ่งมีศักยภาพและโอกาสในหลายด้าน เช่น มีธรรมชาติ โบราณสถาน วิถีชีวิตชาวประมง ภาครัฐให้การสนับสนุน เป็นจุดแวะของนักท่องเที่ยว มีข้อมูลวิจัยเกี่ยวกับกว๊านอยู่บ้างแล้ว และได้มีนักท่องเที่ยวประเภทผู้ซึ่งมาศึกษาดูงานการจัดการกว๊านของชมรมชาวประมงพื้นบ้านบ้างแล้ว แต่ชมรมก็ยังมีข้อจำกัดและอุปสรรคอยู่หลายด้าน อันได้แก่ ระบบการจัดการเรือนำเที่ยว ทั้งงบประมาณในการดูแลรักษา สถานที่เก็บเรือ มัคคุเทศก์นำเที่ยวยังไม่มี ความมั่นใจในการนำเสนอข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว การนำเสนอข้อมูลของมัคคุเทศก์แต่ละคนไม่ตรงกัน และยังขาดข้อมูลที่จะนำเสนอในหลาย ๆ ด้าน จำนวนนักท่องเที่ยวมีน้อย การประสานงานหน่วยงานในพื้นที่ยังมีข้อจำกัดและมีข้อมูลไม่ตรงกัน ระบบความปลอดภัยในการนำเที่ยวกว๊านยังมีน้อยกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวไม่หลากหลาย สภาพแวดล้อมในกว๊านยังไม่ได้มีการปรับปรุงเช่น ปัญหาน้ำเสีย ผักตบชวามีมากเกินไปบนพื้นที่ ชาวประมงพื้นบ้านยังขาดข้อมูลเกี่ยวกับกว๊านหลายด้าน เช่น พืช สัตว์ นก แมลง ดอกไม้ ดำนานพื้นบ้านที่เกี่ยวกับกว๊าน ประวัติศาสตร์ ท่าเรือจุดขึ้นลงของนักท่องเที่ยวยังไม่ได้มีการปรับปรุงและวิธีการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าของมัคคุเทศก์ยังไม่ดี เนื่องจากการท่องเที่ยวทางน้ำ บางครั้งมีฝนตก ลมแรง หรือหมอกลงจัดนักท่องเที่ยวไม่สามารถลงเรือตามรายการได้ จากศักยภาพและข้อจำกัดเครือข่ายชมรมประมงพื้นบ้านที่ได้ดำเนินการท่องเที่ยวที่ผ่านมาจึงได้เกิดบทเรียนด้านการท่องเที่ยวมาบ้างแล้วแต่ยังขาดทิศทาง วิธีเตรียมการที่จะรับมือกับการท่องเที่ยวที่เป็นระบบ ดังนั้นเครือข่ายชมรมประมงพื้นบ้านจึงสนใจที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่กว๊านพะเยา ที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารวบรวมองค์ความรู้ด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ และภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา
2. พัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวรอบกว๊านพะเยา โดยชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน ภายใต้เงื่อนไข ปัจจัยที่มีอยู่
3. สร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอกในการฟื้นฟู และอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติกว๊านพะเยา

คำถามการวิจัย

ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจะมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ ที่มีความเหมาะสม และยั่งยืนได้อย่างไร

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ได้องค์ความรู้ด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ และภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ของชุมชนชาวประมงบ้านกวันพะเยา
- 2) ได้คู่มือการสื่อความหมายของกวันพะเยา
- 3) ได้รูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนชาวประมงพื้นบ้านกวันพะเยาชุมชนชาวประมงพื้นบ้านกวันพะเยาเกิดการเรียนรู้และถ่ายทอดเทคนิควิธีการฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกวันพะเยา

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

- 1.1. ชุมชนวัดบุญยืน ต.เวียง อ.เมือง จ.พะเยา
- 1.2. ชุมชนบ้านร่องไฮ ต.แม่โต อ.เมือง จ.พะเยา
- 1.3. ชุมชนประตูประสาท ต.เวียง อ.เมือง จ.พะเยา

ขอบเขตด้านเนื้อหา

องค์ความรู้ด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ และภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านกวันพะเยา

รูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวรอบกวันพะเยา โดยชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน กระบวนการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอกในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกวันพะเยา

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้กรอบแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน ที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเป็นแนวคิดในการศึกษาวิจัย โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการค้นหาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในบริบทของกวันพะเยา ยกระดับพัฒนาจัดการการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ

รูปแบบและวิธีการดำเนินการวิจัย

1. ประชุมชี้แจงข้อมูล กำหนดบทบาทหน้าที่ ร่วมกันวางแผนการรวบรวมจัดเก็บข้อมูลในด้านต่าง ๆ ซึ่งมีวิธีการเก็บข้อมูลโดยการตั้งคำถามกระบวนการสื่อความหมายธรรมชาติและวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือ เพื่อเปิดประเด็นการคิดร่วมกันในการสนทนาแบบรายบุคคล รายกลุ่มเล็ก และกลุ่มใหญ่ถ้ามีโอกาสและความเหมาะสมกับเนื้อหาข้อมูลที่ต้องการ

2. ศึกษารวบรวมข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิร่วมกับทีมวิจัย จากสมาชิกชุมชนปราชญ์ชุมชนผู้นำพระสงฆ์ เอกสารรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง สัมภาษณ์แลกเปลี่ยนพูดคุยบุคคลที่เกี่ยวข้องกับกวันพะเยาทั้งในอดีตและปัจจุบัน จัดทำฐานข้อมูลอย่างเป็นระบบของหนังสือคู่มือองค์ความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับกวันพะเยาและชุมชน

3. สํารวจเก็บข้อมูลสถานที่ กิจกรรมที่น่าสนใจของชุมชนและกวีานพะเยา เพื่อจัดทำเส้นทาง การท่องเที่ยว รายการการท่องเที่ยว โดยทีมวิจัยร่วมสํารวจกับผู้รู้ในด้านต่าง ๆ และตรวจสอบความถูกต้องของ ข้อมูลเหล่านั้นร่วมกันของชุมชน

4. ฝึกปฏิบัติการบริหารจัดการรายการท่องเที่ยว โดยเชิญที่ปรึกษาในด้านต่าง ๆ และผู้รู้ท้องถิ่นมาร่วม รายการท่องเที่ยวเพื่อรับฟังข้อเสนอแนะมุมมองในการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนของชุมชน

5. ศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ แนวคิดในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน ร่วมกับชุมชนอื่น ๆ ที่กำลังดำเนินการและมีประสบการณ์ในด้านการท่องเที่ยว

6. ประชุมเพื่อประมวลข้อมูลและวิเคราะห์ห้้องค์ความรู้ท้องถิ่นของสมาชิกชมรมประมงพื้นบ้าน ระหว่างนักวิจัยโครงการ นักวิจัยชุมชน และทีมบุคลากรที่จะบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

7. วางแผนจัดการรายการท่องเที่ยว และประชาสัมพันธ์ ติดต่อประสานงานกับนักท่องเที่ยว ตัวอย่างตามสถาบันการศึกษาหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของจังหวัดพะเยาและจังหวัดใกล้เคียง ให้บุคลากรได้ฝึกปฏิบัติการทดลองการบริหารจัดการรายการท่องเที่ยวเพื่อรับฟังข้อเสนอแนะความคิดเห็น จากผู้ร่วมรายการ

8. พัฒนาปรับปรุงข้อจำกัดและศักยภาพในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน ดำเนินการประชุมเชิงปฏิบัติการและฝึกอบรมกับหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทั้งภาครัฐและ เอกชน

9. ประชาสัมพันธ์รายการการท่องเที่ยวและวางแผนกลยุทธ์ทางการตลาด การขาย จัดทำสื่อ รายการท่องเที่ยวสู่สาธารณชน องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

10. สรุปผลการดำเนินการศึกษาวิจัยของโครงการ ฯ

แผนการดำเนินการวิจัย

* แผนระยะที่ 1

1. จัดเวทีประชุมทีมงานวิจัยประจำเดือน ๆ ละ 1 ครั้ง รวม 6 ครั้ง
2. เวทีทำความเข้าใจชี้แจงวัตถุประสงค์และเป้าหมายโครงการกับชุมชนเป้าหมาย ชุมชน ละ 1 ครั้ง
3. ศึกษารวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. ศึกษารวบรวมข้อมูลสถานการณ์ด้านการท่องเที่ยวพื้นที่กวีานพะเยาและบริเวณใกล้เคียง
5. ศึกษาทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกวีานพะเยา
6. นำเสนอแลกเปลี่ยนและคืนข้อมูลให้ชุมชน
7. สรุปผลงานโครงการฯ ระยะที่ 1 และวางแผนงานระยะที่ 2 ร่วมกับชุมชนและทีมวิจัย

* แผนงานระยะที่ 2

1. จัดเวทีประชุมเตรียมความพร้อมในด้านต่าง ๆ กับชุมชน เพื่อรองรับการท่องเที่ยวและชี้แจงแผนงานระยะที่ 2
2. จัดทำรายการ เส้นทาง ปฏิทินการท่องเที่ยว ของชุมชนและกวนพะเยา
3. จัดทำหนังสือคู่มือและหัวเรื่องการสื่อความหมายธรรมชาติ และวัฒนธรรมสำหรับมัคคุเทศก์ท้องถิ่นนำเที่ยว
4. จัดเวทีประชุมเพื่อสร้างกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติ ค่าใช้จ่ายด้านการนำเที่ยว ที่พัก อาหาร ยานพาหนะของที่ระลึก ความสามารถในการรับนักท่องเที่ยว และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน
5. ศึกษาฐานด้านการท่องเที่ยวเกี่ยวกับชุมชนที่มีประสบการณ์ด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน
6. จัดทำหนังสือคู่มือเอกสารเผยแพร่ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวแก่ผู้สนใจและบริษัทนำเที่ยว
7. จัดประชุมทีมงานวิจัยสรุปผลการดำเนินกิจกรรมระยะที่ 2 พร้อมวางแผนงานในระยะที่ 3

* แผนงานระยะที่ 3

1. จัดประชุมทีมงานวิจัยเพื่อวางบทบาทหน้าที่ในการบริหารจัดการและดำเนินการ
2. ติดต่อประสานงานกับกลุ่มนักท่องเที่ยว และเตรียมความพร้อมของทีมงานและชุมชน
3. ฝึกปฏิบัติการนำเที่ยวตัวอย่างครั้งที่ 1
4. สรุปและประเมินผลการปฏิบัติการนำเที่ยวของทีมงานวิจัย
5. จัดเวทีประชุมวิเคราะห์การปฏิบัติการท่องเที่ยวเกี่ยวกับชุมชน และปรับปรุงพัฒนาวิธีการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว
6. ฝึกปฏิบัติการนำเที่ยวตัวอย่างครั้งที่ 2 โดยเชิญสื่อมวลชนด้านต่าง ๆ เจ้าหน้าที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย บริษัทนำเที่ยว
7. สรุปและประเมินผลการทดลองนำเที่ยวเกี่ยวกับชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้อง
8. สรุปผลการดำเนินโครงการฯ และจัดทำรายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์

บทที่ 2

แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยชิ้นนี้มุ่งพัฒนาการท่องเที่ยวพื้นที่กว๊านพะเยาด้วยหลักการแนวความคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยการใช้องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านมาจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นหลัก รวมทั้งได้มีการศึกษาสถานการณ์การท่องเที่ยวในอดีตและปัจจุบันที่เกิดขึ้นในพื้นที่ รวมไปถึงนโยบายต่างของพื้นที่ที่เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น เพื่อให้เกิดการพัฒนา รูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวรอบกว๊านพะเยา รวมถึงการสร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชุมชนและสังคมภายนอกในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้น การกำหนดกรอบแนวคิดและขอบเขตการศึกษา จึงต้องทบทวนและศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ในการวางแนวทางการวิจัยให้เกิดความชัดเจน

● ภูมิปัญญาและพัฒนาการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัว และการดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสถานะต่าง ๆ ในพื้นที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรม กับกลุ่มชนอื่นจากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่น ที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กัน แล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์ หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อม และบริบททางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญา อันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหา และการปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2541)

จารุวรรณ ธรรมนัตร (2538) ได้ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญาไว้ว่า ภูมิปัญญา หมายถึงแบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่า แสดงถึงความสามารถของบุคคลและสังคม ซึ่งได้สั่งสมและปฏิบัติต่อกันมา ภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคลหรือทรัพยากรความรู้ก็ได้

ความหมายของภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นคำที่ใช้ในความหมายที่ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “local wisdom” หรือ Indigenous Knowledge ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้นในบริบททาง กายภาพและวัฒนธรรมทางภูมิคุ้มกันระหว่างคนกับระบบนิเวศชุดหนึ่ง โดยการวางอยู่บนหลักการพื้นฐานที่ว่า ความรู้มิได้เป็นสมบัติของใครคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ หากแต่ความรู้เป็นของชุมชนกลุ่มชนต่าง ๆ ได้สั่งสมสืบทอดและพัฒนาเป็นเวลานานร้อยนับพันปี แม้องค์ความรู้ของภูมิปัญญาพื้นบ้าน จะมีลักษณะใกล้เคียงกับ

องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในบางส่วนคือเป็นองค์ความรู้ที่ได้ผ่านการพิสูจน์ทดลองและผ่านกระบวนการคัดสรรปรับปรุงและพัฒนา ความคิดอย่างเป็นระบบมาแล้ว แต่ข้อแตกต่างของภูมิปัญญาพื้นบ้านจากวิทยาศาสตร์ ก็คือ ภูมิปัญญาพื้นบ้านมีลักษณะจำเพาะเจาะจงเฉพาะท้องถิ่น พื้นที่หรือระบบนิเวศใดชุดหนึ่ง องค์ความรู้นั้น ๆ เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยกันและกันระหว่างมนุษย์ สัตว์ พืช พลังธรรมชาติและลักษณะจำเพาะของภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวพันเชื่อมโยงอย่างแนบแน่น กับมิติทางสังคมและสิทธิของชุมชน ซึ่งความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์เชื่อว่า ความรู้มีลักษณะเป็นสากลและแยกออกจากหากจากธรรมชาติ อย่างไรก็ตามมีผู้ให้ความหมายของคำว่าภูมิปัญญา พื้นบ้านไว้มากมายที่สำคัญพอสรุปได้ดังนี้

กิตติพร ศิริสุต (2538) ภูมิปัญญาพื้นบ้านหมายถึง มวลประสบการณ์และมวลความรู้ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข โดยการประสมประสานความรู้ความคิดเข้าด้วยกันในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และได้รับการถ่ายทอดสั่งสมกันมาผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย

อังกุล สมกะเนย์ (2535) ภูมิปัญญาพื้นบ้านหมายถึง มวลความรู้และมวลประสบการณ์ของชาวบ้าน ที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข โดยได้รับการถ่ายทอดสั่งสมกันมาผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับยุคสมัย

ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์ (2537) ภูมิปัญญาพื้นบ้านหมายถึงความรู้และประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษหรือได้รับโดยการศึกษาอบรมจากสถาบันในชุมชนได้แก่ วัดและครอบครัว รวมทั้งความรู้และประสบการณ์ตรงของคนในสังคมในท้องถิ่นที่ได้จากการสะสมประสบการณ์ในการทำงาน การประกอบอาชีพ และการเรียนรู้จากธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งอาจจะเป็นทั้งแนวคิดกิจกรรมและบุคคล ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน

เสน่ห์ จามริก (2532) ภูมิปัญญาพื้นบ้านหมายถึงกระบวนการทางปัญญาความคิดเพื่อแสวงหาองค์ความรู้ของชุมชนในท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงกระแสความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ จิตใจและพฤติกรรม สังคม องค์กร และวัฒนธรรมชุมชนเศรษฐกิจ เทคโนโลยีการผลิต และในที่สุดการพึ่งตนเอง

ลักขณา รอดสน (2540) ภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึง ความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษเพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุขในแต่ละสภาพแวดล้อม โดยการประสมประสานความรู้ความคิดเข้าด้วยกันในการใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ ล้วนเป็นสิ่งที่มีความค่าโดยผ่านกระบวนการการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย จะเห็นได้ว่า นักวิชาการหลาย ๆ ท่านที่อธิบายความรอบรู้ของชาวบ้านในความหมายใกล้เคียงกัน พอสรุปได้คือ หมายถึง ความรอบรู้ของชาวบ้านหรือนักปราชญ์ชาวบ้านที่เรียนรู้จากการสังเกตการณ์ซ้ำ ๆ จนเกิดเป็นความรู้ เป็นประสบการณ์โดยตรงหรือทางอ้อม เพื่อใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ คือการประกอบอาชีพหรือเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต การดูแลสุขภาพสภาพการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังรวมถึงการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้ และการประสานความรู้ตลอดจนประสบการณ์ใหม่ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ที่เกื้อหนุนให้เกิดทางเลือกใหม่ ๆ ที่มีลักษณะเป็นสากลและเฉพาะเหมาะสมกับท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งทั้งหมดเป็นเรื่องของวิถีชีวิตของชุมชน ที่สืบทอดมายาวนาน โดยมี

จุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความสมดุลความพอดี และเชื่อมโยงกับครอบครัว สังคม สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ รวมทั้งสิ่งเหนือธรรมชาติ

ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้าน

สามารถ จันทรสุรย์ (2534) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน ลักษณะที่เป็นรูปธรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปศาสตร์ และอื่น ๆ ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

- ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดคือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ
- ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชน
- ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้

เสรี พงศ์พิศ (2529) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สำคัญมีดังนี้

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลป ดนตรีและอื่น ๆ

ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันคือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด คือความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชน
3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ ทั้งหลายทั้งสามลักษณะนี้คือ ชีวิตของชาวบ้านที่สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพในทั้งสามด้าน ที่กล่าวมาแล้วนั้น ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

ยศ สันตสมบัติ (2542) ได้กล่าวในบทสรุปเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น เศรษฐกิจชุมชนและการพัฒนาอย่างยั่งยืน ว่าจะต้องมีองค์ประกอบสำคัญอย่างน้อย 4 ประการด้วยกัน คือ

1. ชุมชนเรียนรู้ หมายความว่า คนต้องเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาโดยเน้นการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่นเป็นหลัก ชุมชนจะต้องมีกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยสืบทอดภูมิปัญญาเดิมและปรับปรุงประยุกต์เข้ากับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เพื่อตอบสนองความต้องการของยุคสมัยได้อย่างแท้จริง หากเป็นชุมชนในชนบทที่ทำการผลิตในภาคเกษตรนัยสำคัญของการเป็นชุมชนการเรียนรู้ย่อมหมายความว่า ชุมชนดังกล่าวมีการปรับปรุง คัดเลือกและพัฒนาสายพันธุ์พืชอย่างต่อเนื่อง สามารถควบคุมระบบการผลิตและสร้างอำนาจต่อรองกับภายนอกได้อย่างรู้เท่าทัน

2. ชุมชนจะต้องมีระบบการจัดการทรัพยากรที่ดี และมีสภาพแวดล้อมที่ดีมีทรัพยากรในระดับที่ยังคงใช้ประโยชน์ได้ มีสำนึกของความเป็นชุมชน มีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งสามารถจัดการความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งภายในและภายนอกชุมชน รวมถึงชุมชนยังต้องมีความสามารถในการวางแผนเพื่อจัดระเบียบของชุมชนต่าง ๆ และจัดการความขัดแย้งได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนต่าง ๆ ที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น ใช้ป่าผืนเดียวกันหรือใช้สายน้ำเดียวกัน เป็นต้น มีการสร้างเครือข่ายพหุภาคีโดยเน้นความร่วมมือระหว่างชุมชน นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานรัฐและเอกชน เพื่อสร้างขึ้นเป็นประชาคมในระดับต่าง ๆ ซึ่งทำงานสู่จุดมุ่งหมายในการสร้างสังคมร่วมกัน

3. ชุมชนต้องมีศักยภาพในการผลิต ชุมชนจะต้องมีความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในฐานทรัพยากรของตนเองว่า มีจุดแข็งอยู่ตรงไหน ชุมชนมีศักยภาพในการผลิตอะไร ใช้อะไร ขายอะไรได้อย่างยั่งยืน ศักยภาพในการผลิตยังหมายถึงการเรียนรู้ที่จะเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิตด้วยการแปรรูป การบรรจุหีบห่อ การส่งเสริมบทบาทการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือรูปแบบของการสร้างรายได้อื่น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้และการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ศักยภาพในการผลิตยังรวมถึงการที่ชุมชนจะต้องมีทุน ซึ่งมาจากการริเริ่มของชาวบ้านเอง มีการพัฒนาระบบการบริหารการผลิต เช่น การทำบัญชี การพัฒนาระบบตลาด มีความรู้เรื่องตลาดร้านค้าชุมชน ไปจนถึงการส่งออก ตามแต่ระดับการพัฒนาและศักยภาพของแต่ละชุมชนเป็นสำคัญ

4. ชุมชนจะต้องมีศักยภาพในการกำหนดและจัดการชีวิตของตนเอง นั่นหมายถึงว่า ชุมชนสามารถดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี ปราศจากการแทรกแซงและครอบงำจากภายนอก มีความเป็นตัวของตัวเอง มีความเคารพในจารีตประเพณี ระบบคุณค่าและรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตน

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2537) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่อดีตอันยาวนาน จนกลายเป็นวิถีชีวิตประจำวันของตนเองและชุมชนตลอดมา ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นมรดกทางสังคมที่ได้จากการเรียนรู้ โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม จนกลายเป็นรากฐานสำคัญของชีวิตและสังคม อันเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิต และการพัฒนาที่ยั่งยืน วัฒนธรรมของสังคมที่มาจากรากเหง้าของภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่นำไปสู่การปรับปรุงตัวของชุมชนให้เข้ากับบริบททางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นที่มีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่อง และได้อธิบายไว้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้านคือ ความเชื่อ ความรู้ที่มีทั้งสติ และปัญญา อันเป็นเรื่องขึ้นแก่ผู้คนในสังคม ในชุมชน ก่อนที่ความรู้หรือภูมิปัญญาสมัยใหม่จะเข้ามา ว่าการใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวรกับคน ป่า กับภูเขา น้ำ ไฟ (อำนาจเหนือธรรมชาติ) กับหญ้า สัตว์ แมลง ผู้เป็นเพื่อนร่วมโลกนั้นสามารถทำได้อย่างไร โดยได้แบ่งภูมิปัญญาชาวบ้านเป็น 2 ระดับคือ

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านในระดับ “สามัญสำนึก” ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่ายแต่เป็น “วัฒนธรรม” ความรู้ในการผลิต เทคนิคการเพาะปลูก (ทำนา ทำไร่ ระบบเหมืองฝาย) การจัดสัตว์ การหาอาหาร

2. ภูมิปัญญาชาวบ้านระดับความเชื่อที่ปรากฏในตำนานปรัมปรา นิยายพื้นบ้าน สุภาษิตคำคม คติธรรม การขับร้อง ศิลปะ พิธีกรรม ฯลฯ

ส่วน ปกรณ์ จริงสูงเนิน (2536) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาที่แท้ ซึ่งเกิดจากระบวนการเรียนรู้ และพัฒนา สร้างปัญญาร่วมกันอย่างต่อเนื่องจนเกิดสิ่งที่เรียกว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน ประกอบด้วยความรู้สำคัญ 3 ประการ คือ

1. ความรู้สืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่นโดยเป็นความรู้ที่จัดความรู้สืบทอดเห็นแก่ตัวหรือตัวใครตัวมัน แล้วก่อให้เกิดความรู้สืบทอดที่ขัดแย้ง ความเห็นเป็นชุมชนให้ร่วมกันแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

2. ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการชุมชนเพื่อแก้ปัญหาต่างๆอย่างเต็มพลังและประสิทธิภาพสูงขึ้น โดยเป็นความรู้เกี่ยวกับการกำหนดจัดองค์กร บทบาทหน้าที่ สิทธิอำนาจวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ตั้งอยู่บนรากฐานของการสำนึกรับผิดชอบชุมชน ยิ่งกว่าการตั้งอยู่บนรากฐานของผลประโยชน์

3. ความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยี หรือเทคนิควิธีการต่าง ๆ ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างเหมาะสมแต่ละท้องถิ่น และอยู่บนรากฐานของความสำนึกรับผิดชอบที่ดึงมาต่อชุมชน สิ่งแวดล้อม

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้สะสมถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น หรือชุมชนนั้น ๆ ทั้งโดยประสบการณ์ตรง และประสบการณ์อ้อม ซึ่งได้ทำหน้าที่ชี้นำว่าจะใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนและถาวรกับคนในชุมชนหรือสังคมด้วยกันกับทรัพยากรธรรมชาติ กับสภาพแวดล้อมรอบตัวท่ามกลางพลวัตของสังคมและการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นที่เหมาะสม โดยที่องค์ประกอบของภูมิปัญญาในการศึกษาครั้งนี้เน้นที่วิถีชีวิตเกี่ยวกับโลกทัศน์ ความเชื่อ พิธีกรรม องค์ความรู้ในการปฏิบัติ และความสัมพันธ์ทางสังคม ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ และความสัมพันธ์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ในมิติการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านนำไปสู่การจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร ตลอดจนวิถีการจัดการในบริบทของสภาพแวดล้อมและสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป

2. พัฒนาการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย

การท่องเที่ยวของประเทศไทยตลอดช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา กล่าวได้ว่ามีภาพลักษณ์ทั้งในเชิงบวกหรือเชิงสร้างสรรค์ และในเชิงลบที่ไม่ค่อยดีงามเท่าใดนัก นอกจากจะได้รับการกล่าวขานว่า เป็น “ดินแดนแห่งรอยยิ้ม” (Land Of Smile) แล้วยังได้รับการกล่าวขานว่าเป็นดินแดนแห่งการมอมเมาหรือ “ดินแดนแห่งอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวทางเพศ” (Land of sex industry)

แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecological tourism) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวทางเลือกที่มุ่งเน้นการชื่นชมสัมผัสธรรมชาติ ศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น โดยชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม และได้รับประโยชน์ในเชิงรายได้อย่างทั่วถึงและยุติธรรม มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งส่งเสริมผู้คนในชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตดี อันเป็นทางเลือกใหม่ของการท่องเที่ยวในยุคศตวรรษที่ 21

ช่วงที่ผ่านมา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) พยายามปรับทิศทางการท่องเที่ยวของประเทศ ให้มีความสอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าว และได้เผยแพร่เอกสารสิ่งพิมพ์ “การดำเนินงานเรื่อง Ecotourism ในประเทศไทย” ให้ภาพรวมของพัฒนาการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยแบ่งพัฒนาการออกเป็น 3 ช่วงดังนี้

- ยุคเริ่มต้นของแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

แนวคิดดังกล่าวเริ่มในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2519 มีการเสนอแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ แผนแรก เนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งเน้นให้น้ำหนักความสำคัญไปที่มิติทางเศรษฐศาสตร์เป็นหลัก และกล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ใช้อย่างลอย ๆ ไม่ได้ระบุรายละเอียดและแนวทางที่ชัดเจน

ในช่วงยุคบุกเบิกของแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมท้องถิ่นในกลุ่มผู้สนใจพิเศษเฉพาะด้าน (Special interested in nature and local culture) อาทิ การศึกษาป่าศึกษาธรรมชาติ การดูนก การดำน้ำ การเที่ยวชมโบราณสถาน การเที่ยวชมศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่าง ๆ

- ยุคกลางของแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ยุคกลางของแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอยู่ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2519 – 2535 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สรุปบทเรียนการกำหนดให้การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมบริการ ซึ่งเป็นการเล็งผลเลิศในเชิงเศรษฐกิจเป็นหลัก และพบว่า การส่งเสริมการท่องเที่ยวในช่วงที่ผ่านมาก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมาก ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ประเทศไทยเผชิญปัญหาวิกฤติด้านเศรษฐกิจอย่างรุนแรง รัฐบาลที่มีพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี และนายสมหมาย สุนทระกุล เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ได้ประกาศมาตรการลดค่าเงินบาท และมุ่งหวังรายได้จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว มาช่วยฟื้นเศรษฐกิจของประเทศ

แนวคิดการใช้การท่องเที่ยวดึงเงินตราต่างประเทศเข้ามาฟื้นฟูเศรษฐกิจดังกล่าว มีการแปรผลสู่การปฏิบัติในรูปของ “เทศกาลปีท่องเที่ยวไทย) (Visit Thailand Year Festival) และมีการประชาสัมพันธ์เทศกาลดังกล่าวไปทั่วโลก ส่งผลให้มีนักท่องเที่ยวจากทั่วโลกเดินทางเข้ามายังประเทศไทยมากเป็นประวัติการณ์

เทศกาลปีท่องเที่ยวไทยประสบความสำเร็จสูงยิ่ง รายได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสูงมากเป็นอันดับหนึ่ง เมื่อเปรียบเทียบกับยอดรายได้จากการส่งออกสินค้าออก ก่อให้เกิดผลดีในเชิงเศรษฐกิจ หลายประการ อาทิ การลงทุนก่อสร้างโรงแรม รีสอร์ท เกสต์เฮาส์ ร้านอาหาร ภัตตาคาร นวดแผนโบราณ มีการว่าจ้างแรงงานภาคบริการ ทั้งพนักงานโรงแรมและที่พักมัคคุเทศก์นำเที่ยว ธุรกิจรถเช่า ฯลฯ และมีการขยายตัวของธุรกิจภาคการผลิตที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เป็นต้นว่า การผลิตสินค้าหัตถกรรม อาทิ การทอผ้าไหม ผ้าฝ้าย การจักสาน การทำดอกไม้ประดิษฐ์ การแกะสลักไม้ เครื่องประดับตกแต่งบ้าน เครื่องปั้นดินเผา ฯลฯ

ในทางกลับกัน แม้การขยายตัวของการท่องเที่ยวจะนำเงินตราเข้าประเทศปีละมหาศาล แต่ได้ก่อปัญหาผลกระทบอย่างรุนแรงทั้งด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม ต่อพื้นที่ท่องเที่ยวหลักทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นกรุงเทพฯ พัทยา หาดใหญ่ ภูเก็ต เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ขอนแก่น และอุดรธานี ฯลฯ ดังนั้นนักท่องเที่ยวต่างชาติส่วนหนึ่งมองภาพลักษณ์ของประเทศไทยบิดเบี้ยวจาก “ดินแดนแห่งรอยยิ้ม” (Land of Smile) เป็น “ดินแดนแห่งท้องทะเล หาดทราย แสงแดด และเซ็กส์” (Land of Sea, Sand, Sun and Sex) ดินแดนแห่งการท่องเที่ยวยาเสพติด (Land of Drug Tourism) และดินแดนแห่งโสเภณี (Land of Prostitute) ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ แผน 1 – 8 ทิศทางการท่องเที่ยวของไทยอยู่ภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจกระแสหลัก ที่กำหนดให้การท่องเที่ยวเป็น อุตสาหกรรมบริการ มุ่งดึงเงินตราจากนักท่องเที่ยวให้มากที่สุด และสร้างจุดขายดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวในประเทศให้มากที่สุด องค์การพัฒนาเอกชนอันได้แก่มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม(มอส.)ได้ริเริ่มจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบที่เรียกว่า “การท่องเที่ยวทางเลือก” (Alternative Tourism) มีการดำเนินโครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ สร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางเลือกเชื่อมโยงกับองค์การพัฒนาเอกชนในภูมิภาคต่างๆ รวมทั้งองค์การพัฒนาเอกชนในต่างประเทศและมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาและเปลี่ยนแปลงเรียนรู้ในเรื่องธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และศิลปวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ

- ยุคบูรณาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ยุคบูรณาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอยู่ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2536 – ปัจจุบัน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย(ททท.)มุ่งผลักดันนโยบายแนวทางการพัฒนาและกำหนดทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้อย่างรอบด้าน อันเป็นการพัฒนาอย่างมีบูรณาการ เป็นต้นว่า การเข้าไปส่งเสริมพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยว การพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการท่องเที่ยว ด้วยการอบรมเพิ่มพูนความรู้ ยกระดับมาตรฐานการบริการแก่ลูกค้าที่นำเที่ยว การเสริมสร้างความปลอดภัยให้นักท่องเที่ยว ฯลฯ

ในเชิงปฏิบัติ ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2539 – 2540 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และกำหนดให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นนโยบายระดับชาติ (National Policy) เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ กรมป่าไม้ สถาบันการศึกษา และผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวภาคเอกชน ฯลฯ เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างแท้จริง

ในการนี้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สนับสนุนงบประมาณแก่โครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ 79 โครงการ เป็นวงเงินทั้งสิ้น 66 ล้านบาท อาทิ โครงการพัฒนาพื้นที่ โครงการศึกษาวิจัย โครงการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ โครงการรณรงค์สร้างจิตสำนึก โครงการพัฒนาศักยภาพบุคลากร ด้วยการส่งเจ้าหน้าที่ไปร่วมประชุมนานาชาติในหัวข้อเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งเตรียมการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism Network) ไว้ 3 รูปแบบด้วยกัน คือ (1) Ecotourism National Board (2) Thai Ecotourism Association และ (3)

Ecotourism Local Committee เพื่อเป็นองค์กรประสานงานให้ความรู้แก่ผู้ประกอบการและมัคคุเทศก์ การจัดการบริการนำเที่ยว ที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว ให้ข้อมูลนักท่องเที่ยวในเรื่องความรับผิดชอบ รวมทั้งให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม และได้รับประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ไม่ระบุปีที่พิมพ์)

การปรับทิศทางการท่องเที่ยวของไทยให้ก้าวไปสู่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นความพยายามในระดับนโยบายหรือในโครงสร้างระดับบนเท่านั้น ยังไม่มีการแปรผลไปสู่เชิงปฏิบัติในระดับรากหญ้าอย่างจริงจัง ประชาชนและชุมชนท้องถิ่นยังไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วม และเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจอย่างแท้จริง หากแต่ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ยังคงตกอยู่กับผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวเพียงกลุ่มเดียว

ที่สำคัญคือ ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท่องเที่ยว นำทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นทรัพย์สินส่วนรวม (Common property) มาตอบสนองความต้องการของกระแสการท่องเที่ยวแบบทัวร์ป่า และสนองวัฒนธรรมบริโภคนิยมที่มีความต้องการไม่สิ้นสุด โดยไม่คำนึงถึงความยั่งยืนของธรรมชาติ (Natural sustainability) และความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ (Natural carrying capacity) เท่าที่ควร

ต่อมาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544) ได้กำหนดวิสัยทัศน์การท่องเที่ยวในระยะกลางคือ มุ่งพัฒนาและส่งเสริมให้ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพ (Quality Destination) และวิสัยทัศน์ระยะยาวคือ มุ่งพัฒนาไปสู่ความเป็นมาตรฐานสากล (World Class Destination) อันจะนำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) และได้วางแผนการท่องเที่ยวของประเทศไทยในปี 2545 กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มรายได้เงินตราต่างประเทศเข้าสู่ประเทศ โดยให้ความสำคัญกับการเพิ่มค่าใช้จ่ายนักท่องเที่ยว และพยายามรักษาจำนวนวันพักเฉลี่ยมากกว่าการมุ่งเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยว หรือที่เรียกว่าการเข้ามาของนักท่องเที่ยวประเภทพักอยู่นาน (Longstay Tourists)

พร้อมกันนี้ได้กำหนดนโยบายการท่องเที่ยวของประเทศไทยไว้ 5 ประการด้วยกัน ดังนี้

1. มุ่งเน้นให้การท่องเที่ยวเติบโตอย่างต่อเนื่อง ในแนวทางที่ไม่ก่อผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อม และในแนวทางที่ไม่เป็นการเร่งพัฒนาเพื่อทำลายตัวเอง

2. มุ่งเน้นการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น ส่งเสริมให้เกิดการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวจากแหล่งท่องเที่ยวหลักสู่แหล่งท่องเที่ยวเสริมข้างเคียง และส่งเสริมให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในธุรกิจท่องเที่ยว และการบริหารจัดการท่องเที่ยว

3. เน้นบทบาท ททท. ในการเป็นผู้ประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อสร้างเครือข่ายการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวในทิศทางที่เหมาะสม

4. มุ่งเน้นความร่วมมือในกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน สร้างโอกาสให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวในภูมิภาค และเป็นประตูสู่อนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง

5. มุ่งเน้นการแก้ปัญหาภัยกับดักราคาถูก

แผนการท่องเที่ยว 6 ปี (2541 – 2546)

การท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นตัวเลขการเติบโตของรายได้จากนักท่องเที่ยว และจำนวนที่เพิ่มมากขึ้นของนักท่องเที่ยว นำมาซึ่งปัญหาความเสื่อมโทรมของสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ อันเป็นผลจากมีการใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวอย่างละโมภ ไม่คำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวให้ความสำคัญเฉพาะการมุ่งกอบโกยเงินตราจากนักท่องเที่ยว สถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดเสื่อมโทรมก็ย้ายไปหาแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ ทั้งผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยวต่างนิยมการเปิดบริษัทสถานที่ท่องเที่ยวใหม่ อันเปรียบได้กับเป็น “การท่องเที่ยวเลื่อนลอย” (Shifting Tourism) ทรัพยากรท่องเที่ยวถูกทำลายไปทีละแห่ง ๆ จนในที่สุดเกิดการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างนักธุรกิจผู้ประกอบการท่องเที่ยว กับชาวบ้านหรือชุมชนที่เป็นเจ้าของทรัพยากรท่องเที่ยว

อีกทั้งนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ยังขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ พฤติกรรมนักท่องเที่ยวส่วนหนึ่งมีลักษณะแบบ “ย้ายที่กินเหล้า” ส่งเสียงอึกที่กรีโครม ไม่รักษาความสะอาดของสถานที่ท่องเที่ยว ทั้งขยะเรี่ยราด และลักขโมยพืชพรรณไม้และพืชพรรณสมุนไพรออกไปจากผืนป่า

สืบเนื่องจากปัญหาดังกล่าว การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้พยายามพลิกสถานการณ์ของการท่องเที่ยวที่เริ่มตกต่ำ ด้วยการกำหนดแผนพัฒนาการท่องเที่ยว 6 ปี โดยมีวัตถุประสงค์หลักดังนี้

1. ให้การท่องเที่ยวเป็นช่องทางรักษามรดกทรัพยากรท่องเที่ยวของชาติ
2. ให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นช่องทางสร้างเสริมสวัสดิการแก่คนไทย
3. ให้การท่องเที่ยวเป็นช่องทางสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ และลดภาระด้านสิ่งแวดล้อม
4. ให้การท่องเที่ยวเป็นช่องทางกระจายรายได้ และเสริมสร้างอาชีพให้คนในชนบท
5. ให้การท่องเที่ยวเป็นช่องทางให้การศึกษาแก่เยาวชนและประชาชน
6. ให้การท่องเที่ยวของไทยพัฒนาไปสู่มาตรฐานสากล
7. ให้การท่องเที่ยวเป็นช่องทางแสวงหาเงินตราต่างประเทศ

เพื่อให้แผนพัฒนาการท่องเที่ยว 6 ปีดังกล่าว นำไปดำเนินการโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้กำหนดกลยุทธ์ไว้ 9 ประการ ดังนี้

1. กลยุทธ์การบริหารแผนแม่บท
2. กลยุทธ์ไทยเที่ยวไทย
3. กลยุทธ์ฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวไทย
4. กลยุทธ์การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
5. กลยุทธ์การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา
6. กลยุทธ์การส่งเสริมให้ไทยมีบทบาทนำด้านการท่องเที่ยวในอินโดจีน หรืออนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
7. กลยุทธ์พัฒนาการท่องเที่ยวให้มีเอกลักษณ์ไทยในมาตรฐานสากล
8. กลยุทธ์การส่งเสริมการท่องเที่ยวซ้ำ และขยายจำนวนวันพัก

9. กลยุทธ์การส่งเสริมให้ไทยเป็นศูนย์กลางการจัดนิทรรศการ ศูนย์ประชุมและช้อปปิ้งนานาชาติ

การประสานแผนและระดมความคิด เพื่อให้การปฏิบัติแผนนโยบายระดับประเทศบรรลุผล

เพื่อให้การแปลงกลยุทธ์ไปสู่แผนปฏิบัติ และสามารถดำเนินการตามแผนปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ การปฏิบัตินโยบายระดับประเทศมีความคล่องตัวและสัมฤทธิ์ผล มีการกำหนดทิศทางการพัฒนาไว้ 6 ประการด้วยกันดังนี้ คือ

1. การพัฒนาระบบขนส่งมวลชนในทุกจังหวัดท่องเที่ยวหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรุงเทพฯ เพื่อแก้ไขปัญหาจราจร
2. การควบคุมคุณภาพสิ่งแวดล้อมและลดมลภาวะ โดยการเพิ่มพื้นที่สีเขียว ปรับปรุงภูมิทัศน์ และควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน
3. การขยายกำลังรองรับของสาธารณูปโภค เพิ่มเติมจากความต้องการเดิมของท้องถิ่น โดยเฉพาะการจัดขยะและน้ำเสีย เพื่อให้สอดคล้องกับการขยายตัวด้านการท่องเที่ยว
4. ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดูแลทรัพยากรท่องเที่ยว และได้ประโยชน์จากกิจกรรมบริการและกิจกรรมที่ต่อเนื่อง
5. ใช้มาตรการทางเศรษฐศาสตร์ กฎหมายและสังคม เข้าควบคุมพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการ เพื่อรักษาสถานที่ทรัพยากรท่องเที่ยวไทยให้ยั่งยืน
6. ยกเลิกการผูกขาดในการบริการและการคมนาคม ที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว สนับสนุนให้มีการแข่งขันและการรักษาคุณภาพการบริการ

- การกำหนดบทบาทการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในการพัฒนาการท่องเที่ยวช่วงแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8

1. ประสานงานการสร้างพื้นที่สีเขียว การอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้การท่องเที่ยวมีความยั่งยืน
2. รักษาขีดความสามารถในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยว
3. ประสานงานการจัดหาโครงสร้างและสาธารณูปโภคพื้นฐาน และสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยว
4. ปรับกิจกรรมและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว ให้เป็นภาระแก่แหล่งท่องเที่ยวและชุมชนที่เกี่ยวข้องน้อยที่สุด
5. พัฒนาบุคลากรให้สอดคล้องกับภารกิจที่เพิ่มขึ้นส่งเสริมวัฒนธรรมด้านการท่องเที่ยวและการบริหารแหล่งท่องเที่ยวให้เข้าสู่มาตรฐานสากล

- กลยุทธ์การบริหารแผนแม่บทการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อให้บรรลุเป้าหมายแผน 6 ปี (พ.ศ. 2541 – 2546)

1. จัดทำแผนปฏิบัติงาน (Action Plan) โครงการและงบประมาณด้านการท่องเที่ยวทั้งในด้านการตลาดและกายภาพให้สอดคล้องกัน ทั้งเป้าหมายระยะยาวและแผนคาบ 5 – 6 ปี
2. สร้างความเข้าใจแก่บุคลากร ทั้งใน ททท. หน่วยงานราชการ และภาคเอกชน ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาการท่องเที่ยว เผยแพร่วิสัยทัศน์ (Vision) พันธกิจ (Mission) รวมทั้งการสร้างเครือข่าย (Networking) เพื่อให้สามารถทำงานร่วมกันอย่างมีระบบ มีประสิทธิภาพ และมีการแก้ไขอุปสรรคร่วมกัน
3. กระจายงานพัฒนาการท่องเที่ยวในส่วนที่สามารถเลี้ยงตัวได้ และไม่เป็นการระดมงบประมาณไปสู่ระบบของภาครัฐกิจเอกชน โดยเฉพาะด้านการตลาดและการฝึกอบรม
4. กระจายงานในส่วนที่ต้องการความรู้ ความชำนาญพิเศษ และงานในส่วนที่ต้องการข้อมูลเฉพาะด้าน เช่น การวางผังเมืองท่องเที่ยว การวิเคราะห์งบประมาณ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่จัดทำโดยจังหวัด และองค์กรท้องถิ่น โดยจัดจ้างภาคเอกชน สถาบันวิจัย และสถาบันศึกษา เป็นผู้ดำเนินการ
5. จัดการผูกขาดในอุตสาหกรรมบริการ ทั้งในด้านการคมนาคมขนส่งทางน้ำ ทางบกและทางอากาศ ตลอดจนการบริการด้านโทรคมนาคม ให้มีการแข่งขันทั้งในด้านคุณภาพและราคา เพื่อให้สามารถยกระดับถึงมาตรฐานสากลได้
6. ระดมกำลังความคิด ความสามารถของสถาบันการศึกษา ชมรมท้องถิ่น ตลอดจนชุมชนในการเฝ้าระวังอนุรักษ์พัฒนาและฟื้นฟูทรัพยากรท่องเที่ยวตามศักยภาพของแต่ละท้องถิ่น
7. พัฒนาบุคลากรในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมการศึกษาและวิจัยเพื่อให้มีการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ และเกิดความคิดริเริ่มใหม่ ๆ มีนวัตกรรมด้านการบริหารและการบริการท่องเที่ยว ตลอดจนปลูกจิตสำนึกของบุคลากรให้มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และมีความภาคภูมิใจที่ได้บริการคนไทยด้วยกัน
8. จัดทำสำมะโนการท่องเที่ยว ปรับปรุงฐานข้อมูลด้านการท่องเที่ยวไทยของททท. ฐานข้อมูลระดับชาติในสำนักงานสถิติแห่งชาติ และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อให้สามารถประเมินบทบาทการท่องเที่ยวไทยที่มีต่อเศรษฐกิจของชาติได้ครบถ้วน ชัดเจนและเที่ยงตรงยิ่งขึ้น

- ปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2530) กล่าวไว้ในเอกสารสรุปการสัมมนา “ผลกระทบของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่” ซึ่งจัดโดยศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ว่า สถานการณ์ทางเศรษฐกิจในระดับโลก ระดับประเทศ และระดับท้องถิ่นที่มีปัญหาด้านเศรษฐกิจ ทำให้การท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ไม่สามารถปฏิเสธได้ โดยเฉพาะประเทศในโลกลำดับสามและประเทศกำลังพัฒนา ที่สินค้าการเกษตรซึ่งเป็นสินค้าหลักขายไม่ได้ราคา ขณะเดียวกันต้องซื้อสินค้าอุตสาหกรรม สินค้าบริโภคอื่น ๆ จากต่างประเทศ อีกทั้งประเทศอุตสาหกรรมอย่างเช่นสหรัฐอเมริกาได้หันมาผลิตสินค้าเกษตร ผลิตข้าวขายแข่ง

กับไทยคนในประเทศ อุตสาหกรรมมีรายได้สูงขึ้นมีกำลังซื้อมาใช้จ่ายในประเทศด้อยพัฒนาต้องการแสวงหาบรรยากาศแปลกใหม่ มีความตื่นเต้น รวมทั้งต้องการเรียนรู้ความแปลกใหม่ในชีวิตนอกประเทศ

ปัญหา คือ ประเทศกำลังพัฒนาอย่างเราจะจัดการท่องเที่ยวให้นำรายได้เข้าประเทศมากที่สุด และนานที่สุดได้อย่างไร เราต้องหารูปแบบว่าวิธีการท่องเที่ยวแบบไหนเหมาะสมที่สุด พร้อมกันนี้ต้องเข้าใจว่าจุดประสงค์ของการท่องเที่ยวมันไม่ได้อยู่ที่การสร้างเงินเพียงอย่างเดียว ต้องตอบสนองการกระจายรายได้ของประชากรในพื้นที่ รวมทั้งก่อให้เกิดการสร้างงานในชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวด้วย หากไม่ให้ความสนใจกับการกระจายรายได้ ให้คนทุกระดับที่สัมพันธ์กับการท่องเที่ยวได้รับประโยชน์ การท่องเที่ยวที่เติบโตขึ้นมาก็ไม่มีความหมาย มีหน้าซ้ำยังไปช่วยเสริมช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนให้ห่างยิ่งขึ้น

ฉลาดชาย รมิตานนท์ ชี้ว่า การท่องเที่ยวที่ดี ความเหมาะสมและเป็นที่พึงประสงค์ปัจจัยองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

1. ต้องไม่ทำลายศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ไม่มองศิลปวัฒนธรรมว่าเป็นสินค้าและเอื้ออำนวยต่อการดำรงไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น
2. ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของท้องถิ่น
3. ผู้มาเที่ยวและเจ้าของท้องถิ่นเกิดความเข้าใจอันดี เกิดมิตรภาพ มีความสามัคคีและอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ไม่ใช่เพียงแค่ออกไปแล้วเปิดคู่อัลบั้มเท่านั้น

เอกสารสรุปผลการสัมมนา “ผลกระทบอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่” ได้สรุปผลการประชุมกลุ่มย่อยในประเด็นบทบาทของรัฐต่อการท่องเที่ยวไว้ ดังนี้

1. รัฐควรมีการวางแผนระยะยาว ศึกษาผลกระทบการท่องเที่ยวทั้งด้านดีและด้านลบ
2. การวางแผนท่องเที่ยวควรมาจากประชาชนในท้องถิ่น อาจจัดในรูปคณะกรรมการซึ่งประกอบด้วยประชากรในท้องถิ่น พระสงฆ์ ผู้ประกอบการ หรือบุคคลทั่วไปที่เกี่ยวข้อง
3. รัฐควรชี้ให้เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมพื้นบ้าน จุดหลักของการท่องเที่ยว คือ การเรียนรู้วัฒนธรรมซึ่งกันและกัน รายได้เป็นเพียงผลพลอยได้
4. รัฐควรส่งเสริมผู้ประกอบการขนาดเล็กซึ่งเป็นประชาชนในท้องถิ่น เพื่อพัฒนาท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้า ด้วยการให้เงินกู้ในการลงทุน ลดภาษี ไม่ปิดตลาดได้รุ่ม ไม่ปราบแม่ค้า หาบเร่
5. รัฐไม่ควรฝากความหวังการพัฒนาประเทศทั้งหมดไว้กับการท่องเที่ยว การเกษตรกรรมเป็นรากเหง้าของสังคม
6. รัฐควรจัดรูปแบบการท่องเที่ยวให้หลากหลายมากขึ้น ไม่ใช่กรุ๊ปทัวร์ขนาดใหญ่อย่างเดียว ควรมีทัวร์ขนาดเล็กในแนวที่เป็นการเรียนรู้วัฒนธรรม ความเข้าใจอันดีระหว่างมนุษยชาติด้วยกัน

พร้อมกันนี้ได้สรุปข้อเสนอที่ประชุมไว้ ดังนี้

1. ควรปรับปรุงคุณภาพการนำเที่ยวโดยอาศัยความร่วมมือกับนักวิชาการส่งเสริมมรดกเทศก้าให้มีความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นและวัฒนธรรมท้องถิ่น มีมรดกเทศก้าเฉพาะวัด หรือศูนย์ต่าง ๆ หรือหมู่บ้าน

2. ททท. ควรมีบทบาทร่วมมือกับกลุ่มต่าง ๆ ในท้องถิ่นให้มากขึ้น ประสานงานและ ส่งเสริมให้ จัดข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับการท่องเที่ยว อาทิ ประวัติศาสตร์ของสถานที่ท่องเที่ยววัฒนธรรมพื้นบ้าน กฎระเบียบหรือข้อห้ามที่นักท่องเที่ยวควรทราบ ควรทำอย่างนั้น ไม่ควรทำอย่างนี้เผยแพร่ข้อมูลทั้งในด้าน บวกและด้านลบ และให้ชาวบ้านมีรายได้จากทรัพยากรการท่องเที่ยวของท้องถิ่น

3. ผู้ประกอบการควรลงทุนพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยว เช่น พัฒนาความสะอาดของสถานที่ท่องเที่ยว

4. รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวควรเอื้อประโยชน์ให้ท้องถิ่น เช่น สร้างงานในท้องถิ่นเพื่อกระจาย รายได้

5. ส่งเสริมรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีการส่งเสริมความเข้าใจอันดี ระหว่างนักท่องเที่ยวกับคนใน ชุมชนท้องถิ่น ไม่ใช่ในรูปแบบมาแล้วก็ไปเลย

6. ผู้ประกอบการควรเตรียมตัวรับปัญหา เมื่อถึงจุดอิ่มตัวของการท่องเที่ยวแล้วจะทำอย่างไร ผู้ประกอบการเกสต์เฮาส์ควรรวมตัวกันเพื่อให้มีอำนาจต่อรอง ควบคุมดูแลสมาชิกให้อยู่ในข้อบังคับ หรืออยู่ ภายใต้อาณัติและกฎหมาย

7. ผู้ประกอบการควรติดป้ายบอกราคาสินค้า เพื่อให้นักท่องเที่ยวทราบราคา เกิดความยุติธรรม ระหว่างผู้ขายและผู้ซื้อ

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538) ให้ความสำคัญด้านผลกระทบการท่องเที่ยวและการแปรเปลี่ยนของ วัฒนธรรมชุมชน โดยชี้ว่าการท่องเที่ยวเป็นส่วนที่ทำเงินตราจากต่างประเทศเข้ามาสู่ประเทศไทยมากที่สุด หากดูเฉพาะท้องถิ่นหรือเฉพาะพื้นที่ จะพบว่ามีท้องถิ่นหลายแห่งที่ต้องพึ่งการท่องเที่ยวแต่เพียงอย่างเดียว การแกะสลักไม้จังหวัดเชียงใหม่เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดถ้าไม่มีนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ แล้วการแกะสลักไม้จะอยู่ไม่ได้

นอกจากเรื่องรายได้แล้ว ชาวบ้านยังต้องกระทำตามที่มีผู้สั่งให้ทำด้วย กลุ่มแรกที่สั่งหรือบังคับให้ ชาวบ้านทำคือราชการ ซึ่งออกมาในรูปของนโยบาย กลุ่มที่สองคือนักท่องเที่ยวการที่นักท่องเที่ยวต้องการ อะไรนั้น จะเป็นตัวกำหนดให้ชาวบ้านต้องตอบสนองเช่นกัน และกลุ่มที่สามคือนักธุรกิจการท่องเที่ยว คน ทั้งสามกลุ่มดังกล่าวนี้ คนในชุมชนต่อรองได้ยาก

พร้อมกันนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ชี้ว่า การท่องเที่ยวเป็นตัวกำหนดลักษณะการใช้ทรัพยากรในชนบท มากขึ้นตามลำดับ ไม่ว่าจะเป็นพิจารณาในรูปของสนามกอล์ฟ รีสอร์ท หรือในรูปของทัวร์ป่า การที่อำนาจเงินมี มากขึ้นนั้น เกิดจากชุมชนขาดความสามารถในการพึ่งตนเอง วัฒนธรรมชุมชนคือวัฒนธรรมที่ทำให้ชุมชน พึ่งตนเองได้ จึงอยู่ไม่ได้และล่มสลายไปในที่สุด ทางออกของปัญหายังไม่มีรูปแบบที่ชัดเจน เท่าที่มีตอนนี้ ได้แก่.

1. ชาวบ้านต้องพึ่งตนเองได้มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นโดยการใช้ทักษะในเศรษฐกิจแบบใหม่หรือโดยการหัน ไปสู่การผลิตแบบเกษตรกรรมยั่งยืนเพื่อเลี้ยงตนเอง สิ่งสำคัญ คือ ชาวบ้านต้องพึ่งตนเองได้มากขึ้น เพื่อจะ สามารถต่อรองได้ สมัยเก่า ทุกคนในชุมชนสามารถอยู่ได้แบบเอื้อเพื่อเผื่อแผ่กัน ความเป็นจริงในทุกวันนี้ก็ คือว่า ชาวบ้านต่อรองไม่ได้

2. ทำอย่างไรจึงจะทำให้ตัวร่ำราคาแพงขึ้น เพราะว่าการตัวร่ำต้องใช้ทรัพยากรสูงมาก นับตั้งแต่ใช้ทรัพยากรบุคคลในชุมชน การใช้ช้าง รวมทั้งทรัพยากรป่าไม้ ฉะนั้นต้องเน้นการใช้ด้วยความระมัดระวัง อาจต้องลดจำนวนนักท่องเที่ยวลงและเพิ่มค่าบริการให้สูงขึ้น

3. ชุมชนต้องมีสิทธิในการปกครองตนเองมากขึ้น มีสิทธิในการกำหนดการใช้ทรัพยากรมากขึ้นกว่าเดิม และมีโอกาสที่จะได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยว

4. ก่อให้เกิดทางเลือก ก่อให้เกิดความสามารถของชาวบ้านในการเลือก สามารถกำหนดทิศทางและวิถีที่จะติดต่อสัมพันธ์กับการท่องเที่ยวโดยที่ไม่เสียเปรียบ

รณกร ตีรกานนท์ (2541) กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นเสมือนกิจกรรมหนึ่งของการใช้ประโยชน์จากป่า เป็นกิจกรรมที่กำลังได้รับความนิยมอย่างสูง มีการผนวกการท่องเที่ยวไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การศึกษาให้ความรู้ และการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม มีความเป็นไปได้สูงในการให้ประชาชนท้องถิ่นร่วมบริหารจัดการทรัพยากรของตน เพื่อประโยชน์ทั้งการพัฒนาและการอนุรักษ์

พร้อมกันนี้ยังเสนอประเด็นปัญหาที่น่าสนใจไว้ด้วยว่า การที่ชุมชนนำเอาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมาเป็นเครื่องมือในการจัดการป่าชุมชนนั้น เป็นทางเลือกหนึ่ง ในการสร้างประโยชน์แก่ชุมชน นอกเหนือจากการใช้ทรัพยากรป่าไม้ในลักษณะปกติ แต่เนื่องจากชุมชนในหลายพื้นที่ยังขาดความรู้ ความเข้าใจที่ดี และยังไม่พร้อมที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวพื้นที่ของตน หากหน่วยงานต่าง ๆ พยายามส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้สู่ชนบท โดยมีได้เตรียมความพร้อมให้แก่ชุมชนในพื้นที่เหล่านั้นก็นับเป็นเรื่องดีและเป็นอันตรายต่อโครงสร้างโดยรวมของชุมชน ต่อทรัพยากรธรรมชาติที่กำลังจะถูกบริโภคโดยไม่มีการจัดการอย่างเหมาะสม

ผลที่จะตามมาก็คือ อาจทำให้การท่องเที่ยวที่มักเข้าใจว่าทำรายได้ให้แก่พื้นที่มหาศาลนั้น กลับเป็นตัวการทำลายทรัพยากรป่าไม้ที่เหลืออยู่โดยมิได้ตั้งใจ และที่สำคัญ อาจก่อผลกระทบทั้งต่อชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ จึงจำเป็นที่ผู้รับผิดชอบและผู้เกี่ยวข้องจากส่วนต่าง ๆ ควรทำความเข้าใจ เพื่อหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ชัดเจน เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และสอดคล้องกับวัฒนธรรมการจัดการป่าของชุมชนที่มีอยู่รวมทั้งให้โอกาสชุมชนดูแลทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพื่อการใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืนที่สุด

ภราเดช พັນวิเชียร สะท้อนปัญหาผลกระทบการท่องเที่ยวที่มีต่อสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันว่า เป็นผลจากการพัฒนาในมิติเชิงเศรษฐกิจเป็นหลัก การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท) มองว่าจะทำอย่างไรถึงจะลดการกระจุกตัวของนักท่องเที่ยวและลดการบริโภคของคนกลุ่มใหญ่ลง เนื่องจากในจำนวนนักท่องเที่ยวทั้งหมด นักท่องเที่ยวไทยเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด แต่ให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจน้อย ขณะเดียวกันก็ก่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมากที่สุด

พร้อมกับยกตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมว่า นักท่องเที่ยวชาวไทยนิยมกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่บางแห่งในช่วงเทศกาลหรือวันหยุด เพื่อลดการก่อผลกระทบ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) พยายาม

รณรงค์ให้มีการกระจายอำนาจไปสู่ชุมชน ให้คนในพื้นที่ทำหน้าที่ดูแลจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตน จัดงบประมาณลงในพื้นที่บางแห่ง และจัดให้มีการศึกษาผลกระทบ หรือจัดจำกัดทางกายภาพและสังคม เช่น การพัฒนาสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวก ไม่ควรส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน และหาแนวทางว่าจะส่งเสริมให้ชุมชนมีการจัดการด้วยตนเองได้อย่างไร เช่น มีคู่มือที่จะบอกให้รู้ว่า ถ้าจะทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติจะทำอย่างไร จะพัฒนาพื้นที่น้ำตกอย่างไร มีขั้นตอนอย่างไร มีวิธีการอย่างไร สิ่งเหล่านี้จะช่วยเสริมความสามารถของชุมชน

ภราเดช พยัณวิเชียร เสนอว่า การใช้โครงสร้างองค์กรที่มีอยู่ในปัจจุบันให้เกิดประโยชน์น่าจะเป็นวิธีการที่เหมาะสม สิ่งที่ต้องทำต่อไปคือ การสร้างกลไกการทำงานให้สามารถทำงานได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น มีการตรวจสอบมากขึ้น พร้อมทั้งชี้ว่า ทรัพยากรที่เป็นวัตถุดิบของการท่องเที่ยวมีอยู่จำกัดและมีความสำคัญด้านอื่น ๆ อยู่ในตัว เช่น ทรัพยากรป่าไม้มีความสำคัญด้านอื่น ๆ นอกเหนือจากการรองรับนักท่องเที่ยว เราควรมองว่าจะจัดการทรัพยากรดังกล่าวอย่างไรจึงจะเกิดประโยชน์สูงสุด และต้องมองถึงการจัดลำดับภารกิจหลัก หรือผลประโยชน์หลักที่ควรได้รับ ซึ่งททท.ได้ดำเนินการจัดทำนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นมาแล้วโดยได้รับความร่วมมือจากหลาย ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง (รณกร ศรีกานนท์, 2541)

เดช พุ่มคชา มีความเห็นในประเด็นเดียวกันนี้ว่าขณะนี้ทรัพยากรมีอยู่อย่างจำกัด ในอดีตที่ผ่านมามีความไม่เป็นธรรมเกี่ยวกับอำนาจของการจัดการทรัพยากร โดยคนที่ใช้เพื่ออยู่ เพื่อกินไม่อำนาจในการจัดการ ปัจจุบันมีพวกเขาแต่พูดแต่ไม่ได้ทำอยู่มากในสังคม อีกพวกคือพวกไม่ค่อยทำเอาแต่วิจัยอย่างเดียว พวกนี้ทำวิจัยแล้วเอาเก็บไว้บนหิ้ง ไม่ค่อยได้รับการนำไปใช้ การพัฒนาสังคมปัจจุบันจึงต้องการพวกที่ไม่ติดยึดกับรูปแบบ แต่ทำงานโดยใช้ประชาชนเป็นแกน เพื่อสนองความต้องการของประชาชน ไม่ใช่พัฒนาในสิ่งที่ประชาชนในท้องถิ่นไม่ต้องการหรือเกินความจำเป็น

เดช พุ่มคชา กล่าวสรุปบทเรียนการทำงานด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของมูลนิธิธิดาสาธิตฯ เพื่อสังคม (มอศ.) ในช่วงที่ผ่านมาว่า ชุมชนที่เลวหรือชุมชนที่มีการตัดสินใจผิดพลาดก็มีมาก แต่มอศ.ไม่ใช่องค์กรที่จะอยู่ข้างชุมชนเสมอ หรือมองว่าการตัดสินใจของชุมชนจะถูกต้องเสมอ เรามองว่าเราจะเลือกทำงานกับใครทำตรงไหน และจะมีวิธีการทำงานอย่างไร การตัดสินใจของชุมชนบางครั้งอาจมาจากการตัดสินใจของคนไม่กี่คน ทุกชุมชนมีทั้งผู้นำจริงและผู้นำแอบแฝง ต้องหาผู้นำที่แท้จริงให้พบ ต้องทำงานกับชุมชนและต้องใช้เวลาในการทำงาน การดำเนินงานของ มอศ. จึงต้องทำงานอย่างรัดกุม เป็นกระบวนการต่อเนื่อง และประสานเชื่อมโยงกับองค์กรที่เกี่ยวข้อง และพยายามสร้างระบบการควบคุมที่ชัดเจน มิฉะนั้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอาจเป็นมะเร็งร้ายที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติก็ได้ พร้อมกันนี้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้หลายประเด็น ดังนี้

1. เป็นเครื่องมือของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การพัฒนาศักยภาพทางความคิดและช่วยพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของการอนุรักษ์
2. เป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กับการอนุรักษ์และพัฒนา

3. เป็นเครื่องมือที่ใช้สร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนและผู้มาเยือน
 4. เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการพัฒนาคุณภาพคน
 5. เป็นเครื่องมือที่จะถ่ายทอดความรู้สึกระหว่างคนในชุมชนกับคนที่มาเยือน
 6. การท่องเที่ยวในพื้นที่เป็นเครื่องมือของการพัฒนาชุมชนเชิงเศรษฐกิจและสังคม พร้อมทั้งชี้แนะทางการดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่ต้องใช้เวลายาวนานและต่อเนื่อง
- ไว้ว่า ควรมีองค์ประกอบ ดังนี้

1. ต้องมีผลผลิตของการพัฒนาที่ต่อเนื่อง
2. ต้องมีสัดส่วนที่มีความพอดี ระหว่างการพัฒนาและสิ่งอื่น ๆ
3. การมีส่วนร่วมของประชาชนต้องมีทุกระดับ ทุกขั้นตอน
4. การพัฒนาต้องมีแนวทางที่หลากหลาย ไม่ผูกขาดยึดติดกับรูปแบบเดียว
5. เป็นการพัฒนาที่อาศัยองค์ความรู้ของท้องถิ่น

● การท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึง ทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามามี ส่วนร่วมการกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากร และเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ใน ท้องถิ่นด้านต่างๆไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชนมาใช้เป็นต้นทุน หรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งการ พัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ ความสามารถในการดำเนินงานตั้งแต่ สู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น ตลอดจนคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของ ธรรมชาติเป็นสำคัญ (สินธุ์ สโรบล, 2545 : 7)

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community - Based Tourism) มีลักษณะที่สำคัญคือ ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว นำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทั้งด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นปัจจัยหรือต้นทุนสำคัญในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งมีการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนไปถึงคนรุ่นลูกหลาน

พร้อมกันนี้มีการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในชุมชน ให้มีความรู้ความสามารถในการจัดการท่องเที่ยวและเป็นผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการ ตั้งแต่คิดวางแผนดำเนินการ การตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่างๆการประเมินผลโครงการและการรับผลประโยชน์ โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ

ชุมชนแต่ละแห่งล้วนมีศักยภาพในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่แตกต่างกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ชุมชนนั้นมีอยู่ บางชุมชนมีทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ อันได้แก่ น้ำตก ป่า

เขาลำเนาไพร รวมทั้งสัตว์ป่า ที่อาศัยอยู่หลากหลายชนิด บางชุมชนมีความโดดเด่นในด้านสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ อันได้แก่ วัดวาอารามและโบราณสถานทางพุทธศาสนา หรือมีประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่น่าสนใจ รวมทั้งมีร่องรอยทางด้านโบราณคดีปรากฏให้เห็นขณะที่บางชุมชนมีชื่อเสียงด้านอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมประเพณีหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวิถีการผลิตที่เอื้อต่อการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวสามารถนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักท่องเที่ยวที่มาเยือนได้เป็นอย่างดี

การบูรณาการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนใช้วิธีการบูรณาการภายใต้การประสานประโยชน์ของการพัฒนาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ครอบคลุมทั้งมิติด้านสิ่งแวดล้อมมิติด้านเศรษฐกิจ และมิติด้านสังคมและวัฒนธรรม อันเป็นผลจากการพัฒนาด้านต่างๆ อย่างเป็นองค์รวม

สำหรับมิติด้านสิ่งแวดล้อม มุ่งกระตุ้น ชาวบ้านในชุมชนให้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ และการคุ้มครองด้านสิ่งแวดล้อมก่อให้เกิดการเรียนรู้และร่วมมือกันในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ระบุปัญหาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจากการท่องเที่ยว เพื่อจำกัดการพัฒนาและดำเนินการจัดการท่องเที่ยว โดยพยายามหลีกเลี่ยงให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด

มิติด้านเศรษฐกิจ มุ่งให้ชาวบ้านมีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยวโดยนำฐาน ทรัพยากรซึ่งเป็นสินทรัพย์หรือสมบัติสาธารณะมาเป็นต้นทุนในการจัดการท่องเที่ยว มีการกระจายรายได้อย่างเสมอภาคและยุติธรรม และที่สำคัญชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนเห็นพ้องต้องกันที่จะนำฐานทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ทั้งธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และสถานที่ทางประวัติศาสตร์ มาพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน โดยมีการประชุมปรึกษาหารือระดมความคิดสร้างฉันทานุมัติกันว่าการพัฒนาพื้นที่ในชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นความต้องการของชาวบ้านส่วนใหญ่อย่างแท้จริงและชาวบ้านเข้าใจตรงกันว่า การท่องเที่ยวเป็นเพียงช่องทางหนึ่งในการเสริมสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนมิใช่มุ่งให้เป็นรายได้หลักของชุมชนแต่อย่างใด

ที่ผ่านมาการท่องเที่ยวนำมาซึ่งรายได้เข้าประเทศมากเป็นอันดับหนึ่งสูงกว่าการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมและพืชผลการเกษตรแต่เมื่อมองให้ลึกลงไปจะพบว่ารายได้จากการท่องเที่ยวดังกล่าวยังไม่มี การกระจายสู่ชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรท่องเที่ยวเท่าที่ควรส่วนใหญ่แทบทั้งหมดล้วนกระจุกตัวอยู่เฉพาะในวงจรธุรกิจของผู้ประกอบการด้านท่องเที่ยวเป็นหลัก

ในการจัดการท่องเที่ยว เพื่อให้มีระบบการดำเนินการที่เหมาะสมและเป็นธรรมแก่สมาชิกในชุมชน ควรมีการกระจายรายได้อย่างทั่วถึงและยุติธรรมผลกำไรที่ได้กระจายสู่ชุมชนอย่างแท้จริง ประชาชนเป็นผู้ดำเนินการท่องเที่ยวและควบคุมการเติบโตของการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนโดยไม่ขัดแย้งกับการรักษาสถานที่ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม เปิดโอกาสให้ชาวบ้านทุกครัวเรือนเข้ามามีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวในกรอบแนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ปัจจุบันมีการพัฒนาแตกแขนงออกไปในหลากหลายรูปแบบ อาทิ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ฯลฯ การจัดการท่องเที่ยวแต่ละประเภท ล้วนมีรูปแบบการจัดการที่อิงอยู่บนฐานทรัพยากรของชุมชนและสภาพเป็นจริงของชุมชน โดยมีเจมมุ่งคือพัฒนาชุมชนไปสู่การพึ่งพาตนเอง ชุมชนสามารถยืนอยู่ได้ด้วยฐานทรัพยากรที่มีอยู่โดยยึดความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ

ทั้งนี้ ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ควรคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติให้มีความสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในชุมชนและมีการเตรียมความพร้อมของชุมชนด้วยการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาของท้องถิ่น เพื่อพัฒนาไปสู่การจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ชาวบ้านควรเข้าถึงทรัพยากร และมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวของท้องถิ่นโดยตรงรวมทั้งร่วมมือกันรักษาสถานที่ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เป็นมรดกของรุ่นลูกหลานและรุ่นต่อไป อาทิ การรักษาป่าต้นน้ำให้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญของชุมชนและเป็นฐานสนับสนุนการเกษตรกรรมซึ่งเป็นรายได้หลักของชุมชน

การพัฒนาศักยภาพของ คน ในท้องถิ่น

อีกทั้งนำไปสู่ความเข้าใจในการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทชุมชน การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชนที่จัดการท่องเที่ยวการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ควรมีการพัฒนาศักยภาพของ “คน” มีการพัฒนาชาวบ้านในพื้นที่ให้มีความรู้และความสามารถเข้าใจสภาพภูมิศาสตร์ภูมินิเวศของท้องถิ่นตระหนักถึงปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว คุณภาพของระบบนิเวศ ฐานแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมีการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น เพื่อให้เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวของท้องถิ่นต่อไปในอนาคต อีกทั้งเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนท้องถิ่นในระยะยาว

สำหรับการพัฒนาขีดความสามารถและเพิ่มศักยภาพของ คน ในท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนผู้จะเติบโตขึ้นมามีบทบาทรับผิดชอบในการพัฒนาท้องถิ่นของตนสามารถทำได้หลายวิธี เป็นต้นว่า การฝึกอบรมภาษาต่างประเทศเพื่อการสื่อสาร การถ่ายโอนความรู้และภูมิปัญญาของท้องถิ่นจากผู้อาวุโสสู่เยาวชนรุ่นใหม่ และการเรียนรู้เรื่องวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น เป็นต้น ฯลฯ ประเด็นสำคัญของการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวก่อให้เกิดการเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ภูมิปัญญาดั้งเดิม เกิดความรักและความสามัคคีในชุมชนมีการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน

การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชนที่จัดการท่องเที่ยวเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่ก่อให้เกิดการถ่ายโอนความรู้ของคนในชุมชนจากแต่ละหมู่บ้าน สามารถนำความรู้ไปแปรสู่การดำเนินการ

ให้บังเกิดผลเป็นจริงด้วยการนำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในพื้นที่อันได้แก่น้ำตกพิชพรรณไม้มันในผืนป่าที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งวัฒนธรรมประเพณีมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมและมีความยั่งยืน

การศึกษาธรรมชาติและภูมินิเวศย่อยของพื้นที่ ช่วยให้รู้ว่าพื้นที่ต่างๆมีศักยภาพในการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวในด้านใด และมากน้อยเพียงใดบางชุมชนอาจมีเฉพาะทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ บางชุมชนมีข้อเด่นในด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ซึ่งล้วนเอื้อต่อการพัฒนาไปสู่การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนทั้งสิ้น อีกทั้งช่วยให้ประชากรในชุมชนเข้าถึงฐานทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่ ได้เรียนรู้แนวทางการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีการจัดการองค์ความรู้และภูมิปัญญาดั้งเดิม รวมทั้งมีการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน

ในการนำทรัพยากรดังกล่าวมาใช้ ควรประชุมระดมความคิดเห็นแลกเปลี่ยนทัศนะและประสบการณ์ ช่วยกันค้นหาข้อดี – ข้อเสีย และผลกระทบจากการท่องเที่ยว รวมทั้งค้นหาศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาท่องเที่ยวพร้อมกันนี้ มีการแสวงหาทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวที่สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทชุมชน โดยยึดความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ พร้อมทั้งคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติในพื้นที่ดังกล่าว

การที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยตรง นำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์มาใช้เป็นฐานในการจัดการท่องเที่ยวภายใต้กรอบแนวคิดการจัดการอย่างยั่งยืนและการผสมผสานการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวเข้ากับการพัฒนาด้านสังคม และการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติในพื้นที่ เป็นรูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

การจัดการในรูปแบบดังกล่าว นอกจากจะให้ความสำคัญในการพัฒนาด้านศักยภาพของบุคลากรในท้องถิ่นแล้ว ยังช่วยให้มีการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากร นำทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่มาใช้ได้อย่างเหมาะสมกับพื้นที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นในทางตรงและทางอ้อม ทั้งในระยะสั้นและระยะยาวเหนืออื่นใดการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยอาศัยฐานทรัพยากรและองค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นกระบวนการพัฒนาที่คนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกัน นำไปสู่เวทีการพบปะพูดคุยและเปลี่ยนความรู้และเรียนรู้ร่วมกัน เป็นเวทีเชื่อมประสานความเข้าใจระหว่างคนต่างพื้นที่ต่างวัฒนธรรม ก่อให้เกิดความชื่นชมซึ่งกันและกันและร่วมกันแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่อง

แนวทางการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นกิจกรรมหนึ่งในการส่งเสริมให้ชุมชนได้ใช้สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรและรักษาคู่มือทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น รวมทั้งนำฐานทรัพยากรดังกล่าวมาจัดการให้เป็นทรัพยากรท่องเที่ยวของชุมชนโดยพยายามหลีกเลี่ยงมิให้เกิดผลกระทบต่องานชุมชนและสิ่งแวดล้อม มีการคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ

การนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน มาใช้เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวภายใต้กรอบแนวคิด การพัฒนาอย่างยั่งยืน จะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ก่อให้เกิดการเสริมความมั่นคงทางด้าน เศรษฐกิจและสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน และเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนในหลายๆด้าน อาทิ การผลิต สินค้าและผลิตภัณฑ์ด้านหัตถกรรมของชุมชน การพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน ก่อให้เกิดการกระจาย รายได้ในชุมชน และการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมทั้งอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาในพื้นที่ชุมชนแหล่งท่องเที่ยว

การนำทรัพยากรซึ่งเป็นสินทรัพย์ร่วมของชุมชนท้องถิ่นมาใช้เป็นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจของ ชุมชนต่างๆ ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศเพื่อนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีของคนใน ชุมชนควรมีการ กำหนดแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน (สันธุ์ สโรบล และ อุดร วงศ์ทับทิม, 2546: 253) ดังนี้

1. การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว จะต้องคำนึงถึงศักยภาพความสามารถในการรองรับของพื้นที่ และกฎ ระเบียบที่เกี่ยวข้องรวมทั้งต้องมีแผนการจัดการสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปกับแผนพัฒนา
2. การส่งเสริมและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว จะต้องอยู่ภายใต้กรอบของการอนุรักษ์และการพัฒนา อย่างยั่งยืน
3. การกำหนดทิศทาง และมาตรการส่งเสริมพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องสอดคล้องกับบริบทชุมชน ทั้งในด้านสภาพแวดล้อม สภาพเศรษฐกิจพื้นฐานศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่ ชุมชนมีอยู่
4. เตรียมมาตรการป้องกันและควบคุมปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมและวิถี ชีวิตของชุมชน ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากกิจกรรมการท่องเที่ยว
5. หน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลแหล่งท่องเที่ยว ต้องรายงานผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการ ท่องเที่ยว ต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง
6. จำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวโดยคำนึงถึงสมรรถนะและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวที่จะรองรับ ได้ โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวที่มีความอ่อนไหวของระบบนิเวศ
7. แหล่งท่องเที่ยวจะต้องมีการจัดการสภาพแวดล้อมให้อยู่ในระดับมาตรฐานที่ดี มีการบริหารจัดการ น้ำเสีย ขยะมูลฝอย และสิ่งปฏิกูลที่ถูกสุขลักษณะ รวมทั้งควบคุมสภาพอากาศและเสียง
8. มีการกำหนดสัดส่วนรายได้ที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยวมาใช้ในการดูแลรักษา ฟื้นฟู บูรณะ จัดการสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว โดยแก้ไขปรับปรุงระเบียบที่เกี่ยวข้อง
9. หน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลแหล่งท่องเที่ยวจะต้องดูแลรักษาเอกลักษณ์และคุณค่าดั้งเดิมของแหล่ง ท่องเที่ยวไว้โดยกำหนดมาตรการควบคุมไม่ให้มีการตัดแปลงสภาพแวดล้อม รวมทั้งควบคุมการก่อสร้าง บริการพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆให้กลมกลืน ไม่ลดคุณค่าความสำคัญและเอกลักษณ์
10. หน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลแหล่งท่องเที่ยว ประสานกับหน่วยงานที่มีอำนาจบังคับใช้กฎหมาย ให้มีการบังคับใช้อย่างเข้มงวด เพื่อปราบปรามผู้กระทำความผิดกฎหมายอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยเฉพาะการ บุกรุกที่สาธารณะประโยชน์และกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมและโบราณสถาน

● ทิศทางการบริหารและการจัดการด้านการท่องเที่ยวโดยให้ท้องถิ่นและประชาชนมีส่วนร่วม

ในการดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชน ชุมชนท้องถิ่นและประชาชนควรมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นผู้ดำเนินการ โดยมีทิศทางการบริหารและการจัดการท่องเที่ยว ดังนี้

1. ให้การสนับสนุนสถาบันการศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชน ในการพัฒนาผู้มีส่วนเกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยว โดย เฉพาะประชาชนในท้องถิ่น ให้มีความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
 2. จัดตั้งเครือข่ายความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษา หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และท้องถิ่นในระดับชุมชน ให้เป็นศูนย์กลางในการส่งเสริม สนับสนุนและดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริหารการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วม
 3. สร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ในการมีส่วนร่วมบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว โดยให้ความสำคัญกับประชาชนในท้องถิ่นประกอบอาชีพที่ต่อเนื่องและเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยว เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นมีรายได้อย่างพอเพียงและพึ่งตนเองได้ในระยะยาว
 4. มีการวางแผนการจัดการด้วยความร่วมมือของชุมชนท้องถิ่นประชาชนและภาคเอกชนพื้นที่ เพื่อคุ้มครอง ดูแลรักษาพื้นที่ที่มีระบบนิเวศสมบูรณ์หรือมีคุณค่าทางธรรมชาติ
 5. มีการจัดทำแผนและผังการใช้ที่ดิน รวมทั้งให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นออกบังคับในการจัดระเบียบของธุรกิจและกิจกรรมบริการนักท่องเที่ยวให้เป็นไปตามแผนและผังที่กำหนด โดยให้ผู้เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ เอกชนและประชาชนในพื้นที่ร่วมกันจัดทำ
 6. ร่วมมือกับชุมชนหรือประชาชนท้องถิ่น หน่วยงานภาคเอกชน ภาครัฐและสถาบันการศึกษาในลักษณะพหุภาคี ดำเนินการวิจัยด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน
 7. ร่วมพัฒนาองค์ความรู้และสร้างรูปแบบกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนผ่านกระบวนการวิจัย เพื่อพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
 8. นำฐานทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่มาเป็นทุน อันเป็นการพัฒนาจากฐานราก พร้อมทั้งคำนึงถึงศักยภาพในการรองรับของธรรมชาติ
 9. ร่วมสร้างโอกาสให้บุคลากรในชุมชนได้พัฒนาศักยภาพและระดมความคิดเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนรวมทั้งเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน
 10. สนับสนุนด้านเทคนิค วิชาการแก่ชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวและการทำวิจัยโดยชุมชน
 11. สนับสนุนด้านการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในชุมชน ผ่านกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม
- จากแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเห็นได้ว่า การท่องเที่ยวนั้นจะต้องมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลักในการจัดการและระบบโดยการที่จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นจะทำให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมโดยคิดว่าตนเองเป็นเจ้าของทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนจนทำให้เกิดความหวงแหนศิลปวัฒนธรรมมากขึ้น

● ยุทธศาสตร์การพัฒนากว๊านพะเยาอย่างยั่งยืน

ศูนย์วิจัยสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยนเรศวร (2548) กล่าวว่า จากผลการศึกษาและสำรวจพื้นที่ของกว๊านพะเยา ทำให้ทราบปัญหาด้านต่าง ๆ ของกว๊านพะเยา เพื่อให้กว๊านพะเยา สามารถเอื้อประโยชน์ต่อประชาชนจังหวัดพะเยาได้อย่างคุ้มค่าและยั่งยืนนั้น แผนแม่บทการพัฒนากว๊านพะเยาอย่างยั่งยืนจึงได้รวบรวมและเสนอแนวคิดการพัฒนา และแนวทางการแก้ไขปัญหา ซึ่งสามารถครอบคลุมถึงปัญหาต่าง ๆ โดยได้กำหนดแผนการพัฒนาไว้ 5 แผนงาน ดังนี้

1. แผนงานด้านเศรษฐกิจ สังคม และการท่องเที่ยว เป็นแผนงานที่เน้นเรื่องการประกอบอาชีพของประชาชน เพื่อสร้างอาชีพและเสริมรายได้แก่ประชาชน โดยใช้เรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นกลยุทธ์หลักของแผน เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวโดยใช้ศักยภาพของกว๊านพะเยาในการดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ให้เดินทางและเข้าพักที่จังหวัดพะเยา

2. แผนการใช้ประโยชน์ที่ดินและภูมิสถาปัตยกรรม เป็นแผนงานที่เน้นการจัดการสภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่กว๊านพะเยา และการปรับแต่งสภาพภูมิทัศน์และอาคารในส่วนต่าง ๆ ให้มีความสวยงาม สามารถใช้ประโยชน์ได้เต็มที่ และตอบสนองกิจกรรมต่าง ๆ ของเมืองพะเยาและการท่องเที่ยว

3. แผนการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เป็นแผนงานซึ่งเน้นไปที่การสร้างระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เพื่อเป็นโครงสร้างพื้นฐานในการดำเนินแผนงานอื่น ๆ ต่อไป เช่น โครงการจัดระบบไฟฟ้าและระบบสื่อสาร โครงการปรับปรุงและก่อสร้างที่จอดรถ และโครงการปรับปรุงและก่อสร้างถนนสายต่าง ๆ เป็นต้น

4. แผนงานด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี เป็นแผนงานที่เน้นการฟื้นฟู อนุรักษ์และพัฒนาโบราณคดี และโบราณสถานต่าง ๆ ในบริเวณพื้นที่กว๊านพะเยา เพื่อส่งเสริมแผนงานการพัฒนาการท่องเที่ยว และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์กว๊านพะเยา

5. แผนงานด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรแหล่งน้ำ เป็นแผนงานที่มุ่งเน้นเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการจัดการสิ่งแวดล้อมของกว๊านพะเยาให้คงสภาพตามธรรมชาติและเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่คงไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพ และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำ และพันธุ์พืช

● สถานการณ์การท่องเที่ยวของพื้นที่กว๊านพะเยา

จังหวัดพะเยามีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวในปี 2548 ซึ่งจำนวนผู้มาเยือนมีทั้งสิ้น 424,365 คน แบ่งประเภทได้ดังนี้

- นักท่องเที่ยวชาวไทย 372,811 คน
- นักท่องเที่ยวต่างชาติ 51,552 คน

กลุ่มคนที่เข้ามาเที่ยวมีทั้งแบบที่เป็นนักท่องเที่ยว 191,465 คน และประเภทที่เข้ามาศึกษาดูงานพร้อม

เที่ยวด้วยที่เรียกว่านักท่องเที่ยว มีจำนวน 232,897 คน มีการใช้จ่ายที่คิดเป็นจำนวนเงิน ค่าใช้จ่ายต่อวัน 953.44 บาท ระยะเวลาพำนักรเฉลี่ย ไม่เกิน 3 วัน 2 คืน ซึ่งถือเป็นรายได้ของจังหวัดประมาณ 633.00 ล้านบาท

- สถานการณ์การท่องเที่ยวในจังหวัดพะเยาปี 2548-2550

สถานการณ์การท่องเที่ยวในภาพรวมของจังหวัดพะเยา มีอัตราการเติบโตลดลงร้อยละ 1.92 โดยลดลง ทั้งในส่วนของการท่องเที่ยวคนไทย และชาวต่างชาติ ซึ่งนักท่องเที่ยวคนไทยมีอัตราการเติบโตลดลงร้อยละ 0.17 และชาวต่างชาติลดลงร้อยละ -14.80 สาเหตุของการลดลงส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการปราศจากกิจกรรม รวมทั้งแหล่งท่องเที่ยวที่ดึงดูดความสนใจ และการที่อยู่ห่างไกลแหล่งท่องเที่ยวหลัก ประกอบกับข่าวปัญหาหมอกควัน ทำให้สถานการณ์การเดินทางท่องเที่ยวซบเซาดังกล่าว

สำหรับนักท่องเที่ยวคนไทยส่วนใหญ่ยังคงเป็นการเดินทางท่องเที่ยวภายในภูมิภาค รองลงมาคือนักท่องเที่ยวจากกรุงเทพฯ ส่วนนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติส่วนใหญ่เป็นกลุ่มประเทศจากยุโรป อเมริกา และเอเชีย ตามลำดับ นักท่องเที่ยวทั้งคนไทย และชาวต่างชาติส่วนใหญ่นิยมใช้พาหนะ คือ รถยนต์ส่วนตัว รองลงมาคือการใช้รถโดยสารประจำทาง

ในการเดินทางแต่ละครั้งนักท่องเที่ยวมีระยะเวลาพำนักรเฉลี่ย 2.51 วัน ลดลงจากเดิมเล็กน้อย จากจำนวนนักท่องเที่ยว คึกคัก และการใช้จ่ายแต่ละวันประมาณ 978.76 บาท สามารถทำให้เกิดรายได้จากการท่องเที่ยวทั้งหมดรวมเป็นจำนวน 454.33 ล้านบาท ส่วนนักท่องเที่ยว มีการใช้จ่ายเฉลี่ยต่อคนต่อวัน 850.89 บาท ก่อให้เกิดรายได้หมุนเวียนในแหล่งท่องเที่ยวรวมเป็นเงิน 199.25 ล้านบาท เมื่อรวมรายได้ทั้งหมดที่เกิดจากการท่องเที่ยวภายในจังหวัดพะเยาจะเท่ากับ 653.58 ล้านบาท ดังนั้นโดยเฉลี่ยแล้วผู้เยี่ยมเยือนมีค่าใช้จ่าย ระหว่างอยู่ในจังหวัดลำปางประมาณ 935.90 บาท

สำหรับสถานการณ์ด้านการพักแรม พบว่าจังหวัดพะเยามีจำนวนห้องพักเท่ากับ 544 ห้อง เพิ่มขึ้นร้อยละ 2.64 และมีอัตราการเข้าพักเฉลี่ยทั้งปีร้อยละ 24.17 ลดลงจากเดิมคิดเป็นร้อยละ 1.27 โดยนักท่องเที่ยวมีระยะเวลาพำนักรเฉลี่ยในสถานพักแรมเท่ากับ 1.69 วัน

- สถิติรายการรับนักท่องเที่ยวของชมรมประมงพื้นบ้าน

1. ผู้นำ อบต.จังหวัดกาญจนบุรี จำนวน 140 คน ...เป็นการศึกษาดูงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนบ้านร่องไฮ
2. คณะอบรมมัคคุเทศก์มหาวิทยาลัยนเรศวรวิทยาเขตพะเยา จำนวน 170 คน ใช้เวลา 2 ชั่วโมง
3. คณะอาจารย์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขน จำนวน 150 คน ใช้เวลา 2 ชั่วโมง
4. คณะทีมวิจัยมหาวิทยาลัยนเรศวร(พิษณุโลก) จำนวน 15 คน (ศึกษาวิถีชีวิต/ข้อมูลโบราณวัตถุ)
5. คณะสมาคมทรัพยากรน้ำ จำนวน 5 คน (แลกเปลี่ยนเรียนรู้แพดตัวอย่าง/โบราณสถาน/ วิถีชีวิต)
6. คณะ ดีเจเยาวชนหอการค้าจังหวัดพะเยา จำนวน 20 คน (เรื่องโบราณสถาน)
7. ผู้นำศูนย์การท่องเที่ยว 17 จังหวัดภาคเหนือ จำนวน 50 คน (ชมโบราณสถาน/วิถีชีวิต)
8. เยาวชนนานาชาติ จำนวน 30 คน (วิถีชีวิตวัฒนธรรม)

- พัฒนาการทางการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นพื้นที่กวันพะเยาและชุมชนประมงพื้นบ้าน

จากการดำเนินการเก็บข้อมูลและสรุปรวบรวมข้อมูลด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในอดีตของพื้นที่กวันพะเยาที่ผ่านมาทีมวิจัยได้พบว่า การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเป็นการดำเนินงานของภาครัฐ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เป็นหลัก การมีส่วนร่วมของชุมชนต้องการท่องเที่ยวรูปแบบการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเป็นเพียงแค่การเข้าร่วมกิจกรรมเป็นหลัก แต่ยังขาดการร่วมคิดร่วมวางแผนมาโดยตลอด ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- ยุคเริ่มต้นการท่องเที่ยวกวันพะเยา

หน่วยงานที่ริเริ่มและดำเนินการเป็นหลักคือ จังหวัด /เทศบาล /การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) กิจกรรมหรือรูปแบบด้านการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเน้นการมาเที่ยวแบบแวะพักแวะทำกิจกรรมริมกวันพะเยา อาทิ จัดให้มี

กิจกรรมเรือสำราญ ที่ดำเนินการ โดยกลุ่มเอกชน นักท่องเที่ยวมากินอาหารและร้องเพลงคาราโอเกะ

กิจกรรมเรือถีบ ของเอกชน บริการให้นักท่องเที่ยวมาถีบเล่นชมธรรมชาติริมกวันพะเยาด้านฝั่งเขตเทศบาลชุมชนในเมือง

กิจกรรมร้านอาหารริมกวันพะเยา กลุ่มผู้ประกอบการหลักมีทั้งกลุ่มนายทุน และชาวบ้านที่อยู่ ในเขตเทศบาลรอบกวันพะเยา

- ยุคต่อเนื่องกิจกรรมท่องเที่ยว

กิจกรรมเรือพายรับนักท่องเที่ยว เมื่อเห็นว่ามีนักท่องเที่ยวที่มาแวะเที่ยวชมกวันพะเยา หลายคนไม่เน้นกิจกรรมการร้องเพลงหรือนั่งเรือกินอาหารชมบรรยากาศในกวัน กิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจึงมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไป จังหวัดพะเยาตั้งเป็นยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยว หันมาจัดกิจกรรมท่องเที่ยวโดยการให้สนับสนุนมายัง “กลุ่มประมงพื้นบ้านกวันพะเยา” ด้วยการจัดซื้อเรือพายจำนวน 50 ลำ ที่ประกอบไปด้วย เรือแจว /เรือแคนู และเรือกาบปี กลุ่มชาวบ้านที่มีอาชีพประมงพื้นบ้าน มีส่วนร่วมในกิจกรรมท่องเที่ยว คือรับจ้างพายเรือ มาพักท่องเที่ยวชมกวันพะเยา กลุ่มนักท่องเที่ยวจะเป็นกลุ่มที่มาแวะพักชมความงามของกวันพะเยา หากในลงไปเที่ยวในกวันพะเยาก็จะมีเรือรับส่งชมกวัน

การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเป็นแบบเข้าไปเย็นกลับไม่มีบริการพักค้างแรม ไม่มีรูปแบบการท่องเที่ยวที่ชัดเจน ไม่มีการบริหารจัดการ มีเพียงการอบรมเรื่องความปลอดภัยในการดูแลนักท่องเที่ยวให้กับกลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน รายได้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นไปตามความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็นหลักหากวันไหนหากมีนักท่องเที่ยวต้องการลงเรือชมกวันพะเยาชาวประมงที่มารับจ้างพายเรือก็จะมีรายได้ แต่วันไหนที่ไม่มีนักท่องเที่ยวลงเรือเลยชาวบ้านที่เป็นกลุ่มประมงพื้นบ้านก็จะไม่มีรายได้

โดยสรุปกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในกวันพะเยาที่เกิดขึ้นและผ่านมาก่อนจึงเป็นการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวที่จังหวัดพะเยาเป็นผู้จัดให้เกิดขึ้นเป็นหลัก กลุ่มประมงพื้นบ้านมีบทบาทหน้าที่เป็นเพียงผู้

รับจ้างร่วมในกิจกรรมท่องเที่ยว รวมทั้งร่วมเป็นพี่พามีเวลาเทศกาลสำคัญ อาทิ งานประเพณีลอยกระทง งานประเพณีสงกรานต์ที่จังหวัดจัดให้มีการแข่งเรือ เป็นต้น

บทที่ 3

กระบวนการดำเนินการวิจัย

แบ่งออกเป็น 3 ระยะ

การดำเนินงานระยะที่ 1 ดังนี้

ประชุมทีมงานวิจัย ซึ่งเป็นตัวแทนเครือข่ายประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา ของชุมชนประจักษ์ประสาธ, ชุมชนวัดบุญยืน, ชุมชนบ้านร่องไฮ ชุมชนละ 2 คน รวม 6 คน และคณะกรรมการเครือข่ายประมงพื้นบ้าน อีก 2 คน รวมทีมงานวิจัยและหัวหน้าโครงการทั้งหมด 9 คน ได้ประชุมที่ ณ เครือข่ายประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา ศูนย์สังคมพัฒนาสังฆมณฑลเชียงใหม่ เขตพะเยา

1. เพื่อกำหนดเวลา สถานที่ แผนการจัดเก็บข้อมูลร่วมกัน พร้อมทั้งแบ่งทีมและบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนที่จะทำงานเป็นทีม การทำงานในส่วนแต่ละบุคคล และการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในแต่ละชุมชน

2. วางแผนการชี้แจงงานโครงการศึกษาวิจัยฯ แก่คนในชุมชนเป้าหมาย คือ ชุมชนประจักษ์ประสาธ ชุมชนวัดบุญยืน ชุมชนบ้านร่องไฮ ชุมชนละหนึ่งครั้งก่อนเริ่มดำเนินการเก็บข้อมูล โดยให้ทีมงานวิจัยโครงการฯของแต่ละชุมชน เป็นผู้ติดต่อนัดวัน เวลา สถานที่พบปะพูดคุยกับชุมชนของตนเองในเดือนสิงหาคม สำหรับหน่วยงาน องค์กรใช้หนังสือเรียนเชิญติดต่อที่ออกจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สำนักงานภาคเหนือ)

เดือนสิงหาคม

1. ประชุมชี้แจงวัตถุประสงค์และแผนงานของโครงการศึกษาวิจัยฯ แก่ตัวแทนชุมชน องค์กรในชุมชน สมาชิกชมรมประมงพื้นบ้าน ตัวแทนครู พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ตัวแทน อบต. กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มจักสานผักตบชวา กลุ่มตีมิด กลุ่มดนตรีพื้นบ้าน กลุ่มแปรรูปอาหารจากปลา โดยจัดเวทีประชุมที่วัด ชุมชนละ 1 ครั้ง ๆ ละ 1 วัน รวม 3 ครั้ง เพื่อให้ชุมชนเข้าใจการทำงานเก็บรวบรวมข้อมูลโดยคนในชุมชน คือ นักวิจัยท้องถิ่น เพื่อจะได้ศึกษารากเหง้าที่มาและภูมิปัญญาของชุมชนว่าเป็นอย่างไร แล้วจดบันทึก เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์ หรือเป็นหลักฐานทางภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถจับต้องได้ที่จะมอบให้แก่คนรุ่นต่อไป

2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม ทีมงานวิจัยโครงการฯ ออกเก็บข้อมูลประวัติความเป็นมา ในชุมชนประจักษ์ประสาธ ชุมชนวัดบุญยืน ชุมชนบ้านร่องไฮ และสภาพทั่วไปของกว๊านพะเยา เช่น นก แมลง ปลา ฯลฯ โดยแบ่งทีมวิจัยออกเป็น 2 ทีมและแบ่งโซนการเก็บข้อมูล การเก็บข้อมูลจะใช้วิธีสอบถามพูดคุยกับผู้รู้ด้านต่างๆ ของชุมชน เช่น ช่างตีมิด ช่างต่อเรือ ช่างทำเครื่องมือตกปลาแต่ละประเภท หมอสมุนไพร ผู้นำศาสนาหรือพิธีกรรม, ผู้อาวุโส ศิลปิน นักดนตรีพื้นบ้าน กลุ่มหรือองค์กรชุมชน เป็นการพูดคุยแลกเปลี่ยนแบบไม่เป็นทางการเท่าไร และทีมงานผู้รับหน้าที่บันทึกข้อมูลจะเป็นผู้จดบันทึกเรื่องราวความเป็นมาของชุมชน พื้นที่ในอดีต ปัจจุบัน และความคาดหวังในอนาคตเป็นอย่างไร

3. สรุปข้อมูลในแต่ละเดือนของทีมวิจัย

1. สรุปข้อมูลที่เก็บมาจากชุมชนว่าทีมงานวิจัยเห็นอะไรบ้างจากการเก็บข้อมูล
2. แต่ละพื้นที่แต่ละแหล่งข้อมูลมีจุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร ในการที่จะใช้เป็นแนวทางช่วยกันแก้ปัญหา และพัฒนาปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น
3. การวางแผนงานการเก็บข้อมูลในเดือนต่อไป ร่วมกันควรจะเป็นรูปแบบไหนอย่างไร? ที่เหมาะสมกับแหล่งข้อมูลในแต่ละด้าน

เดือนกันยายน

1. เก็บรวบรวมข้อมูลความรู้เรื่องปลา, กว๊าน ลำน้ำ และคนในชุมชน มีความรู้ความคิดเห็น หรือมีประสบการณ์ต่างๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างไร? วิธีการเก็บใช้วิธีพูดคุยสอบถามกับพรานปลาอาวุโส พรานปลาที่มีความชำนาญในด้านการจับปลาเป็นพิเศษ และผู้รู้เกี่ยวกับน้ำในชุมชน โดยไปพูดคุยเยี่ยมบ้านผู้ถูกสัมภาษณ์ แล้วจดบันทึกข้อมูลลงในสมุดบันทึก โดยแบ่งทีมงานเก็บข้อมูลเป็น 2 ทีม เก็บข้อมูลในชุมชนเดียวกันแต่แบ่งโซนชุมชนละ 2 ครั้ง รวมทั้งหมด 6 ครั้ง
2. ออกสำรวจเก็บข้อมูลบริเวณกว๊าน เพื่อสำรวจสภาพน้ำ พืชพรรณไม้ น้ำ ไม้ชายฝั่ง การใช้เรือประมงพื้นบ้าน การหาปลาของชาวประมง การศึกษาธรรมชาติของปลา นก สัตว์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในกว๊านพะเยา ของทีมงานวิจัยจำนวน 2 ครั้ง
3. ประชุมสรุปข้อมูลประจำเดือน และวางแผนงานของเดือนตุลาคมที่เครือข่ายประมงพื้นบ้าน กว๊านพะเยา ศูนย์สังคมพัฒนาฯ จำนวน 1 ครั้ง

เดือนตุลาคม

1. สำรวจเก็บข้อมูลประเพณีวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน และประเพณีหรือความเชื่อเกี่ยวกับปลา ชุมชนละ 2 ครั้ง รวม 6 ครั้ง โดยทีมวิจัยออกสัมภาษณ์และจดบันทึกข้อมูลจากผู้นำท้องถิ่น และผู้รู้ทางด้านพิธีกรรมในชุมชน
2. ออกสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับธรรมชาติของกว๊านพะเยาโดยเรือประมงของเครือข่ายประมงพื้นบ้าน โดยทีมงานวิจัยโครงการฯ เป็นผู้พายนำ สำรวจลักษณะธรรมชาติของกว๊านพะเยาจำนวน 3 ครั้ง
3. สรุปข้อมูลและวางแผนงานเก็บข้อมูลในเดือนพฤศจิกายน

เดือนพฤศจิกายน

1. สำรวจเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีลอยกระทง หรือประเพณียี่เป็งของคนพะเยา และความเชื่อเกี่ยวกับแม่น้ำ, กว๊านของคนท้องถิ่นในอดีต และสำรวจผลกระทบของการจัดงานลอยกระทงที่กว๊านพะเยา เก็บข้อมูลชุมชนละ 1 ครั้ง รวมเป็น 3 ครั้ง

2. สํารวจข้อมูลจุดที่น่าสนใจต่าง ๆ ของแต่ละชุมชนที่ได้จากการเก็บข้อมูลเบื้องต้นที่ผ่านมา เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับสันธาตุโบราณของชุมชนบ้านร่องไฮ, ชุมชนประตูประสาท และชุมชนวัดบุญยืนชุมชนละ 1 ครั้ง รวม 3 ครั้ง

3. ออกสำรวจข้อมูลและสัมภาษณ์ผู้รู้ที่ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงน้ำจืดพะเยา หอวัฒนธรรมปรัทัศน์กว๊านพะเยา และวัดศรีโคมคำ (วัดพระเจ้าตนหลวง) และวัดศรีอุโมงคำ (หรือวัดสูง) จำนวน 2 ครั้ง

4. สรุปข้อมูลประจำเดือนและวางแผนงานวิจัยต่อไป

เดือนธันวาคม

1. สํารวจข้อมูลเกี่ยวกับธรรมชาติของกว๊านพะเยา จำนวน 2 ครั้ง โครงการนั่งเรือสำรวจเกี่ยวกับปลา พืชน้ำ แมลง และลักษณะระบบนิเวศหรือลักษณะที่ชุมชนรู้จัก หรือใช้เรียกสถานที่ต่าง ๆ ในกว๊าน แล้วนำแผนที่บันทึกข้อมูลในเบื้องต้น

2. สํารวจเก็บข้อมูลและจัดทำแผนที่ชุมชน และเก็บข้อมูลเพิ่มเติมของแต่ละชุมชนในด้านต่างๆ ที่ต้องการข้อมูลเพิ่มเติม 1 ครั้ง รวม 5 ครั้ง

3. สํารวจข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์การท่องเที่ยวในจังหวัดพะเยา จากเอกสารข้อมูลทางวิชาการ และการออกสำรวจสัมภาษณ์นักท่องเที่ยวบริเวณชายกว๊าน และวัดศรีโคมคำ(วัดพระเจ้าตนหลวง) โดยใช้แบบสอบถามให้นักท่องเที่ยวเขียนเองส่วนทีมงานวิจัยโครงการฯจะอธิบายที่มาและวัตถุประสงค์ของการเก็บข้อมูลครั้งนี้แก่นักท่องเที่ยว จำนวน 1 ครั้ง

4. ประชุมสรุปข้อมูลประจำเดือน และวางแผนเก็บข้อมูลในเดือนมกราคม

เดือนมกราคม 2549

1. สํารวจรวบรวมข้อมูลกว๊าน และจัดทำแผนที่ แหล่งธรรมชาติของกว๊านพะเยา โบราณสถาน ชื่อสถานที่ต่างๆในกว๊าน เส้นทางโบราณ และการเรียนรู้การสังเกตแหล่งที่อยู่ปลาแต่ละชนิด โดยทีมวิจัยพายเรือของเครือข่ายประมงพื้นบ้านออกสำรวจเก็บข้อมูลจำนวน 1 ครั้ง

2. ทำแผนที่ต้นฉบับข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ และรวบรวมข้อมูลทั้งหมด

เดือนกุมภาพันธ์ – เมษายน 2549

1. ทีมงานวิจัยสรุปข้อมูล จัดทำรายงานข้อมูลภาคสนามและจัดทำแผนที่จุดที่น่าสนใจในกว๊านพะเยา

2. วางแผนเตรียมงานจัดเวทีนำเสนอข้อมูลโครงการฯแก่คนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกว๊านพะเยา และแบ่งหน้าที่ประสานงานกับฝ่ายต่าง ๆ ในเดือนมีนาคม โดยให้สำนักงานกองทุนสนับสนุน

การวิจัย (สำนักงานภาค)เป็นหน่วยงานที่ออกหนังสือเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมเวทีข้อมูลครั้งนี้ นักวิจัยโครงการจะเป็นผู้ติดต่อส่งหนังสือเชิญและประสานงานโดยตรงกับกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้

3. จัดเวทีแลกเปลี่ยนข้อมูลกับชุมชน องค์การภาครัฐ อันได้แก่ สำนักงานประมงจังหวัด วัด โรงเรียน เทศบาล ส่วนราชการจังหวัดพะเยา ที่ห้องประชุมศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงน้ำจืดกว๊านพะเยา จำนวน 1 วัน มีผู้เข้าร่วมทั้งหมด 82 คน วันที่ 23 เมษายน 2549

เมื่อสรุปและประเมินผลการนำเสนอข้อมูลของโครงการวิจัยต่อชาวบ้านและกลุ่มผู้เกี่ยวข้องทั้งหลายต่างก็มีความสนใจเกี่ยวกับข้อมูลที่ทีมวิจัยได้นำเสนอ และมีข้อเสนอแนะต่อแนวทางการจัดการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้นโดยการจัดการของชาวประมงพื้นบ้าน หากสามารถทำให้เกิดความยั่งยืนทั้งต่อชุมชนและต่อแห่งธรรมชาติกว๊านพะเยาจะถือเป็นการสร้างการท่องเที่ยวที่ดีให้กับจังหวัดพะเยา โดยมีข้อเสนอให้แนวความคิดการจัดการท่องเที่ยวควรจะเป็นในรูปแบบของการสร้างแหล่งเรียนรู้ต่อนักท่องเที่ยวเป็นหลักด้วยเช่นกัน

เดือนพฤษภาคม – กันยายน

ปรับปรุงแก้ไขข้อมูล และจัดทำรายงานข้อมูลงานวิจัย คู่มือข้อมูลสื่อความหมายสำหรับผู้ที่จะรับบทบาท เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น และงานสรุปขั้นตอน ขบวนการ วิธีการทำงาน และงบประมาณโครงการฯแก่สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สำนักงานภาค)

การดำเนินงาน ระยะที่ 2 มีดังนี้

การดำเนินงานระยะที่ 2 ของโครงการวิจัยการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนรอบกว๊านพะเยา จ.พะเยา ได้เริ่มต้นขึ้นจากการสรุปผลการดำเนินงานระยะที่ 1 และร่วมกันวางแผนงานระยะที่ 2 ของโครงการวิจัย โดยร่วมกันกำหนดเป้าหมายระยะที่ 2 ร่วมกัน ซึ่งในการดำเนินงานระยะที่ 2 นั้นมีโจทย์สำคัญในการเคลื่อนงานต่อคือ

- ☐ ศึกษา และพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวกว๊านพะเยา บนฐาน “คนอยู่ได้ กว๊านอยู่รอด”
- ☐ ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการรักษาระบบนิเวศกว๊านพะเยาได้อย่างไร
- ☐ ต้องเพิ่มกระบวนการในการมีส่วนร่วมมากกว่าระยะที่ 1 โดยดึงการมีส่วนร่วมจากผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน
- ☐ การสร้างการทำงานเป็นทีม
- ☐ พยายามสร้างกิจกรรมให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากกว่าการทำงานเฉพาะแกนนำชุมชนเท่านั้น

แผนกิจกรรมระยะที่ 2

1. จัดเวทีสร้างความเข้าใจโครงการร่วมกับชุมชนเป้าหมาย โดยมีเป้าหมายเพื่อทำความเข้าใจงานวิจัยในช่วงที่ผ่านมา เก็บข้อมูลบางส่วนเพิ่มเติม หาคณ หาแนวร่วม และร่วมหาแนวทาง ข้อเสนอแนะในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวร่วมกัน

- บ้านร่องไฮ เก็บข้อมูลเพิ่ม สันธาตุ / วัฒนธรรม (มีนาคม 50)
- ประตูปราสาท เก็บข้อมูลเพิ่ม สันธาตุ / บวกสี่แจ่ง (มีนาคม 50)
- ชุมชนวัดบุญยืน เก็บข้อมูลเพิ่ม น้ำเสียว / ระบบนิเวศ / ประวัติศาสตร์ (มี.ค. 50)

2. กิจกรรมการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมที่ยังขาดในระยะที่ 1

- โบราณสถาน
- ดำนาน ความเชื่อ
- สถานการณ์การท่องเที่ยว ข้อมูลจากนักท่องเที่ยว

3. เวทีสร้างกฎ ระเบียบ ที่พัก อาหาร การจัดการต่างๆ โดยมีเป้าหมายเพื่อเอากฎ ระเบียบการจัดการ กลุ่มเรือ และด้านอื่นๆ ที่มีอยู่แล้วมาคุย เพื่อปรับ เพิ่ม และสร้างข้อตกลงร่วม ใน 3 ชุมชนเป้าหมาย (มีนาคม 2550)

4. ศึกษาดูงานชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยว (กุมภาพันธ์ 50)

ทีมวิจัยเดินทางไปศึกษาดูงานชุมชนที่จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ยังพื้นที่ 1) **ชุมชนประมงพื้นบ้านบ้านบ่อเจ็ดลูก ต.ปากน้ำ อ.ละงู จ.สตูล** ประเด็นของการศึกษาดูงานเน้นในแนวทางการจัดการทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มชุมชนประมงพื้นบ้านเหมือนกันกับชุมชนกว๊านพะเยาแต่มีบริบทของพื้นที่ต่างกัน รวมทั้งศึกษาดูงานในรูปแบบการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นหลัก ทั้งเรื่องของกลุ่ม เรื่องของกิจกรรมที่นำสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยใช้การจัดการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ

ทีมวิจัยยังได้ศึกษาดูงาน 2) เรื่องโครงการวิจัย รูปแบบการจัดการน้ำในลุ่มคลองตำบลแพรกหนามแดง อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม ประเด็นของแลกเปลี่ยน ประกอบด้วย ปัญหาการทำงานวิจัย/วิธีการดึงความร่วมมือร่วมกับคนในชุมชน และการวิเคราะห์ความต่างระหว่างงานวิจัยกับการทำงานพัฒนา

5. สรุปบทเรียน สิ่งที่ได้เรียนรู้จากการศึกษาดูงานการท่องเที่ยว (กุมภาพันธ์ 50)

กลุ่มประมงพื้นที่บ่อเจ็ดลูก จ.สตูล หรือว่ามีความใกล้เคียงกับ กลุ่มประมงพื้นที่กว๊านพะเยา คือ เป็นเครือข่ายประมงพื้นที่เหมือนกัน และยังเป็นกลุ่มที่มีการทำงานกลุ่มในงานพัฒนามาโดยตลอด และเมื่อจะต้องจัดการองค์ความรู้แบบวิถีประมง และการอนุรักษ์ทรัพยากรให้เกิดความยั่งยืนด้วยเครื่องมือจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเหมือนกัน จึงถูกเลือกเป็นพื้นที่ศึกษาดูงานที่จะสอดคล้องกันมากที่สุด

กิจกรรมศึกษาดูงาน ทีมวิจัยได้เรียนรู้เรื่องต่างๆคือ

- เรียนรู้การจัดการบริหารจัดการรายได้ของกลุ่มท่องเที่ยวและของชุมชน

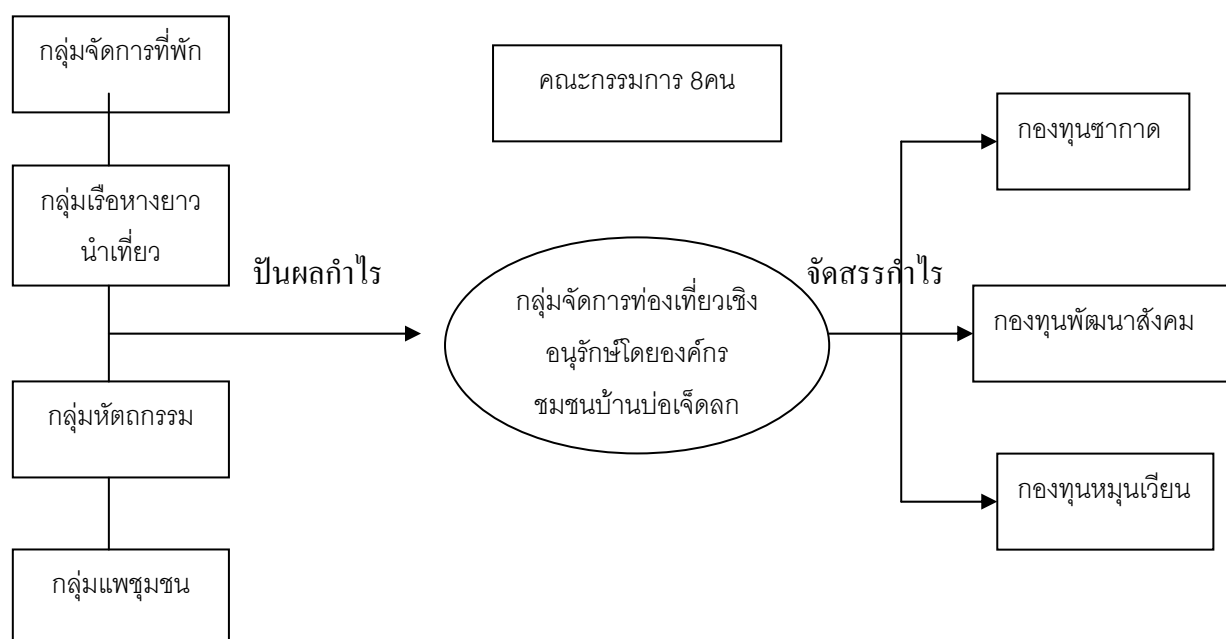
กลุ่มท่องเที่ยวของชุมชนบ้านบ่อเจ็ดลูกมีการดำเนินการเรื่องบริหารจัดการรายได้คือ เริ่มแรกรับสมัครสมาชิกที่มาร่วมทุนและร่วมทำ จนได้สมาชิก 22 คน กับ 1 ทีม (ทีมวิจัย) ที่นำเงินค่าตอบแทนจากการทำงานวิจัยลงหุ้นด้วย โดยคิดหุ้นละ 100 บาท สามารถลงได้ครัวเรือนละไม่เกิน 200 หุ้น รวมทั้งหมดและมีเงินหุ้น 3,250 หุ้น เป็นเงิน 325,000 บาท ด้านการจัดงบประมาณสมาชิกมองว่าชาวบ้านจนๆ อย่างชาวประมงพื้นบ้าน ไม่มีเงินมากพอที่จะนำเงินหมื่นสองหมื่นมาลงได้ทีเดียว จึงตกลงกันว่าให้ผ่อนเป็นรายเดือน โดยมีเพดานผ่อนชำระภายใน 20 เดือน วันที่ 15-20 ของทุกเดือน

กลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านบ่อเจ็ดลูกมีความเห็นร่วมกันว่า บ้านที่พักของชาวบ้านในหมู่บ้านยังไม่มีความพร้อมที่จะจัดเป็นบ้านพักแบบ Homestay สำหรับนักท่องเที่ยว จึงเลือกรูปแบบบ้านพักเป็นลักษณะการจัดสร้างในพื้นที่ว่างของกลุ่มสมาชิกท่องเที่ยวและกลุ่มท่องเที่ยวที่เข้ากันบริหารจัดการเรียกว่า “รีสอร์ทชุมชน”

ระหว่างการก่อเกิด เสาร์-อาทิตย์ คือวันที่สมาชิกทุกคนมาพร้อมเพรียงเพื่อร่วมกันลงแขกช่วยกันสร้าง บ้านพัก จัดทำศูนย์ข้อมูล ไว้เป็นที่จัดบอร์ดข้อมูลต่างๆ นำเสนอต่อนักท่องเที่ยวและกลุ่มผู้มาศึกษาดูงาน ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลด้านงานวิจัย ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว ข้อมูลชุมชน เป็นต้น ศูนย์ท่องเที่ยวของชุมชนยังเป็รสถานที่จัดประชุมชาวบ้าน ประชุมกลุ่มจัดการด้านต่างๆ เป็นต้น

- การเรียนรู้เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลน การอนุรักษ์สัตว์น้ำ
- การเรียนรู้เรื่องการนำข้อมูลจากการเก็บข้อมูลมาวางแผนรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวว่ามีวิธีการสรุปข้อมูลและนำข้อมูลที่ต้องการเสนอมาวางแผนจัดเป็นโปรแกรมการท่องเที่ยวได้อย่างไร

โครงสร้างการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยองค์กรชุมชนบ้านบ่อเจ็ดลูก

คณะกรรมการ 8 คน มาจากกลุ่มย่อยทั้ง 4 กลุ่มกลุ่มละ 2 คน เพื่อมาบริหารกลุ่มกลาง เมื่อทุกกลุ่มย่อยมีรายชื่อได้จะปันผลส่วนหนึ่งให้กับกลุ่มกลาง และกลุ่มกลางนำมาจัดสรรกำไร ดังนี้ กองทุนซากาด จัดสรรให้แก่ผู้ด้อยโอกาสในชุมชนตามหลักศาสนาอิสลาม เช่น คนชรา คนพิการ เด็กกำพร้า เด็กนักเรียนด้อยโอกาส ฯลฯ กองทุนพัฒนาสังคม ดำเนินการในเรื่องของการจัดการทรัพยากร การกีฬา พัฒนามัสยิด โบราณสถาน ฯลฯ กองทุนหมุนเวียน เป็นกองทุนเพื่อส่งเสริมให้กลุ่มๆ ในชุมชนได้ใช้ประโยชน์

กลุ่มนักวิจัยตำบลแพรกหนามแดง อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม ส่งที่ทีมวิจัยได้ร่วมแลกเปลี่ยนและเรียนรู้กับโครงการวิจัยนี้เน้น แม้ประเด็นการวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะมีความแตกต่างกัน และประเด็นที่ทีมวิจัยเข้าร่วมแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ โดยมากจะเน้นไปการ “กระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ซึ่งที่ได้เรียนรู้จากการศึกษาดูงานในครั้งนี้ ทีมวิจัยได้เรียนรู้วิธีการทำงานแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ...การทำความเข้าใจกับทีมวิจัยด้วยกันเองการแบ่งบทบาทหน้าที่ของทีม ...การทำความเข้าใจกับกลุ่มชุมชนในพื้นที่การเก็บข้อมูล และการวางแผนการทำงานอย่างเป็นขั้นเป็นตอนของทีมวิจัย เมื่อดำเนินกิจกรรมอะไรต่างๆ ไปแล้วจะต้องมีการประชุมสรุปและประเมินผลกันอยู่เป็นประจำตลอดเวลา เพื่อที่จะได้ปรับแผนการทำงานให้งานได้บรรลุตามที่วางไว้ของทีมวิจัย และการสร้างการมีส่วนร่วมกับคนในชุมชนที่ต้องเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมาร่วมกันคิดให้เกิดขึ้นจริง ซึ่งหลังจากกลับมาแล้วเมื่อสรุปผลการศึกษาดูงานทีมวิจัยจึงได้มีการปรับวิธีการทำงานกันใหม่ในแผนกิจกรรมของระยะต่อไป

การดำเนินงาน ระยะที่ 3 จำนวน 7 กิจกรรม

- กิจกรรมที่1 จัดประชุมทีมงานวิจัยเพื่อวางบทบาทหน้าที่ในการบริหารจัดการและดำเนินการ
- กิจกรรมที่2 อบรมนักสื่อความหมายธรรมชาติวัฒนธรรมและวิถีชีวิตประมงพื้นบ้านกวันพะเยา แก่นักวิจัยโครงการฯ และผู้ที่สนใจในชุมชน ที่ศาลาวัดพระธาตุจอมทอง อ.เมือง จ.พะเยา(สิงหาคม 2550)

หัวข้อการฝึกอบรม

- 1.หลักการสื่อความหมายเบื้องต้น ที่มุ่งให้ผู้เรียนรู้หรือนักท่องเที่ยว เกิดความเข้าใจในชุมชนและการอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรม
- 2.เทคนิคการสื่อความหมาย ที่เน้นให้เกิดการเรียนรู้ทั้งการพูดคุยแลกเปลี่ยน การฟัง การตรวจสอบ กลิ่น สี สัน รูปร่าง การมองเห็นของจริง การสัมผัสทดลองทำด้วยตนเอง และความตั้งใจในการนำเสนอ
- 3.การวางแผนการปฏิบัติการสื่อความหมายในจุดเรียนรู้ต่างๆที่กำหนดไว้ อันได้แก่ การกำหนดหัวเรื่องการสื่อความหมาย(Theme) และเทคนิควิธีการสื่อความหมาย
- 4.ทดลองปฏิบัติจริงในพื้นที่กับทีมวิทยากร โดยให้ผู้เข้าฝึกอบรมทุกคนทดลองการนำเสนอข้อมูล และเทคนิคการสื่อความหมาย แก่ผู้เข้าฝึกอบรมด้วยกันและวิทยากร
- 5.แลกเปลี่ยนวิธีการนำเสนอข้อมูลของมัลลเทศก์ และการเชื่อมโยงข้อมูลพื้นที่ให้สัมพันธ์กับพื้นฐานของนักท่องเที่ยวแต่ละกลุ่มบุคคล

6. แนวทางการพัฒนาการสื่อความหมายของนักวิจัยและมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

วิธี/กระบวนการดำเนินการ

- ทีมวิจัยนำผลจากการเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องเรื่องราววิถีชีวิตชุมชนประมงพื้นบ้านกวันพะเยา/บริบทของชุมชนบ้านร่องไฮและชุมชนวัดบุญยืน/ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว/ข้อมูลของดีของชุมชน ร่วมกันวางแผนและจัดทำเป็นเอกสารคู่มือผู้เข้าร่วมการฝึกอบรม

- ทีมวิจัยร่วมกันวางแผนการฝึกอบรม คือ ประสานวิทยากรที่มีประสบการณ์ด้านการเป็นนักสื่อความหมายร่วมให้การอบรม /ประสานผู้รู้เรื่องราวที่เกี่ยวกับจังหวัดพะเยา/กวันพะเยา ร่วมเป็นวิทยากรบรรยายให้ความรู้เรื่องเกี่ยวกับเมืองพะเยากับผู้เข้ารับการอบรม/ประสานปราชญ์หรือผู้รู้ของชุมชนเดิมเติมข้อมูลการสื่อความหมายเพื่อให้ผู้เข้าอบรมได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนซักถามและเกิดกระบวนการเรียนรู้เรื่องราวของชุมชนร่วมกันระหว่างกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ที่เป็นผู้รู้กับกลุ่มคนรุ่นใหม่

- ทีมวิจัยรับสมัครผู้สนใจจากชุมชนบ้านร่องไฮและชุมชนวัดบุญยืน ในเบื้องต้นเน้นที่กลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ และกลุ่มผู้สนใจทั่วไป รวมทั้งนักวิจัยในทีมวิจัย

- การจัดทำข้อมูลการฝึกอบรม “คู่มือนักสื่อความหมาย...การท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนชาวประมงกวันพะเยา” เส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนวัดบุญยืน-กวันพะเยา-ชุมชนร่องไฮ”

- ดำเนินการฝึกอบรม เป็นระยะเวลา 2 วัน

- ประเมินสรุปผล

● กิจกรรมที่ 3 ติดต่อบริษัทงานกับกลุ่มนักท่องเที่ยว และเตรียมความพร้อมของทีมงานและชุมชน

-การเตรียมข้อมูล สถานที่ และกิจกรรมที่จะนำเสนอแก่นักท่องเที่ยวนำร่อง

-เตรียมทีมมัคคุเทศก์ท้องถิ่นและตัวแทนชุมชนทั้งทางด้านที่พัก อาหาร และกิจกรรมวิถีชีวิต

● กิจกรรมที่ 4 การฝึกปฏิบัติการนำเที่ยวตัวอย่างครั้งที่ 2 โดยเชิญสื่อมวลชนด้านต่าง ๆ เจ้าหน้าที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย บริษัทนำเที่ยว

-โครงการทัวร์นำร่อง“ล่องเรือชมธรรมชาติกวันพะเยา...สัมผัสวิถีชีวิตชุมชนประมงพื้นบ้าน”

วันที่ 13-14 พฤศจิกายน 2550 ณ หมู่บ้านชาวประมงริมกวันพะเยา บ้านร่องไฮ-วัดบุญยืน อ.เมือง จ.พะเยา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อนำเสนอรูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชนประมงพื้นบ้านกวันพะเยา อ.เมือง จ.พะเยา
2. เพื่อการเตรียมความพร้อมของชุมชนก่อนเกิดการท่องเที่ยวในพื้นที่
3. เพื่อร่วมแลกเปลี่ยนข้อเสนอแนะจาก นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว สื่อมวลชน ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว และชุมชนท่องเที่ยวอื่นๆ ต่อโครงการวิจัยและชุมชนประมงพื้นบ้านกวันพะเยา อ.เมือง จ.พะเยา
4. เพื่อนำเสนอศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว และประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนประมงรอบกวันพะเยา ให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางและแพร่หลายมากยิ่งขึ้น

มีผู้เข้าร่วมทัวร์นำร่อง (โดยประมาณ 30 คน)

-ทีมงานจากกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค

-สื่อมวลชนท้องถิ่น

-เทศบาลจ.พะเยา

-ผู้ประกอบการด้านธุรกิจนำเที่ยว

-เครือข่ายนักวิจัยชาวบ้าน และทีมงานวิจัยพื้นที่อื่นๆ

-นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว

-นักเรียนและนักศึกษาจากพื้นที่ใกล้เคียง

● กิจกรรมที่ 5 กิจกรรมสรุปบทเรียนและ กระบวนการการจัดนำเที่ยว

-มีการสำรวจข้อมูลของพื้นที่อย่างทั่วถึงและได้นำข้อมูล มาใช้ในการจัดการท่องเที่ยว

1. นำเสนอโดยชาวบ้าน ในลักษณะบทบาทของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

2. พิธีภัณฑ์ชุมชน

-ความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวของชุมชน

-การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในระดับหมู่บ้าน และระดับชุมชนจากคนทุกคน

ข้อดี

-ความตั้งใจของชาวบ้านในชุมชน และมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

-ความตั้งใจของนักวิจัย และองค์กรที่เกี่ยวข้องให้ความร่วมมือ

-ศักยภาพของพื้นที่เด่นมีความสมบูรณ์ทางทรัพยากรทางการท่องเที่ยว รวมถึงวัฒนธรรมประเพณี

ท้องถิ่น

ปัญหาจากการทดลองท่องเที่ยว

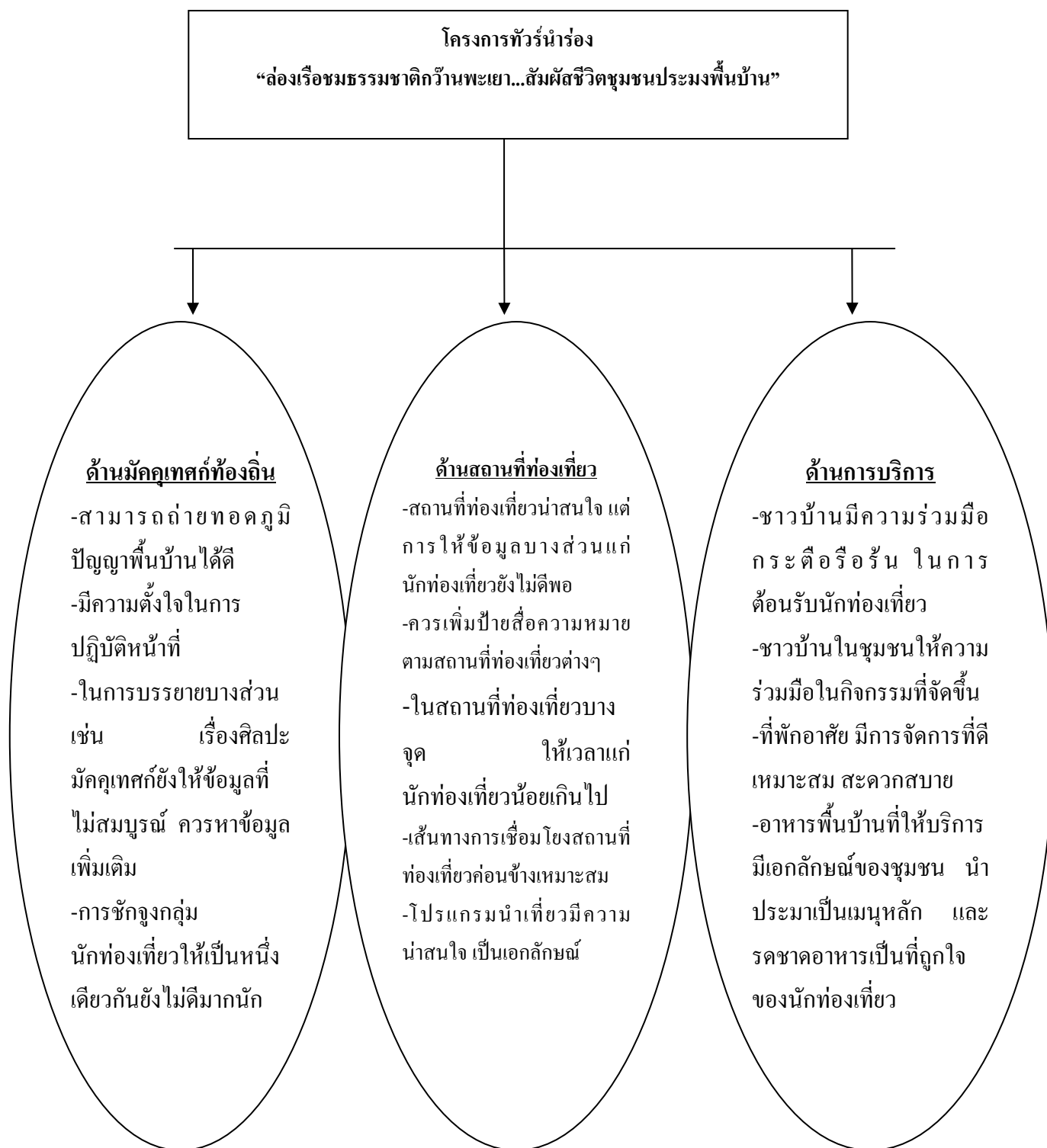
-เส้นทางการเดินทางท่องเที่ยวไม่ชัดเจน

-ระยะเวลาโปรแกรมไม่สอดคล้อง

-ข้อมูลของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นไม่มีความแม่นยำมากนัก

-ขาดการให้ข้อมูล ในเรื่องกฎระเบียบ การปฏิบัติตัวของนักท่องเที่ยว รวมถึงอัตราสินค้าของชุมชน

ไม่ชัดเจน

ข้อเสนอแนะที่ได้จากผู้เข้าร่วมทดลองนำเที่ยว

ด้านการจัดการของชุมชน

- การประสานงาน ความพร้อมด้านความร่วมมือของผู้นำชุมชน และ องค์การภาครัฐควรมีมาตรฐานราคาของสินค้าภายใน-หมู่บ้านให้ชัดเจน มีการจัดการสร้างสินค้า OTOP ของหมู่บ้าน
- ควรมีการเน้น วิถีชีวิตประมงของชาวบ้านเป็นจุดขาย
- การจัดการเวลารับส่งของเรือที่รับนักท่องเที่ยวล่องเข้าสู่หมู่บ้าน
- การจัดการด้านขยะ

ด้านการประชาสัมพันธ์ และการให้ข้อมูล

- ควรจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ กิจกรรมแต่ละกิจกรรมที่เชื่อมโยงเข้าด้วยกัน ให้นักท่องเที่ยวได้รับรู้
 - จัดทำป้ายสื่อความหมายในจุดท่องเที่ยวต่างๆ
 - เพิ่มกิจกรรมอบรมมัคคุเทศก์น้อย หรือ นักสื่อความหมาย
 - จัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ออก ณ ที่สาธารณะชน ตามชุมชน และหมู่บ้าน
 - ระหว่างล่องเรือ ฝายพาย ควรที่จะมีการให้ข้อมูลเบื้องต้นของหมู่บ้านแก่นักท่องเที่ยวได้
 - ควรมีการจัดทำปฏิทินท่องเที่ยวประจำปี
 - เสริมสร้างองค์ความรู้ให้ เป็นรูปธรรม เช่น รวบรวมองค์ความรู้จัดทำเป็นหนังสือ
- ด้านเส้นทางการท่องเที่ยว
- แผนที่การท่องเที่ยวตามแหล่งท่องเที่ยวต่างๆควรมีความชัดเจน เห็นภาพมากขึ้น
 - มีจุดที่ชี้ให้เห็นชัดเจนว่า พระธาตุกลางน้ำอยู่บริเวณใด มีลักษณะอย่างไร
 - ในเส้นทางการท่องเที่ยว บริเวณหมู่บ้านชาวประมง ควรชี้ให้นักท่องเที่ยวได้เห็นอย่างชัดเจน
 - การเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวของแหล่งชุมชนใกล้เคียงเข้าด้วยกัน
 - สร้างจุดขาย จุดเริ่มต้น จากหมู่บ้านร่องไฮ
 - เส้นทางคมนาคมในหมู่บ้านควรมีการปรับปรุง เช่น เส้นทางเดินเท้าสำหรับนักท่องเที่ยว
 - มีการจัดทำโปรแกรมทัวร์หลากหลาย ทั้ง One day Trip , Over Night , Half Day เป็นต้น
 - เพิ่มกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วม ระหว่างการเข้าพักที่ Home Stay
 - เพิ่มกิจกรรม Camping และบริเวณที่นักท่องเที่ยวสามารถกางเต็นท์ได้ เช่น บริเวณริมกว๊านพะเยา
 - ควรสนับสนุน รูปแบบการจัดการ Home stay ของหมู่บ้านมาเป็นจุดเด่น

● กิจกรรมที่ 6 สรุปและประเมินผลการทดลองนำเที่ยวกับชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้อง

จัดการประชุมทีมวิจัยร่วมกับ เจ้าหน้าที่สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน สกว. ในวันที่ 2 ธ.ค. 2550 ณ หมู่บ้านชาวประมงริมกว๊านพะเยา (วัดบุญยืน)

สรุปบทเรียนทวนำเรื่อง

ด้านสถานที่ท่องเที่ยว

กฎระเบียบในการเข้าชม

-บอกกฎระเบียบในการเข้าชมสถานที่ท่องเที่ยวต่อนักท่องเที่ยวทุกคน

- จุดเด่นของสถานที่ท่องเที่ยวยังไม่ดี

-ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถที่เป็นภาพสี่เอกนรงค์

-การนำเสนอของมัคคุเทศก์ยังไม่ชัดเจนมากนักในเรื่องของข้อมูล เนื้อหา ที่นำเสนอแก่นักท่องเที่ยว

-พิพิธภัณฑ์ที่วัดบุญยืน ควรมีการจัดการที่ดีกว่านี้

-ป้ายสื่อความหมาย

-ควรมีการเพิ่มเติม จัดทำป้ายสื่อความหมายเพื่อให้นักท่องเที่ยว ได้สามารถรับรู้ข้อมูลเพิ่มเติมได้

ด้วยตนเอง

- สิ่งแวดล้อมความปลอดภัย

-ควรมีมาตรการ การจัดการในเรื่องของสิ่งแวดล้อมความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวในสถานที่ท่องเที่ยว

ด้านการจัดการ

เรื่องราคาของที่ระลึก

-ราคาของที่ระลึกยังไม่ได้มาตรฐาน เช่น ราคามีด

นักสื่อความหมาย

-ปรับให้มีเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง

-การสื่อความหมายยังไม่ดึงดูดเด่นของสถานที่ท่องเที่ยวออกมาเห็นได้มากนัก

เพิ่มกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวทำร่วมกับเจ้าของที่พัก Home Stay ให้เจ้าของบ้านพักและตัวนักท่องเที่ยวได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

เพิ่มสมุดเยี่ยมชม ให้แก่บ้านพัก Home Stay ทุกหลัง ให้นักท่องเที่ยวได้เขียนติชม แนะนำ แสดงความคิดเห็น

- อาหาร

-ควรมีการตั้งชื่ออาหารท้องถิ่นให้นักท่องเที่ยวได้รู้จัก

-วัฒนธรรม ความหมายที่สอดแทรกอยู่ในวัฒนธรรมเกี่ยวกับอาหาร ควรมีการอธิบายแก่นักท่องเที่ยว เช่น ข้าวที่ห่อในใบตอง เพราะเหตุใด สื่อความหมายอย่างไรระหว่างผู้ให้และผู้รับ

ภายหลังการจัดงานโครงการทัวร์นาร่อง ของหมู่บ้านชาวประมงริมกว๊านพะเยา บ้านร่องไฮ – วัดบุญยืน ที่ผ่านมา จึงมีการจัดการประชุม เพื่อปรับปรุงแก้ไข จุดบกพร่องต่างๆ พร้อมนำข้อเสนอแนะเหล่านั้น มาแก้ไขต่อไป ดังนี้

ด้านกิจกรรมท่องเที่ยว

เรื่องระยะเวลา

-ระยะเวลาในการชมแหล่งท่องเที่ยวแต่ละจุดน้อยเกินไป

-บางจุดใช้เวลานานเกินไป ให้เวลาการชมแหล่งท่องเที่ยวไม่เหมาะสมนัก

จุดท่องเที่ยวบางจุดไม่ได้เสนอตามโปรแกรม

-ศูนย์เรียนรู้ประมงของชาวบ้าน

ขาดการควบคุมเรื่องเวลา

กิจกรรมท่องเที่ยวลงเรือเยี่ยมชมวิถีประมงยามเช้าน่าสนใจ

ด้านข้อมูล/คู่มือแนะนำเที่ยว

คู่มือแนะนำเที่ยว

-บอกโปรแกรมการเดินทาง กฎระเบียบ การปฏิบัติตนของนักท่องเที่ยวอย่างละเอียด

การเพิ่มรายละเอียดอธิบายจุดสาริตต่างๆที่น่าสนใจ การเล่าเรื่องน่าสนใจ

-เช่น จุดสาริตการตีมีด ควรมีส่วนของข้อมูลที่นักท่องเที่ยวสามารถศึกษาได้ด้วยตนเอง

ศูนย์ข้อมูล

-ใช้ศูนย์ข้อมูลให้เป็นประโยชน์มากที่สุด นักท่องเที่ยวควรได้ข้อมูลที่ถูกต้องครบถ้วน พร้อมทั้งการ

อธิบายให้นักท่องเที่ยวได้เข้าใจ

ปัญหา

-กลุ่มทัวร์นาร่องเป็นกลุ่มใหญ่เกินไป

-การจัดการยุ่งยาก / เหนื่อย / กิจกรรม / โปรแกรม

สิ่งที่มิควยควรจะปรับ

1. โปรแกรมแผ่นพับ
2. โปรแกรมทดลองท่องเที่ยว
3. จุดนำเที่ยวต่างๆ ควรเพิ่มป้ายสื่อความหมาย
4. ศูนย์ข้อมูล
5. คู่มือท่องเที่ยว

ภายหลังการจัดงานโครงการทัวร์นำร่อง ของหมู่บ้านชาวประมงริมกว๊านพะเยา บ้านร่องไฮ – วัดบุญยืน ที่ผ่านมา จึงมีการจัดการประชุม เพื่อปรับปรุงแก้ไข จุดบกพร่องต่างๆ พร้อมนำข้อเสนอแนะเหล่านั้น มาแก้ไขต่อไป ดังนี้

การดำเนินการต่อ

-กำหนดอัตราราคาทีมวิจัยได้มาประชุมร่วมกันกำหนดอัตราร่วมกันโดยใช้ข้อมูลจากการศึกษาดูงาน พื้นที่ชุมชนประมงบ่อเจ็ดลูก จ.สตูล และข้อมูลจากชุมชนในเครือข่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นการท่องเที่ยว โดยชุมชนที่ทีมวิจัยได้มีโอกาสเรียนรู้ระหว่างเข้าร่วมกิจกรรมการประชุม”ริมระเบียง...ความรู้สู่ความเข้าใจ” ในพื้นที่ชุมชนต่างๆ อาทิ ชุมชนบ้านแม่กำปอง/ชุมชนบ้านแม่กลางหลวง เป็นต้น ซึ่งสามารถกำหนดออกมาได้ดังนี้

ค่าที่พัก	100- บาท จำนวน1 คืน
ค่าอาหาร	150- บาท จำนวน 3 มื้อ
ค่านักท่องเที่ยวความหมาย	200- บาทต่อนักท่องเที่ยวจำนวน 5คน ต่อวัน
กิจกรรม	100- บาท ต่อนักท่องเที่ยว 1 คน
กองทุน	150- บาท ต่อนักท่องเที่ยว 1 คน สำหรับบำรุงชุมชน
รวม	600-บาท ต่อนักท่องเที่ยว 1คน

- กำหนดความชัดเจนโปรแกรม / กิจกรรมท่องเที่ยว หลังจากทีมวิจัยสรุปบทเรียนจากการทดลองท่องเที่ยวแล้ว และได้นำผลการสรุปที่เป็นข้อเสนอแนะประชุมร่วมกันกับชาวบ้านทั้ง 2ชุมชน คือ ชุมชนวัดบุญยืน และชุมชนบ้านร่องไฮ เพื่อร่วมกันปรับแก้โปรแกรมและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับชุมชน และตรงตามความต้องการของนักท่องเที่ยว คือ

โปรแกรมท่องเที่ยว

- โปรแกรม 1 ชั่วโมง ภายในชุมชนวัดบุญยืน (ในวัด / ท่าปลา) – ชุมชนร่องไฮ (ตึ๊ด / สันธาตุ / ตู้ปลา)
- โปรแกรมครึ่งวัน วัดบุญยืน / ท่าปลา – ล่องเรือ – ร่องไฮ / สันธาตุ
- โปรแกรม 1 วัน 1 คืน วัดบุญยืน / ศูนย์การเรียนรู้ – ล่องเรือ เยี่ยมชมสันธาตุ – บ้านร่องไฮ – เข้าพัก Home stay ตอนเช้าทำบุญตักบาตร เรียนรู้วิถีชีวิตชาวประมงยามเช้า
- โปรแกรม 2 วัน 1 คืน วันที่ 1 วัดบุญยืน / ศูนย์การเรียนรู้ – ล่องเรือ เยี่ยมชมสันธาตุ – บ้านร่องไฮ
วันที่ 2 ตอนเช้าทำบุญตักบาตร - เรียนรู้วิถีชีวิตชาวประมง - รับประทานอาหารเช้า
ออกเดินทางสู่หมู่บ้านสันเรียงใหม่ – ดูการทำปลาสาม – เส้นทางหมู่บ้านสันป่าม่วง - ดอยบุษราคัม

-เรื่องจำนวนของนักท่องเที่ยว (กำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวที่พื้นที่สามารถรองรับได้)

เดือนละ 4 ครั้ง ครั้งละ 20 คน เฉพาะวันเสาร์ – อาทิตย์

-การจัดทำคู่มือท่องเที่ยว แผ่นพับ (เทศบาลช่วยรับผิดชอบในการจัดทำ)

-เตรียมการวางรูปแบบโครงสร้างกลุ่ม / และการบริหารจัดการ (25 ธันวาคม 2550)

การจัดการกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนประมงพื้นบ้าน วัดบุญยืน - บ้านร่องไฮ

1. กลุ่มบ้านพัก
2. กลุ่มอาหาร
3. กลุ่มมัคคุเทศก์
4. กลุ่มกิจกรรม – กิจกรรมการบริการ รถ เรือ , การแสดง พิธีกรรมต่างๆ , ของที่ระลึก ผลิตภัณฑ์
5. ประสานงาน

-จัดทำเวทีปิดโครงการ และทำกิจกรรมทัวร์นำร่องในวันรุ่งขึ้น (ทัวร์กลุ่มเล็ก ครั้งที่ 2)

ต้นเดือนกุมภาพันธ์ วันเสาร์ที่ 9 กุมภาพันธ์ 2551

บทที่ 4

ผลการวิจัย

● ผลด้านข้อมูลองค์ความรู้ภูมิปัญญาชุมชน

บริบทกว๊านพะเยา ...ชุมชนวัดบุญยืน...และชุมชนบ้านร่องไฮ

ธรรมชาติกว๊านพะเยาในแง่มุมธรรมชาติลุ่มน้ำหรือสังคมน้ำ

กว๊านพะเยา เป็นแหล่งน้ำที่ใหญ่ที่สุดในลุ่มน้ำอิงและของภาคเหนือตอนบน แอ่งพะเยาลักษณะภูมิประเทศคล้ายแอ่งกระทะหงาย ซึ่งเกิดจากการบีบตัวโค้งงอของเปลือกโลกในอดีต ประมาณ 60 ล้านปี โดยมีเทือกเขาดอยดั่ว ทอดแนวเหนือใต้อยู่ทางทิศตะวันออก และเทือกเขาฝิปันน้ำ หรือดอยหลวงทอดแนวเหนือใต้เช่นกันแต่อยู่ทางทิศตะวันตก ทำให้แอ่งน้ำนี้อยู่ระหว่างกลางของภูเขาทั้งสองเทือกที่ทอดแนวตามยาวขนานกันทั้งด้านและเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำ 12 สายหลัก ที่ไหลลงสู่กว๊านพะเยา ซึ่งกว๊านพะเยาในปัจจุบันครอบคลุมพื้นที่ 12,831 ไร่ น้ำจากกว๊านพะเยาไหลต่อเนื่องลงสู่แม่น้ำอิง และไหลไปรวมกับแม่น้ำโขงที่บ้านปากอิง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ซึ่งแม่น้ำโขงก็ไหลต่อเนื่องเข้าสู่ประเทศลาว เขมร และไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ที่ประเทศเวียดนาม

คำว่า กว๊าน ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า น้ำ น้ำตื้น น้ำตื้นที่ไหลวน ที่เรียกว่าเช่นนี้คงถือเอาตามสำเนียงภาษาเหนือเป็นหลัก ต้นน้ำของกว๊านพะเยานั้น อยู่บริเวณเทือกเขาดอยดั่วและดอยหลวงในเขตท้องถื่น ที่อำเภอแม่ใจ และบางส่วนของอำเภอเมืองพะเยา ลำห้วยที่สำคัญ ได้แก่ น้ำแม่ใจ ห้วยแม่คำ น้ำร่องซุย น้ำร่องปง แล้วไหลรวมกันกลายเป็นกว๊านพะเยา ซึ่งคำว่า กว๊าน หมายถึง การรวมกันของลำห้วย หนอง บวก จำ ร่องน้ำ และพื้นที่ชุ่มน้ำต่าง ๆ นั้นเอง ดังคำกล่าวโบราณที่ว่า “สุขเย็นใจ ตุ่นดำ แม่ไสร่องคำ พายเรือไหลดั้น ไหลลงจากเขา ภูดอยขอบขัน ไหลลงฮอมสู่กว๊าน”

กว๊านพะเยากับการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำ (Wetlands)

พื้นที่ชุ่มน้ำตามสัญญาแรมซาร์ (Ramsar Convention) หรืออนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำ ที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ คือ ที่ลุ่ม ที่ราบลุ่ม ที่ลุ่มชื้นแฉะ เพราะแหล่งน้ำทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้น ทั้งที่มีน้ำขัง และน้ำท่วมถาวร และชั่วคราว ทั้งที่เป็นแหล่งน้ำนิ่ง และน้ำไหล ทั้งที่เป็นน้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม รวมไปถึงชายฝั่งทะเล และที่ในทะเล ในบริเวณซึ่งเมื่อน้ำลดลงต่ำสุด มีความลึกของระดับน้ำไม่เกิน 6 เมตร

ลักษณะพื้นที่ภาคเหนือ ที่เรียกว่า พื้นที่ชุ่มน้ำมีมากมาย และมีชื่อเรียกเฉพาะเป็นภาษาท้องถิ่น ได้แก่ ห้วย หนอง บวก กว๊าน หลง จำ ร่อง เป็นต้น พื้นที่ชุ่มน้ำเหล่านี้มีประโยชน์ และมีคุณค่าต่อระบบนิเวศน์ และวิถีชีวิตของทั้งมนุษย์ พืชและสัตว์ เป็นแหล่งที่มีทรัพยากรธรรมชาติหลายชนิดที่มีประโยชน์ต่อคนและสัตว์ เช่น พืชอาหาร สมุนไพร สัตว์ชนิดต่าง ๆ ปลา นก หอย และวัชพืชนิตต่าง ๆ และเป็นแหล่งรวมของสาย

พันธุ์พืช และสัตว์ประจำถิ่น มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ตลอดจนเป็นแหล่งนันทนาการ แหล่งท่องเที่ยว

● บริบทชุมชนวัดบุญยืน

ชุมชนวัดบุญยืน เดิมชื่อบ้านป่าจี้เหล็ก มีวัดประจำหมู่บ้านชื่อวัดสร้อยคำ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2410 ปีมะเมีย จ.ศ. 2649 ร.ศ 126 จากหลักฐานศิลาจารึกมีอายุเก่าแก่ไม่ต่ำกว่า 700 ปี ด้วยความเก่าแก่และทรุดโทรมมากจึงไม่สามารถที่จะบูรณะใหม่ได้ จึงย้ายวัดขึ้นมาทางทิศตะวันออกซึ่งเป็นที่ดินใหม่ เปลี่ยนชื่อเป็นชุมชนวัดบุญยืนเมื่อปี 2480 ในอดีตบริเวณนี้ยังมีสภาพเป็นป่ารก มีสัตว์ป่าแะเวียนเข้ามาอยู่อาศัยหรือมาหากินอยู่เสมอ คณะศรัทธาที่มีความเห็นว่า บริเวณวัดสร้อยคำเดิมนั้นคับแคบจนเกินไป จึงรวบรวมเงินได้ 7 แถบ (7 ร้อย) ซื้อที่ดินจำนวน 3 ไร่ 1 งาน ซึ่งก็คือสถานที่ในปัจจุบันนั่นเอง

ข้อมูลทั่วไปชุมชนวัดบุญยืน

ชุมชนวัดบุญยืน ตั้งอยู่ในเขตเทศบาล ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา มีอาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดกับ ชุมชนวัดศรีโคมคำ

ทิศใต้ ติดกับ ชุมชนวัดไชยอาวาส

ทิศตะวันออก ติดกับ ตำบลท่าวังทอง

ทิศตะวันตก ติดกับ กว๊านพะเยา

ลักษณะทางกายภาพภูมิประเทศของชุมชนวัดบุญยืน เป็นที่ราบ มีแหล่งน้ำที่สำคัญ ได้แก่ กว๊านพะเยา ชุมชนวัดบุญยืน มีวัดบุญยืน เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจต่างๆของประชาชน มีโรงเรียนประถมศึกษา 1 แห่ง คือ โรงเรียนเทศบาล 6 สังกัดเทศบาลเมืองพะเยา มีสำนักงานประปา 1 แห่ง และสำนักงานปศุสัตว์จังหวัดพะเยา 1 แห่ง ปัจจุบันจำนวนประชากรของชุมชนวัดบุญยืน ทั้งหมด 1,309 คน จำนวน 353 ครัวเรือน จำแนกเป็นชาย 682 คน เป็นหญิง 627 คน

ชุมชนวัดบุญยืน มีพื้นที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่ติดกับกว๊านพะเยา และอยู่ในเขตชุมชนเมืองอาชีพอของคนในชุมชนจึงมีความผูกพันกับกว๊านพะเยา คือ ประมง นอกจากอาชีพประมงแล้วชุมชนวัดบุญยืนซึ่งอยู่ในเขตเทศบาลการประกอบอาชีพจึงมีความหลากหลายในการดำรงชีพคือ การค้าขาย การรับจ้างทั่วไป และการรับราชการ

ชุมชนวัดบุญยืนมีประวัติศาสตร์อันเก่าแก่และยาวนานมีสิ่งที่น่าสนใจหรือเป็นที่น่าสนใจในการท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งสามารถจำแนกทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของชุมชนหรือสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนออกเป็น 6 ประเภทด้วยกันคือ

รูปปั้นครูบาอินโต

ครูบาอินโต เป็นผู้ริเริ่มสร้างวัดบุญยืนเมื่อปี พ.ศ. 2480 จนแล้วเสร็จสมบูรณ์ทุกสิ่งทุกอย่างในปี พ.ศ. 2491 ครูบาเจ้าอินโต เกิดเมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2438 ที่บ้านต้าเหล่า ตำบลบ้านต้า อำเภอเมือง

จังหวัดพะเยา เป็นพระนักปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ จึงเป็นที่ศรัทธาและเคารพแก่ญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลาย เครื่องรางของขลัง เหริยญครุบาเจ้าอินโตทุกรุ่น สร้างอิทธิปาฏิหาริย์เป็นที่กล่าวขานกันมาก ครุบาเจ้าอินโต มรณะเมื่อวันที่ 28 มกราคม 2520 อายุได้ 82 ปี 62 พรรษา

จิตรกรรมฝาผนังสีเอกรงค์

จิตรกรรมฝาผนังวัดบุญยืน ถือว่าเป็นจิตรกรรมที่มีความโดดเด่นโดยใช้สีเอกรงค์ที่ช่างจากจังหวัด ลำปาง ซึ่งเป็นการใช้สีเดียว แต่มีหลาย ๆ น้ำหนักซึ่งไล่เรียงจากน้ำหนักอ่อนไปหาแก่ เป็นการใช้สีแบบ ดั้งเดิมภาพแบบสีเอกรงค์มักดูเรียบง่ายไม่ค่อนำสนใจ

สีเอกรงค์ หมายถึง การใช้สีเดียว หรือการใช้สีที่แสดงความเด่นชัดออกมาเพียงสีเดียว แต่มีการ ลดหลั่นในเรื่องน้ำหนักสีเพื่อให้เกิดความแตกต่าง สีที่ทำมาเป็นส่วนประกอบอาจแบ่งน้ำหนักได้ตั้งแต่ 3 – 6 สี

พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน

ชุมชนวัดบุญยืนได้ช่วยกันรวบรวมเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันทำให้ คนรุ่นหลังสามารถที่จะศึกษาวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญา เทคโนโลยีที่เหมาะสมในยุคสมัยที่ผ่านมา

หัตถกรรมพื้นการการทอตุ่ง

ตุ่ง เป็นสัญลักษณ์แห่งล้านนา สัญลักษณ์แห่งสิริมงคล ประเภททอด้วยไม้ เป็นงานสืบสานภูมิ ปัญญาแบบประยุกต์จากการทอด้วยฝ้าย เปลี่ยนเป็นใช้ไม้ไผ่ทอแทนด้าย และสามารถทอเป็นรูปต่าง ๆ ได้ ตามต้องการ

เรือยาวโบราณ

พ.ศ. 2522 คณะผู้บริหารเทศบาลเมืองพะเยา ได้จัดงบประมาณซื้อเรือจากจังหวัดน่าน 4 ลำ มอบ ให้ชุมชนสำหรับไว้แข่งขัน เรือลำที่ชุมชนวัดบุญยืนรับมอบเดิมชื่อ เรือศรีเสริม พอมาที่วัดบุญยืนจึงเปลี่ยน ชื่อเป็นเรือพญานาค ซึ่งเรียกตามลักษณะการแกะสลักส่วนหัวเป็นรูป หัวพระยานาคส่วนงอนเป็นหางพระยา นาค ทำจากไม้ตะเคียนมีอายุประมาณ 700 ปี ตัดจากป่าลึกที่จังหวัดน่าน ไม้ตะเคียนต้นนี้มีความสูงถึงเรือ ยอด 48 เมตร มาประกอบเป็นเรือยาวถึง 25 เมตร 30 ฝีพาย ชายฉกรรจ์ที่ถูกคัดเลือกจากชุมชนมาร่วมเป็น ฝีพายต่างก็มีความภาคภูมิใจในผลงานการแข่งขันที่รับชัยชนะมาอย่างต่อเนื่อง แม้ปัจจุบันเรือพญานาคจะไม่ สามารถนำลงแข่งขันได้แล้วก็ตามแต่ก็เป็นตำนานที่คนชุมชนวัดบุญยืน เล่าถึงตำนานแห่งความสามัคคีของ คนวัดบุญยืนได้เป็นอย่างดี

ศูนย์การเรียนรู้ประมงพื้นบ้าน / สันแกลบดำ

เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณที่โรงสีข้าวนาจีแฉกแกลบมาทัง เดิมทีแล้วคนที่ย้ายมาอาศัยบริเวณนี้จะมี อาชีพประมงเป็นหลัก และจะเป็นเครือญาติเดียวกันทั้งหมด ปัจจุบันบางส่วนจะมีอาชีพค้าขายปลาสด ที่นี่ยัง

เป็นท่าเรือของชาวประมงที่จับปลาในกว๊านพะเยา นักท่องเที่ยวแวะมาที่นี่สามารถจะเรียนรู้วิถีชีวิตประมงพื้นบ้านและซื้อปลาสด ๆ ที่จับขึ้นจากกว๊านพะเยาได้ บริเวณนี้ยังมีเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การชะง่อนบุลาปลา ก่อนปล่อยลงสู่กว๊านพะเยา ซึ่งชาวประมงได้ร่วมกันแสดงพลังการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูทรัพยากรท้องถิ่น

การเข้าถึงชุมชนวัดบุญยืน

จากเคินสำรวจชุมชนวัดบุญยืนลักษณะของการเข้าถึงชุมชนวัดบุญยืนนั้นสามารถเข้าถึงได้สะดวก เพราะอยู่ในเขตเทศบาลเมืองพะเยาซึ่งเป็นย่านพาณิชยกรรม ซึ่งอยู่ใกล้กับขนส่ง (ท่ารถบัส พะเยา) ทางนักท่องเที่ยวสามารถเดินทางจากท่ารถ ถึงชุมชนวัดบุญยืนได้โดยสะดวกด้วยรถส่วนตัว หรือนักท่องเที่ยวจะใช้บริการรถสาธารณะสองแถว ตามถนนพหลโยธินซึ่งถนนสะดวกและง่ายต่อการเดินทางของนักท่องเที่ยว

● บริบทของชุมชนบ้านร่องไฮ

จากคำบอกเล่าของพ่อหนานเต้า ชุมลือ วัย 82 ปี ว่า หมู่บ้านร่องไฮ แต่เดิมไม่ได้บันทึกประวัติในการจัดตั้งหมู่บ้าน แต่เดิมชุมชนบ้านร่องไฮ ประมาณ 100 กว่าปี พื้นที่ใน ชุมชนบ้านร่องไฮ ยังเป็นป่าไม้รัง ไม้ไผ่ ไม้ทองกวาว และไม้เบญจพรรณ เป็นจำนวนมาก ซึ่งต่อมาได้มีกลุ่มชนที่มาตั้งหลักฐานในหมู่บ้านมาจากบ้านท่ากว๊าน ในเวียงพะเยา ได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่ตามหัวไร่ปลายนาประกอบอาชีพทำนา เลี้ยงสัตว์ ประมาณ 10 – 20 ครัวเรือน ซึ่ง ต้นตระกูลแรกที่มาตั้งบ้านเรือน คือ ตระกูลชุมคำลือ และเปลี่ยนเป็น ชุมลือ จากนั้นก็มีประชากรเริ่มอพยพมาจากบ้านกาดเมฆ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง มาทำมาหากินตั้งถิ่นฐานโดยการนำเอาวัฒนธรรมการดื่มชาด้วยจนทำให้เป็นอาชีพที่เลี้ยงชีพของชาวบ้านร่องไฮ ซึ่งประชากรที่อพยพมาจากลำปางเริ่มมาเมื่อ พ.ศ. 2458

การตั้งชื่อหมู่บ้าน มีจากคำบอกเล่าว่า เมื่อสมัยก่อนบ้านร่องไฮ มีร่องน้ำไหลผ่านกลางหมู่บ้านลงสู่แม่น้ำอิงหรือหนองเอี้ยง ซึ่งสองข้างฝั่งร่องน้ำมีต้นไทรใหญ่ขึ้นอยู่เรียงกันซึ่งทางภาคเหนือหรือภาษาพื้นเมืองเรียกต้นไทรว่า ต้นไฮ จึงตั้งชื่อตามร่องน้ำที่มีต้นไฮ ขึ้นว่า ร่องไฮ จนมาถึงทุกวันนี้

จากการสืบค้นข้อมูลและหลักฐานของหมู่บ้านยังได้พบว่า ชุมชนบ้านร่องไฮ เคยถูกทิ้งร้างมาก่อนที่จะเป็นชุมชนบ้านร่องไฮ ซึ่งสังเกตได้จากการพบซากเจดีย์ ฐานกำแพงเมืองร้าง ปรางค์หักพัง ดิคริมกว๊านพะเยาในเขตท้ายหมู่บ้าน ซึ่งมีถึง 14 จุดด้วยกันซึ่งที่บริเวณนี้ชาวบ้านเรียกว่า สันธาตุ ทางผู้ศึกษาได้ร่วมกับชาวบ้านร่องไฮ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่ สำนักงานศิลปากรที่ 7 จังหวัดน่าน สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพะเยา และองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ใส ได้ทำการสำรวจและและบูรณะตกแต่งเพื่อให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวของหมู่บ้าน และตำบลแม่ใส

พ่อหนานเต้า ชุมลือ และผู้เฒ่าผู้แก่ เล่าว่า ได้พบเห็นซากเจดีย์โบราณสถานเหล่านี้มาตั้งแต่จำความได้แล้วบริเวณพื้นที่โดยรอบ เป็นป่าไม้และผู้คนไม่สามารถเดินเที่ยวชมได้เพราะกลัวผี(ความเชื่อของคนสมัยก่อน) ต่อมาก็มีนักหาของเก่ามาขุดเอาพระหรือของมีค่าไปเป็นจำนวนมาก โดยบริเวณสันธาตุบ้านร่องไฮมีผู้ไปจับจองทำมาหากินต่อมาก็ตั้งชื่อของเจดีย์แต่ละจุดตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่นั่น

ในอดีตบ้านร่องไฮ มีเพียงหมู่บ้านเดียว คือบ้านร่องไฮ หมู่ที่ 1 ตำบลแม่ใส อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ต่อมาได้มีการแยกหมู่บ้านเพิ่ม จึงเป็นบ้านร่องไฮ หมู่ที่ 1 และบ้านร่องไฮ หมู่ที่ 11 พ.ศ. 2540 เหตุผลของการแยกหมู่บ้านในครั้งนั้นสืบเนื่องจาก เขตการปกครองของบ้าน ร่องไฮ หมู่ที่ 1 มีมากและประชาชนในหมู่บ้านมีความต้องการที่จะได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน เพิ่มมากขึ้น ทั้งในด้านของโครงสร้างพื้นฐานด้าน สาธารณูปโภค ด้านการเงิน การจัดตั้งกองทุนหรือจัดตั้งชมรมต่างๆ ฉะนั้นการแยกหมู่บ้านจึงเป็นหนทางที่ประชาชนในหมู่บ้านร่องไฮจะได้รับการช่วยเหลือเป็นสองเท่าจากที่เป็นอยู่ แต่การแยกหมู่บ้านครั้งนั้นก็ได้มีผลกระทบต่อด้านสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีอยู่ แต่จะเป็นการเพิ่มความสามารถและการเพิ่มประสิทธิภาพและความเข้มแข็งของชาวบ้านในการพัฒนาหมู่บ้านร่องไฮให้ดีขึ้นและเจริญยิ่งกว่าเดิม

ข้อมูลทั่วไปของชุมชนบ้านร่องไฮ

ชุมชนบ้านร่องไฮ ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 11 ในเขตตำบลแม่ใส อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา มีพื้นที่ทั้งหมด 1,788 ไร่ ชุมชนบ้านร่องไฮ อยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณระยะทาง 7 กิโลเมตรและห่างจากเขตเทศบาลเมืองพะเยา ระยะทาง 2 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดกับ กว๊านพะเยา

ทิศใต้ ติดกับ หมู่บ้านแม่ใสหัวข้าว

ทิศตะวันออก ติดกับ เขตเทศบาลเมืองพะเยา

ทิศตะวันตก ติดกับ หมู่บ้านแม่ใสกลางและลำน้ำแม่ใส

ลักษณะทางกายภาพภูมิประเทศของชุมชนบ้านร่องไฮ เป็นที่ราบ โดยลาดจากทางทิศใต้ไปทิศเหนือ ลงสู่กว๊านพะเยา ลักษณะเป็นดินร่วนปนทราย มีแหล่งน้ำที่สำคัญ ได้แก่ กว๊านพะเยา ลำน้ำแม่ใส และลำน้ำร่องไฮ ชุมชนบ้านร่องไฮมีวัดร่องไฮ เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจต่างๆของประชาชน มีโรงเรียนประถมศึกษา 1 แห่ง ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ปัจจุบันจำนวนประชากรของชุมชนบ้านร่องไฮ หมู่ที่ 1 ทั้งหมด 506 คน จำนวน 127 ครั้วเรือน จำแนกเป็นชาย 232 คน เป็นหญิง 274 คนและ หมู่ที่ 11 มีประชากรทั้งหมด 325 คน จำนวน 128 ครั้วเรือน จำแนกเป็นชาย 160 คน เป็นหญิง 165 คน

ชุมชนบ้านร่องไฮ มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน ดังปรากฏให้เห็นซากโบราณสถานวัดฤมากมาย ปัจจุบันได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์แล้วเป็นบางส่วนแต่ยังขาดหลักฐาน จึงเป็นสิ่งที่น่าค้นหา ร่องรอยประวัติศาสตร์ความเป็นมา ชุมชนบ้านร่องไฮมีพื้นที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่ติดกับกว๊านพะเยา อาชีพของ คนในชุมชนจึงมีความผูกพันกับกว๊านพะเยา ไม่ว่าจะเป็นประมง การทำไร่ทำนา นอกจากอาชีพในการใช้พื้นที่กว๊านพะเยาโดยตรงแล้ว ยังมีอาชีพที่เกี่ยวข้องกับกว๊านพะเยา คือ การจักสานอุปกรณ์การจับปลา การสานผักตบชวา จึงทำให้ชุมชนบ้านร่องไฮมีความโดดเด่นในด้านของวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเป็นอยู่เรียบง่าย

นอกจากการเข้ามาอาศัยอยู่ของคนในชุมชนบ้านร่องไฮแล้ว ยังมีการนำเอาประเพณีวัฒนธรรมภูมิปัญญาของตนเองที่มีการสืบทอดมา อย่างที่โดดเด่นของผู้ คนที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในบ้านร่องไฮ คือผู้คนที่มาจากบ้านกาดเมฆ จังหวัดลำปาง โดยที่หมู่บ้านนี้มีความชำนาญทางด้านการตีเหล็ก จึงนำเอาอาชีพนี้มาทำที่ชุมชนบ้านร่องไฮ จนถึงทุกวันนี้ ทำให้อาชีพนี้โดดเด่นอีกอย่างหนึ่งของชุมชนบ้านร่องไฮ

ชุมชนบ้านร่องไฮนี้มีสิ่งที่น่าสนใจหรือเป็นที่น่าสนใจในการท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งสามารถจำแนกทรัพยากรของชุมชนหรือสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนออกเป็น 2 อย่างคือ

1. ทรัพยากรทางธรรมชาติ ได้แก่ กว๊านพะเยา ซึ่งทางชุมชนบ้านร่องไฮเป็นชุมชนที่มีความเป็นอยู่และการตั้งอยู่ของชุมชนนั้นอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของกว๊านพะเยา สามารถสัมผัสกว๊านพะเยาได้อย่างใกล้ชิดและเป็นธรรมชาติเป็นอย่างมาก ยังสามารถมองเห็นทิวทัศน์ของเมืองพะเยาในเขตเทศบาลซึ่งอยู่อีกฝั่งหนึ่งของกว๊านพะเยาและยังสามารถมองเห็นทิวทัศน์ของภูเขาที่สวยงามตระหง่านเห็นได้ชัดเจนที่ชาวบ้านเรียก คอยหนอก และยังสามารถมองเห็นคอยอนาลโย สถานที่ท่องเที่ยวที่ขึ้นชื่อของจังหวัดพะเยา

2. ทรัพยากรทางด้านศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ โบราณสถาน(สันธาตุ) การประกอบอาชีพ งานศิลปหัตถกรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ดังจะนำเสนอ ต่อไปนี้

โบราณสถานของชุมชนบ้านร่องไฮ เป็นกลุ่มโบราณสถานซึ่งตั้งอยู่ริมกว๊านพะเยาทางจังหวัดพะเยา ได้ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ใส อำเภอเมืองพะเยา และชาวบ้านร่องไฮ และสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่ และสำนักงานศิลปากรที่ 7 น่าน ทำการสำรวจ พบเนินโบราณสถานขนาดต่าง ๆ กันกระจายอยู่ริมร่องไฮ พื้นที่โบราณสถานมี ทั้งหมด 147 ไร่ และโบราณสถานที่พบทั้งหมด สามารถแบ่งออกได้ 5 กลุ่ม ดังนี้

โบราณสถานกลุ่มที่ 1 ตั้งอยู่ห่างจากหมู่บ้านร่องไฮ ทางทิศเหนือประมาณ 150 เมตร ประกอบด้วยโบราณสถานจำนวน 3 ราย

โบราณสถานกลุ่มที่ 2 ตั้งอยู่ริมกว๊านพะเยา ห่างจากโบราณสถานกลุ่มที่ 1 ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประมาณ 200 เมตร ปัจจุบันมีสภาพเป็นที่ราบ ในตำแหน่งใกล้เคียงกัน สำรวจพบว่าร่องรอยของบ่อน้ำโบราณสถานแห่งนี้ ไม่สามารถระบุขอบเขตที่ชัดเจนได้

โบราณสถานกลุ่มที่ 3 ตั้งอยู่ห่างจากโบราณสถานกลุ่มที่ 2 ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 150 เมตรสำรวจพบโบราณสถานจำนวน 8 รายการ

โบราณสถานกลุ่มที่ 4 ตั้งอยู่ห่างจากโบราณสถานกลุ่มที่ 3 ไปทางทิศตะวันออก 50 เมตร ลักษณะเป็นเนินดินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดประมาณ 24 x 46 เมตร สูงประมาณ 1.5 ม.

โบราณสถานกลุ่มที่ 5 ตั้งอยู่ห่างจากโบราณสถานกลุ่มที่ 3 ไปทางทิศเหนือ ระยะทางประมาณ 100 เมตร สำรวจพบโบราณสถาน 2 รายการ

จากที่กรมศิลปากรได้มาขุดค้นพบโบราณสถานได้พบลักษณะศิลปะ – สถาปัตยกรรมของโบราณสถานและโบราณวัตถุที่พบเช่นชิ้นส่วนพระพุทธรูปหินทราย เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาต่างๆที่

พบสามารถกำหนดอายุโบราณสถานกลุ่มนี้ได้ในราวพุทธศตวรรษที่ 20 – 21 นอกจากนั้นในราว พ.ศ. 2505 – 2509 มีผู้พบศิลาจารึก พย.23 บริเวณกลุ่มโบราณสถานบ้านร่องไฮ ศิลาจารึกดังกล่าวจารึกขึ้นใน พ.ศ. 2037 ช่วงแผ่นดินพระยอดเชียงรายครองเมืองเชียงใหม่และเจ้าลีหมื่นพะเยาครองเมืองพะเยา ข้อความในจารึกกล่าวถึงการสร้างวัดและรายนามผู้บริจาคปัจจัยในการสร้างวัดแห่งหนึ่ง จากตำแหน่งที่พบจารึกและข้อความที่ระบุ แสดงให้เห็นว่าในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น บริเวณบ้านร่องไฮนี้ เป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณและได้มีการสร้างวัดขึ้นแล้ว

การประกอบอาชีพ สิ่งที่น่าสนใจมากสิ่งหนึ่งของชุมชนบ้านร่องไฮ ก็คือการประกอบอาชีพที่หลากหลาย ผู้ที่สนใจสามารถเข้าเยี่ยมชม และศึกษาแลกเปลี่ยนความรู้ภูมิปัญญา เช่น

* อาชีพประมง เนื่องจากชุมชนบ้านร่องไฮ เป็นชุมชนที่อยู่ติดกับกว๊านพะเยา ซึ่งเป็นทะเลสาบน้ำจืดที่สำคัญที่สุดของจังหวัดพะเยา จึงทำให้หลายครอบครัวประกอบอาชีพประมงเป็นอาชีพหลัก การประมงน้ำจืด ที่ชาวบ้านส่วนมากยึดเป็นอาชีพหลัก โดยมีมากกว่า 60 ครอบครัวที่ประกอบอาชีพนี้ อุปกรณ์สำหรับการทำการประมงที่ชาวบ้านนิยมใช้กัน คือ แ่ง (ตาข่าย) อวน แห ไซ ข้อ จำ (ยอ) และชะ (ไม้ไผ่สานเป็นรูปสามเหลี่ยมก้นลึก) ลักษณะของการประมงน้ำจืดที่ชาวบ้านนิยมทำกันมีอยู่ 4 อย่าง คือ การใส่แ่ง การวางอวน การทอดแห และการใส่ไซ

* การใส่แ่ง (ตาข่ายสำหรับดักจับปลา) การใส่แ่งชาวประมงมักจะทำกันหลังจากทานอาหารกลางวันเสร็จเรียบร้อยแล้ว โดยอุปกรณ์ที่จะต้องเตรียมคือ แ่งสำหรับดักปลา ไม้หลักแล้วแต่จำนวนแ่งที่จะดัก เพื่อเอาแ่งผูกติดกับหลัก โดยที่ชาวประมงที่ใส่แ่งจะใส่ในตอนเย็นประมาณ 3 – 4 โมงเย็น แล้วกลับบ้านโดยเรือประมงเล็ก ส่วนมากคนที่ใส่แ่งจะนอนหลับตั้งแต่หัวค่ำ หรือหลังจากดูข่าวเสร็จ เพื่อที่จะต้องตื่นนอนประมาณ ตีหนึ่งหรือตีสอง เพื่อไปเอาปลาที่ใส่แ่งทิ้งไว้เพื่อที่จะได้นำเอาปลาที่ได้จากการใส่แ่งมาให้แม่บ้านไปขายที่กาดสดในตอนเช้า

* การวางอวน โดยการวางหรือลากอวนจะต้องอาศัยคนประมาณ 4 คน และต้องมีการนัดแนะกันเสียก่อนระหว่งที่จะวางอวนด้วยกัน โดยส่วนมากและกลุ่มที่จะไปวางอวนด้วยกันมักจะเป็นกลุ่มเครือญาติหรือบ้านใกล้เคียงที่มักจะไปด้วยกันเป็นประจำ คนที่จะไปวางอวนนี้ส่วนมากจะต้องห่อข้าวกลางวันไปด้วยเนื่องจากจะกลับมาหลังจากเวลาอาหารกลางวัน เมื่อถึงเวลานัดแล้วทุกคนจะไปเจอกันที่ทำเรือริมกว๊านหรือบริเวณที่เรือจอด การวางอวนหรือลากอวนจะต้องอาศัยผู้ที่มีความชำนาญในการล่อยตัวและดำน้ำเป็นพิเศษมากกว่ากิจกรรมอื่นๆ จะกลับขึ้นฝั่งพร้อมปลาที่หาได้ประมาณ บ่ายโมงถึงบ่าย 2 โมง ปลาที่ได้จะชั่งแบ่งขายเป็นกิโลกรัมโดยเฉลี่ยให้ได้ปลาใหญ่ปลาเล็กในปริมาณที่ใกล้เคียงกันเพื่อเอาไปขายที่กาดแลง

* การทอดแห เป็นการทำได้ทั้งคนเดียวและทำเป็นกลุ่มส่วนมากจะทอดแหในตอนเช้า และในบริเวณที่น้ำไม่มากนัก เมื่อทำการทอดแหแล้วก็จะลงไปนํ้าเพื่อมอแหขึ้นมา ซึ่งถ้าโชคดีก็จะได้ปลามาก ใสการนี้บางคนต้องใช้แหที่ยาวสำหรับทอดในกว๊านพะเยาแต่ที่ต่างกันก็คือการทอดในกว๊านนี้ไม่ต้องมอแหขึ้นมาเพราะน้ำมันลึก ต่างจากการทอดนํ้าที่ไม่มากนักนั้นจะต้องมอเอาไปขายที่กาดแลง

* การใส่ไข่ (ไข่ไม่ฟองสำหรับดักจับปลาบริเวณน้ำตื้น) โดยการใส่ไข่ดักปลาจะนำมำกัณอยู่สองเวลา คือตอนเช้า และกลับไปในตอนเย็น หรือการใส่ไข่เวลาเย็นและกลับไปเอาตอนเช้า การใส่ไข่จะทำกันบริเวณที่มีน้ำขัง มีหญ้าขึ้นประปรายบริเวณนาบัว หรือบริเวณที่เป็นร่องน้ำไหล ปลาที่ได้ส่วนมาจะเป็นปลาเล็กจึงนิยมมาทำเป็นปลาดุกแห้ง หรือเป็นปลาร้า

งานหัตถกรรม ชุมชนบ้านร่องไฮมีการประกอบอาชีพหัตถกรรมในครัวเรือน 2 ประเภท คือการตีเหล็กและการจักสาน

* การตีเหล็ก (ตีมีด) เป็นอาชีพที่ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่โบราณโดยที่ผู้นำมาขึ้นมาจากจังหวัดลำปาง มาเริ่มอาชีพที่ชุมชนบ้านร่องไฮ ซึ่งในปัจจุบันนี้เตาสำหรับตีมีดในชุมชน บ้านร่องไฮ มี 10 เตา โดยแต่ละเตาจะตั้งอยู่ในบ้านของเจ้าของเตา โดยเจ้าของเตาจะจ้างผู้ช่วยในการทำงานในแต่ละวันแล้วแต่ปริมาณงานที่มีในแต่ละวัน การตีมีดมีขั้นตอน และวิธีการที่ทำที่น่าสนใจ เช่น การเผาเหล็ก การตีเหล็ก การเจียเหล็กเพื่อตกแต่ง เป็นต้น ซึ่งการตีเหล็กนี้ส่วนมากจะนิยมทำมีดมากที่สุด ส่วนรองลงมาก็คจะเป็นเสียม เคียวเกี่ยวข้าว และมูย(ขวาน) ซึ่งแล้วแต่จะมีคนมาสั่งทำ

ส่วนรูปแบบมีดนั้นก็จะต้องตามรูปแบบสมัยนิยม รูปแบบตามที่ผู้มาสั่งต้องการหรือตามที่พ่อค้าคนกลางต้องการ ในการตีมีดนี้ได้มีอุปกรณ์ในการทุ่นแรงมากขึ้น เช่น การใช้เครื่องเจียเหล็กให้คมซึ่งจะทำให้สามารถทำงานได้มากและเร็วขึ้น แต่ก็ทำให้วิธีการตีเหล็กแบบเดิมถูกกลืนหายไป แต่เดิมเวลาในการตีเหล็กชาวบ้านมักจะนิยมตีกันในเวลาเช้ามืด ช่วงประมาณ 02.00 - 07.00 น. เพราะความร้อนจากการเผาเหล็กและการตีเหล็กลดลง โดยจะเป็นขั้นตอนการของการโขกเหล็ก (การทำรูปร่าง) การเข็นเหล็ก (การตีซ้ำทำให้เกิดรูปร่างและความคม) ส่วนในช่วงเวลากลางวันก็จะเป็นขั้นตอนของการเข็นเหล็กอีกครั้งนี้ ซึ่งจะเป็นในส่วนของการทำให้เกิดความคม การเจีย (การลับมีดให้เกิดความเงาและความคม) ปัจจุบันอาชีพตีมีดต่างจากเมื่อก่อนที่ทำกันใช้เฉพาะครัวเรือนและบ้านใกล้เคียงกันแต่ปัจจุบันนี้ทำประกอบกันเป็นอาชีพหลัก

* การจักสาน การจักสานที่ชุมชนบ้านร่องไฮทำกันเป็นส่วนมากมีอยู่ 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ การจักสานไม้ไผ่ และการจักสานผักตบชวา การจักสานไม้ไผ่มีผู้ที่ทำอยู่ประมาณ 20 คนที่ทำเพื่อการจำหน่ายไม้ไผ่ที่นำมาใช้ไม่มีทั้งที่มาจากในหมู่บ้านและการสั่งซื้อจากนอกหมู่บ้าน การสานนั้นมักนิยมสานสุมไก่ เ่ง ไซ (ไม้ไผ่ทรงรีสำหรับดักปลา) ข้อง (อุปกรณ์สำหรับใส่ปลา) สุมไก่ (ที่ขังไก่) หรือแล้วแต่มีผู้มาสั่งส่วนมากนั้นชาวบ้านจะสานไว้เพื่อใช้ในครัวเรือน โดยเฉพาะไซและข้อง ที่ชาวประมงมักจะสานแล้วนำไปใช้เอง

ส่วนการจักสานผักตบชวาเป็นการรวมกลุ่มของสตรีของชุมชนบ้านร่องไฮ ประมาณ 30 คน การสานจะมีทั้งกระเป๋ ตะกร้า จานผลไม้ จานรองแก้ว เป็นต้น แม่บ้านที่สานผักตบชวาจะสานเมื่อว่างจากการทำงานบ้านเสร็จโดยจะสานที่บ้านของตนเอง หรือนำไปสานยังบ้านเพื่อนบ้านที่ทำเหมือนกัน เมื่อสานเสร็จจะมีพ่อค้าคนกลางรับไปจำหน่ายต่ออีกครั้งหนึ่ง

วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ชุมชนบ้านร่องไฮมีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย เมื่อแต่งงานแล้วมักแยกมาอยู่เป็นครอบครัวเดี่ยว ผู้ชายจะเป็นหัวหน้าครอบครัว ฝ่ายหญิงเป็นแม่บ้าน ตอนเช้าแม่บ้านจะต้องหุงหาอาหารเพื่อ

รับประทานอาหารในบ้าน ฝ่ายชายเมื่อรับประทานอาหารเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะออกไปประกอบอาชีพ ต่างๆ เมื่อทำงานอยู่ใกล้บ้านก็จะกลับมาทานข้าวที่บ้าน แต่ถ้าหากต้องออกไปทำงานที่นานเกินเที่ยงวันออกไป ฝ่ายแม่บ้านก็ต้องห่ออาหารให้ไปทานตอนกลางวัน หรือการทำงานอาจไปทั้งพ่อบ้านและแม่บ้าน โดยให้ผู้เฒ่าผู้แก่เฝ้าบ้านและมักมีหน้าที่เลี้ยงหลาน บางทีครอบครัวที่มีผู้เฒ่าที่ชำนาญหรือมีความถนัดด้านการจักสาน ก็จะทำการจักสานเป็นงานอดิเรกหรือทำเป็นอาชีพหลักในการสร้างรายได้ให้กับครอบครัว ความเป็นอยู่ของชุมชนบ้านร่องไฮยังความเป็นเอกลักษณ์ของการดำรงชีวิตประจำวันแบบคนพื้นเมืองอยู่ ลักษณะการตั้งครัวเรือนนิยมที่จะสร้างบ้านในบริเวณเดียวกันกับบ้านพ่อแม่โดยอาศัยอยู่ในเขตรั้วเดียวกัน การปลูกบ้านอาจจะเป็นบ้าน 2 ชั้น หรือชั้นเดียว ได้ถุนบ้านสูง

บริเวณใต้ถุนบ้าน มักใช้เป็นที่เก็บอุปกรณ์สำหรับประกอบอาชีพ ในการประมง หรือการทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การนั่งสานไม้ไผ่ของผู้เฒ่าผู้แก่ การนั่งสานแห และโดยมากแล้วมักจะเป็นที่สำหรับการจับกลุ่มการทำงานของแม่บ้าน หรือการสนทนาพูดคุยพบปะของผู้เฒ่าผู้แก่ตลอดถึงผู้คนที่สัญจรไปมา

การเข้าถึงชุมชนบ้านร่องไฮ

จากเดินสำรวจชุมชนบ้านร่องไฮ ลักษณะของการเข้าถึงชุมชนบ้านร่องไฮนั้นสามารถเข้าถึงได้ 2 ด้าน คือการเข้าถึงทางบก และการเข้าถึงทางน้ำ

1. การเข้าถึงทางบก ชุมชนบ้านร่องไฮ ห่างจากตัวจังหวัดเป็นระยะทางประมาณ 7 กิโลเมตร และห่างจากเขตเทศบาลเมืองพะเยาซึ่งเป็นย่านพาณิชยกรรมของชุมชนแม่ต้า เป็นระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร ซึ่งสามารถเดินทางจากจังหวัดพะเยาถึงชุมชนบ้านร่องไฮได้โดยสะดวกด้วยรถส่วนตัว หรือนักท่องเที่ยวจะใช้บริการรถสาธารณะสองแถวที่ผ่านชุมชนบ้านร่องไฮ สายพะเยา - แม่่นาเรื่อ - แม่ใจ ที่สามารถขึ้นรถได้ที่บริเวณตลาดสดพะเยาซึ่งจะมีรถผ่านชุมชนจนถึงเวลา 17.00 น. รถเที่ยวสุดท้ายที่ออกจากชุมชนไปยังตัวเมือง เวลา 15.00 น. ซึ่งสามารถใช้บริการรถสาธารณะสองแถวได้โดยที่ไม่มีรถยนต์ส่วนตัวตลอดเส้นทางจากตัวอำเภอเมืองพะเยา ถึงชุมชนแม่ต้าซึ่งเป็นถนนสี่ช่องทางเดินรถแต่ช่วงสี่แยกแม่ต้าเข้ามายังชุมชนบ้านร่องไฮ เป็นถนนลาดยางเป็นระยะทาง 2 กิโลเมตร จนมาถึงสายหลักภายในหมู่ที่เชื่อมต่อกับถนน แม่่นาเรื่อ - แม่ใจ เป็นถนนลาดคอนกรีตเสริมเหล็ก

2. การเข้าถึงทางน้ำ เส้นทางคมนาคมทางน้ำนั้น โดยปกติไม่ได้รับความนิยมจากชาวบ้านในชุมชน แต่ในอดีตชาวนิยมสัญจรโดยทางน้ำเพื่อไปจับจ่ายซื้อของในตัวเมืองหรือติดต่อธุระกับหน่วยราชการ โดยเฉพาะครอบครัวของชาวประมง แต่ในปัจจุบันหลังจากที่กรมประมงมีโครงการที่จะสร้างท่าเทียบเรือขึ้นตามหมู่บ้านที่มีอาณาเขตติดต่อกับกว๊านพะเยา จำนวน 6 แห่งจะเป็นที่ดีที่จะทำให้เกิดการเดินทางทางน้ำระหว่างตัวเมืองพะเยากับชุมชนรอบกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตก โดยที่ทางชาวประมงพื้นบ้านจะได้รับนักท่องเที่ยวที่ต้องการมาเยือนชุมชนรอบกว๊านพะเยา โดยทางเรือ ตามที่ทางจังหวัดจี้ให้มีเรือไว้คอยรับนักท่องเที่ยว โดยให้ชมรมประมงพื้นบ้านเป็นผู้จัดการด้านการให้บริการทางเรือ

● ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวกว๊านพะเยา

จากการสำรวจ และเก็บข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับนกของกว๊านพะเยา พบนกทั้งหมดจำนวน 60 ชนิด และพื้นที่ที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของกว๊านพะเยาพอจะแยกออกเป็น 2 เขตใหญ่ คือ เขตเมือง และเขตชุมชนท้องถิ่น

1. เขตเมือง พื้นที่ดูนกที่น่าสนใจ คือ สถานีวิจัยและพัฒนาประมงน้ำจืดจังหวัดพะเยาตั้งอยู่ตรงข้ามสำนักงานประมงพะเยา หรือพระตำหนักสมเด็จพระย่าในบริเวณของสถานีวิจัยและพัฒนาประมงน้ำจืดนี้จะมีห้องปฏิบัติการผสมพันธุ์ปลา อาคารอนุบาลปลาเล็ก บ่อน้ำเลี้ยงปลา มีถนนเลียบริมและชายกว๊านในช่วงเย็น หลังเวลาอาหาร สถานีที่นี่จะใช้เป็นที่ออกกำลังกายของคนที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองการเดินทางจากตัวเมืองพะเยา 1- 2 กม. ไปทางทิศใต้ ตั้งอยู่บนถนนพหลโยธินสายใหม่ (A2)เมื่อข้ามสะพานแม่อิงที่โหลมาจากกว๊านผ่านสถานีประมงน้ำจืด พะเยา และพระตำหนักสมเด็จพระย่าประมาณ 300 เมตร ให้เลี้ยวกลับแรก ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับ U-turnปั๊มน้ำมันเชลล์ (Shell) จากนั้นก็ขับกลับมาทางตัวเมืองตัวเมืองพะเยาไปประมาณ 300 เมตรเช่นกัน แต่ก่อนถึงสะพานน้ำอิงหรือกว๊าน เมื่อเข้าไปในสถานีวิจัยและพัฒนาประมงจะมีแหล่งอนุรักษ์ปลาห้องน้ำและถนนเลียบริมชายกว๊านเราสามารถใช้เวลาประมาณ 1-3 ชั่วโมงเดินดูนกบริเวณชายกว๊านและบ่อน้ำของสถานีวิจัยช่วงเวลาที่ดูนกได้ดีจะเป็นช่วงเช้าและเย็นสภาพอากาศบริเวณนั้นมีลมพัดเย็นจากกว๊านพะเยาเกือบตลอดเวลา

พื้นที่นี้สามารถใช้ดูนกได้ดี ทั้งนกน้ำและนกทุ่ง หรือนกที่อาศัยอยู่ตามทุ่งหรือนกที่อาศัยอยู่ตามทุ่งหญ้า การดูนกน้ำอาจจะเห็นนกเป็ดเล็กที่กำลังลอยน้ำขึ้นมาและดำผุดโผเป็นระยะ มันมักอาศัยอยู่อย่างโดดเดี่ยวแต่ก็มักจะมีคู่คอยแอบๆหลบซ่อนอยู่ก็ได้ พร้อมกันนั้น ก็จะสังเกตเห็นหลักที่ปักอยู่กลางน้ำหรือรั้วและราวกระชังปลาบางที่ทำนออาจพบนกกระแต่น้อยธรรมดา, นกแซงแซวหางแดงหางปลา , นกเค้าลม นกอุ้มลม นกบาตร และนกแอ่นบ้าน นกแอ่นพง ที่ปักเกาะจับราวดังกล่าว

ส่วนบริเวณทุ่งหญ้ามักจะมี นกอีเสือหัวดำ อีเสหลังเทา เกะหากินตามยอดหญ้า ต้นไม้มักส่งเสียงร้องดังโดยเฉพาะในช่วงฤดูหนาว และบริเวณบ่อน้ำจะพบนกกระยางกรอกพันธุ์จีน นกชายเลนน้ำจืด

2. เขตชุมชนท้องถิ่น จุดเริ่มต้นอยู่บริเวณสะพานขุนเดชสะพานข้ามน้ำอิง บริเวณหัวกว๊านหรือบริเวณที่น้ำไหลรวมกันลงกว๊าน การเดินทางจากตัวเมืองพะเยาขึ้นไปทางทิศเหนือผ่านศาลากลางและโรงพยาบาลพะเยาไป จนพบถนนพหลโยธินสายใหม่ (A2) แล้วเลี้ยวซ้ายขึ้นไปทางอำเภอแม่ใจ หรือจังหวัดเชียงรายผ่านสะพานลอยข้ามถนนสะพานแรก ซึ่งอยู่บริเวณบ้านร่องห้า เมื่อถึงสามแยกหน้าวัดร่องห้าซึ่งจะอยู่สุดปลายเนิน ก่อนที่จะถึงสะพานข้ามน้ำอิงประมาณ 100 เมตร ซึ่งอยู่ข้างหน้า ให้เลี้ยวซ้ายสู่ถนน รพช. เป็นเส้นทางไปบ้านต๋อมหรือไป วัดคอนาคะ เมื่อเข้าสู่ถนนสายบ้านต๋อม และข้ามสะพานขุนเดชไปประมาณ 300 เมตร จะมีแยกซ้ายซึ่งเป็นถนนรอบกว๊านพะเยาที่เป็นพังกันน้ำท่านก็สามารถเริ่มดูนกตั้งแต่จุดนี้เป็นต้นไป และเป็นจุดที่สามารถดูนกได้ดีที่สุดของกว๊านและดูได้ทั้งวันตั้งแต่เช้าถึงเย็น นกที่อาศัยอยู่

กลางกว๊านนกที่น่าสนใจในเส้นทางที่สำรวจพบได้แก่นกคุด (common coot) ซึ่งเป็นฝูงใหญ่มากกว่า 90 ตัว เขตพักอาศัยในช่วงฤดูหนาวรวมทั้งฝูงเป็ดแดง นกอีแจว นกอีล้ำ และอื่นๆหลายชนิด

ข้อมูลนกที่พบบริเวณกว๊านพะเยา

ชื่อนก			สถานภาพ	
ภาษาไทย	Common name	Scientific name	นกประจำถิ่น	นกอพยพ
นกแซวแซวหางปลา	Black Drongo	Dicrurus macrocercus	/	
นกกระยางกรองพันธุ์จีน	Chinese Ponded – Heron	Ardeola bacchus	/	
นกแอ่นบ้าน	Barn swallow	Hirunda rustica	/	
นกอุ้มบาตร	White wagtail	Motacilla gulgula		/
นกอีแจว	Pheasant – tailed Jacana	Hydrophasianus chirurgus	/	
นกคุด	Common coot	Fulica atra		/
นกคืบแค	Cotton Pygmy-goose	Nettapus coromandelianus	/	
นกกระยางควาย	Greater Eget	Casmerodius albus	/	
นกกระยางเปี้ย	Little Eget	Egretta garzett	/	
นกกระเต็นน้อยหลังน้ำเงิน	Blue-eared Kingfisher	Alcedo meninting	/	
นกกระเต็นหัวดำ	Black-capped Kingfisher	Halcyon pileata	/	
นกกระเต็นอกขาว	White – throated King fisher	Halcyon smyrnensis	/	
นกอีโก้ง	Purple swamphen	Porphyrio porphyrio	/	
นกกวัก	White – breasted waterhen	Amaurornis phoenicurus	/	
นกอีล้ำ	Common Moorhen	Gallinula chloropus	/	
นกอีลุ้ม	Water Cook		/	

นกเขาใหญ่	Spotted Dove	Gallicrex cinerea	/	
นกยอดหญ้าสีดำ	Pied Bushchat	Streptopela chinensis		/
นกกระजิบธรรมดา	Common Tailorbird	Saxicola caprata	/	
นกเค้าดิน	Paddyfield Pipit	Orthotomus sutorius	/	
นกเค้าดินทุ่ง	Richard Pipit	Anthus richardi	/	
นกกระต๊ดตะโพกขาว	White-rumped Munia	Lonchura striata	/	
นกกระต๊ดขี้หมู	Scaly-breasted Munia	Lonchura punctulata	/	
นกกระต๊ดหัวดำ	Black-headed Munia	Lonchura malacca	/	
นกกระจิบสีเรียบ	Plain Prinia	Prinia inornata		/
นกปรอดหัวสีเข้ม	Sooty-headed Bulbul	Pycnonotus aurigaster	/	
นกยอดหญ้าหัวดำ	Common Stoenchat	Saxicola torquata		/
นกเอี้ยงหงอน	White-vented Myna	Acridotheres grandis	/	
นกเอี้ยงเลี้ยงควาย	Common Myna	Aridotheres tristis	/	
นกกระสาขาว	Purple Heron	Ardea purpurea		/
นกกระยางไฟ	Cinnamon Bittern	Ixobrychus cinnamomeus		/
เหยี่ยวทุ่งเมืองเหนือ	Black-Shouldered Kite	Elanus caeruleus		/
นกกระปูดเล็ก	Lesser Coucal	Centropus bengalensis		/
นกเป็ดแดง	Lesser whistling Duck	Dendrocygna javanica		/
นกชายเลนน้ำจืด	Wood Sandpiper	Tringa glareola	/	
นกกระจอกใหญ่	Plain-backed Sparrow	Passer flaveolus		/
นกเค้าลมหลังเทา	Greg wagtail	Motacilla cinerea	/	
นกอีเสือหัวดำ	Long-tailed shrike	Lanius schach		/
นกอีเสือหลังน้ำตาล	Brown shrike	Lanius cristatus		/
นกจาบคาเล็ก	Green Bee-eater	Merops orientalis		/
นกจาบคาหัวสีส้ม	Chestnut-headed Bee-eater	Merops leschenaulti	/	
นกจาบคาสีน้ำเงิน	Blue-tailed Bee-eater	Merops philippinus	/	
นกกระเต็นน้อยธรรมดา	Common Kingfisher	Alcedo atthis	/	
นกอัญชันอกสีไพร	Water Rail	Rallus aquaticus	/	
นกคอพิน	Urasian Wrgneck	Jynx torquilla		/
นกนางนวลบ้าน	Oriental-Magpie Robin	Copsychus saularis	/	

นกจับแมลงคอแดง	Red-throated flycatcher	Ficedula parva		/
นกเป็ดผีเล็ก	Little Grebe	Tachybaptus ruficollis		/
นกหนูแดง	Ruddy-breasted Crake	Porzana fusca	/	
นกโป่งวิด	Greater painted-snipe	Rostratula benghalensis	/	
นกกระजิบปากหนา	Thick-billed Warbler	Acrocephalus aedon	/	
นกนางนวลธรรมดา	Brown-headed Gull	Larus brunnicephalus	/	
นกกระแตแต้แว้ด	Red-wattled Lapwing	Vanellus indicus		/
เหยี่ยวทุ่ง	Eastern marsh Harrier	Circus spilonotus	/	
เหยี่ยวเปอเรกริน	Peregrine Falcon	Falco peregrinus		
นกอีวาทักแตน	Plaintive Cuckoo	Cacomantis merulinus		/

● ปลาในแง่มุมภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านกวันพะเยา

การสื่อความหมายเรื่องปลาในภูมิปัญญาชาวประมง

ชาวประมงรู้จักปลาจากการสังเกตพฤติกรรมนิสัยของปลาแต่ละชนิดจากการประสบการณ์ตรงของการใช้ชีวิตในกวัน และจากการเล่าประสบการณ์การเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกวันและปลาในกวันของพรานปลาในอดีต หลายประสบการณ์อาจจะมีความสำคัญสำหรับชุมชนในอนาคตก็ได้ เนื่องจากความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหลาย ๆ เรื่องยังไม่ได้ถูกบันทึกเก็บไว้เป็นฐานข้อมูลของท้องถิ่นโดยคนท้องถิ่นเองบางเรื่องบางรากลำลังจะสูญหายไปกับคนเฒ่าคนแก่ที่ตายไปแล้วหลายคนแต่ก็ยังพอมีเหลือให้เราได้เริ่มต้นรวบรวมอยู่น้อย หลายเรื่องหลายรามีที่น่าสนใจคือ คน ๆ แรกที่ผูกสร้างเรื่องราวความเชื่อและเชื่อมโยงข้อมูลต่าง ๆ ทั้งธรรมชาติของสิ่งนั้น ๆ กับวัฒนธรรมของคนท้องถิ่นแล้ว บางเรื่องยังเชื่อมถึงผีหรือสิ่งเหนือธรรมชาติด้วย คน ๆ นั้นเขาคิดอะไรอยู่ และบางทีเขาอาจจะต้องการสื่อความหมายอะไรบางอย่างแก่เราคนฟังในชุมชนและคนรุ่นหลังโดยผูกโยงเรื่องราวเหล่านี้ให้ที่น่าสนใจสามารถใช้เป็นสื่อกลางในการสื่อความหมายจากการรวบรวมข้อมูลโครงการศึกษาวิจัยและพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนประมงพื้นบ้านกวันพะเยาครั้ง ทำให้เราทราบว่า ชาวประมงก็ใช้ธรรมชาติของปลา พฤติกรรมของปลาหลายชนิดที่อาศัยอยู่ในกวันพะเยา ทำให้ชาวประมงได้เรียนรู้การทำเครื่องมือจับปลาแต่ละชนิด วิธีการจับปลารวมทั้งการรักษาความปลอดภัยของการพาเรือหากินอยู่ในกวัน เครื่องมือจับปลาแต่ละยุคแต่ละสมัยอาจจะแตกต่างกันไปแล้วแต่สภาพแวดล้อมและมุมมองของคนในยุคนั้น ๆ

- การจับปลาแต่ละชนิดในพื้นที่กว๊านพะเยา

1. ปลาดุกหรือปลาปึก จับได้ตลอดทั้งปี ช่วงเวลาที่จับได้มาก จะอยู่ในช่วงฤดูฝน จนถึงฤดูหนาว คือ ประมาณเดือนสิงหาคม จนถึงเดือนมกราคม
2. ปลาน้ำจืดและปลาไน จะจับได้มากในช่วงเดือนมีนาคม ถึงเดือนกรกฎาคม
3. ปลาช่อน จะจับได้มากในช่วงน้ำหลาก หรือน้ำขึ้น และช่วงเลี้ยงลูก อยู่ประมาณเดือนมิถุนายน ถึงเดือนตุลาคม
4. ปลานิล สามารถจับได้ตลอดทั้งปี
5. ปลาชะโด จะจับได้มากเช่นเดียวกับปลาช่อน โดยเฉพาะช่วงเลี้ยงลูก อยู่ประมาณเดือนมิถุนายน ถึงตุลาคม
6. ปลาไหล จะจับได้มากในช่วงน้ำหลาก ประมาณเดือนกรกฎาคม ถึงเดือนตุลาคม
7. ปลาทราย จะจับได้เกือบตลอดทั้งปี ช่วงที่หาจับได้มาก คือเดือนพฤษภาคม ถึงกรกฎาคม แต่ช่วงหาจับได้ยาก คือช่วงฤดูน้ำหลากประมาณ สิงหาคม – ตุลาคม
8. ปลาตอง จะจับได้มากในช่วงพฤษภาคม ถึงกรกฎาคม
9. ปลาช่อน จะจับได้ตลอดทั้งปี ช่วงที่หาจับได้ยาก จะอยู่ในช่วงเดือนพฤษภาคม – มิถุนายน
10. ปลานวลจันทร์ จะจับได้มากในช่วงพฤษภาคม ถึง กรกฎาคม เช่นเดียวกับปลาช่อน ซึ่งปลานวลจันทร์ และปลาช่อนเป็นปลาที่จับได้ยาก การจับส่วนใหญ่จะใช้ตาข่ายหรือแห
11. ปลากระสูบ หรือปลาสะปึก จับได้ตลอดทั้งปี เป็นปลาที่ชอบกินลูกปลาของปลาชนิดอื่น เช่นเดียวกับปลาชะโด
12. ปลากด จะจับได้ง่ายในช่วงฤดูน้ำหลาก คือประมาณเดือนมิถุนายน ถึง พฤศจิกายน การจับส่วนมากจะใช้ตาข่ายหรือแห
13. ปลาเข็ม เป็นปลาที่จับได้ไม่มาก จึงทำให้ปลาชนิดนี้มีราคาแพง การจับปลาเข็มจะจับโดยการดักไซ หรือลอบ บางครั้งก็จับได้โดยใช้ตาข่ายหรือแห
14. ปลากระจกหรือปลาแว่น จับได้ตลอดทั้งปี โดยการดักไซและลอบตาข่ายเช่นเดียวกับปลาเข็ม
15. ปลาหมอ จะจับโดยใช้เบ็ด จับได้ตลอดทั้งปี แต่จะจับได้ยาก ส่วนใหญ่จะจับได้ในช่วงเดือนที่มีน้ำหลาก ปลาหมอ จับได้มากในช่วงน้ำหลาก กุ้งฝอย สามารถจับได้ตลอดทั้งปี แต่ช่วงฤดูที่จับกุ้งได้น้อย กุ้งก็จะมีราคาแพง คือช่วงฤดูน้ำหลาก ประมาณเดือนสิงหาคม ถึงกันยายน

- เครื่องมือจับปลาตามภูมิปัญญาชาวประมง

การจับปลาแต่ละชนิดแต่ละฤดู ชาวประมงพื้นบ้านจะมีเทคนิควิธีในการจับที่แตกต่างกัน เพราะในภูมิปัญญา เขาเชื่อว่า ปลาแต่ละชนิดชอบหรือมีการดำรงชีวิตที่แตกต่างกันจึงมีเทคโนโลยีและเทคนิคการจับปลาขึ้นโดยใช้ประสบการณ์ที่สะสมยาวนานและภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่สืบทอดต่อกันมา คือ

การสร้างบ้านปลา ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ถึง มิถุนายน จะใช้วิธีการสร้างบ้านให้ปลาในอดี ชาวประมงใช้ขอนไม้ และเศษไม้ปักลงในดินขุดหลุมเล็ก ๆ ไว้ได้ไม้ ปัจจุบันชาวประมงมักจะใช้เศษ กระเบื้องปักลงไปในดินและขุดหลุมเล็ก ๆ ไว้ได้กระเบื้อง ซึ่งปลาน้ำจืดจะชอบอยู่และวางไข่อยู่ได้กระเบื้องโดย ไม่มีเหยื่อล่อ วิธีการจับชาวประมงจะใช้แหทอดครอบบ้านปลาแล้วดักลงจับ แหที่ใช้จับจะต้องขึ้นเปา หรือสร้อยแหเพื่อป้องกันปลามุดออกจากแห และเวลาจับปลาห้ามส่งเสียงดัง เพราะจะทำให้ปลามันหลบ มุดดินหรือดำดินลงลึก แต่บางคนหรือบางครั้งก็จะจับโดยใช้เบ็ดและใช้กุ้งเป็นอาหารล่อ แต่เป็นวิธีการจับที่ ทำให้ปลาที่จับได้ตายง่าย เพราะขาดเจ็บจากขอเบ็ด ไปขายไม่ได้ราคาด้วย

การจับปลาโดยใช้เหยื่อล่อ การจับปลาหลายชนิด ชาวประมงจะใช้เครื่องมือที่เหยื่อเพื่อล่อปลาให้ มากินอาหารที่จัดเตรียมไว้ให้ ปลาแต่ละชนิดก็ชอบกินอาหารและมีพฤติกรรมการกินที่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงมีเครื่องมือประมงที่ใช้เหยื่อล่อที่หลากหลายแบบ เช่น เบ็ดราว เบ็ดระแวง เบ็ดตก เบ็ด ปักหรือเบ็ดกอง ต้มปลาไหล ลันปลาไหล ขอหรือจ้ำ (บางครั้งก็จะใช้ไฟเป็นตัวล่อ เช่นการตกกุ้งฝอย) และ เบ็ดที่ใช้เหยื่อปลอมเช่น การตกปลาชะโด ปลากระสูบ และปลาช่อน

- เคล็ดลับในการทำเครื่องมือจับปลาแต่ละชนิด

การคัดเลือกไม้ไผ่เพื่อทำไซดักปลา คนประมงโบราณกวันพะเยา เชื่อว่าไม้ที่ใช้ทำไซ หรือ ปากไซ ควรเป็นไม้หนุ่ม ส่วนตัวไซควรเป็นไม้แก่ ซึ่งคนท้องถิ่นมีเรื่องเล่าตำนานเกี่ยวกับทำไซดักปลา ทำไมจึง เลือกไม้แก่ทำตัวไซและไม้หนุ่มทำปากไซ เรื่องมีอยู่ว่า ปลาเมื่อว่ายหากินมาเจอไซ และปลาถามไซที่ขวางทาง อยู่ว่า เส้นทางข้างหน้าจะไปทางไหน ไม้หนุ่มที่เป็นงาหรือปากไซจะบอกว่า ไม่แน่ใจให้ไปถามคนแก่ข้างใน หรือตัวไซ ปลา ก็จะเข้าไปในไซแล้วถามตัวไซแต่ไม่มีคำตอบอะไร แต่ที่แน่ ๆ คือปลาที่เข้าไปในไซแล้วไม่ สามารถออกจากไซได้ เนื่องจากสงสัยเส้นทางที่จะเดินทางไปแต่ไม่รู้จักสังเกต และทำไมจึงเอาไม้อ่อนทำ งาก็เนื่องจากไม้อ่อนมันเหนียวและอ่อน สามารถัดทำเป็นรูปทรงต่าง ๆ ได้ง่ายกว่าไม้แก่ ซึ่งไซส่วนใหญ่ จะทำจากไม้ไผ่ทั้งไผ่บงกายและไผ่บงเกลี้ยง

การหาเลือกไม้ที่ใช้ทำคันเบ็ด คนโบราณก็เชื่อว่า ไม้ไผ่ที่จะใช้ทำคันเบ็ดจะต้องไม่เอาไม้ไผ่ที่งา ซึ่งยอดมันจะถูกบังด้วยแสงพระอาทิตย์ที่ขึ้นหรือพระอาทิตย์ตก และถูกเงาจากคันอื่นบังด้วย บางคนก็เชื่อว่า ไม้ที่ใช้ทำคันเบ็ดได้ดีทำให้พิชิตปลาได้มาก ๆ คือไม้ที่ได้มาจากไม้ก้านตุงหรือไม้ปักตุง ถ้าเป็นตุงที่ทานหรือ อุทิศให้ผู้ล่วงลับหรือตายไปแล้วจะยิ่งดี

- เรือที่ลอบบอกถึงการรู้จักพฤติกรรมของปลาในกวันพะเยา

ด้วยภูมิปัญญาอันหลักแหลมของปราชญ์เมืองพะเยา ที่จะมีชีวิตอยู่ร่วมกับทรัพยากรประมง ที่กวัน พะเยาในอดีต (เป็นช่วงที่ปลาในกวันอุดมสมบูรณ์เต็มที่) พรานปลาในกวันพะเยาหลายคนได้นำเรือออก หาปลา มาเพิ่มเติมด้วยสังกะสีแผ่นเรียบ ทาด้วยสีขาว (ปีกเรือ) ทาบติดกับข้างเรือ ส่วนอีกข้างหนึ่งใช้ดา ข่ายดิ่งให้ตั้ง หัวท้ายยึดด้วยเสาไม้ ป้องกันไม่ให้ปลากระโดดข้ามออกจากเรือ ในขณะที่ปลาตกใจ

กระโดดขึ้นจากน้ำ และตกลงในเรือ เวลาออกจับปลา จะต้องเจอเรือตีคู่ขนานกันไปด้วยอาการช้า ๆ เงียบ ๆ ในยามราตรีที่บรรยากาศสงบนิ่ง (ลมนิ่ง น้ำนิ่ง) ปลาที่จับได้ เช่น ปลาช่อน ปลาชิว ปลาแพะ ปลาปาก ปลาตะเพียน ปลาข้างลาย (ส่วนใหญ่เป็นปลาที่กระโดดเก่ง ๆ ตกใจง่าย) บางครั้งเรือที่พายคู่ขนานกันไปนั้น ได้ปลาเกือบเต็มลำเรือเลยทีเดียว ช่วงฤดูที่เหมาะสมจะเป็นช่วงต้นฝน ปลายเดือนเมษายน ถึงเดือนพฤษภาคม ซึ่งเป็นช่วงที่น้ำในกว๊านพะเยาค่อนข้างจะแห้ง มาช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ชาวประมงเริ่มนำเครื่องมือชนิดใหม่เข้ามาใช้ในกว๊านพะเยา คือ ตาข่าย ส่งผลให้เรือผีหลอกไม่สามารถออกเดินทางได้อย่างสะดวก เพราะปีกของเรือจะไปเกี่ยวกับตาข่ายของเพื่อนพี่น้องชาวประมงนับจากนั้นเรือผีหลอกก็เริ่มจางหายจากกว๊านพะเยา ไปพร้อมกับการลดลงของปลาในกว๊านพะเยา

- การใช้เรือประมงกับการเลี้ยงผีแม่ย่านาง

แม่ย่านางถือว่าเป็นผีผู้ดูแลคุ้มครองเรือในความเชื่อของชาวประมง ก่อนจะเอาเรือลงน้ำหรือขึ้นจากน้ำแต่ละครั้งนั้นจะต้องทำพิธีเลี้ยงผีแม่ย่านาง เครื่องเช่น ไห้วได้แก่ หัวหมู ๒ หัว ไก่ ๒ ตัว เหล้า ๒ ขวด ดอกไม้ธูปเทียนอย่างละ ๕ เล่มหรือดอก มะพร้าวหนุ่ม ๒ ลูก ชุดเครื่องแต่งตัวแม่ย่านาง ๑ ชุด (หวี กระຈก แป้ง เสื้อผ้า) เหมือนชาวประมงได้ติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในน้ำ เพื่อขออนุญาตนำเรือลงน้ำ

- ฤกษ์ยามเวลากับการทำประมงพื้นบ้าน

เกือบทุกกิจกรรมของเกือบทุกคนและชนเผ่าในโลกใบนี้ มักจะมีฤกษ์ยามวันเวลาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ ในการที่จะเริ่มต้นทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเป็นการสร้างปลูกกำลังใจในการทำกิจกรรมนั้นด้วยศรัทธา และหลายคนก็เชื่อว่า มันมีผลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวในการทำกิจกรรมนั้นด้วย

การทำเครื่องมือที่เหมาะสมและจะทำให้เครื่องมือนั้นสามารถจับปลาได้มาก นอกจากจะคัดเลือกไม้แล้ว ชาวประมงยังมีความเชื่อฤกษ์ยามเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ชาวประมงที่กว๊านพะเยาบ้านร่องไฮ เชื่อว่าการทำเครื่องมือหาปลาในแต่ละเดือนนั้นจะทำในวันที่แตกต่างกัน คือ

เดือนเกียง (ภาคเหนือ)	หรือเดือน 11 (ภาคกลาง)	ให้ทำวันเสาร์
เดือนยี่	หรือ เดือน 12	ให้ทำวันศุกร์
เดือน 3	หรือ เดือน อ้าย	ให้ทำวันเสาร์
เดือน 4	หรือ เดือน 2	ให้ทำวันพุธ
เดือน 5	หรือ เดือน 3	ให้ทำวันอังคาร
เดือน 6	หรือ เดือน 4	ให้ทำวันจันทร์
เดือน 7	หรือ เดือน 5	ให้ทำวันอาทิตย์
เดือน 8	หรือ เดือน 6	ให้ทำวันอาทิตย์
เดือน 9	หรือ เดือน 7	ให้ทำวันอาทิตย์
เดือน 10	หรือ เดือน 8	ให้ทำวันอังคาร
เดือน 11	หรือ เดือน 9	ให้ทำวันจันทร์
เดือน 12	หรือ เดือน 10	ให้ทำวันอาทิตย์

นอกจากนี้ชาวประมงบ้านร่องไฮ ในอดีตยังเชื่อมโยงเรื่องราวต่าง ๆ หรือเหตุการณ์ของชุมชนมาเชื่อมสัมพันธ์กับกิจกรรมการทำประมงของคนในชุมชน เช่น ถ้าในชุมชนมีงานศพ งานทำบุญประเพณีของชุมชน ชาวประมงในชุมชนเกือบทุกคนจะไม่ออกไปหาปลา เพราะถ้าออกไปหาปลา มันไม่เฮงและจะได้ปลาไม่มาก แต่ถ้าจำเป็นต้องไปหาปลา การเดินไม่ควรเดินผ่านบ้านที่เขาจัดงานศพ หรือไม่ก็เดินในเส้นทางที่คนเห็นน้อยที่สุดคือหลบไปนั่นเอง

สำหรับวันทั่ว ๆ ไปเวลาออกไปหาปลา ให้หลีกเลี่ยงการเจอพระสงฆ์ แม่ชี ผู้หญิงที่ตั้งครรภ์ เพราะเขาเชื่อว่าจะทำให้จับปลาไม่ได้หรือได้น้อย แต่ถ้าเจอเขาก็แค่เคล็ดโดยแกล้งทำมองไม่เห็น และห้าทักทายพูดคุยสื่อสารกับพรหรือหญิงมีครรภ์

✽ ปฏิทินการใช้อุปกรณ์ตกปลาในรอบปีของชาวประมงพื้นบ้านกวันพะเยา

เดือน	อุปกรณ์
มกราคม	ไซหลวง ส่องปลา ไล่ปลา
กุมภาพันธ์	ส่องปลา ไล่ปลา ดักปลาโดยการสร้างบ้านปลา
มีนาคม	อวนล้อม ส่องปลา ดักปลา ในอดีตใช้เรือผีหลอก
เมษายน	ล่อปลา อวนล้อม ทอดแห ส่องปลาโดยใช้ฉมวกแทง
พฤษภาคม	ล่อปลา อวนล้อม ทอดแห เบ็ดราว ส่องปลาโดยใช้ฉมวกแทง
มิถุนายน	ล่อปลา อวนล้อม เบ็ดราว แห ส่องปลาโดยใช้ฉมวกแทง
กรกฎาคม	ล่อปลา อวนล้อม เบ็ดราว เบ็ด
สิงหาคม	ล่อปลา ไซ ตาข่าย (แน่น) เบ็ด ต้มปลาไหล เบ็ดระแวง เบ็ดน็อก เบ็ดราว เบ็ด ไล่ปลา
กันยายน	ล่อปลา ลันปลาไหล ต้มปลา เบ็ดราว ไซหลวง ไซน้อย เบ็ดระแวง เบ็ดน็อก (เดือนนี้จับกุ้งได้น้อย)
ตุลาคม	ลันปลาไหล ต้มปลา เบ็ดราว ไซหลวง ไซน้อย ส่องปลา
พฤศจิกายน	ไซหลวง ส่องปลา ไล่ปลา
ธันวาคม	ไซหลวง ส่องปลา ไล่ปลา

- พฤติกรรมของปลาทรายที่บ่งบอกสภาพอากาศของกวันพะเยาได้

วันที่ชาวประมงพบเห็นฝูงปลาทรายออกหากินใกล้ผิวน้ำ และมีฟองอากาศขึ้นบริเวณที่มันออกหากิน เขาสามารถคาดการณ์ได้ว่าตอนบ่ายหรือเย็นวันนั้นพายุฝนฟ้าคะนอง ซึ่งก็เป็นอย่างที่คาดการณ์ไว้ทุกครั้ง ที่น่าสนใจคือปลาทรายรู้ได้อย่างไรว่าจะมีพายุมาในไม่ช้านี้ หรือว่าคนที่คิดเอาเรื่องพฤติกรรมปลาทรายมาเชื่อมโยงกับลักษณะอากาศในวันนั้น

- พฤติกรรมของกุ้งฝอย ปลาตุก ที่ใช้เป็นเครื่องมือวัดน้ำเน่าเสียได้

พฤติกรรมของกุ้งฝอยที่ชาวประมงรู้จัก เมื่อมีน้ำเหือดมากหรือน้ำเสียไหลมา กุ้งมันจะออกขึ้นมาลอยหัวบริเวณผิวน้ำเนื่องจากกุ้งฝอยไม่ชอบน้ำเสียหรือน้ำเน่าและเราสามารถสังเกตเห็นฝูงกุ้งและจับได้ง่ายกว่าช่วงเวลาปกติ แต่เมื่อจับมาแล้วมันจะตายง่ายเช่นกันถึงแม้จะขังมันไว้ในตะกร้าเดียวกับกุ้งที่หาได้ในบริเวณอื่น

ดังนั้นชาวประมงจึงคาดการณ์ว่า พฤติกรรมของกุ้งฝอยจะสามารถใช้เป็นเครื่องมือตรวจสอบคุณภาพของน้ำที่บริเวณไหนมีน้ำเสียเกิดขึ้น

ปลาดุกก็เช่นกัน โดยส่วนใหญ่มันชอบหากินบริเวณหน้าดินได้น้ำและนานๆจะขึ้นมารับอากาศ บริเวณผิวน้ำเป็นครั้งๆคล้ายปลาช่อนแต่ถ้าหน้าดินล่างเป็นน้ำเสียมันจะขึ้นมารับอากาศที่ผิวน้ำบ่อยหรือขึ้นลอยหัวบริเวณผิวน้ำ

- ปลากรายสุดยอดของปลาที่ตลาดชนิดหนึ่ง

เมื่อปลากรายมันถูกแหหรือตาข่ายครอบมันจะพลิกตัวออกจากแหโดยอาศัยลักษณะสระที่บางแบนมันจึงใช้วิธีนอนแนบกับผิวดินเพื่อเอาตัวรอดจากการถูกจับ ปลากรายเป็นปลากินเนื้อ มักชอบวางไข่ใกล้กับปลานู โดยมันจะวางไข่ไว้บนกระเบื้องส่วนปลานูวางไข่ในหลุมกระเบื้อง เมื่อไข่ออกเป็นลูกแล้ว ลูกปลากรายจะหลบอยู่ในหลุมใต้กระเบื้องอาศัยคล้ายกับปลานู ซึ่งทั้งปลานูและปลากรายอาจจะไล่กินลูกซึ่งกันและกันก็ได้ ปลากรายคนท้องถิ่นบางพื้นที่บางคนเรียกว่า ปลาตอง ซึ่งมันมีลักษณะคล้ายปลาตองมากมีชื่อภาษาวิทยาศาสตร์ว่า Chitalaomata อุปนิสัยปลากรายฤดูหนาวมักชอบลอยขึ้นมาใกล้ผิวน้ำสามารถเห็นได้ แต่ถ้าเป็นช่วงฤดูวางไข่หรือกำลังวางไข่ มันจะไม่ชอบขึ้นมาใกล้ผิวน้ำมักชอบอยู่นิ่งๆได้น้ำ ในช่วงฤดูร้อนถ้าปลากรายและปลาตองออกหากินเป็นฝูงและมีฟองอากาศขึ้นมาก ชาวประมงพื้นบ้านใช้เป็นข้อมูลในการทำนายลักษณะอากาศว่าในช่วงบ่ายหรือเย็นวันนี้จะมีพายุฝนแรงและลูกเห็บ ดังนั้นชาวประมงพื้นบ้านร้องไห้ที่จับปลากรายกลางกวันต้องเริ่มกลับเข้าฝั่งหรือเข้าใกล้บ้าน เมื่อพายุมาจะได้กลับเข้าบ้านได้ทัน ปลากรายสามารถจับได้ตลอดทั้งปี แต่ไม่มากจะหายากในช่วงน้ำหลากหรือน้ำท่วม ช่วงที่สามารถจับได้มากคือเดือนพฤษภาคมถึงกรกฎาคม การเลี้ยงลูกและวางไข่ ตัวผู้จะเป็นฝ่ายเตรียมเรือนหอนโดยการไปขุดหรือเจาะพื้นที่ไว้และชวนตัวเมียไปผสมพันธุ์วางไข่ ถ้าตัวเมียยอมรับและพึงพอใจก็จะวางไข่ขณะที่ตัวเมียวางไข่ ตัวผู้จะคอยเฝ้าระวังภัยอยู่ข้างนอก ถ้าศัตรูเข้าใกล้รังมันจะออกมาขับไล่ เมื่อไข่ออกเป็นลูก ปลาๆก็จะหลบไปอยู่ใต้กระเบื้อง ตัวผู้และตัวเมียจะผลัดกันเฝ้าเลี้ยงลูกและออกหากิน แต่ถ้าตัวเมียถูกจับหรือตายก่อน ตัวผู้จะทิ้งรังเลยและไม่ดูแลลูก ส่วนถ้าตัวผู้ตายก่อนตัวเมียยังคงคอยเฝ้าเลี้ยงลูกต่อไป ปลากรายเป็นปลากินเนื้อกินปลาที่เล็กกว่าหรือลูกปลา นอกจากนี้ชอบกินกุ้งแมลงต่างๆที่อาศัยอยู่ในน้ำ

ปลากรายมีจุดข้างตัวแตกต่างกันไปตั้งแต่ ๗ - ๙ จุด แต่บางครั้งปลาตัวเดียวกันแต่กลับมีจุดด้านข้างแต่ละข้างก็ไม่เท่ากันก็มี คนท้องถิ่นบางคนที่ชอบเล่นหอยหรือทอดเตอรี ก็จะเอาจุดของปลากรายไปบู้ซื้อหอยก็มี แต่จะถูกหอยหรือถูกกินรวมนั้น ไม่มีใครยืนยันเนื้อปลากรายนำมาทำลูกชิ้นปลาได้ดี

- ปลาตู้ซื้อขายในน้ำกรวย

ปลาตู้ที่พบในกัวนาพะเยาเป็นปลาตู้ทราย มีศัพท์เรียกทางวิทยาศาสตร์ว่า *Oxyeleotri marmoratus* ชาวประมงรุ่นเริ่มก่อสร้างเป็นกัวนาพะเยาเล่าว่า ในสมัยก่อนนอกหาปลาไม่ค่อยพบปลาตู้ในกัวนาพะเยา เพิ่งมีมาประมาณ 10-20 ปีนี้เองและมีมากด้วยในช่วงนั้น แต่ปัจจุบันมีไม่มากนักพอจับหากินได้บ้าง ปลาตู้เป็นปลาที่ค่อนข้างชอบหลบอยู่ในหลุมในโพรง หรือไม้ที่หมุดดินเมื่อถูกกับดัก จากนิสัยของปลาตู้ ชาวประมงพื้นบ้านจึงใช้วิธีการจับปลาตู้ ที่เรียกว่า สร้างบ้านให้ปลาตู้

ในอดีตการสร้างบ้านให้ปลาตู้จะใช้ขอนไม้ ซึ่งมันชอบหลบอาศัยอยู่ด้านล่างขอนไม้ จากนั้นก็มีการใช้ไม้แผ่นกระดานและหลักตอกไว้ แล้วขุดหลุมให้ปลาตู้อยู่ด้านล่างไม้แผ่น ปัจจุบันมักใช้เศษแผ่นกระเบื้องปักลงไปบนดินใต้ผิวน้ำ แล้วขุดหลุมไว้ใต้กระเบื้อง ปลาตู้จะไม่อาศัยอยู่และวางไข่ไว้ในหลุมใต้แผ่นกระเบื้อง ไข่ที่ถูกวางติดไว้ในหลุมใต้แผ่นกระเบื้องจะมีลักษณะคล้ายกับตะไคร่น้ำเกาะอยู่ใต้แผ่นกระเบื้อง ไข่ปลาตู้ถ้าเราเอามือไปลูบหรือคลำไข่ ไข่ปลาตู้จะแตก เป็นปลาที่หวงรังและรักลูกมาก แต่บางครั้งรังของปลาตู้ก็จะเป็นที่อาศัยของปลาหลดและกุ้งก้ามกรามเหมือนกัน การจับปลาตู้ จะใช้แหเป็นเครื่องมือในการจับเป็นหลัก โดยใช้แหจากบนเรือจะใช้แหที่ขึ้นเปา

แห (สร้อยแห) ซึ่งเปาแหนั้นเปรียบเสมือนกระเปาะของแหทำให้ปลาจะออกจากแหไม่ได้และการทอดแหด้วยวิธีนี้ไม่ต้องเหยียบสร้อยแหหมุดดิน วิธีการจับปลาตู้ในแหต้องค่อยเข้าไปจับและลูบคลำแหเบาๆ แต่ถ้าจับไปเสียงดังปลาตู้จะหมุดดินและบางครั้งหมุดลงลึกยากแก่การจับ ช่วงการจับปลาตู้ได้มากคือ ก.พ - มิ.ย ปลาตู้เป็นปลากินเนื้อชอบอยู่นิ่ง ๆ และคอยดักเหยื่อปลาเล็กเป็นอาหาร จะกินเหยื่อเข้าปากทั้งตัว ในอดีตจะใช้เบ็ดเป็นเครื่องมือจับและใช้กุ้งเป็นเหยื่อล่อ แต่จับมาแล้วมันจะตายง่ายปัจจุบันมักจับด้วยไซและแห

- ปลานิล

ปลานิล เป็นปลาที่ตกใจง่ายจึกแล้ว ๆ ในระยะเลี้ยงลูกและลูกมีขนาดเล็ก เมื่อเกิดเสียงฟ้าร้องฟ้าผ่า ปลานิลผู้เป็นแม่จะอมลูกของตนเองหลบภัยไว้ในปาก โดยแม่ปลานิลจะอ้าปากค้างไว้แล้วลูกของมันจะว่ายน้ำไหลเข้าไปอยู่ในปาก หลังจากสภาพอากาศกลับคืนสู่ปกติ มันก็จะคายปล่อยลูกออกจากปากหากินต่อไป มันยังคงเฝ้าเลี้ยงดูลูกถ้าลูกมันไปทางไหนแม่ปลานิลก็คอยว่ายตามลูกไปตลอดเวลา แต่มันจะว่ายอยู่ในน้ำได้ฝูงลูกของมันการทำรังวางไข่ของปลานิลคล้าย ๆ กับปลากลาย โดยตัวผู้เป็นผู้เตรียมรัง และรังของปลานิลจะถูกตัวผู้ขุดเป็นหลุมคล้ายกับกะทะ แล้วไปตามตัวเมียผู้อื่นเป็นที่รักมาดู ถ้าพอใจก็จะผสมพันธุ์และวางไข่ที่รังดังกล่าว เนื้อปลานิลเวลาแลบเนื้อมันจะไม่เหนียวเช่นเดียวกับเนื้อปลาหมอเทศแต่นำมาเผาอร่อยมากจนเป็นรายการอาหารหนึ่งที่มีชื่อเสียงของพะเยา คือ ปลานิลเผาเกลือ

- ปลาปักเป้า ปลาผู้ได้ฉายาว่ากัดแล้วไม่ปล่อย

เนื่องจากปลาปักเป้ามียีนที่คมถึงแม้ปากของมันจะเล็กเมื่อเทียบกับขนาดตัว ความคมของฟันมันสามารถกัดปลาอื่น ๆ ได้แม้แต่สายเบ็ดตกปลาที่หาหนียวก็ขาดได้ ลักษณะฟันบนและล่างของปลาปักเป้า มีลักษณะพิเศษคล้ายกับกรรไกรตัดผ้าหรือกรรไกรตัดแต่งกิ่งไม้

ในกวันพะเยาเป็นปลาปักเป้าดำ มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Monotretes fangi* พฤติกรรมชอบกินปลาที่ตายหรือปลาที่บาดเจ็บ เช่นปลาที่ติดกับดักแ่งหรือตาข่าย เพราะปลาปักเป้าว่ายน้ำช้าบางครั้งชอบอยู่นิ่ง ๆ เฝาคอยดักเหยื่อคล้ายปลานู ปลาปักเป้าจะมีนิสัยดุเมื่อบาดเจ็บและช่วงที่มันวางไข่ คนหรือปลาอื่นเข้ามาใกล้มันจะชูจะออกขับไล่ เป็นปลากินเนื้อ ชอบกินปลาที่บาดเจ็บหรือถูกกับดัก มักจะชอบดักกินหาปลาที่เป็นเหยื่อก่อน แล้วจึงจะเข้าไปกัดคา แต่บางครั้งก็จะกัดท้องหรือครีบได้ท้องไม่กินปลาทั้งตัว บางครั้งก็กินปลาเหยื่อยังไม่หมดทั้งตัว มันก็จะทิ้งเหยื่อหนีไป แต่ที่น่าสนใจคือ ถ้าจับปลาปักเป้าได้แล้ว เอาท้องของปลาปักเป้ากับอะไรก็ได้ปลาปักเป้ามันจะพองตัว แลดูน่ารักเหมือนปลาในหนังการ์ตูน ถ้าโยนลงในน้ำมันจะลอยน้ำบนผิวน้ำ หลังจากนั้นประมาณ 2 – 3 นาที ลมที่พองตัวจะถูกปล่อยออกมาทางหู ด้านข้างลำตัว จากนั้นปลาปักเปาก็จะปรับตัว มีรูปร่างเหมือนครั้งที่จับได้ในครั้งแรก แล้วมันก็จะจมน้ำและก็ว่ายน้ำจากไปในกวัน เนื้อปลาปักเป้าเขาไม่นิยมกินกันเนื่องเพราะปลาปักเปามีเส้นพิษเหมือนปลาค้าวอาจจะทำให้แพ้หรือเจียนถึงชีวิตได้

- ปลาในและการสังเกตแยกแยะฟองอากาศในน้ำของชาวประมง

ชาวประมงพื้นบ้านกวันพะเยา สามารถสังเกตแยกแยะฟองอากาศที่ลอยขึ้นมาเหนือน้ำว่าเป็นฟองอากาศของปลาชนิดใด การสังเกตฟองอากาศของปลาใน ก็เป็นหนึ่งในภูมิปัญญาชาวประมงท้องถิ่นเนื่องจากปลาในชอบกินหอยกาบ เวลาปลาในกินหอยมันจะคาบหอยแล้วกระทุ้งหรือฟาดกับดิน จากนั้นก็ใช้ปากกรู้งหอยกิน ซึ่งการกระทุ้งหอยลงกับดินจะทำให้เราเห็นฟองอากาศลอยขึ้นเหนือผิวน้ำ ชาวประมงจะรู้ว่าฟองอากาศเช่นนี้จะเป็ฟองอากาศปลาใน และบางคนสามารถรู้ขนาดของปลาจากฟองอากาศ เมื่อเขาสังเกตเห็นฟองอากาศขึ้นมาเขาก็ใช้แหทอดวนจับ ปลาในมีพฤติกรรมที่แปลกคือโดยเฉพาะพฤติกรรมช่วงการผสมพันธ์และวางไข่ มันตัวผู้ลอยอยู่ด้านล่างของตัวเมีย แล้วดันท้องของตัวเมีย เพื่อให้ตัวเมียออกไข่หรือปล่อยไข่ออกมาแล้วมันก็จะคอยเข้าไปปล่อนน้ำเชื้อเพื่อผสมพันธ์ ขณะที่ตัวผู้กระทุ้งท้องไข่ของตัวเมียจะเกิดเสียงน้ำกระทบกันดัง มันชอบวางไข่ติดกับใบผักตบชวาหรือบัวลอยบริเวณที่มันวางไข่ ถ้าเราเข้าไปใกล้ เราจะได้กลิ่นเหม็นคาวจนไม่อยากเข้าไปใกล้อีก ชาวประมงบอกว่าเขาเคยเห็นไข่ของมันแต่ไม่เคยเห็นลูกของมัน บางครั้งยังคิดว่ามันคงไม่สามารถมีลูกได้ที่นี่ แต่มันยังคงมีอยู่และค่อนข้างจะมีเพิ่มมากขึ้นในปัจจุบัน

- ปลาชะโดอาจเป็นปลาผู้ครอบครองใหม่ของกวันพะเยา

เนื่องเพราะปลาชะโดเป็นปลากินเนื้อขนาดใหญ่ มันจะกินปลาทุกชนิด หลายคนเชื่อว่ามันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ปลาหลายชนิดในกวันลดจำนวนปริมาณลง ก็น่าจะเป็นข้อกล่าวหาที่พอจะมีน้ำหนักบ้างถ้าเรามองลักษณะทางภูมิศาสตร์ของกวันพะเยา ที่ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบรูปกระทะหงายและเป็นแหล่งน้ำที่เคยเป็นพื้นที่เกษตรกรรมและชุมชนมาก่อน ดังนั้นในกวันจึงมีแหล่งหลบภัยของปลาเล็กค่อนข้างน้อยกว่าแหล่งน้ำอื่น ๆ ก็อาจจะเป็นไปได้ ทำให้เป็นชัยภูมิที่เอื้อต่อล่าอาหารของปลาชะโด ทำให้มันสามารถล่าอาหารได้ดี อาจจะมาจากปัจจัยของความอุดมสมบูรณ์ด้านอาหารของปลาชะโดที่มีอยู่มากในกวัน

นี่เอง จึงอาจส่งผลทำให้ประชากรปลาชะโด สามารถแพร่ขยายได้รวดเร็วตามปริมาณอาหารที่มีอยู่มากในกว๊านก็เป็นได้ และหลายฝ่ายก็เชื่อว่า การแพร่ขยายของปลาชะโด เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประชากรปลาชนิดอื่นในกว๊านลดลงอย่างรวดเร็ว

ปัจจุบันทางคณะกรรมการกว๊านพะเยา เห็นว่าปลาชะโดเป็นภัยคุกคามต่อปริมาณของปลาในกว๊านพะเยา จึงมีโครงการปราบปลาชะโดขึ้น โดยชาวประมงช่วยกันล่าและจัดงานวันล่าชะโดของจังหวัด แต่เมื่อคำถามว่าปลาชะโดมันมาจากไหน ยังคงเป็นคำถามที่ไม่สามารถตอบได้ว่ามันมาจากไหนเพราะไม่มีข้อมูลการศึกษาวิจัยมายืนยันเรื่องนี้ จะโทษใครคนใดคนหนึ่งก็คงไม่เป็นผลดีอะไรกับกว๊านได้ในขณะนี้ เราจะช่วยกันแก้และป้องกันปัญหาเหล่านั้นได้อย่างไรบางที่คนต้องใช้วิธีอริยสัจ ๔ มาพูดคุยร่วมกัน ชาวประมงพื้นบ้านบอกว่า นิสซของปลาชะโดก็คล้ายกับปลาช่อน เพราะมันเป็นปลาตระกูลเดียวกันคือ มันชอบขึ้นมาลอยบริเวณผิวน้ำเพื่อมารับอากาศและบางครั้งก็มาอาบแดดโดยเฉพาะในช่วงฤดูหนาวมันจะชอบลอยตัวอยู่ผิวน้ำมันจะลอยค่อนข้างนานถ้าไม่มีอะไรมารบกวน ดังนั้นชาวประมงบางกลุ่มมักจะล่าปลาชะโดโดยใช้จอบแทง ปีนเก็บปีนขาวลูกกรด (.22ม.) ใช้หน้าไม้ยิง แต่ในช่วงฤดูมันวางไข่ออกลูกจะล่าโดยใช้เบ็ดล่อหรือเหยื่อปลอมโดยหย่อนเบ็ดไปที่มันวางไข่หรือเลี้ยงลูก แล้วหมุนลูกเพื่อให้เหยื่อเคลื่อนที่ แล้วปลาชะโดมันจะว่ายน้ำโฉบจับกินเหยื่อปลอมที่กำลังเคลื่อนที่อยู่

การสังเกตแหล่งวางไข่ตลอดลูกของปลาชะโดของชาวประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา บอกว่ามันจะไปทำรังบริเวณที่มีบัวลอยหรือผักตบชวา มันจะกัดบัวลอย(ผักตบชวา)บริเวณนั้นเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย แล้วในจะเปิดช่องน้ำเล็ก ๆ อยู่ตรงกลางที่ล้อมรอบด้วยบัวลอย น้ำบริเวณนี้จะใสกว่าน้ำที่อยู่รอบ ๆ ปลาชะโดเมื่อมันจะวางไข่และเลี้ยงลูกมันจะคุมาก และเป็นปลาที่มีฟันแหลมคมบางครั้งก็มันจะพุ่งกัดคนด้วยถ้าลงน้ำไปใกล้รังของมัน ชาวประมงใช้เบ็ดแล้วเหยื่อไปบริเวณที่คาดว่ามันอาศัยอยู่ โดยใช้ปลาเล็กเป็นเหยื่อล่อบางครั้งก็หย่อนไปที่รังวางไข่ของมัน มันจะพุ่งเข้ามากินเหยื่อนั้นทันที

ถ้าเรื่องปลาชะโดเป็นปัญหาของกว๊านจริงตามที่หลายฝ่ายยืนยันนั้น ถือเป็นอุทาหรณ์บทเรียนหรือเป็นตัวอย่างปัญหาหนึ่งเกี่ยวกับการนำสัตว์พืชต่าง ๆ ถิ่นเข้ามาปล่อยหรือเลี้ยงในพื้นที่ที่ไม่มีพืชมาก่อน ซึ่งบางครั้งบางชนิดของพืชสัตว์ต่างถิ่นคงจะถูกพืชสัตว์ท้องถิ่นข่มกลืนจนไม่สามารถแพร่พันธุ์ได้ แต่พืชสัตว์ต่างถิ่นบางชนิดก็สามารถปรับตัวและรุกรานข่มพืชสัตว์เจ้าถิ่นให้หายไปได้เช่นกัน ดังเช่นปัญหาของผักตบชวาและไมยราบยักษ์ ปลาชะโดที่กว๊านพะเยาหลาย ๆ ฝ่ายเห็นว่า ชะโดเป็นปลาที่คอยทำลายปลาเล็ก ๆ อีกหลายชนิดทั้งปลากินเนื้อด้วยกัน และมันอาจจะเป็นปัญหาใหญ่ในอนาคตก็ได้ ที่ทำให้ปลาชนิดอื่นลดลงถ้ามันมีมากเกินไป ดังนั้นจึงมีโครงการปราบปลาชะโดของจังหวัดที่กว๊านพะเยา

- ปลาสร้อยนักร้องเพลงยามน้ำนอง

พฤติกรรมของปลาสร้อย เวล่าน้ำหลากนองจะชอบอยู่เป็นฝูงและชอบส่งเสียงดังแต่ไม่ทราบว่าเป็นตัวผู้หรือตัวเมียร้อง และมันร้องเพื่ออะไร บางทีอาจจะร้องเรียกคู่ เพื่อผสมพันธุ์ก็เป็นได้ มักจะขึ้นไปวางไข่บริเวณตื้นน้ำ ดังนั้นจึงสามารถจับปลาชนิดนี้ได้มากในช่วงเวลาน้ำหลาก ชาวประมงบอกว่า ปลาสร้อยจะ

วางไข่ไว้บนหน้าดินใต้น้ำและใช้ดินกลบไว้ ปลาสร้อยจะไม่เลี้ยงดูลูกเหมือนปลานิลปลาช่อน ลูกของมันจะเติบโตเองตามธรรมชาติ การจับปลาสร้อยส่วนใหญ่ เขามักจะใช้ยอตาย (เน่ง) แห เป็นเครื่องมือหลักในการจับ เมื่อจับได้คนที่งัดมันมักจะเอาปลาสร้อยทำลาบ โดยตัดเอาหัวออก แล้วเอาลำตัวและลำไส้มาสับลาบจนละเอียด จากนั้นปรุงด้วยเครื่องลาบหรือเครื่องเทศที่เตรียมไว้ เนื้อที่ลาบจะมีรสชาติขมนิด ๆ อันเป็นรสชาติของคนหลายคนที่ชอบกินเนื้อสด ๆ ที่ว่าขมแต่อร่อย หรือบางคนบอกว่ามันขมหวานแต่ถ้ากินสุกจะไม่มีรสหวานจะเหลือแต่ขมอย่างเดียว

ในเมืองไทยมีอยู่ 3 ชนิด คือ ปลาสร้อยหลอด ปลาสร้อยปีกแกง และปลาสร้อยขาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่น่าสนใจ คือ ปลาสร้อยขาว ที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ ว่า *Henicorthynchus Siamensis* ซึ่งคำว่า *Siamensis* หมายถึงประเทศสยามหรือประเทศไทยในปัจจุบัน ซึ่งแสดงปลานชนิดนี้มีการพบครั้งแรกในโลกที่ประเทศไทย พบเพียงแห่งเดียวในโลก ก็เป็นไปได้

ปลาสร้อยเกล็ดถี่เป็นปลาที่คาดว่าสูญพันธุ์ไปจากกวาง เช่นกัน เนื่องจากมันไม่สามารถผ่านกระดกปลาโจนได้ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีอยู่ลำน้ำโขง

- ปลาดุกซึ่งตัวแต่มีอาวุธป้องกันตัวที่เราไม่อาจจะประมาทได้

ปลาดุก เป็นปลาหนึ่งที่ไม่ได้มีเกล็ดในการป้องกันตัว แต่มีครีบด้านข้าง หรือที่เรียกว่า เฝี่ยง ซึ่งเป็นอาวุธป้องกันตัวของปลาตระกูลนี้ ชาวประมงทุกคนจะมีประสบการณ์เกี่ยวกับพิษของมันสมควร ดังนั้นเวลาใช้มือเปล่าจับปลาตระกูลนี้ ถ้าถูกเฝี่ยงหรือครีบข้างมันแทงหรือปิกจะรู้สึกปวดมาก เพราะเฝี่ยงของปลาตระกูลนี้จะมีพิษ บางครั้งทำให้เกิดอาการปวดมากถึงกับเป็นไข้ได้ วิธีการแก้พิษของชาวบ้านก็คือ ทูบปลาตัวนั้นแล้วเอาสมอมน้ำมันใส่แผล เหมือนหนามยอกเอาหนามบ่ง แต่จะหายหรือไม่มันยังไม่มีข้อมูลยืนยันทางวิทยาศาสตร์ หรืออีกวิธีการหนึ่งคือ การเอาซี่ของตัวเรารัดที่ถูกปลาดุกแทงจะหายปวดหรือทุเลาลง (ตามความเชื่อ ภูมิปัญญาของชาวบ้าน)

ในกวางพะเยามีทั้งปลาดุกด้าน (*Clanias batrachus*) และปลาดุกอุย (*Clarias macrocephalus*) นิยจับปลาดุก คือ ชอบกินอาหารเกือบทุกอย่าง คือกินทั้งสัตว์ที่เน่าตาย ปลาเล็ก ๆ และไส้เดือนที่อยู่หน้าดินหรือในดิน ซึ่งส่วนใหญ่จะหากินบริเวณหน้าดิน แต่ก็จะขึ้นมาหาหายใจบริเวณผิวน้ำบ่อย ๆ คล้ายปลาชะโดและปลาช่อน และเมื่อน้ำด้านล่างเกิดเสียหรือเน่ามันก็จะขึ้นลอยหัวบริเวณผิวน้ำ

การเลี้ยงลูกและวางไข่ของปลาดุก คล้าย ๆ กับปลาสร้อยและปลาแพ็บ คือ จะวางไข่บริเวณหน้าดินเมื่อวางไข่เสร็จก็จะจากไปไม่เลี้ยงลูก

คนที่งัดมันทำลาบปลาดุกแตกต่างจากลาบปลาสร้อย คือ ลาบปลาดุกจะทำนำปลาดุกไปย่างไฟให้สุกแล้วแกะเนื้อปลามาสับหรือลาบให้ละเอียดนำไปปรุงกับเครื่องลาบ จะเป็นลาบปลาดุกที่อร่อยไม่แพ้ลาบเนื้อหรือลาบหมู ช่วงฤดูปลาดุกกินอร่อย คือ ช่วงฤดูหนาวและฤดูแล้ง ปลาดุกเพี้ยนเปรียบเสมือนนักรบได้นำระดบเหรียญทอง

คนที่ท้องถิ่นบ้านพะเยาเรียกว่า ปลาปัก ซึ่งบางทีอาจจะเนื่องมาจากพฤติกรรมที่ปลาตระกูลนี้สามารถว่ายน้ำได้อย่างคล่องแคล่วรวดเร็วปานนกบินก็อาจจะเป็นได้ จึงเรียกปลานี้ว่า ปลาปัก จากการสำรวจสอบถามกับชาวประมงพื้นบ้านบ้านบ้านพะเยา มีปลาในตระกูลนี้ที่พบในบ้านได้แก่ ปลาตะเพียนทอง (*Barbonymus altus*) ปลาตะเพียนขาว (*Barbonymus quonionotus*) และปลากะแห หรือปลาหางแดง (*Barbonymus schwanenfeldi*) ปลาตะเพียน เป็นปลากินพืช จะผสมพันธุ์และวางไข่ในช่วงฤดูน้ำหลาก ช่วงเวลาในการผสมพันธุ์มันจะส่งเสียงร่ายคล้ายกับปลาสร้อยการวางไข่บนหน้าดินแล้วใช้ดินกลบไว้ จากนั้นก็จะไปไม่กลับมาเลี้ยงลูก เช่นเดียวกับปลาสร้อย ปลาคูก

- ปลาไหล มีลักษณะตัวคล้ายงูแต่ดำรงชีพแบบปลา และมีผิวหนังที่ลื่นไหลจับตัวได้ยาก

ภาษาท้องถิ่นของชาวพะเยาใช้เรียก ปลาไหล ว่า ปลาเหียน เป็นภาษาเหนือ แปลว่า พื้นที่ชุ่มน้ำ หรือตมามีน้ำไหลซึมออกมาจากดินตลอดทั้งปี ส่วนคำว่า ปลาไหล เป็นภาษาไทยกลาง ซึ่งน่าจะหมายถึง ความไหลลื่นของผิวหนังปลาไหลจนยากที่จะจับให้อยู่ด้วยมือเปล่า ดังนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่จึงต้องจับมันด้วยใบข่อย ซึ่งเป็นใบไม้ที่มีผิวสาทคล้ายกระดาษทราย มีขึ้นอยู่ทั่วไปใกล้ ๆ ลำห้วยหรือใกล้หนองน้ำ

หลายคนมักใช้ปลาเหียนไปปล่อยลงแม่น้ำธรรมชาติเพื่อสะเดาะเคราะห์หรือปล่อยสิ่งชั่วร้ายออกไป แต่ถ้าชาวบ้านจับปลาไหลเผือก เขาถือว่าปลาเผือกเป็นปลาศักดิ์สิทธิ์หรือปลาของผีเจ้าที่ ถ้าจับได้เขาจะไม่กิน และจะนำไปปล่อยที่วัด หรือก็ปล่อยลงในแหล่งน้ำตามเดิม ทั้งนี้ความเชื่อดังกล่าวที่ว่า ปลาไหลเผือกเป็นของศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติ มีบารมีคล้ายช้างเผือกก็ได้

นิสัยของปลาไหลที่ชอบมุดดินหากิน และชอบกินสัตว์ที่ตายแล้วคล้ายกับอีกแล้ง ดังนั้นวิธีการจับปลาไหลของชาวประมงพื้นบ้าน เขาจะใช้เครื่องมือจับปลาที่เรียกว่า ลันปลาไหล ซึ่งทำด้วยกระบอกไม้ไผ่ ด้านหนึ่งมีข้อปิด ปัจจุบันมักใช้ท่อน้ำพลาสติกหรือท่อน้ำประปาแทนเป็นส่วนมาก อีกด้านหนึ่งทำ ลัน ปิดเปิด เป็นช่องที่ปลาสามารถเข้าได้แต่ออกไม่ได้ ในกระบอกไม้ไผ่จะใช้ปลา ปู หรือหอย ที่เน่าและส่งกลิ่นเหม็นซึ่งปลาไหลชอบ เพื่อใช้เป็นเหยื่อล่อปลาไหลให้เข้าไปในลันเขาจะวางลันในน้ำ การใส่ลันเขามักจะใส่ในตอนเย็นและไปเก็บลันในตอนเช้ามืด ลันปลาไหลสามารถจับปลาไหลได้ตลอดทั้งปี ปลาไหลชาวประมงมักจะมาทำแกงอ่อม ผัดเผ็ด และต้มเปรต ซึ่งเป็นการปรุงอาหารที่ต้มปลาไหลที่ยังเป็นๆ อยู่ แต่ถูกขังไว้หลายวัน

- ปลาไส้ตัน แต่ไส้ไม่ตันกินอาหารได้เหมือนปลาทั่วไป

ทำไมจึงเรียกมันว่า ปลาไส้ตัน ซึ่งก็ยังไม่มีความชัดเจน ภาษาท้องถิ่นพะเยา เรียกว่า ปลาแพ็บ หมายถึง แพ็บ ราบแบนบาง หรือยุบบางลง ปลาแพ็บหรือปลาไส้ตันที่พบในบ้านพะเยา มี 3 ชนิด คือ ปลาไส้ตันตาแดง ปลาไส้ตัน ปลาไส้ตันตาขาว เป็นปลาที่พบได้ในฤดูน้ำหลาก โดยมันจะขึ้นมาผสมพันธุ์และวางไข่บริเวณคันน้ำ มันจะวางไข่บริเวณผิวดิน และใช้ดินกลบไข่คล้ายกับปลาสร้อย และไม่อยู่ดูแลเลี้ยงลูกเหมือนกัน เมื่อถึงฤดูน้ำลดมันจะลงไปตามน้ำ ซึ่งจะเป็นช่วงปลายฝนต้นหนาว

ปลาแพ็บ เป็นปลากินทั้งพืชและเนื้อปลาเล็ก ๆ เป็นปลาที่ชอบอยู่เป็นฝูงคล้ายกับปลากุเรียนและปลาสร้อย ปลาแพ็บเป็นปลาขนาดเล็กแต่ชาวประมงบอกว่ามันกินอร่อย มักจะจับโดยวิธีดักด้วยแห่ หรือตาข่าย ปัจจุบันชาวประมงคาดว่า ปลาแพ็บอยู่ในภาวะใกล้สูญพันธุ์ไปจากวันพะเยาแล้ว เนื่องจากประมาณ 10 ปีมาแล้ว ที่ชาวประมงส่วนใหญ่ไม่สามารถจับ หรือไม่พบปลาแพ็บในกว๊านพะเยา ปลาแพ็บเป็นปลาที่ว่ายน้ำมาจากลำน้ำโขง จากนั้นว่ายน้ำสู่ลำน้ำอิงและต่อเนื่องมาที่กว๊านพะเยา แต่ปัจจุบันตลอดลำน้ำอิง ถึงแม่น้ำโขง มีฝายกั้นน้ำเป็นจำนวนมาก ซึ่งอาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งของการหายไปของปลาชนิดนี้ก็เป็นได้ แต่ก็ต้องมีการศึกษาวิจัยข้อมูลกันต่อไปว่ามันมีมาจากสาเหตุอะไรบางอย่าง ที่ทำให้ปลาชนิดนี้ลดจำนวนลงหรือหายไปจากกว๊านพะเยา

- ปลากระทิง (ปลาหลด)

ปลาหลดเป็นชื่อปลาภาษาท้องถิ่นพะเยาใช้เรียกว่า ทั้ง ปลากระทิง และปลากระทิงไฟ (*Mastocembelus armatus* และ *etqthrotocnia*) ปลาหลดเป็นปลาที่ชอบกินแมลงปอ รวมทั้งไข่หรือตัวอ่อนของแมลงปอ มันมักชอบอาศัยอยู่ในกระบอกไม้ไผ่ที่ปักอยู่ในกว๊าน หรือ ท่อไม้ไผ่ที่อยู่ในน้ำ มันจะอยู่ในน้ำกลางกว๊าน ในฤดูหนาวปลาชนิดนี้มักขุดรูหรือเจาะรูอาศัยอยู่ในดิน หรือผิวดินใต้น้ำโดยนอนจำศีลอยู่หนึ่ง ๆ

- ปลาควายหรือปลาคว่ำ เนื้อปลาที่อร่อย อาจจะกินแล้วถึงตายได้ถ้าไม่รู้จักเส้นพิษ

ปลาควายมีเส้นพิษอยู่ในลำตัวหลายคนหรือบางคนอาจจะแพ้ได้ ถ้ากินเข้าไปอาจจะทำให้อาเจียรและเวียนหัว ดังนั้นเมื่อชาวประมงฆ่าและเนื้อปลาควาย เขาจะเอาเส้นพิษของปลาควายออกทิ้งก่อนแล้วจึงจะนำเนื้อปลาไปกินได้

ปลาควายเป็นปลากินเนื้อมีเกล็ดน้อยมากในกว๊านพะเยา บางทีอาจจะสูญพันธุ์ได้ในเร็ว ๆ นี้ บางปีก็จะจับได้บางปีจับไม่ได้เลย ปลาควายที่มีอยู่ในกว๊านพะเยา คือปลาควายขาว มีชื่อเรียกทางวิทยาศาสตร์ว่า *Wallago attu* เป็นปลากินเนื้อลักษณะทางสรีระคล้ายปลาคู กุฎติกรรมของปลาชนิดนี้ ชาวประมงพื้นบ้านมีข้อมูลเกี่ยวกับมันน้อยมาก และเป็นปลาหายากในปัจจุบัน ซึ่งชาวประมง ที่อายุมากกว่า 70 ปี เล่าว่า ในอดีตปลาควายในกว๊านพะเยาหรือ แม่น้ำอิงจะเป็นปลาที่ว่ายน้ำขึ้นมาตามลำน้ำอิงที่มาจากแม่น้ำโขง พวกมันจะขึ้นมาในช่วงฤดูน้ำหลาก แต่ปัจจุบันตลอดลำน้ำอิงมีฝายกั้นน้ำหลายแห่ง ถึงแม้แต่ละแห่งจะมีบันไดปลาโจน แต่เป็นการยากสำหรับปลาตระกูลที่จะกระโดดบันไดปลาโจนที่มีมากหลาย ในการที่จะข้ามแต่ละฝายกั้นน้ำนั้นระหว่างทางยังต้องเผชิญกับเครื่องมือจับปลาแต่ละประเภทของคนท้องถิ่นแต่ละแห่งที่คอยดักจับปลาเหล่านี้

- ปลาช่อนนักล่าจอมทรหด

ปลาช่อนคนท้องถิ่นภาคเหนือเรียกว่า ปลาหลิม บางท้องถิ่นก็เรียกว่า ปลาเก๋ เป็นปลาที่คนท้องถิ่นเชื่อว่ามีชีวิตอดทนสามารถมีชีวิตอยู่ได้ถึงแม้จะขาดน้ำหรือน้ำจะแห้งเป็นเวลานาน บางชนิดสามารถอาศัยอยู่ในปรักโคลนได้ คนท้องถิ่นมีเรื่องเล่าถึงความทรหดอดทนของปลาตระกูลปลาช่อนในการล่าเหยื่อว่า วันหนึ่งปลาช่อนมันอยากกินไข่มดแดงเป็นอาหาร ซึ่งมดแดงทำรังอยู่ใกล้แหล่งน้ำที่มีอาศัยอยู่ ปลาช่อนก็

ออกอุบายเอาตัวพอกด้วยซีโคลนและโคคขึ้นไปอยู่บนบกและแก่งตาย มดแดงเห็นปลาซ่อนตายจึงช่วยกันลากหามเพื่อเอาขึ้นไปกินที่รังของมัน เพราะเป็นปลาตัวใหญ่ สามารถเก็บไว้กินได้นาน ๆ พอมดแดงหามปลาซ่อนถึงรังของมดแดงที่อยู่บนต้นไม้ ปลาซ่อนก็ดิ้นสะบัดตัวทำให้รังมดแดงแตก เมื่อรังมดแดงแตกทั้งตัวแม่มดแดงและไข่ของมันจึงหล่นตกลงน้ำ รวมทั้งปลาซ่อนตัวดังกล่าวด้วยจากนั้นเหล่าเพื่อนฝูงปลาทั้งหลายจึงรวมกันมากินมดแดงและไข่ของมัน ตามแผนของปลาซ่อนที่วางไว้จะจริงเท็จประการใดไม่ขอยืนยัน แต่มันน่าจะเป็นข้อคิดอะไรบางอย่างแก่เราได้ ปลาซ่อนเป็นปลากินเนื้อล่าปลาอื่นเป็นอาหาร เช่นเดียวกับชะโงและกระสูบ เนื้อทำต้มยำอร่อยกว่าปลาชนิดอื่น

- ปลาจิ้งจก

ชาวประมงท้องถิ่นเรียกว่า ปลาข้างลาย มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ *Crossocheilus sismensis* อันเป็นปลาที่พบครั้งแรกและถูกตั้งชื่อในประเทศไทย คำว่า *Siamensis* สยามเมนซิส เป็นชื่อเรียกปลาชนิดปลาทางวิทยาศาสตร์ปรากฏอยู่ท้ายของชื่อปลาชนิดนี้ ปลาจิ้งจกเป็นปลาที่มีนิสัยชอบอยู่เป็นฝูงคล้ายปลาสร้อย และชอบอยู่บริเวณป่าแพนหรือสาหร่ายน้ำ การจับปลาชนิดนี้มักจะใช้การแห เนื้อปลากินอร่อยกระดูกเปราะอ่อน เหมาะสำหรับทำลาบ หรือทอดกรอบ และทำปลาแดดเดียว บางครั้งชาวประมงใช้เป็นเหยื่อเพื่อตกปลาซ่อน ปลาชะโด ปัจจุบันชาวประมงคาดว่า ประชากรของปลาจิ้งจกในกว๊านพะเยาเหลืออยู่น้อย และอาจจะอยู่ในภาวะใกล้สูญพันธุ์ไปจากกว๊านพะเยาแล้วก็ได้

- ปลาเก๋เต๋อ

คำว่าเก๋เต๋อ เป็นภาษาเหนือซึ่งหมายถึงการอยู่นิ่งไม่กระดุกกระดิก ปลาเก๋เต๋อ อาจจะเป็นปลาที่มีนิสัยชอบลอยนิ่งอยู่บริเวณผิวน้ำ ถึงแม้เราจะใช้เบ็ดตกขณะที่เห็นมันลอยอยู่ก็ไม่หนีหรือหลบภัยหนีไปเป็นปลาที่มีก้างหางคล้ายปลาประชีวะแต่ตัวใหญ่กว่าและมีหัวทึบขึ้นบน

- ปลาแปบหรือปลาแปบควาย (*Paralaubuca hamandi*)

ชาวประมงเชื่อว่า ปลาชนิดนี้ขึ้นมาจากแม่น้ำโขงและลัดเลาะมาตามลำน้ำอิงสู่กว๊านพะเยาในช่วงน้ำหลาก แต่ปัจจุบันตลอดลำน้ำอิง มีเขื่อนกั้นน้ำจำนวนมาก ทำให้ปลาชนิดนี้ไม่สามารถผ่านเขื่อนดังกล่าวได้ ถึงแม้แต่ละเขื่อนจะมีบันไดปลาโจนปลา ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านเชื่อว่ามันอาจจะสูญพันธุ์ไปจากกว๊านแล้ว เนื่องจากว่าไม่มีใครจับมันได้ประมาณ 10 ปี ผ่านมาแล้ว ซึ่งบางทีมันอาจจะหลงเหลืออยู่แต่ไม่มีใครเห็นหรือสำรวจพบก็ได้ แต่นี่อาจเป็นสัญญาณเตือนให้เราทุกคนพึงระวังผลกระทบของการใช้ทรัพยากรร่วมกันที่ไม่มีขอบเขตหรือกติกาที่เอื้อประโยชน์ต่อคนรุ่นต่อไป

- ปลาตาบลา

เป็นปลาที่ชาวประมงพื้นบ้านคาดว่า อาจจะสูญพันธุ์ไปจากกว๊านพะเยา เช่นเดียวกับปลาแปบและปลาข้างลาย ก่อนการสร้างเขื่อนกั้นน้ำบริเวณลำน้ำอิงปลาชนิดนี้จะมีมาก เมื่อมีเขื่อนขึ้นมากจำนวนมา จึงทำให้ปลาชนิดนี้ไม่สามารถขึ้นมาจากลำน้ำโขงได้

- ปลาหวาน

มีลักษณะคล้ายปลาค้าว เนื้อมาปิ้งหรือย่างไฟกินอร่อย ดังคำว่า หวาน ในภาษาไทยหรือไทใหญ่ หมายถึงอร่อย ทำให้กินข้าวได้มาก ปลาหวานสามารถจับได้ในฤดูน้ำหลาก แต่ปัจจุบันเหลืออยู่น้อยมาก

- ปลาสีก

เป็นปลาที่ชอบว่ายนำบริเวณที่มีน้ำไหล ไม่ชอบอยู่บริเวณน้ำนิ่ง ซึ่งคำว่า สีก เป็นภาษาคนไตโยนก หรือคนเหนือหมายถึง การว่ายอยู่ในน้ำนิ่ง ๆ หรือการลากออกจากการเป็นพระหรือสามเณร ปัจจุบันเหลืออยู่น้อยเช่นกัน

- ปลากระจก หรือปลาแว่น

เป็นปลาที่สามารถมองเห็นโครงสร้างกระดูกคล้ายกับกระจก ปัจจุบันมีอยู่บ้าง การจับปลากระจกจะใช้ไซหรือลอบดัก เป็นปลาที่นำมาดองกับเกลือ ที่เรียกในภาษาท้องถิ่นว่า ปลาจ่อม นิยษ์ของปลาแว่นชอบอยู่เป็นฝูง ถ้าจับได้จะจับได้เป็นฝูง โดยจะมีจำฝูงนำ ช่วงฤดูหนาวจะชอบขึ้นมาอยู่บริเวณผิวน้ำเพราะน้ำข้างล่างเย็น ถ้าออกหาปลากลางคืน ปลาแว่นจะชอบเล่นแสงไฟโดยเฉพาะไฟสีแดง

- ปลาชักเกอร์หรือ ปลาตุ๊ด

เป็นปลาต่างถิ่นอีกชนิดหนึ่งของกัวนพะเยาที่สามารถปรับตัวเองอยู่ในกัวนได้ดี เช่นเดียวกับปลาชะโด ปลากระสูบ และปลานิล ปลาชักเกอร์ชอบดูดกินไข่ของปลาชนิดอื่น ๆ

- ปลาเข็ม ตัวเล็กแต่ปากใหญ่

เป็นปลาขนาดเล็กแต่กินเนื้อ มันชอบกินลูกปลาโดยเฉพาะลูกปลาช่อน โดยการดูดกินทั้งตัว มีปากกว้างคล้ายปากกระชี่

- ปลาหมอ

ชาวประมงเรียกว่า ปลาหมอเป็นปลาที่โง่ ชอบขึ้นมาตามบันไดปลาโจน ทั้ง ๆ ที่ปลาหลายตัวที่เป็นเพื่อนของมันก็ถูกจับด้วยวิธีนี้อยู่ ที่ได้ชื่อว่า ปลาหมออาจจะมาจากสาเหตุที่ปลาชนิดนี้มีวิธีการจับได้ง่ายก็ได้ ปลาหมอเป็นปลาที่ว่ายขึ้นมาจากแม่น้ำโขงในช่วงฤดูน้ำหลาก ปัจจุบันกัวนพะเยาพบได้น้อย

- ปลายี่สก

เป็นปลาที่ว่ายน้ำได้ไวปราดเปรียวเช่นเดียวกับตระกูลตะเพียน เนื่องจากมีหางที่ใหญ่ ลำตัวยาว เป็นปลากินพืชเป็นอาหาร เช่นแหนหรือสาหร่ายน้ำ จอก ตะไคร้น้ำ ฯลฯ ชาวประมงให้ข้อมูลว่า ไม่เคยเห็นการวางไข่ และไม่เคยเป็นการเลี้ยงลูกเหมือนปลาช่อนปลานิล ปลานวลจันทร์

เป็นปลาที่ว่ายน้ำได้เก่งและไว เช่นเดียวกับปลาชี่สก ปลาตะเพียน เป็นปลากินพืช เช่น แหน จอก ตะไคร้น้ำ ชาวประมงไม่เคยเห็นปลาชนิดนี้วางไข่ หรือเลี้ยงลูก เช่นเดียวกับปลาชี่สก

- ปลาเพี้ย

ปลาเพี้ยถือว่าเป็นปลาที่มีขี้ขม เพราะคำว่าเพี้ยเป็นภาษาเหนือซึ่งหมายถึงอาหารที่ความขมคล้ายดีกับเพี้ยนั่นเอง ปลาชนิดนี้ยังคงมีอยู่บ้างในปัจจุบันแต่หาได้ยาก มักชอบอาศัยหรือหากินบริเวณที่มีขอนไม้ หรือไข่ (โพรงของกิ่งไม้ที่มีกิ่งก้านสาขามาก) ถ้าจับได้ส่วนใหญ่คนท้องถิ่นจะนำมาทำลาบกินกันสด ๆ ซึ่งลาบจะมีรสขมของกระเพาะและขี้ปลาชนิดนี้อยู่

- ปลาแขยง หรือปลาแกด

เป็นปลาที่มีลักษณะคล้ายกับปลาคุก มีเงี่ยงเป็นอาวุธป้องกันตัวอยู่ด้านหลังลำตัวเช่นเดียวกัน ถ้าเราถูกเงี่ยงปลาคุกปลาแกดคำ จะทำให้รู้สึกปวด บางคนอาจแพ้ถึงเป็นไข้ไม่สบายได้ เมื่อใครโดนเงี่ยงปลาแขยง ปักแล้วต้องรู้ถึงฤทธิ์ที่แท้จริงของมันเป็นเช่นไร อาจจะเจ็บหลายเหมือนดังชื่อของปลาชนิด

- ปลากระดี่ตัวเล็กแต่ฉลาด

ชาวประมงพื้นบ้านมีตำนานเรื่องเล่า ของความสัมพันธ์ปลากระดี่และปลาช่อนที่ปลาสามารถพูดคุยสื่อสาร เพื่อหาข้อตกลงในการอยู่ร่วมกันของปลาทั้งสองชนิดที่อาศัยอยู่ในน้ำเดียวกัน ในตำนานเรื่องมีอยู่ว่า ปลาช่อนว่ายน้ำออกมาหาอาหารและเจอปลากระดี่ที่มีขนาดเล็กและกำลังเลี้ยงลูกอยู่ ปลาช่อนเลยถามเชิงตำหนิเยาะเย้ยว่า ตัวเล็กนิดเดียวจะเลี้ยงลูกไหวหรือ คำถามนี้ทำให้ปลากระดี่โกรธและน้อยใจร้องไห้จนขอบตาแดง จากนั้นมันก็จะโกนบอกปลาช่อนด้วยความโมโหความว่า ระวังไว้ให้ดีก็แล้วกัน มันจะไปขโมยกินไข่ของปลาช่อนให้หมดเลย ด้วยปลาช่อนเป็นปลาที่ใหญ่กว่าปลากระดี่ มันสามารถไล่จับกินทั้งตัวปลา และไข่ของปลากระดี่ได้ แต่ปลากระดี่กินได้เพียงไข่ของมันเท่านั้น ดังนั้นปลากระดี่จึงไปวางไข่บริเวณที่น้ำตื้นๆ เพราะมันกลัวปลาช่อนจะว่ายขึ้นมากินไข่ของมัน

ปลาสลากเป็นภาษาท้องถิ่นพะเยาที่ใช้เรียกปลากระดี่นาง มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ Trichogaster microlepis เนื้อของปลาชนิดนี้คนท้องถิ่นนิยมนำมาย่างหรือตากแดดทำเป็นปลาแห้ง สามารถเก็บไว้กินในช่วงฤดูแล้ง

- ปลากระสูบเป็นปลากินเนื้อที่ไม่มีเขี้ยวหรือฟัน

ปลากระสูบ คนท้องถิ่นการเหนือเรียกว่า ปลาสะปาก ปลาชี่สกเป็นตระกูลไม่มีฟันหรือฟันไม่คม เช่นเดียวกับปลาในปลาตะเพียน แต่ปลากระสูบเป็นปลากินเนื้อ เวลาล่ากินปลาเล็กมันจะกลืนกินปลาเข้าไปทั้งตัวโดยไม่ต้องเคี้ยว หรือกัดให้ปลาตายก่อน ในช่วงฤดูหนาวปลากระสูบจะอยู่เป็นฝูงและก็ไม่ค่อยออกจากรู จึงเป็นช่วงเวลาที่นักจับปลาดกเบ็ดออกล่าปลากระสูบ การตกเบ็ดมักใช้เหยื่อล่อหรือเหยื่อปลอมเช่นเดียวกับ การตกปลาชะโด

- ปลาหมอ

เป็นปลากินพืชและกินเนื้อ ทางภาคเหนือเรียกว่า ปลาหมอไทยว่า ปลาสะเค็ด ส่วนปลาหมอนั้นใช้เรียกปลาหมอตาล ปลาหมอเทศ ชาวประมงบอกว่า ไข่ของปลาหมอจะอร่อยกว่าไข่ปลาชนิดอื่น เช่นเดียวกับพลาสติก เนื้อปลาหมอดำนำมาสับทำลาบ เนื้อมันจะไม่เหนียวเหมือนเนื้อปลานิล

- ปลานิล

เป็นปลาที่ตลาดพอสมควรแต่ก็ไม่พนักมือคนไปได้ วิธีที่จับปลาก็คือ ทอดแห ใส่ตาข่ายดักปลาลากอวน ปลานิลตัวผู้จะทำหลุม ตัวเมียเป็นฝ่ายเลี้ยงลูก แต่มันไม่เอาลูกไว้ในหลุม ตัวเมียไปไหนมักจะเอาลูกไปด้วยทุกครั้ง รู้อย่างไรว่ามันเอาลูกไปด้วย เพราะว่า ถ้าเราจับมันได้ตัวที่เลี้ยงลูกมันจะอมลูกไว้ในปากอยู่เสมอถ้าศัตรูมามันจะอมลูกทันทีแล้วก็หนีไปมันชอบซ่อนตัวอยู่กับสาหร่ายหรือผักตบชวา แต่คนก็รู้แต่ถ้าเราทอดแหไปมันก็จะออกที่สรว้อยแหแล้วก็ลงดินมีฟองขึ้นมาเราก็เอาแหอีกอันหนึ่งทอดครอบลงไปมันก็ไม่พนักมือคนช่วงเวลาที่จะจับได้มากคือช่วงฤดูแล้ง

- ปลาบู่

ปลาบู่เป็นปลาที่เงียบขมิชอบอยู่ตัวเดียวเป็นส่วนใหญ่เป็นปลาที่ใจเย็นมาก อาหารที่มันชอบกินส่วนเป็นลูกปลา มันจะไม่ไล่จับเหยื่อแต่มันนอนตัวนิ่งอยู่กับพื้นดินรอให้เหยื่อเข้ามาใกล้ ๆ มันก็จะตะครุบจับกินอย่างรวดเร็ว ปลาบู่เป็นปลาหน้าสงสารมากมันไม่มีพิษภัยกับคน เป็นปลาที่เชื่องช้ามากแต่ก็หลบศัตรูได้ไวพอสมควร เวลาที่มันนอนนิ่งอยู่กับพื้นถ้าศัตรูเข้ามาหา มันก็ตัวคดตัวเพื่อทำให้น้ำขุ่น แล้วตัวของมันก็หลุดลอยไปอยู่ใต้โคน มันชอบไปอยู่ตามตอไม้ หรือโคนไม้ แต่ก็ไม่พนักมือคนไปไหน คนก็หาเศษกระเบื้องเอาไปฝังไว้แล้วก็ขุดหลุมลึกพอสมควร ปลาบู่ก็คิดว่าเป็นบ้านเอ้ออาหารที่รัฐบาลปลูกไว้ให้มัน ในที่สุดมันก็หลงกลคนจับจนได้ ขนาดความใหญ่ของปลาบู่ตัวหนึ่ง บางครั้งมีน้ำหนักกว่าหนึ่งกิโลกรัมก็มี

- ปลาหมอเทศ

ปลาหมอเทศ เป็นปลาที่ชอบอยู่สนุกอยู่กันเป็นฝูงปลาหมอเทศเป็นปลาที่ยันมันจะหากินตลอดทั้งวันทั้งคืน ไปไหนก็ไปเป็นฝูงตายก็ตายเป็นฝูง ปลาหมอเทศตัวใหญ่สุดก็แค่เจ็ดขีดเท่านั้น เนื้อมันแบ่งเอามาก็อร่อยมากหรือจะเอามาทำปลาต้มก็อร่อยปลาหมอเทศเป็นปลาที่ชอบสะอาดน้ำสกปรกน้ำขุ่นก็ไม่ชอบ ปลาหมอเทศ เป็นปลาที่ กินจุมาก (ก๊อยเป็นอาหารท้องถิ่น ที่นำเนื้อปลาดิบ ๆ มายำกับพริก และน้ำมะนาว และเครื่องปรุงอื่น ๆ)

- ปลาสร้อย

ปลาสร้อยเป็นปลาที่สวงามชอบสนุกมันจะอยู่กันเป็นฝูงหากินพืชตามผิวน้ำ มันจะวางไข่ตอนฤดูน้ำหลากน้ำนอง น้ำไหลเชี่ยวมันชอบมันจะขึ้นไปโผล่กันเป็นฝูง ปลาสร้อยนี้จะไม่เลี้ยงลูกจะปล่อยให้ธรรมชาติเลี้ยงลูกของมันไป เสร็จแล้วถ้าไม่ตายมันก็จะกลับลงมาที่เดิมปลาสร้อยตัวมันไม่ใหญ่ตัวที่ใหญ่สุดก็

แค่สองขีด ถ้าจะเอามาทำอาหารก็เอามาลาบ หรือ ทอด เท่านั้น ปลาสร้อยก้างมันเยอะมาก ปลาสร้อยจะจับได้มากก็ในฤดูฝนเท่านั้น ปลาสร้อยเป็นปลาที่ชอบสะอาด.

- ปลาหมอตาล

เป็นปลาที่ชอบสกปรกพอสมควร ชอบกินของเน่า เศษกุ้ง เศษปลา มันจะหากินตามพื้นดินขี้มันจะเหม็น ปลาหมอตาลมันชอบอยู่ที่มืดหาดูได้ยาก ถ้าเราอยากจะทำมันอยู่ที่ไหน เราสามารถสังเกตดูบริเวณน้ำตื้น ว่ามีรอยหากินของมันตามพื้นดิน หรือไม่ก็ตอนมันไขไข่ มันจะติดกันแน่น หรือสาหร่าย เราสามารถใช้ไม้พายช้อนดูตามแนวน ก็จะเห็นฟองอากาศขึ้นมาบนผิวน้ำ แสดงว่า ตรงนั้นแหละที่มันอาศัยอยู่สามารถเอาตาข่ายไปใส่เลย หรือก็ตอนหรือคั้งผักตบชวาออกไปจากที่เดิมก็ได้ทั้งไว้สัก 3 วันก็เอาตาข่ายไปใส่ก็ได้ปลาหมอตาล ปลาหมอตาลสามารถทำอาหารได้หลายอย่าง เพราะเป็นปลาที่อร่อยชนิดหนึ่งในกัวนั้นพะเยา ราคาขายถ้าตัวที่มีน้ำหนักตั้งแต่ 1 ขีดหรือ 100 กรัม ขึ้นไปโลละ 50 บาท ถ้า 3 ขีด ขึ้นไปโลละ 60 – 70 บาท

- ปลาปักเป้า

บางคนบอกว่า ปลาปักเป้าเป็นปลาที่หน้าเกลียดและหน้ากลัว ใครก็ไม่อยากจับมันเพราะว่ามันมีกลิ่นคาวมาก ๆ มันเป็นปลาที่ชาวประมงเกลียดมากที่สุด ใส่ตาข่ายไว้ก็ไปกัด ตาข่าย ตกเบ็ด ก็กัดสายเบ็ด แม้แต่ปลาที่ติดตาข่ายมันก็ไปกัดปลาที่ติดตาข่าย โดยมันจะกัดที่ดวงตาของปลาที่ติดตาข่ายก่อนเป็นส่วนใหญ่ มันเป็นปลาที่แพร่ได้ดีมากเพราะจะไม่มีปลาอะไรทำร้ายมันแม้แต่คนก็ยังไม่อยากจับมันเพราะมันมีกลิ่นคาวแรง ถ้าจะถามว่ากินได้ไหมกินได้แต่ต้องเอามาลอกหนังออกเสียก่อนแล้วก็เอามามักกับเกลือไปตากแดด แล้วเอามาทอด กินกับสุรา อร่อยดีเหมือนกัน

- ปลาหมอไทย หรือปลาตะเคียนในภาษาเหนือ

ปลาตะเคียน เป็นปลาที่ใจกล้ามากเหมือนทหารนักรบ ช่วงเดือน 10 หรือ เดือน 8 เหนือ ถ้าฝนตกมาก มันจะขานมาก่อนฝนเลยไม่มีน้ำมันก็ขึ้นไปได้ ขอให้ดินเปียกแฉะมันอาศัยอยู่บนน้ำตื้น แต่เป็นปลาที่หาจับได้ยากพอสมควร ถ้าไม่ใช่ฤดูของมัน ถึงแม้ปลาชนิดนี้จะตัวเล็ก แต่ก็กินอร่อยมากโดยเฉพาะเอามาปิ้งเอามาทอด หรือจะเอามาแกงใส่หน่อส้ม แต่อร่อยที่สุดก็คือ ไข่ของมันไข่ปลาในกัวนั้นที่อร่อยมีอยู่สองชนิดได้แก่ ปลาตะเคียน หรือปลาหมอไทย และปลาหมอตาล

- ปลาช่อน

ชาวประมงบางคน ก็อุปมาอุปไมยว่า ปลาช่อนเสมือนเป็นปลาที่ขี้โกงหรือบางครั้งเปรียบเทียบกับปลาที่มีอิทธิพลมาชอบรังแกปลาที่อ่อนแอกว่า ถ้าปลาตัวไหนที่หนีไปไม่ทันก็จะถูกมันจับกินเป็นอาหาร แต่ถึงจะมีผลก้างมากสักเท่าใด แต่ก็แพ้อากาศหนาว พอถึงฤดูหนาว ปลาช่อนมักจะป่วยเป็นโรคหนาวตายทุกปี ถ้าปีไหนหนาวมากมันก็จะตายมาก

ปลาที่พบในกว๊านพะเยาในปัจจุบัน ข้อมูลจากเครือข่ายประมงพื้นบ้าน

ชนิดปลา	ชื่อ วิทยาศาสตร์	หายาก	มีน้อย	มีมาก	ชื่อพื้นบ้าน	ประจำถิ่น (เดิม)	มาใหม่
1.ปลาดุกอุย				/	ดุกอุย	/	
2.ปลาดุกค้ำ				/	ดุกค้ำ	/	
3.ปลาค้าว		/			ปลาค้าว	/	
4.ปลาไน				/	ปลาไน		/
5.ปลานิล				/	ปลานิล		/
6.ปลากระสูบ				/	ปลาสะป้าก		/
7.ปลาหมอเทศ				/	หมอเทศ	/	
8.ปลาหมอไทย				/	สะเต็ด	/	
9.ปลาหมอตาล				/	สะโด	/	
10.ปลากระดี่				/	ปลาสล้าก	/	
11.ปลาสลิด			/		ปลาสลิด	/	
12.ปลาชะโด				/	ปลาชะโด		/
13.ปลาบึก		/			ปลาบึก		/
14.ปลาแรด			/		ปลาแรด		/
15.ปลาเพี้ย		/			ปลาเพี้ย	/	
16.ปลาเทพา		/			ปลาเทพา		/
17.ปลาชิวข้าว			/		ชิวข้าว	/	
18.ปลาชิวบาง		/			ชิวบาง	/	
19.ปลาสร้อยใหญ่				/	สร้อย	/	
20.ปลาสร้อยนกเขา				/	สร้อยนกเขา	/	
21.ปลากัด			/		ปลากัดเมือง	/	
22.ปลากุเรียน				/	ปลากุเรียน	/	
23.ปลาเพ็บ				/	ปลาเพ็บ	/	
24.ปลาหลด (ปลาตอง)				/	ปลาตอง	/	
25.ปลาทราย				/	ปลาทราย	/	
26.ปลาช่อน				/	ปลาก่อ	/	
27.ปลาไหล				/	ปลาเหยียน	/	

28.ปลาบู่				/	ปลาบู่		/
29.ปลากรด				/	ปลากรด	/	
30.ปลาแกด			/		ปลาแกด	/	
31.ปลาจีน		/			ปลาจีน		/
32.ปลาชี่สก			/		ปลาชี่สก		/
33.ปลานวลจันทร์			/		ปลานวลจันทร์		/
34.ปลาซวาย		/			ปลาเตี๊ยะ		/
35.ปลาปักเป้า			/		ปลาปักเป้า	/	
36.ปลาเข็ม				/	ปลาเข็ม		/
37.ปลาเสือสุมาตรา				/	ปลาเสือ		/
38.ปลากัดกริม				/	ปลากัด		/
39.ปลาปักป้อม		/			ปลาขาว	/	
40.ปลาตะเพียน				/	ปลาปัก	/	
41.ปลาแว่น				/	ปลาแว่น	/	

✱ การแปรรูปอาหารจากปลาและผลิตภัณฑ์ปลาในภูมิปัญญาพื้นบ้าน

1. ปลาต้มและปลาตาก ในอดีตใช้ปลาตะเพียนหรือปลาปัก, ปลาสร้อย, ปลากระสูบปลาข้างลาย, ปลาแป็บ ,และปลากุเรียน ซึ่งเป็นปลาจากกว๊านพะเยา ปัจจุบันปลาต้มปลาตากจะทำมาจากปลาเลียงในบ่อ ซึ่งมาจากอำเภอพานจังหวัดเชียงราย ,สิงห์บุรี และสุพรรณบุรี เนื่องจากปลาที่อยู่ในกว๊านไม่เพียงพอในการทำธุรกิจดังกล่าวนี้

2. จี๋ปลาหม เป็นการดองจี๋ปลาของคนท้องถิ่น ได้ปลาที่จะนำมาทำจี๋ปลาหมจะมาจากใส่ปลากระดี่

3. ปลาร้า ซึ่งเป็นส่วนประกอบของเครื่องปรุงที่ใช้ทำอาหารของคนในภาคเหนือเป็นการเอาปลามาดอง หรือหมักกับเกลือ ปลาที่นิยมใช้ทำปลาร้าได้แก่ ปลากระดี่ ปลากุเรียน ปลาชีว ปลานิล หรือปลาที่มีขนาดเล็กส่วนปลานิลถ้าเอาทำปลาร้า เนื้อปลาจะแข็งและค่อนข้างแดง

4. ปลาแห้ง ในอดีตจะมีการย่างปลาหรือตากปลาไว้กิน ในช่วงฤดูที่จับปลาโดยเอาปลามาแช่เกลือแล้วตากแดด หรือย่างไฟ เพื่อให้เนื้อปลาแห้งสามารถเก็บไว้ได้นาน

5. ไข่ปลา นิยมใช้ไข่ปลาสด , ปลาหมอตาล, ปลาหมอไทย เนื่องจากมีไข่ที่อร่อย

6. การทำลูกชิ้นปลา ในปัจจุบันมีการนำปลามาทำเป็นลูกชิ้นขาย โดยเฉพาะเนื้อปลากราย เป็นเนื้อปลาที่ทำลูกชิ้นได้ร่อยมาก
7. ลาบปลา ปลาที่ล้าบได้ร่อย เช่น ปลาดุก, ปลาสร้อย, ปลากราย, ปลาหมอ ทำล้าบได้ดี ส่วนปลาอื่นๆก็สามารถทำได้ แต่ไม่ค่อยนิยม
8. แกงปลา หรือ ต้มปลา ประกอบทุกชนิดสามารถมาทำต้มแกงได้ทั้งหมดแต่อาจจะมีการรสชาติแตกต่างกันบ้าง
9. เผาปลา หรือย่างปลา ส่วนใหญ่จะใช้ปลาที่มีขนาดปานกลาง หรือปลาที่ไม่ค่อยมีก้างมากนัก
10. การทำน้ำพริกปลา ถือว่าเป็นรายการอาหารที่คนท้องถิ่นนิยมมาก มักจะกินกับผักสด ผักต้ม

✽ สัตว์น้ำอื่นๆที่พบในกว๊านพะเยา

กุ้งก้ามกราม ชื่อ น้าเกรงขามแต่แอบหลบซ่อนอยู่ในป่าบัวลอย กุ้งก้ามกรามมีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า Giant freshwater prawn มีอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก มักชอบอาศัยอยู่บริเวณที่มีผักตบชวาหรือบัวลอย โดยจะมุดหลบและหากินอยู่ใต้บัวลอยหรือบัว ซึ่งอาจจะเป็แหล่งที่ ปลอดภัยสำหรับกุ้งก้ามกราม ผู้ที่ไม่อาจรู้ป้องกันตัวที่ดีพอที่อยู่รอดในที่โล่งแจ้ง เนื้อกุ้งก้ามกรามนั้นชาวประมงบอกว่า ร่อยติดอันดับเมนูอาหารแนวหน้าที่ได้จากกว๊านพะเยา

กุ้งฝอย ความร่อยความร่อยที่เด่นได้ เมื่อมาเที่ยวที่กว๊านพะเยา หลายคนคงจะได้ยินข่าวมาแล้วบ้าง หรือสังเกตเห็นป้ายรายการอาหารที่ใช้บอกว่ คำกุ้งเต้น หรือยำกุ้งเต้นอยู่ทั่วไปโดยเฉพาะร้านร้านอาหารตามชายกว๊าน เป็นรายการอาหารที่ใช้กุ้งฝอยเป็นๆสดๆคลุกกับพริก เกลือเครื่องเทศหลายชนิดและน้ำมะนาวสด วิธีการจับกุ้งฝอยของคนท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะใช้วิธีดักไซ้กุ้งโดยใช้เชือกหล่อ ซึ่งเชือกนั้นทำจากปลาไร่และไร่หรือเกล็ดผสมกัน ปัจจุบันชาวประมงบางคนใช้ไฟฟ้าสีแดงเป็นดัวล่อแล้ววางไว้ในยอซึ่งเวลาตกกุ้งได้ดีในช่วงหัวค่ำหลังแสงอาทิตย์ลับขอบฟ้าแล้ว วิธีการเหล่านี้ทำให้กุ้งฝอยที่ยังมีชีวิต เมื่อจับได้เข็จะเอาไปขังไว้เพื่อรอให้แม่ค้ามาซื้อในตอนเช้าทุกคนจึงได้กินกุ้งสดๆจากกว๊านที่เปิดฝ้าด้วยกุ้งแล้วต้องปิดทันทีเนื่องจากเพราะกุ้งมันยังดิ้นอยู่ในถ้วย นอกจากนี้ชาวประมงยังใช้กุ้งฝอยยังสามารถเป็นดัวบังชี้ถึงความสะอาดของน้ำ ถ้าน้ำเสียกุ้งจะลอยตัวอยู่บริเวณผิวน้ำอยู่ตลอดเวลา และกุ้งที่จับได้บริเวณน้ำเสียมันจะตายง่าย ไม่สามารถนำมาขังเก็บไว้ได้นาน ๆ ได้ กุ้งฝอยมีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า Lanchter's freshwater prawn

ปู กับวิถีชาวนาที่อาศัยอยู่รอบกว๊าน อยากที่จะแยกออกจากกัน ทั้งปูและชาวนาต่างเป็นคู่กัดกันที่ไม่ยิ่งหย่อนต่อกัน มันกัดข้าวเรา ดังนั้นเราจึงจับมันมากิน และทำน้ำปูเก็บไว้กินในหน้าแล้งด้วย อันเป็นการลงโทษปู ส่วนปูก็คิดว่าชาวนาจับเราไปกินเราต้องกัดข้าวชาวนา บางครั้งมันขุดรูหลบภัยถ้าชาวนามาตรวจนามันก็แอบไปอยู่ในรู การทำน้ำปูของคนท้องถิ่นจะทำกันในช่วงฤดูฝนซึ่งเป็นฤดูที่ปูในนาชุกชุม และเป็น

การกำจัดหรือลดศัตรูธรรมชาติที่จะมาทำลายข้าว อันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวนา ที่ได้ประโยชน์อย่างล้นพ้นนอกจากนี้การทำนาจะเป็นการทำงานกันเป็นทีม และต้องใช้เวลาเป็นวันในการที่จะเกี่ยวนาให้เป็นก้อนเหนียว ปูที่พบบริเวณก้นห้วยได้แก่ ปูล่า ห้วย Brand's rice crap ปูขนหรือปูโค้ง Hairy leg mountain crap

หอย..... หนึ่งใจหลายชีวิต ในอดีตคนท้องถิ่นเชื่อว่า หอยมีหลายตัวแต่มีใจเดียวหรือชีวิตเดียวกัน ทั้งหมด มีตำนานของคนท้องถิ่นที่เชื่อมโยงว่า หอยหลายตัว แต่มีใจดวงเดียวกัน เรื่องมีอยู่ว่า ในอดีต กระต่ายเห็นหอยไม่มีเท้าจะไปไหนก็เชื่องช้า ก็เลยพูดเชิงเยาะเย้ยดูถูกหอยว่า เดินไปอย่างนี้ เมื่อไหร่จะถึงเป้าหมาย สู้เราไม่ได้เดียวเดียวก็ถึง แต่หอยบอกว่าถึงแม้เราเดินช้าก็ถึงเป้าหมายก่อนเจ้าได้ กระต่ายงและหัวเราะอย่างขบขันแล้วพูดออกมาว่า เป็นไปได้ยังไงเจ้าจะไปถึงเป้าหมายก่อนข้า ต่อให้ข้าตายแล้วเกิดใหม่มาวิ่งต่อยังชนะเจ้าได้เลย คำพูดเหล่านี้ทำให้หอยไม่พอใจ และอยากจะหยุดความเหิมเกริมของกระต่าย หอยจึงส่งคำท้ากระต่ายมาวิ่งแข่งกันว่าใครจะวิ่งได้ไวและได้รับชัยชนะ โดยหอยบอกว่ามันจะวิ่งในน้ำ ส่วนกระต่ายก็วิ่งบนบกหรือในน้ำก็เลือกเอา กระต่ายเป็นสัตว์ที่ไม่ชอบว่ายน้ำอยู่แล้ว จึงเลือกที่จะวิ่งบนบก แล้วกระต่ายตอบตกลงคำท้าของหอยอย่างยืมหวาน และถามหอยต่อว่าเราจะรู้ได้อย่างไร ใครชนะ และถึงก่อนเป้าหมายก่อนเพราะว่าท่านอยู่ในน้ำ ส่วนข้างอยู่บนบก หอยบอกว่าใช้เสียงตะโกนโต้ตอบกัน มันจะทำให้เรารู้ว่า แต่ละครั้งนั้นว่าท่านและเราอยู่ที่ไหน จากนั้นการแข่งขันก็เริ่มขึ้น หอยเริ่มค่อยๆ ไต่ลงไปในน้ำ กระต่ายเองยืนดูหอยไต่ลงน้ำ และอมยิ้มอย่างใจเย็น จากนั้นหอยก็ได้ได้สัญญาณให้กระต่ายออกจากจุดเริ่มต้น แล้วกระต่ายก็อดไม่ได้ก็เริ่มตะโกนถามหอยว่า ท่านอยู่ที่ไหน หอยก็ส่งเสียงตอบกระต่าย ทุกครั้งที่กระต่ายถาม เสียงตอบของหอยจะอยู่ข้างหน้ากระต่ายเสมอ จึงทำให้กระต่ายงและมันก็วิ่งด้วยความเร็วเพราะกลัวเสียหน้าแต่ยังคงตามแต่ไม่ทัน มันวิ่งจนหมดแรงตายก็ตามหอยไม่ทัน เรื่องเล่านี้เป็นการสร้างเรื่องราวคนท้องถิ่น เชื่อว่าหอยมีชีวิตเดียวใจเดียวแต่มีหลายตัว เปรียบเหมือนหอยเป็นสัตว์ที่บรรลุนิยามแล้วและถือศีลกินเจ เรื่องเล่านี้อาจจะมีอิทธิพลต่อข้อห้าม ความเชื่อหลายอย่างเกี่ยวกับการกินหอย ดังเช่นจะไม่กินหรือฆ่าหอยในวันทำบุญ หรือวันโกนวันพระต่าง ๆ และห้ามเอาอาหารไปให้แขกหรือคนที่ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัวกิน เมื่อเขากินอาหารที่บ้านเรา โดยมีความเชื่อที่ว่าถ้ากินแล้วจะทำให้แขกและเจ้าของบ้านจะไม่ค่อยมีโอกาสเที่ยวหากัน และจะทำให้ทั้งสองฝ่ายห่างเหินกันง่าย ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะหอยเป็นอาหารที่กินค่อนข้างลำบากโดยเฉพาะแองหอย ที่ยังคงมีเปลือกฝาหอยปิดอยู่ อาจจะทำให้แขกเงินอายุไม่กล้ากิน หรือกินน้อยแบบเกรงใจเจ้าของบ้าน ทำให้ทานอาหารไม่อิ่มท้อง หอยที่พบบริเวณก้นห้วยได้แก่ หอยโข่ง (Apple snail) หอยมวลดพลูหรือหอยเหล็กจัน (Auquer territella) หอยทากลาย (African qiant snail) ปัจจุบันมีหอยเชอรี่ ซึ่งกำลังแพร่พันธุ์อย่างรวดเร็ว

ตะพาบน้ำหรือปลาเตา Common Siamese - Shell turtle เป็นสัตว์น้ำมีลักษณะคล้ายเต่า กินทั้งพืชและสัตว์เล็กๆเป็นอาหาร ชาวประมงที่ก้นห้วยมีความชำนาญในการใช้เบ็ดกระแวง เพื่อวางเหยื่อล่อตะพาบน้ำ โดยเฉพาะชุมชนร่องไฮจับตะพาบน้ำได้ค่อนข้างบ่อยอาจจะด้วยระบบนิเวศบริเวณดังกล่าวเหมาะสำหรับการอยู่อาศัยของตะพาบน้ำ

✿ พืชพันธุ์ธรรมชาติ และสัตว์น้ำอื่นที่พบในกว๊านพะเยาและชายกว๊าน

-พืชน้ำในกว๊านพะเยา (Aquatic flora)

กกสามเหลี่ยม คนท้องถิ่นเรียกว่า แก้ว ในอดีตชาวบ้านใช้ต้นของกกสามเหลี่ยมมาทอเสื่อปูพื้น และงานจักสานต่าง ๆ มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Scirpus grossus* ปัจจุบันค่อนข้างเหลืออยู่น้อยมาก

ผักไผ่น้ำ (Knot weed) ยอดสามารถกินได้แต่อาจจะไม่อร่อยและไม่มีกลิ่นเหมือนผักไผ่บ้านที่กินกับลาบ มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ *Polygonum tomentosum*

อ้อ (Bamboo Reed) เป็นพืชท้องถิ่นดั้งเดิมของพื้นที่นี้ แต่มีเหลืออยู่บ้างบริเวณขอบกว๊านแต่ไม่มาก เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่ที่มันอาศัยอยู่ ปัจจุบันกลายเป็นพื้นที่น้ำในกว๊าน มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Arundo donax*

ผักกูดช้าง (Water feather - fem) มีกระจายอยู่บ้างตามชายขอบกว๊านและบริเวณที่เป็นบวลอย หรือกระดานบวลอยขนาดใหญ่ ไม่สามารถนำมากินได้เนื่องจากมีรสขมจัดไม่อร่อย มีชื่อวิทยาศาสตร์ ว่า *Thelypteris dentata*

จอกหูหนู (Kaiba weed) คนท้องถิ่นเรียกว่า กำหวัช มีกระจายอยู่ทั่วไปและจะมีมากบริเวณชายฝั่งของกว๊านหรือไม่ก็ลอยเกาะติดกับกระดานผักตบชวา ในอดีตคนท้องถิ่นใช้ผสมกับรำเป็นอาหารของเป็ดและหมู เช่นเดียวกับสาหร่าย หรือแหน จอกหูหนูเมื่อรวมกันอยู่หลายๆเป็นแผ่นจะมีหน้ำ มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Salvinia Cucullata*

แหน หรือสาหร่าย ในกว๊านพะเยา ชาวประมงพื้นบ้านเชื่อว่า คงสาหร่ายคือแหล่งที่หลบภัยของปลาเล็ก และเป็นที่วางไข่ของปลาใหญ่ สาหร่ายบางชนิดสามารถกินสด ๆ จิ้มกับน้ำพริกได้ถือว่าเป็นอาหารที่ธรรมชาติประทานมอมมาให้มนุษย์ โดยไม่ต้องลงทุนปลูก แต่ควรต้องช่วยกันรักษาเก็บไว้ให้ลูกหลานได้กินด้วย ในอดีตคนหาสาหร่ายในกว๊านมีมากมายและคนท้องถิ่นจะใช้แหนเป็นวัตถุดิบหลักเป็นอาหารเลี้ยงหมู ปัจจุบันแหนเหล่านี้เหลืออยู่น้อยมีไม่พอเพียงที่จะนำมาเป็นอาหารเลี้ยงหมูแล้ว แหนหรือสาหร่ายที่ชาวประมงรู้จักและพบอยู่ในกว๊านพะเยาได้แก่

แหนเป็ดใหญ่ มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Spirodela polyrrhiye*

แหนแดง (Water fern) มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Agolla pinnata*

สาหร่ายหางกระรอก ในอดีตชาวบ้านจะเก็บสาหร่ายหางกระรอก เพื่อเป็นอาหารเป็ด หมู ปัจจุบันไม่มีการเก็บสาหร่ายชนิดนี้เป็นอาหารหมูเป็ดแล้ว เนื่องเพราะการเลี้ยงหมู เลี้ยงเป็ด ในปัจจุบันมักจะใช้อาหารสำเร็จรูปจากโรงงาน มีชื่อวิทยาศาสตร์ *Hydrilla Verticellata*

สาหร่ายหางวัวหรือหางหมา (Bushy Weed) ในอดีตใช้เป็นอาหารเป็ด อาหารหมู เช่นเดียวกับสาหร่ายหางกระรอก ปัจจุบันมีกระจายอยู่บ้างแต่ไม่มาก มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Najas graminea*

สาหร่ายข้าวเหนียว คนท้องถิ่นภาคเหนือเรียกว่า **เตา** เป็นอาหารของปลากินพืชและคนก็สามารถนำมาทำยาพิษได้ ชาวประมงพื้นบ้านบอกว่า เตาจะขึ้นหรือเจริญเติบโตบริเวณก้นที่มึ่น้ำในและสะอาด

บัวสาย หรือ ทางเหนือเรียกว่า **ดอกป่าน** (Water lily) มีดอกสีแดงส่วนใหญ่จะบานในช่วงปลายหนาวถึงต้นฤดูร้อนประมาณ มกราคม – เมษายน ก้านดอกสามารถนำมากินได้นิยมนำมาทำแกงส้มสายบัว ไข่ปลา หรือลวกจิ้มน้ำพริกก็อร่อย มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Nymphaea rubra* ปัจจุบันมีมากบริเวณต้นกว๊านพะเยา บริเวณบ้านสันหนองเหนียวใกล้สะพานขุนเดช

ผักบุ้ง (Swamp Morning Glory) หรือผักบุ้งน้ำ ถือว่าเป็นผักธรรมชาติไร้สารเคมี เช่นกัน เพราะผักบุ้งน้ำเป็นผักที่ปลูกง่าย บางครั้งพบอยู่ในธรรมชาติโดยไม่ต้องมีใครเป็นคนดูแล ยอดผักบุ้งน้ำสามารถนำมากินได้เช่นเดียวกับผักบุ้งทั่วไป ส่วนใหญ่จะกระจายอยู่ตามชายรอบกว๊านมีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Ipimea aquatica*

พังพวยน้ำ (Pusslane) หรือชาวบ้านเรียกว่า ผักปอด เป็นไม้เลื้อยคล้ายผักบุ้งน้ำแต่มีขนาดเล็กกว่า เกิดเองในธรรมชาติ ยอดอ่อนสามารถนำมากินได้ทั้งกินสดและสุก ในอดีตคนท้องถิ่นใช้ต้นผักปอดเป็นอาหารสำหรับหมู เป็ด และไก่ เช่นเดียวกับ แหน และผักตบชวา ปัจจุบันพังพวยน้ำ ยังมีกระจายอยู่ทั่วไปแต่ไม่มากเหมือนในอดีต ชาวประมงก็ยังไม่รู้สาเหตุที่แท้จริง แต่ถ้าบริเวณไหนมีผักปอดหรือพังพวยน้ำขึ้นอาศัยได้ บริเวณนั้นดินจะร่วนซุยกว่าบริเวณอื่น ๆ พังพวยมีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Jussiaea repens*

กกกลม (Water Chestnut) มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Eleocharis dulcis* ในอดีตคนท้องถิ่นใช้ต้นกกมาจักสานทำเสื่อปูพื้นเช่นเดียวกับกกสามเหลี่ยม บางหมู่บ้านที่มีบ่อน้ำหรือที่ซึ่งจะปลูกต้นกกกลมไว้หน้าบ้าน แต่ปัจจุบันพบเห็นน้อยมาก

ตลปัตรฤๅษี (Yellow Water – hyacinth) มีลักษณะคล้าย ๆ กับผักตบชวา แต่มีสีส้มของใบจะเขียงจางกว่าสีส้มใบผักตบชวา ส่วนขนาดใบก็ใหญ่กว่าด้วย ปัจจุบันตลปัตรฤๅษีหาได้ยากในกว๊านพะเยา

หญ้านกสีชมพู (Bird rice) เป็ดหญ้านี้เป็นอาหารของนกที่กินเมล็ดไม้เป็นอาหารเช่น นกกระติ๊ด นกกระจอก มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Echinochloa colonam*

ผักตบชวา (Water - Hyacinth) บางครั้งหลายฝ่ายหลายคนคิดว่า ผักตบชวาอาจจะเป็นปัญหาอย่างหนึ่งของกว๊านพะเยา แต่ความจริงเป็นเช่นไรยากที่จะตอบได้โดยใครคนใดคนหนึ่ง บางครั้งเราก็ต้องสื่อสารข้อมูลกับสมาชิกกว๊านพะเยา อันได้แก่ ปลา สัตว์น้ำอื่น ๆ และพืชน้ำที่อาศัยอยู่ในกว๊าน ว่าเขาคิดกันอย่างไรกับผักตบชวาที่มีอยู่ เพราะในคำบอกกล่าวของชาวประมงบางคนบอกว่า กุ้ง หอย ปู ปลาหลายชนิดใช้บัวลอยหรือผักตบชวาเป็นที่อยู่อาศัยและหลบภัยนอกจากนี้ยอดอ่อนของผักตบชวาสามารถนำมาปรุงเป็นอาหารได้หลายอย่าง เช่น แกง ผัด หรือลวกจิ้มน้ำพริก ผักตบชวาที่มีอยู่ในกว๊านพะเยาปัจจุบัน หลายฝ่ายอาจจะเห็นว่า มันเป็นปัญหาของกว๊าน เช่นทำให้ทัศนียภาพกว๊านไม่สวย ทำให้น้ำเสียเป็นต้น จึงมีโครงการต่าง ๆ หลายโครงการที่เกิดขึ้นมาเพื่อกำจัดผักตบชวา เช่น การทำปุ๋ยหมัก การจักสานผลิตภัณฑ์จาก

ผักตบชวา เป็นต้น แต่บางแง่มุม ผักตบชวาก็สามารถกำจัดหรือกรองน้ำเสียต่าง ๆ ที่ลงสู่กว๊านได้เช่นกัน ดังตัวอย่างโครงการบำบัดน้ำเสียด้วยผักตบชวา อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่บึงมัทกะสัน จังหวัดราชบุรี

ติปลิน้ำ มีลักษณะเป็นเถาคล้ายติปลีหรือพริกไทย แต่ลอยอยู่ในน้ำ เป็นพืชที่ไม่เคยมีในกว๊านพะเยามาก่อน ชาวประมง เชื่อว่า ติปลิน้ำขยายพันธุ์มากับนกเป็ดน้ำ แต่ยังไม่พบข้อพิสูจน์ได้ว่าจริงหรือไม่ เพราะเขายังไม่รู้เลยว่าสัตว์อะไรกินติปลิน้ำและกินในส่วนไหนของมันคนก็ไม่กินเนื่องจากมันมีรสขม และเผื่อน ปัจจุบันชาวประมงพื้นบ้านบอกว่า มันกำลังแพร่ขยายในกว๊านอย่างรวดเร็ว อาจจะก่อให้เกิดปัญหาดังเช่นกับพืชต่างถิ่นหลายชนิดที่เข้ามารุกรานพืชสัตว์ท้องถิ่นให้หายไป

บัวหลวงหรือ บัวสีชมพู ชาวบ้านที่อยู่บริเวณกว๊านพะเยาจะปลูกไว้กินผักหรือเมล็ดผักบัวโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้งจะเป็นช่วงที่ผักบัวออกดอกเป็นสีชมพู ดูแล้วสวยงามเป็นพิเศษ และยังเป็นแหล่งที่อยู่ของนกอพยพและนกประจำถิ่น ซึ่งจะมีมากกระจายอยู่บริเวณคันกว๊านหรือเหนือกว๊าน บริเวณสะพานขุนเดช เป็นต้น

กระจับ กระจ่อง หรือ บำแง เป็นไม้เลื้อยในน้ำคล้ายกับผักบุ้ง ผักกระเฉดเป็นลูกกระจับมีคล้ายเขากวาย ลูกสามารถกินได้รสชาติเหมือนมันเทศมันแกว ปัจจุบันเหลือน้อยมากคนที่ท้องถิ่นเรียกว่า บำแง

ผักฮิ้น ยอดกินจิ้มน้ำพริกได้

ผักควบ ยอดกินจิ้มน้ำพริกได้

ผักแว่น เป็นเฟิร์นน้ำชนิดหนึ่งที่ขึ้นบริเวณที่ชื้นแฉะและน้ำตื้น ๆ ในนาข้าว ยอดอ่อนสด ๆ กินจิ้มน้ำพริกได้อร่อยไม่แพ้ผักเมืองนอกเมืองหนาวก็แล้วกัน โดยเฉพาะยอดอ่อนจิ้มกินกับน้ำพริกปลาอย่าง

ผักปราบน้ำ เป็นไม้เลื้อยคล้ายผักบุ้ง แต่ขนาดของใบและต้นจะเล็กกว่าผักบุ้งมาก ยอดอ่อนกินได้ทั้งลวกจิ้มน้ำพริก และแกงกับผักอื่น ๆ ที่ท้องถิ่นเรียกว่า แกงแค หรือแกงป่า

ผักตุ้มฆ้อง ไม้ขนาดเล็ก ใบและยอดกินกับน้ำพริกได้

บอนน้ำหรือบอนดำ เป็นพืชกึ่งน้ำที่มีพิษแต่ก็สามารถนำมากินได้ถ้ารู้จักวิธีกิน แต่ถ้าไม่รู้แล้วนำไปทำกับข้าวอาจจะแพ้และคันได้ คำพังเพยของคนท้องถิ่นเรียกคน ตีน มือ ไม่อยู่นิ่งเฉย ๆ ได้ว่า คนมือบอน ซึ่งมีความหมายคล้าย ๆ คนมือชน เป็นต้น แต่มีน่าสนใจคือคนๆแรกที่กินบอนหรือพยายามหาวิธีกินบอนนั้น เขาคิดอย่างไรหรือว่าเกิดอะไรขึ้นจึงพยายามที่จะกินมัน ทั้งๆที่รู้อยู่แล้วว่า มันมีพิษ ทำให้คัน ในอดีตคนท้องถิ่นก็ใช้ต้นบอนมาดัดเป็นอาหารให้แก่ หมู เป็ด ไก่ ปัจจุบันมีกระจายอยู่บริเวณขอบกว๊านที่มีน้ำขึ้นและ

● ผลด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน

การศึกษาวิจัยการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยชุมชนประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา พื้นที่กว๊านพะเยา จ.พะเยา คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยให้บังเกิดผลในเชิงปฏิบัติ ด้วยการจัดกิจกรรมให้ชาวใน

ชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รวมทั้งผู้เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุดเพื่อให้ชุมชนมีบทบาทสำคัญในการนำทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในชุมชน และหารูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

เมื่อพิจารณาถึงศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของพื้นที่แล้ว จึงพบว่าทุกพื้นที่ศักยภาพท่องเที่ยวที่เด่น และมีเอกลักษณ์ของตนเองยากที่จะนำไปเปรียบเทียบกันได้ แต่ปัจจัยที่มีความสำคัญมาก ก็คือการทำให้พื้นที่นั้นมีความหมายสามารถสร้างพัฒนาการจัดการทรัพยากรของพื้นที่ ก็คือการทำให้คนท้องถิ่นเจ้าของพื้นที่มีความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนและได้มีโอกาที่จะบอกกล่าว สื่อความหมาย เชื่อมโยงภูมิปัญญาและเรื่องราวต่างๆในพื้นที่ชุมชนที่สามารถพึ่งตนเอง เช่น การดูแลทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม กระบวนการทำงานร่วมกันของคนในชุมชนให้แก่บุคคลอื่นจากภายนอกชุมชนหรือนักท่องเที่ยวให้เข้าใจได้อย่างไรต่างหากที่มีความสำคัญ แต่การที่จะให้คนท้องถิ่นสามารถถ่ายทอดเรื่องราวเหล่านี้ได้ ก็คงต้องอาศัยการทำงานร่วมกันหลาย ๆ ฝ่าย โดยให้ชุมชนเป็นพระเอกหรือตัวแสดงหลัก ที่จะกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนของตนเองอย่างรู้เท่าทันภายนอก และสามารถปกป้องรักษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น เพื่อจะส่งมอบให้ลูกหลานได้อยู่กินดำรงชีพต่อไป โดยการให้การท่องเที่ยวมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนและดูแลสิ่งแวดล้อม

ด้านทรัพยากรท่องเที่ยวซึ่งชุมชนสามารถนำเสนอสิ่งที่เป็ทุนของตนเองให้นักท่องเที่ยวได้โดยการจัดกิจกรรมด้านท่องเที่ยวโดยให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตชาวประมง ตามคันมาข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของโบราณสถานในกว๊านพะเยา เยี่ยมชมธรรมชาติกว๊านพะเยา

ที่สำคัญ ชาวประมงพื้นบ้านยังมีเรื่องราวที่เกิดจากภูมิปัญญาของชาวประมงที่ยังรอให้ทุกคนได้เข้ามาศึกษาและสัมผัสภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สื่อถึง ดิน ฟ้า อากาศ โดยปราศจากเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ได้อย่างเชื่อมั่น ยังเป็นสิ่งที่ท้าทายสำหรับผู้สนใจด้านองค์ความรู้ท้องถิ่นอีกมากมายที่และยังเป็นสิ่งที่ยืดเหนียวและรักษาเอกลักษณ์ของตนเองเพื่อสืบทอดให้ลูกหลานได้เรียนรู้ต่อไป

ผลจากการวิจัยครั้งนี้ถือเป็นการจัดท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนจริงๆในพื้นที่กว๊านพะเยา ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลที่ผ่านมาจะพบว่า พัฒนาการการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในจังหวัดพะเยานั้นมีมานานแล้ว แต่การมีส่วนร่วมของชุมชนจริงๆนั้นยังไม่เกิดขึ้น หรือแม้ว่าจะเกิดขึ้นในช่วง 3 ปีหลังนี้ก็ยังไม่สามารถทำให้ชาวบ้านชุมชนประมงพื้นบ้านรอบกว๊านได้มีส่วนร่วมในการจัดการได้จริง ชาวบ้านรู้วิธีการบริหารจัดการ ชาวบ้านขาดการวิเคราะห์ของดีของชุมชนจึงขาดการนำเสนอเรื่องราวที่เป็นจุดเด่นของตนเอง

● การประชุมเชิงปฏิบัติการริมระเบียงงานวิจัย

เพื่อให้การวิจัยบังเกิดผลในเชิงปฏิบัติ ในช่วงต้นเดือนกรกฎาคม 2550 ชุมชนในพื้นที่ได้มีโอกาสจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการริมระเบียงงานวิจัย ความรู้สู่ความเข้าใจ ขึ้น เพื่อที่จะได้ให้ผู้ที่มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนเครือข่ายชุมชนท่องเที่ยวภาคเหนือ ได้มีการพบปะ แลกเปลี่ยน ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชน ระหว่างนักวิจัยท้องถิ่นด้วยกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนท่องเที่ยวในพื้นที่ภาคเหนือ นอกจากนี้ยังเป็นการเติมเต็มความรู้ ประสบการณ์ด้านความรู้ที่เกี่ยวข้องกับ

การทำงานในลักษณะเครือข่าย นำสู่การพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้สามารถจัดการท่องเที่ยวได้ด้วยชุมชนเอง

การจัดประชุมครั้งนี้ถือว่าเป็นโอกาสอันดีของชุมชนพื้นที่วิจัยชาวประมงบ้านพะเยาที่จะสามารถประเมินพื้นที่และการจัดรูปแบบการท่องเที่ยวว่าควรจะเป็นไปในทิศทางใดและมีจุดด้อยจุดเด่นในด้านใด เพื่อที่จะช่วยกันพัฒนาและปรับปรุงในส่วนที่ยังไม่มีความพร้อมในด้านรูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศพร้อมกันนี้ยังทบทวนเส้นทางท่องเที่ยว

การจัดประชุมดังกล่าว ยังเปิดโอกาสให้เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทบทวนเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อเป็นการประสานความร่วมมือในการพัฒนาการท่องเที่ยว สร้างพลังอำนาจให้กับชุมชนได้ และยังให้งานการท่องเที่ยวดำเนินได้อย่างคล่องตัว พร้อมกันนี้ในที่ประชุมได้ให้ข้อเสนอแนะจากการท่องเที่ยวภายในชุมชนเพื่อที่จะพัฒนาให้มีความพร้อมในการต้อนรับนักท่องเที่ยวดังมีรายละเอียด คือ

1. ชุมชนมีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจหลากหลาย แต่ต้องมีการพัฒนาให้เป็นรูปเป็นร่างขึ้น เช่นการถ่ายทอดวิธีการต้มยำอย่างเชิงลึก นำเสนอภูมิปัญญาด้านอาหาร สาริต ลงมือทำ (เรียนรู้จากการกิน) เป็นต้น
2. ควรเน้นกิจกรรมท่องเที่ยวในกวันพะเยา เช่น การนั่งเรือชมทัศนียภาพ การจับปลา
3. ทำปฏิทินกิจกรรม ทั้งด้านวิถีชีวิต สิ่งแวดล้อมและอาชีพในชุมชน
4. ควรมีสวนร่วมข้อมูล เครื่องมือ อุปกรณ์เกี่ยวกับประมงพื้นบ้าน จุดแสดงผักพื้นบ้าน แผนที่เส้นทางท่องเที่ยวในชุมชน และแผ่นป้ายอธิบายข้อมูลตามจุดท่องเที่ยว
5. พัฒนาศักยภาพมัคคุเทศก์น้อย คนในชุมชนเป็นคนนำเสนอเรื่องราวเอง
6. การบริหารจัดการในด้านความสะอาด สภาพภูมิทัศน์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ โบราณสถาน กฎระเบียบในการปฏิบัติและความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว.
7. ศูนย์ประสานงานหรือจุดบริหารนักท่องเที่ยว

● การพัฒนาศักยภาพอบรมนักสื่อความหมายทางธรรมชาติ

เดือนสิงหาคม 2550 จากการดำเนินการวิจัยและพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้มีการจัดอบรมนักสื่อความหมายทางธรรมชาติและเรียนรู้เทคนิคการสื่อความหมายของชุมชนบ้านร่องไฮและชุมชนวัดบุญยืน ขึ้น ณ.ห้องประชุมสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพะเยาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาศักยภาพคนในชุมชนในการสื่อความหมาย ฝึกทักษะการนำเสนอ ภาวะความเป็นผู้นำ พัฒนาบุคลิกภาพ และการเสริมสร้างความเชื่อมั่นให้กับชุมชนในด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยหัวหน้าคณะวิจัยได้เชิญวิทยากรที่มีความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดเทคนิคและวิธีการสื่อความให้กับผู้เข้าร่วมการอบรม

ในการอบรมครั้งนี้ได้รับการมีส่วนร่วม ทั้งทางภาครัฐและภาคประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้อำนวยการศูนย์การท่องเที่ยวกีฬาและนันทนาการจังหวัดพะเยา ได้ให้เกียรติมาเป็นประธานเปิดและบรรยายพิเศษ ทิศทางการท่องเที่ยวในจังหวัดพะเยา ยังมีสถาบันการศึกษาของจังหวัดพะเยามหาวิทยาลัย

ความรู้ด้านประวัติศาสตร์เมืองพะเยา และบุคคลที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือปราชญ์ท้องถิ่นมาให้ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาของชุมชนตนเอง

การอบรมนักสื่อความหมายครั้งนี้ ถือว่าเป็นการให้ความรู้แก่ผู้ที่จะนำเสนอจุดที่น่าสนใจของชุมชนตนเองให้แก่นักท่องเที่ยวโดยเฉพาะเทคนิควิธีการสื่อสารเรื่องราวต่าง ๆ ในชุมชนให้น่าสนใจได้มากยิ่งขึ้น โดยเชื่อมโยงวิถีชีวิตพื้นบ้านกับสภาพธรรมชาติแวดล้อม หลักการสื่อความหมายที่นักสื่อความหมายควรจดจำก็คือ 1. การสร้างหัวเรื่องที่ดึงดูดความสนใจ 2. สามารถเชื่อมโยงเรื่องราวให้สอดคล้องกัน และ 3. เรียงลำดับการนำเสนอ ควรเพิ่มความสนุกสนานเพลิดเพลิน ด้วยการทดลองกิจกรรมของชุมชนทั้งงานเกษตรและหัตถกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ

ซึ่งการจัดอบรมมีทั้งภาควิชาการและภาคปฏิบัติเพื่อให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้มีความรู้เพิ่มเติมรวมทั้งการฝึกปฏิบัติกับสถานที่จริงเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และสัมผัสกับเทคนิคต่าง ๆ ที่จะนำไปใช้ปฏิบัติในการเป็นนักสื่อความหมายหรือมัคคุเทศก์ท้องถิ่น การอบรมนักสื่อความหมายได้รับการมีส่วนร่วมจากชุมชนบ้านร่องไฮและชุมชนวัดบุญยืน ในการให้ความสนใจในกิจกรรมนี้และยังได้รับการสนับสนุนจากศูนย์การท่องเที่ยวและนันทนาการจังหวัดพะเยา เทศบาลเมืองพะเยา และองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ใสที่สนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรม

ผลจากการอบรม ทำให้ประชาชนในพื้นที่เกิดการเรียนรู้และมีเทคนิคการใช้สื่อความหมายให้กับนักท่องเที่ยวตลอดถึงเกิดการร่วมจัดการบริหารการท่องเที่ยวของชุมชนตนเองแต่ที่สำคัญก็คือการที่ศูนย์การท่องเที่ยวและนันทนาการจังหวัดพะเยา และองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ใสได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม

คู่มือเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนวัดบุญยืน

ต้นไม้ประจำจังหวัดพะเยา คือ ต้น สารภีไทย

คำขวัญชุมชนวัดบุญยืน

ชุมชนบุญยืนเข้มแข็ง	แหล่งประมงพื้นบ้าน
ชมเรือยาวโบราณ	ยาขงตำนานสมุนไพร
จิตรกรรมฝาผนังงามเลิศ	กำเนิดทองงานปั้น
บารมีครูบารู้กัน	อัครรอยโพธิสัตว์กวนอิม

เยี่ยมชมเรียนรู้ประวัติศาสตร์เมืองพะเยาที่หอวัฒนธรรมนิทัศน์ นมัสการพระเจ้าตนหลวง ไหว้พระธาตุจอมทอง แวะเที่ยววัดบุญยืน เกาะติดกับกว๊านที่ศูนย์การเรียนรู้ประมงพื้นบ้าน นั่งเรือชมกว๊านพะเยา สัมผัสวิถีชีวิตประมงพื้นบ้าน แวะไหว้พระธาตุเหนือแก้วกลางกว๊านพะเยา บอกกล่าวถึงเรือนโบราณ นมัสการอนุสาวรีย์พ่อขุนงำเมือง (เดินทางต่อตามโปรแกรมฯ)

รายละเอียดของเส้นทางท่องเที่ยว

หอวัฒนธรรมนิทัศน์ เทียวที่เดียวรู้ทั้งจังหวัด

เป็นอาคารศิลปะล้านนาประยุกต์ภายในเป็นการจัดนิทรรศการความเป็นเมืองพะเยา อาคารจัดนิทรรศการประวัติความเป็นมาเมืองพะเยา รวบรวมประวัติศาสตร์ อารยธรรมเมืองพะเยา นักท่องเที่ยวสามารถเดินชมนิทรรศการหมุนไปตามห้องต่าง ๆ ที่จัดไว้ ภายใต้บรรยากาศที่ร่มรื่นสุดแสนจะสบาย ห้องที่จัดแสดง เช่น

- **ห้องก่อนจะเป็นอาณาจักร** แสดงถึงความสัมพันธ์ของคนสมัยดึกดำบรรพ์ 2 กลุ่ม คือ อาศัยที่สูงบนดอยมีอาชีพทำไร่ และกลุ่มที่อาศัยที่ราบใกล้แม่น้ำ มีอาชีพเพาะปลูก ความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้เกิดชุมชนที่ราบในเวลาต่อมา
- **ขุนเจือง** แสดงถึงผู้นำด้านวัฒนธรรมในบริเวณลุ่มน้ำโขง ก่อนพุทธศตวรรษ ที่ 19 พระนามว่า “ขุนเจือง” กษัตริย์องค์ที่ 2 ของ อาณาจักรภูกามยาว ทำให้เกิดการผสมกลมกลืนเป็นเดียวกันของคนแถบนี้
- **พญาเมือง** มุมแสดงถึงความสัมพันธ์ของ 3 กษัตริย์ ได้แก่ พญาร่วงแห่งอาณาจักรสุโขทัย พญามังราย แห่งอาณาจักรล้านนา และพญาเมือง แห่งอาณาจักรภูกามยาว
- **พะเยายุครุ่งเรือง** แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของอาณาจักร ในด้านพระพุทธศาสนา ในพุทธศตวรรษ 20–21 สมัยของพญาอุชัยจุริระ
- **เครื่องปั้นดินเผา** เครื่องปั้นดินเผาของเมืองพะเยา ซึ่งมีมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 พบมากที่สุดที่บ้านบัว ตำบลแม่กาหลวง อำเภอเมืองพะเยา
- **พะเยายุคเสื่อม** แสดงถึงการครอบครองของพม่า ที่มีต่ออาณาจักรล้านนาทั้งหมดรวมทั้งเมืองพะเยา ทำให้ชาวพะเยาถูกกวาดต้อนไปอยู่เวียงจันทน์
- **พะเยายุคฟื้นฟู** พ.ศ. 2308 สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีเข้าตีพม่าและยึดล้านนาคืนเมืองพะเยาปรากฏในประวัติศาสตร์อีกครั้งหนึ่ง
- **กบฏเงี้ยว** สมัยรัชกาลที่ 5 ทรงปฏิรูปการปกครองหัวเมือง เป็นมณฑลเทศาภิบาลทำให้หลายเมืองถึงการจลาจล พ.ศ. 2445 เมืองพะเยาได้มีพวกเงี้ยวเข้าปล้นบ้านเมือง เรียกว่า กบฏเงี้ยว
- **เจ้าเมืองพะเยา** ในรัชกาลที่ 3 โปรดให้เมืองพะเยามีเจ้าผู้ครองนคร ในตำแหน่งพระยาประเทศอุครทิศ
- **พระเจ้าตนหลวง** เล่าประวัติการสร้างพระเจ้าตนหลวง ด้วยฝีมือศิลปินพื้นบ้านและแสดงการสร้างพระเจ้าตนหลวง ซึ่งใช้เวลา ถึง 33 ปี
- **วิถีชีวิตชาวบ้าน** ชาวพะเยามีวิถีชีวิตผูกพันกับกว๊านพะเยาสามารถพึ่งตนเองได้และสามารถสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง

- **ภูมิปัญญาชาวบ้าน** เมืองพะเยามีปราชญ์ท้องถิ่นทั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์สามารถถ่ายทอดภูมิความรู้ให้เยาวชนรุ่นหลังได้ศึกษาเป็นแบบอย่าง
- **พะเยากับความหวัง** แสดงถึงทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีการเปลี่ยนแปลงที่ถูกต้องนั้นจะต้องศึกษาจากอดีตเป็นพื้นฐานจึงจะกำหนดอนาคตได้อย่างถูกต้อง
- **คนกับช้าง** สัตว์ที่มีความผูกพันกับพระพุทธศาสนา กับสถาบันพระมหากษัตริย์มาตั้งแต่อดีต แต่ปัจจุบันช้างผูกพันกับใคร
- **ลานศิลาจารึก** แสดงถึงลานศิลาจารึก ที่บ่งบอกความเป็นเมืองนักปราชญ์มาในอดีตและได้ค้นพบมาแล้วถึง 117 หลัก

- วัดศรีโคมคำ / พระเจ้าตนหลวง

ตั้งอยู่ริมกว๊านพะเยา ชาวบ้านเรียกว่า วัดพระเจ้าตนหลวง ภายในพระอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปศิลปะเชียงแสนที่ใหญ่ที่สุดในล้านนา วัดพระเจ้าตนหลวงได้รับเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ขนาดหน้าตักกว้าง 14 ม. สูง 16 ม. สร้างขึ้นระหว่าง ปี พ.ศ. 2034-2067 (สกุลช่างเชียงแสน) ในวันวิสาขบูชาจะมีงานนมัสการพระเจ้าตนหลวงเป็นประจำทุกปี เรียกว่า งานประเพณีนมัสการพระเจ้าตนหลวงเดือนแปดเป็ง จะมีประชาชนในจังหวัดพะเยาและจังหวัดใกล้เคียงมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก คนต่างถิ่นจะถือว่า เมื่อไปเมืองพะเยาแล้วสิ่งแรกนั้นก็คือ การไปนมัสการพระเจ้าตนหลวง มิฉะนั้นจะถือว่าไม่ได้ไปถึงเมืองพะเยา บริเวณวัดมีพระอุโบสถกลางน้ำตั้งอยู่ริมกว๊านพะเยา ภายในมีจิตรกรรมฝาผนัง ลวดลายวิจิตรสวยงาม วาดโดย อ. อังคาร กัลยาณพงศ์ ศิลปินแห่งชาติ

- พระธาตุคอกยอจอมทอง

เป็นสะดือเมืองเก่า (ศาลหลักเมือง) เป็นหนึ่งในชัยมงคล 3 ประการในการเลือกตั้งเมืองพะเยาของขุนจอมธรรม คือ แม่น้ำสายตาหรือแม่น้ำอิง อยู่ทางใต้ของเมืองและไหลไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ ประการที่ 2 มีกว๊านพะเยาหรือหนองเอี้ยง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเมือง และประการสุดท้ายที่หัวเวียงมีคอกยอจอมทองที่บรรจุพระธาตุจอมทอง สิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองพะเยา การสำรวจที่ตั้งเมืองได้สำรวจ อย่างละเอียดและมีเงื่อนไขที่สำคัญในการสำรวจคือน้ำและที่ราบเพื่อเกษตรกรรมพระเกศาธาตุและพระบรมธาตุรูปลักษณะทรงเดียวกับเจดีย์พระธาตุจอมทอง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และเจดีย์วัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน ซึ่งศิลปะรูปทรงแบบนี้เป็นที่นิยมของช่างสกุลครูบาเจ้าศรีวิชัย

ตำนานกล่าวว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เมืองภูกามยาวและได้ประทับที่คอกยอจอมทอง ได้มีคหบดีครอบครัวหนึ่งนำภัตตาหารมาถวาย และพระพุทธเจ้าได้ให้พระเกศาธาตุ เพื่อจะได้บรรจุลงในพระธาตุที่สร้างไว้แห่งนี้

ประวัติศาสตร์ชุมชนวัดบุญยืน

เดิมชื่อบ้านป่าจี้เหล็ก มีวัดประจำหมู่บ้านชื่อวัดสร้อยคำ จากหลักฐานหลักศิลาจารึกมีอายุเก่าแก่ไม่ต่ำกว่า 700 ปี ด้วยความเก่าแก่และทรุดโทรมมากจึงไม่สามารถที่จะบูรณะใหม่ได้ จึงย้ายวัดขึ้นมาทางทิศ

ตะวันออกซึ่งเป็นที่ดินใหม่ เปลี่ยนชื่อเป็นชุมชนวัดบุญยืนเมื่อปี 2480 ในอดีตบริเวณนี้ยังมีสภาพเป็นป่ารก มีสัตว์ป่าแควเวียนเข้ามาอยู่อาศัยหรือมาหากินอยู่เสมอ คณะศรัทธามีความเห็นว่ บริเวณวัดสร้อยคำเดิมนั้นคับแคบจนเกินไป จึงรวบรวมเงินได้ 7 แถบ (7 ร้อย) ซื้อที่ดินจำนวน 3 ไร่ 1 งาน ซึ่งก็คือสถานที่ในปัจจุบันนั่นเอง

จุดที่ 1 นมัสการรูปปั้นครูบาอินโตเกจาจารย์เมืองพะเยา

ด้วยความเชื่อศรัทธาในเรื่องความสามารถอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ของครูบาเจ้าอินโต ในด้านต่าง ๆ เช่น นั่งสมาธิสามารถรู้ถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ หนังสือเวทย์ไสย หนังสือนิทานพื้นบ้าน หนังสือนิทานพื้นเมือง รดย่นต์คนขับไม้ได้รับบาดเจ็บ ตกต้นไม้ไม่ได้รับบาดเจ็บ

ครูบาเจ้าอินโต เป็นผู้ริเริ่มสร้างวัดบุญยืนเมื่อปี พ.ศ. 2480 จนแล้วเสร็จสมบูรณ์ทุกสิ่งทุกอย่างในปี พ.ศ. 2491 ครูบาเจ้าอินโตเกิดเมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2438 ที่บ้านด้าเหล่า ตำบลบ้านด้า อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา เป็นพระนักปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ จึงเป็นที่ศรัทธาและเคารพแก่ญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลาย เครื่องรางของขลัง เจริญหลวงพ่อกุศล สร้างอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เป็นที่กล่าวขานกันมาก ครูบาเจ้าอินโต มรณะภาพเมื่อวันที่ 28 มกราคม 2520 อายุได้ 82 ปี 62 พรรษา

ผลงานของครูบาเจ้าอินโต

1. พ.ศ. 2498 สร้างพระเจดีย์และพระวิหารวัดป่าแดงบุญนาค
2. พ.ศ. 2500 สร้างโรงพยาบาลพะเยา
3. นำคณะศรัทธาร่วมกันพัฒนาถนนระหว่างชุมชนวัดบุญยืนถึงวัดป่าแดงบุญนาค
4. เป็นผู้ริเริ่มสร้างโรงเรียนบ้านนอเวียงซึ่งติดกับวัดป่าแดงบุญนาค
5. เป็นผู้ริเริ่มสร้างโรงเรียนเทศบาล 6 รัฐประชาอุทิศ
6. สร้างเจดีย์วัดพระธาตุโป่งขาม ตำบลบ้านด้า
7. สร้างอุโบสถและกุฏิวัดบ้านด้าเหล่า
8. เป็นผู้ริเริ่มสร้างโรงเรียนบ้านด้าเหล่า
9. เป็นผู้ริเริ่มสร้างถนนไปสู่ท่าดอกจำปาทองในปี พ.ศ. 2505 จนสำเร็จ

คุณงามความดีของครูบาเจ้าอินโต

1. ทุก ๆ คนยอมรับในพุทธคุณของครูบาด้วยความเคารพ
2. เมตตามหานิยมสูงได้ไปนมัสการแล้วไม่เคยผิดหวัง
3. มีความศรัทธาในพระศาสนาสร้างวัด
4. ห่วงใยเยาวชนด้วยการสร้างโรงเรียน
5. เป็นพระนักเทศน์มหาชาติที่ลือเลื่อง
6. เป็นพระนักปฏิบัติเดินธุดงค์ไปในสถานที่ต่าง ๆ เช่น พม่า สิบสองปันนา หลวงพระบาง

จุดที่ 2 ใหว้พระประธานชมจิตรกรรมฝาผนังสีเอกรงค์

ใหว้พระประธาน ชมจิตรกรรมฝาผนังสีเอกรงค์ข้างจากจังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นการใช้สีเดียว แต่มีหลาย ๆ น้ำหนักซึ่งไล่เรียงจากน้ำหนักอ่อนไปหาแก่ เป็นการใช้สีแบบดั้งเดิมภาพแบบสีเอกรงค์มักดูเรียบง่ายไม่ค่อยน่าสนใจ

หมายถึง การใช้สีเดียว หรือการใช้สีที่แสดงความเด่นชัดออกมาเพียงสีเดียว แต่มีการลดหลั่นในเรื่องน้ำหนักสีเพื่อให้เกิดความแตกต่าง สีที่ทำมาเป็นส่วนประกอบอาจแบ่งน้ำหนักได้ตั้งแต่ 3-6 สี

การสร้างสรรงานศิลปะด้วยสีเอกรงค์นี้จะได้ผลงานที่งดงาม เพราะโครงสร้างสีจะดูไม่รุนแรง เพราะว่าจะไม่มีเรื่องสีตัดกันเข้าไปผสม และสีแต่ละวรรณะก็ไม่เข้าไปปะปนซึ่งกันและกัน นับว่าเป็นงานศิลปะที่มีโครงสร้างประณีต โครงสร้างสีจะละเอียดละไม ไม่เบื่อง่ายเหมือนกับการใช้สีหลายสีมาผสมกัน

จุดที่ 3 ชมพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านชุมชนวัดบุญยืน

ชุมชนได้ช่วยกันรวบรวมเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันทำให้คนรุ่นหลังสามารถที่จะศึกษาวิถีชีวิต เทคโนโลยีที่เหมาะสมในยุคสมัยที่ผ่านมา เรือยาวโบราณที่เหลืออยู่ที่ชุมชนวัดบุญยืนนั้นรู้จักกันในชื่อ “เรือพญานาค” เหลือเพียงลำเดียวจากจำนวน 4 ลำ ที่ซื้อมาจากจังหวัดน่าน เมื่อประมาณปี 2512 โดยคณะผู้บริหารเทศบาลเมืองพะเยาสมัยนั้น คนในชุมชนวัดบุญยืนจะมีความภาคภูมิใจกับชัยชนะในการแข่งขัน ที่ฝ่ายได้นำแชมป์มาให้ชื่นชมอยู่หลายสมัยติดต่อกัน ทั้งที่กว๊านพะเยาและที่อำเภอเชียงแสนจังหวัดเชียงราย ถึงแม้ปัจจุบันเรือพญานาคจะไม่สามารถลงน้ำแข่งขันได้ แต่ก็ยังเป็นสัญลักษณ์แห่งความสามัคคีของคนชุมชนวัดบุญยืนในอดีต ที่จะบอกกล่าวต่อคนรุ่นหลังได้อย่างไม่อาย

จุดที่ 4 กลุ่มทอดุง

ตุง สัญลักษณ์แห่งล้านนา สัญลักษณ์แห่งสิริมงคล เป็นลานหัตถกรรม ประเภททอด้วยไม้ เป็นงานสืบสานภูมิปัญญาแบบประยุกต์จากการทอด้วยฝ้าย เปลี่ยนเป็นใช้ไม้ไผ่ทอแทนด้าย และสามารถทอเป็นรูปต่าง ๆ ได้ตามต้องการ

ชนิดของตุงตุงพระศาสนา หรือตุงกระด้าง ใช้จะเป็นรูปพระราหู ตุงบารมี
ใช้นำขบวนแห่งานเทศกาลต่าง ๆ ตุงเหล่านี้มักจะมีรูปพระพุทธรูปเจ้าติดอยู่ข้างบน
ตุงประเพณี

เช่นตุง 12 ราศี หรือตุง 12 นักษัตรีย นิยมปักที่กองทรายเพื่อความสุขของชีวิต ตุงสามหางใช้ถือนำหน้าศพโดยมีความหมายถึงความปรารถนาสามภพ คือ นรก สวรรค์ นิพพาน

ตุงพิธีกรรม

-ตุงชัย ใช้กับงานกฐิน

-ตุงแดง ใช้กับคนตายโหง เพื่อให้สัญลักษณ์ไปสู่เกิด

- ตุงเหล็ก ใช้กับคนที่ถูกคุณไสย หรือผีดำ

- ตุงขาวา ใช้เพื่อสะเดาะเคราะห์ หรือขอขมาเจ้ากรรมนายเวร

จุดที่ 5 เรือยาวโบราณ

คนที่อาศัยอยู่รอบกว๊านพะเยาและลุ่มน้ำอิงจะมีความคุ้นเคยกับการใช้เรือพายในการทำการประมงเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ในช่วงฤดูน้ำนองเต็มตลิ่งกว๊านพะเยาก็ได้มีการนำเรือ จากชุมชนต่าง ๆ มาแข่งขันเพื่อความสามัคคี พักผ่อนสนุกสนานและถือเป็นกีฬาทางน้ำช่วงเทศกาลลอยกระทงที่กว๊านพะเยา ช่วงแรกยังมีการนำกีฬาพื้นบ้านมาร่วมแข่งขันด้วย ทำให้ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมในยุคนั้นมีความสุขสนุกสนานเป็นที่สุด เงินรางวัลก็ไม่มากมายแต่มาด้วยใจ พอมาปี พ.ศ. 2522 คณะผู้บริหารเทศบาลเมืองพะเยา ได้จัดทำงบประมาณซื้อเรือจากจังหวัดน่าน 4 ลำ มอบให้ชุมชนสำหรับไว้แข่งขัน เรือลำที่ชุมชนวัดบุญยืนรับมอบมาเดิมชื่อ เรือศรีเสริม พอมาที่วัดบุญยืนจึงเปลี่ยนชื่อเป็นเรือพญานาค ซึ่งเรียกตามลักษณะการแกะสลักส่วนหัวเป็นรูป หัวพระยานาคส่วนงอนเป็นหางพระยานาค ทำจากไม้ตะเคียนมีอายุประมาณ 700 ปี ตัดจากป่าลึกที่จังหวัดน่าน ไม้ตะเคียนต้นนี้มีความสูงถึงเรือยอด 48 เมตร มาประกอบเป็นเรือยาวถึง 25 เมตร 30 ฝีพาย ชาวลกรรจ์ที่ถูกคัดเลือกจากชุมชนมาร่วมเป็นฝีพายต่างก็มีความภาคภูมิใจในผลงานการแข่งขันที่ได้รับชัยชนะมาอย่างต่อเนื่อง แม้ปัจจุบันเรือพญานาคจะไม่สามารถนำลงแข่งขันได้แล้วก็ตาม แต่ก็ยังเป็นตำนานที่คนชุมชนวัดบุญยืน จะบอกเล่าถึงตำนานแห่งความสามัคคีของคนวัดบุญยืนได้เป็นอย่างดี

จุดที่ 6 นมัสการเจ้าแม่กวนอิมโพธิสัตว์

ด้วยศรัทธาของญาติโยมที่มีต่อครูบาอินโต จึงมีศรัทธาเข้ามากราบไหว้อย่างต่อเนื่อง และกลุ่มศรัทธาดังกล่าวก็ยังนับถือเลื่อมใสเจ้าแม่กวนอิมด้วย จึงได้ขออนุญาตก่อสร้างรูปปั้นเจ้าแม่กวนอิมภายในบริเวณวัดบุญยืนด้วย

จุดที่ 7 ศูนย์การเรียนรู้ประมงพื้นบ้าน/สันแกลบดำ

เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณที่โรงสีข้าวนำจี๊แกลบมาทิ้ง เดิมทีแล้วคนที่ย้ายมาอาศัยบริเวณนี้จะมีอาชีพประมงเป็นหลัก และจะเป็นกลุ่มเครือญาติเดียวกันทั้งหมด ปัจจุบันบางส่วนจะมีอาชีพค้าขายปลาสด (ของฝากจากกว๊านพะเยา ซึ่งรับปลาสดมาจากแหล่งผลิตบ้านสันเวียงใหม่) ที่นี้ยังเป็นท่าเรือของชาวประมงที่จับปลาในกว๊านพะเยา นักท่องเที่ยวแวะมาที่นี่สามารถจะเรียนรู้วิถีชีวิตประมงพื้นบ้าน และซื้อปลาสด ๆ ที่จับขึ้นจากกว๊านพะเยาได้ บริเวณนี้ยังมีเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา กระชังอนุบาลปลาก่อนปล่อยลงสู่กว๊านพะเยา ซึ่งชาวประมงได้ร่วมกันแสดงพลังการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูทรัพยากรท้องถิ่น

ภูมิปัญญาการจับปลาประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา

- การทอดแห วง (ทำได้ตลอดทั้งปี)
- การใส่ปลา (ทำได้ตลอดทั้งปี)
- การสร้างบ้านปลา (ช่วงเดือนกุมภาพันธ์-เดือนมิถุนายน)
- การวางนั่ง/วางตาข่าย (ทำได้ตลอดทั้งปี)
- การล่อเบ็ด (ทำได้ตลอดปี แต่นิยมช่วงน้ำขึ้น)
- การใส่ไซกุ้ง เพื่อจับกุ้งฝอย (ทำได้ตลอดทั้งปี)

ไหว้พระธาตุกลางน้ำกว๊านพะเยา (พระธาตุเหนือแก้ว)

ตั้งอยู่กึ่งกลางกว๊านพะเยา ระหว่างวัดติโลอารามกับบ่อสูง

เรือนโบราณ/บ้านสุทธภักติ

ทิศเหนือติดกับบ้านหลวงพิสัยภูษักร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2465 (85 ปี) โดยช่างชั้นครูจากเมืองเชียงใหม่ เรือนหลังใหญ่สร้างเป็นเรือนทรงปั้นหยา หลังคามีหน้าจั่วมุงด้วยแป้นเกล็ดที่ใช้กบไสให้เรียบ บ้านสุทธภักติเป็นบ้านของหลวงศรีนครานุถ เคยเป็นเรือนรับรองพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาพหลพลพยุหเสนา พ.อ. หลวงชำนาญยุทธศาสตร์ (จอมพลผินขุนหวัณ) สมเด็จพระนางเจ้าอิทธิรศักดิ์ ดิศดีในล้นเกล้ารัชการที่ 6 ได้พระราชทานนามสกุลให้ว่า “สุทธภักติ”

จุดที่ 8 อนุสาวรีย์พ่อขุนงำเมือง

มีลักษณะเป็นรูปหล่อสำริด ลักษณะสุขุม พระหัตถ์ถือดาบอาญาสิทธิ์ความสูงเท่าเครื่องของพระองค์จริงประมาณ 2 เมตร 70 เซนติเมตร พระพักตร์หันออกสู่กว๊านพะเยา

พญาเมืองเป็นกษัตริย์ลำดับที่ 9 ของราชวงศ์ “ท่านไปทางไหน แดกก็บ่ฮ้อน ฝนก็บ่ฮ่า จักใคร่หื้อบดก็บด จักใคร่หื้อแดกก็แดก” ประสูติเมื่อ พ.ศ. 1784 เป็นบุตรของพ่อขุนมิ่งเมือง อายุได้ 14 ปี ได้ศึกษาหาความรู้กับญาติที่ดอยด้วน พออายุได้ 16 ปี ไปศึกษาที่เมืองละโว้ ปัจจุบันคือเขาสมอคอน อำเภอทุ่งวัง จังหวัดลพบุรี ซึ่งในขณะที่ไปศึกษาที่ละโว้จึงได้พบกับพระสหายคือขุนเม็งราย พ่อขุนรามคำแหง การที่สามกษัตริย์เป็นพระสหายร่วมสำนักเรียนเดียวกัน ทำให้ร่วมป้องกันภัยจากมองโกที่เข้ามารุกรานพม่า สามกษัตริย์ สามกษัตริย์ยังได้ทรงกระทำสัตย์ปฏิญาณผูกมิตร ทรงดื่มน้ำสัตยาพสมโลหิตจากพระหัตถ์ เพื่อสาบานว่าจะเป็นมิตรกันแนบแน่น ไม่เป็นศัตรูกันในภายภาคหน้า ณ ฝั่งแม่น้ำอิง

เส้นทางคมนาคมในอดีตเชื่อมระหว่างฝั่งตะวันออกกับตะวันตก

จากบันทึกของ พระเทพวิสุทธิเมธี

เส้นทางแรกคือ เส้นทางเลียบบึงกว๊านพะเยาทางด้านใต้ผ่านบ้านสันกว๊าน บ้านสันช้างหิน บ้านแม่ใส บ้านร่องไฮ ขึ้นสันธาตุเดินตามโคกจดฝั่งแม่น้ำอิง ข้ามสะพานตรงหน้าดึกครหลวงศรีนครานุถ ขึ้นฝั่งกว๊านสู่ตลาดในเวียง (ตรงบริเวณสันธาตุจนถึงโคกมีวัดเรียงรายเป็นระยะ)

เส้นทางที่สองคือ เส้นทางสายเหนือ จากบ้านปางเดินทางไปบ้านจั่ว ผ่านบ้านสันเวียงใหม่ ผ่านบ้านสันตันเคระ บ้านสันป่าค่าง และเรียบชายกว๊านไปทางทิศเหนือมักจะเจอบวกลุมเป็นแหล่ง ๆ สองข้างทาง จากนั้นเดินข้ามสะพานแม่น้ำอิงบริเวณต้นกุ่มจะถึงบ้านแท่นดอกไม้ เดินอีกเล็กน้อยก็จะเข้าสู่วัดพระเจ้าตนหลวง และเดินต่อไปถึงตลาดในเวียง

เส้นทางเดินเรือยนต์ของเทศบาลเมืองพะเยา

โดยคำบอกเล่าของ นายทองคำ อับดุลอารีย์ อดีตพนักงานเทศบาล เป็นเจ้าพนักงาน

ในช่วงปี พ.ศ. 2502 ถึง พ.ศ. 2512 เทศบาลได้นำเรือยนต์มาบริการจากฝั่งในเมืองมายังฝั่งตะวันตก ในราคา 0.50 สตางค์ – 1 บาท เรือยนต์นั้นจะมี 2 ขนาด คือ ขนาดใหญ่ จะเล่นช้า ขนาดกลาง จะเล่นเร็ว ทำเรือจะอยู่บริเวณหลังเทศบาล ตรงที่ศูนย์การทองเที่ยวจังหวัดพะเยา

เส้นทางเรือขนาดใหญ่ จะเล่นตั้งแต่ท่าเรือไปจนถึง สะพานขุนเคช รองรับผู้โดยสารที่เป็นพ่อค้าแม่ค้ามาขายของที่ตลาดสดในเมือง เส้นทางเรือขนาดเล็ก จะเล่นข้ามฝั่ง ไปยังที่ต่าง ๆ

คู่มือเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนบ้านร่องไฮ

คำขวัญของชุมชนบ้านร่องไฮ

ชุมชนบ้านร่องไฮ	แหล่งโบราณสถาน
สืบสานศิลปะติมีด	วิถีชีวิตประมงพื้นบ้าน
หัตถกรรมจักสาน	ธรรมชาติน่ายล
วังมัจฉาน่าชม	กลุ่มสัตว์คือ ออมทรัพย์

เยี่ยมชมและให้อาหารปลาที่วังมัจฉา เรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมติมีด กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มจักสาน เครื่องมือประมง โบราณสถาน (สันธาตุ) ลงเรือชมธรรมชาติ ศูนย์วิจัยประมง วัดศรีจอมเรือง ประเพณีแห่ไม้คำศรี

ประวัติความเป็นมาชุมชนบ้านร่องไฮโดยย่อ

กลุ่มแรกที่มาอยู่มาจากคนในตัวเมือง คนกลุ่มนี้มีตระกูล ชุ่มคำลือ ประมาณ 15 ครัวเรือน มาทำการเกษตร เป็นอาชีพหลัก ต่อมาปี 2482 ชลประทานได้สร้างประตูน้ำขึ้น ทำการเกษตรก็ไม่ได้ ยังมีคนอีกกลุ่มหนึ่งย้ายถิ่นฐานมาจากจังหวัดลำปาง นำเอาอาชีพตีมีดมาด้วย คนกลุ่มแรกก็ต้องหาปลาเป็นอาชีพหลัก สมัยก่อนปลามาหาคน คนหาปลามีมาก ปลาก็มีมาก จึงเรียกว่า วิถีชีวิต ปัจจุบัน คนหาปลาโดยภูมิปัญญาชาวบ้านคนหาปลามีน้อย ปลาทีมีน้อย คนต้องไปหาปลา ไม่มีปลามาหาคนเหมือนก่อนเพราะเครื่องมือปัจจุบันนี้ทันสมัย

จุดที่ 1 กลุ่มออมทรัพย์

การบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนบ้านร่องไฮ ชุมชนบ้านร่องไฮได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมาในปี พ.ศ. 2526 จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ด้วยการระดมสมาชิกในชุมชนบ้านร่องไฮ มีนางทอง เพียรจริง เป็นประธาน มีคณะกรรมการทั้งหมด จำนวน 15 คน ในปัจจุบันนี้มีสมาชิกทั้งหมด 255 คน ซึ่งใช้หลักการเชื่อมั่นและศรัทธาหลักการออมทรัพย์ 5 ประการ คือ เชื่อสัตย์ เสียสละ รับผิดชอบร่วมกัน เห็นอกเห็นใจกัน และไว้วางใจกัน ใช้เป็นพลังการขับเคลื่อนให้กลุ่มออมทรัพย์บ้านร่องไฮ ตำบลแม่ใส อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา พัฒนาและก่อให้เกิดความเข้มแข็ง

การบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์บ้านร่องไฮจึงมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้สามารถสร้างอาชีพที่เหมาะสมให้กับตนเองและชุมชนได้เพราะกลุ่มออมทรัพย์เป็นขบวนการให้การศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้มีประสิทธิภาพที่จะนำไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพต่อไป โดยเฉพาะกลุ่มออมทรัพย์มีการบริหารงานด้วยคณะกรรมการ 4 คณะซึ่งประกอบด้วย คณะกรรมการส่งเสริมสินเชื่อ (เงินกู้) คณะกรรมการตรวจสอบ และคณะกรรมการส่งเสริมการดำเนินงานใด ๆ ต้องผ่านความเห็นชอบของคณะกรรมการทุกฝ่าย จะเห็นได้ว่าการบริหารงานของกลุ่มออมทรัพย์ต้อง

เข้มแข็ง โปร่งใส และมีทักษะการบริหารมากพอสมควร เพราะการบริหารเป็นกระบวนการดำเนินงาน เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย

จุดที่ 2 วังมัจฉา (ตัวชี้วัดคุณภาพน้ำร่องไฮ)

ในวโรกาสที่ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีฯ ได้ทรงเจริญพระชนมายุ ครบ 4 รอบ 48 พรรษา ชาวบ้านได้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ ได้ร่วมปรึกษาหารือเพื่อที่จะทำการอนุรักษ์ลำน้ำและปลา เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ชม เพราะที่บ้านร่องไฮ เป็นหมู่บ้านที่มีอาชีพประมงพื้นบ้าน มีการจับปลาที่กว๊านพะเยาไว้ขายเท่านั้นแต่ไม่มีการอนุรักษ์ จึงได้คิดหาวิธีการขึ้น จึงขอลำน้ำร่องไฮ ซึ่งมี 2 ที่ จึงได้ขอลำน้ำระหว่างกลาง เพื่อจะทำการอนุรักษ์ลำน้ำร่องไฮ และอนุรักษ์พันธุ์ปลาชาวบ้านและผู้นำชุมชน จึงได้ตกลงอนุญาตให้ใช้ลำน้ำร่องไฮได้ จึงได้ทำพิธีสืบชะตา ลำน้ำและปล่อยปลาลงสู่ลำน้ำร่องไฮ เพื่อเฉลิมพระเกียรติฯ ครั้งนี้ และมีการตั้งกฎกติกา ในการช่วยกันดูแลรักษา ซึ่งปลาที่ทำการปล่อยได้รับการสนับสนุนจาก ศูนย์วิจัยประมงจังหวัดพะเยา คือ ท่าน ผอ. ชาญชัย (ในขณะนั้น) ได้ทำการปล่อยปลาบึกลงในลำน้ำ จำนวน 9 ตัว และได้มีคณะเข้ามาเยี่ยมชมตลอด ในช่วงปีใหม่ชาวบ้านร่องไฮที่ทำงานต่างจังหวัดกลับบ้านหรือคนทั่วไปที่เข้ามาบ้านร่องไฮ ก็จะแวะชมที่วังมัจฉาเพื่อให้อาหารปลา ฟังการเล่าตำนานต่าง ๆ และปรึกษาหารือกันในเรื่องต่าง ๆ

จุดที่ 3 กลุ่มจักสาน (เครื่องมือทำการประมง)

เนื่องจากบ้านร่องไฮ อยู่ใกล้กับกว๊านพะเยาและส่วนหนึ่งของชาวบ้านในการประกอบอาชีพหลังจากที่กรมประมงทำการกั้นน้ำแม่อิง จนทำให้เกิดกว๊านพะเยาขึ้น ซึ่งชาวบ้านร่องไฮ จึงได้มีการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านขึ้น เพื่อให้เป็นอาชีพในรายได้ของชุมชน

เครื่องมือที่ใช้ในการจับปลา

ไฮ เป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งที่ใช้สำหรับดักปลา มี 2 ประเภท คือ

1. ไฮใหญ่ (ไฮหลวง) จะใช้ดักปลาตัวใหญ่ เช่น ปลานิล ปลาไน ฯลฯ ส่วนใหญ่ใช้ตาขนาด 5-6 เซนติเมตร ไฮมีลักษณะทรงกลมยาว 1.50 เมตร มีความกว้างเส้นผ่านศูนย์กลาง 60 เซนติเมตร ทำมาจากไม้ไผ่ทั้งหมด และสานตาข่ายครอบกรงไม้ ส่วนปากไฮจะต้องสานด้วยไม้ไผ่จะใช้ดักปลา ตามดงหญ้าหรือสาหร่ายและตามริมฝักตบชา
2. ไฮเล็ก (ไฮหัวหมูหรือไฮปลากระดี่) จะใช้ดักปลากระดี่ชนิดเดียวมีลักษณะเหมือนไฮใหญ่แต่ขนาดเล็กกว่า มีความยาว 60 เซนติเมตรความกว้างเส้นผ่านศูนย์กลาง 7-8 เซนติเมตร ทำมาจากไม้ไผ่ทั้งหมดใช้ดักปลาตามดงหญ้าหรือนาบัว เวลาใส่ต้องยกกันไฮให้โผล่จากน้ำนิดหน่อย เพื่อให้ปลาได้หายใจ ใช้เศษหญ้าคลุมหลังไฮให้ทึบเหมือนดงหญ้า
3. ไฮปลาบู่ จะใช้ดักเฉพาะปลาบู่อย่างเดียว มีขนาดเท่ากับไฮหลวงแต่มีทางเข้า (งา) ทั้ง 2 ด้านจะนำหญ้าคาหรือใบมะพร้าวมาพันรอบ ๆ ไฮให้มิดและนำไปวางบริเวณต้นกลางกว๊าน โดยนำเชือกมาผูกและให้ไฮจมลงถึงพื้นดิน

ลุ่ม เป็นเครื่องมือจับปลาชนิดหนึ่งที่ใช้จับปลา จะใช้ในฤดูน้ำหลากหรือหน้าแล้งจับปลาได้ทุกชนิด มีลักษณะเป็นทรงกลมคล้ายกับกระสวยปากกว้าง 50 เซนติเมตร ยาว 60 เซนติเมตร ก้นจะมีช่องเพื่อล้วงจับเป็นช่องวงกลม มีความกว้างเส้นผ่านศูนย์กลาง 15 เซนติเมตร ทำมาจากไม้ไผ่มีลักษณะเป็นซี่ ๆ คล้ายซี่ลูกกรง ใช้จับปลาบริเวณริมฝั่งโดยเอาลุ่มครอบแล้วใช้มือล้วงเข้าไปเอาปลาที่อยู่ข้างใน

แหลม เป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งที่ใช้จับปลาได้ทุกชนิด และใช้จับปลาในเวลากลางคืน ทำมาจากเหล็กเส้นมีความยาว 40 เซนติเมตร ขนาด 1 หุน ใช้เหล็ก 7 เล่ม ปลายเหล็กมีลักษณะแหลมและมีขอเวลาแทงปลาจะได้ไม่หลุด ค้ำทำจากไม้ไผ่ มีความยาว 250 เซนติเมตร

ส่วนใหญ่ชาวประมงจะใช้แหลมในเวลากลางคืนโดยใช้ไฟส่อง ตามดวงสหายหรือที่โล่ง ๆ ที่มีน้ำใสพอเห็นตัวปลาก็ใช้แหลมแทงตรงตัวปลา

ค้อนปักปลาไหล เป็นเครื่องมือใช้ดักเฉพาะปลาไหลทำมาจากไม้ไผ่มีลักษณะเหมือนขวดเหล้าแม่โจ้ มีความยาว 50 เซนติเมตร ก้นมีเส้นผ่าศูนย์กลาง 15 เซนติเมตร ปากเส้นผ่าศูนย์กลาง 10 เซนติเมตร ข้างในจะมีไส้สำหรับใส่เหยื่อ (ปู) เพื่อให้ปลาไหลหลงเข้ามากินอาหารที่ไส้ส่วนข้าง ๆ ก้นจะทำฝามีรูเล็กประมาณ 5 เซนติเมตร เพื่อให้เป็นทางเข้าของปลาไหล การดักปลาไหลจะวางค้อนบริเวณดงหญ้า หรือ ผักตบชวา ก็ได้

กระบอกดักปลาไหล (กระบอกถัน) เป็นเครื่องมือดักเฉพาะปลาไหลชนิดเดียวทำมาจากกระบอกไม้ไผ่ โดยตัดไม้เป็นเล่มยาว 2 ข้อ ไม้ไผ่และเจาะให้ทะลุหากัน ทางก้นให้ตันแล้วเจาะเป็นรูเล็กน้อย เพื่อให้เป็นที่หายใจของปลา ส่วนทางปากกระบอกไม้ไผ่ปล่อยให้โล่ง แล้วตัดพลาสติกจากกระป๋องน้ำมันให้มีลักษณะคล้ายลิ้นตอกตะปุดตรงปากกระบอก แล้วยึดปลายลิ้นเข้าไปอยู่ข้างใน เวลาปลาเข้าลิ้นจะกระดกขึ้นพอเข้าไปถึงข้างในลิ้นจะกระดกลงปลาก็จะออกไม่ได้ นอกจากนี้ชาวประมง บางคนมีการประยุกต์จากกระบอกไม้ไผ่มาใช้ทอพีวีซี

ถันจะใช้ดักปลาไหลตามดงหญ้าหรือผักตบชวา โดยใช้ปูเป็นอาหารล่อ นำปูที่หุบให้ตายแล้วยึดเข้าไปไว้ข้างใน เวลาดักก็ยกถันกระบอกไม้ไผ่ขึ้นให้พ้นจากน้ำเล็กน้อย โดยให้รูที่เจาะเอาไว้พ้นจากน้ำใช้ดักตอนเย็นแล้วเก็บตอนเช้าเหมือนกับค้อน

ปิ่นฉมวก เป็นเครื่องมือที่ทำมาจากไม้สัก มีลักษณะคล้ายปิ่นยาวตรงปลายปิ่นจะมีด้ามไม้เล็ก ๆ ขวางอยู่เพื่อเอานั่งสติกไปผูกติด ส่วนกระสุนมีลักษณะเป็นเหล็กแหลมมีลักษณะเหมือนฉมวกยาว 20 เซนติเมตรตรงปลายจะมีขอ เพื่อนำหนังสือติดที่ติดปลายปิ่นถึงมาเกาะขอที่ปลายเหล็กแหลม ใช้ยิงปลานิล ปลาช่อน ปิ่นฉมวกจะใช้เวลากลางวันโดยอยู่ที่สูงพอเห็นปลาก็ยิง

เบ็ด เป็นเครื่องมือที่ทำมาจากไม้ไผ่ ขอบเบ็ดมีขายตามร้านค้าทั่วไป นำมาผูกติดกับเอ็น ส่วนอีกด้านให้ผูกติดกับปลายไม้ไผ่ ใช้ เหยื่อ จิ้งหรีด ปลาเล็ก เป็นอาหาร นำมาเกาะติดกับเบ็ดเพื่อล่อให้ปลาใหญ่มากินเบ็ดสามารถจับปลาได้ทุกชนิด เบ็ดมี 2 ชนิด

1. เบ็ดคัน มี 4 ชนิด

เบ็ดตก (เบ็ดจ่อม) คันไม้ทำจากปลายไม้ไผ่ความยาว 4 เมตร เอ็นยาว 3 เมตร ใช้ขอเบ็ดขนาดเล็ก (ปลาเล็ก) ปลาทรายจะใช้ขอ ขนาดใหญ่ใช้เหยื่อกุ้งฝอย แมงมุม ไช้มัดแดงผสมรำ

เบ็ดล่อ คันไม้ทำจากไม้ไผ่ยาวประมาณ 6 เมตร เอ็นยาว 2 เมตรขอเบ็ดจะมีขนาดใหญ่ ใช้เหยื่อ เช่น ลูกปลาน้ำ ปลาช่อน เวลาเจอลูกครอกปลาช่อน หรือหลุมไข่ปลา

เบ็ดแขวน คันเบ็ดทำจากไม้ไผ่ยาว 3 เมตร เอ็นยาวประมาณ 1 ฟุตขอเบ็ดขนาดกลาง ใช้เหยื่อ จิ้งหรีด แมงกะซอน ลอยอยู่บนผิวน้ำจะได้ปลาขนาดใหญ่ เช่น ปลาดุก ปลาช่อน ปักทิ้งไว้บริเวณ ผักตบชวาโดยจะทำให้บริเวณนั้น ๆ โลง ปลาจะได้เห็นเหยื่อ ไล่ทั้งกลางวันกลางคืน และต้องไล่เหยื่อทุก ๆ 1 ชั่วโมง

เบ็ดปัก (เบ็ดหนอก) คันเบ็ดยาว 1 เมตร ใช้เอ็นยาวประมาณ 50 เซนติเมตร ขอเบ็ดใช้เหยื่อ ประเภทไส้เดือน หนอน ให้เหยื่อจมน้ำใต้ตอนเย็นกับตอนเช้า

2. เบ็ดราว (เบ็ดถั่ว) ทำจากด้ายหรือเอ็น มัดขอเบ็ด ห่างกัน 1-2 เมตร ใช้ขอขนาดกลาง ความยาวทั้งหมด 100-200 เมตร (เครื่องละ 100 เมตร) จะจึงบริเวณที่โล่ง หรือสันกลางก้น ให้เบ็ดหย่อยลงไปประมาณ 1 ฟุตปักหลักไม้ไผ่หัวท้าย เหยื่อที่ใช้จะเป็นกุ้งฝอย ไส้เดือน ถ้าเป็น ปลาทรายจะใช้เหยื่อลูกปลากัด ลูกปลาช่อน ใต้ตอนเย็นเก็บปลาตอนเช้า จะได้ปลาประมาณ 10 ตัวต่อ 1 เครือ เช่น ปลาหมอไทย ปลาดอง ปลาดุก ปลาช่อน ปลาหลด ปลาหลด ปลากด ฯลฯ ถ้าเป็นปลาทรายจะได้ประมาณ 2-3 ตัว

ขอ (จัม) เป็นเครื่องมือที่ทำมาจากด้ายสานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสยาวแล้วแต่ความต้องการของคนที่จะใช้ ส่วนใหญ่ใช้ขนาด 2 เมตร นำไม้ไผ่ที่เหลาเป็นรูปทรงกลมยาวประมาณ 2 เมตร กว้าง 1 เซนติเมตร นำมาผูกติดทั้ง 4 มุม ๆ ละ 1 เล่ม แล้วนำไม้ไผ่เป็นเล่มที่ยาวประมาณ 3 เมตร ตรงปลายเจาะรูนิดหน่อย เพื่อนำด้ายที่ผูกติดไม้ไผ่ที่มีรูอีก 2 อัน ขนาด 1 ฟุต ผูกติดกันเป็นเครื่องหมายบอก พอผูกติดกันหมดแล้วก็นำไม้ไผ่ที่เหลาผูกติดทั้ง 4 มุมนั้นมาเสียบเข้ารูไม้ไผ่ที่เป็นเครื่องหมายบอก ขอส่วนใหญ่ใช้จับปลาได้ทุกชนิด ในฤดูน้ำหลาก หรือตามช่องน้ำไหล

กระดัม เป็นเครื่องมือที่ทำจากไม้กระดาน 4 แผ่น ตีประกบกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยาวประมาณ 40 เซนติเมตร กว้างประมาณ 15 เซนติเมตร ก้นปิดทึบข้างหน้ามีฝาและมีเชือกคล้องไว้กับก้อนหินคล้ายเครื่องดักหนู เมื่อปลาหลงเข้ามาโดนเชือกที่อยู่ข้างใน ฝากระดัมจะดีดลงมาปิดใช้ดักปลาตามริมฝั่ง บริเวณกอผักตบชวา ปลาที่ได้ ปลาช่อน และปลาอื่น ๆ ปัจจุบันไม่ค่อยพบ

แขะ เป็นเครื่องมือที่ทำจากไม้ไผ่ นำมาสานให้เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีความถี่แล้วแต่ต้องการ มีความยาวประมาณ 80 เซนติเมตร กว้าง 60 เซนติเมตร นำมาประกบกับไม้ไผ่ เพื่อทำเป็นด้ามจับและขอบเพื่อความแข็งแรง พอประมาณเสร็จจะมีลักษณะเป็นสามเหลี่ยมมุมฉากใช้จับปลาตามริมฝั่ง หรือตามดงหญ้าใช้หญ้าเวลากลางวัน สามารถจับปลาได้ทุกชนิด

ไซกุ้ง กุ้งเป็นเครื่องมือใช้สำหรับดักกุ้งฝอยโดยเฉพาะ ไซกุ้งมีลักษณะเป็นทรงกลม สูงประมาณ 2 เมตร กว้างประมาณ 50 เซนติเมตร ทำมาจากเหล็กเส้นซึ่งนำมาดัดแล้วเชื่อมให้ติดกันเป็นทรงกลมนำ

กระชังตาข่ายสีเขียวมาเย็บหุ้มแล้วทิ้งช่องไว้ข้าง ทำคล้าย ๆ บานประตู เปิดแฉับนิดหน่อย ข้างบนโล่งส่วนล่างปิดมิด เวลาน้ำได้ก่เอาตั้งไว้ในน้ำบริเวณที่มีสาหร่ายหรือที่โล่ง ก็ได้

วิธีดักกุ้ง นำหลักไม้มาปักหัวท้าย แล้วนำตาข่ายยาว 10 เมตร มาจึงไว้ให้ตาข่ายจมน้ำโดยหัวและท้ายหลักจะนำโซ่กึ่งมาวาง กุ้งจะได้เลาะตาข่ายและหลงเข้าไปอยู่ในกระชัง เวลาดักตอนเย็นแล้วกุ้งตอนเช้า หรือจะดักทั้งกลางวันและกลางคืนก็ได้

กล่าวได้ว่าชาวประมงจะใช้เครื่องมือจับปลาในแต่ละประเภทที่แตกต่างกัน เพื่อจับปลาได้ต่างชนิด ได้แก่ แห ตาข่าย โซ่ ลุ่ม แหลม ต้มดักปลาไหล

แห เป็นเครื่องมือที่ใช้กันมากในการหาปลาโดยใช้เรือ แหที่ชาวประมงกว๊านพะเยาใช้จะมีขนาด ตั้งแต่ 4-13 เซนติเมตรทำจากด้ายและเอ็น วิธีการหาปลาโดยใช้แหจะต้องมีคนพายเรือ 1 คน และอีก 1 คน เป็นฝ่ายทอดแห ในการทอดแหแต่ละครั้งจะต้องใช้แห 2 ชนิดควบคู่กัน เมื่อทอดแหครั้งที่ 1 จะใช้แหเอ็น ซึ่งมีขนาด 8-13 เซนติเมตรลงก่อน เสร็จแล้วเอาไม้พายแทงเพื่อให้สร้อยแหลงดิน ชาวประมงจะสังเกตเมื่อมีพรายน้ำฟุดขึ้นมา แสดงว่าปลามุดดินหนึ่งก็จะเหวี่ยงแหอีกอันหนึ่งทับลงไป ซึ่งเป็นแหด้ายซึ่งที่มีขนาด 5-8 เซนติเมตร

นอกจากนี้ ในฤดูน้ำหลาก จะใช้แหขนาด 2-3 เซนติเมตรหาปลาที่มีขนาดเล็ก เช่น ปลากระเรียน ปลาเพี้ย ปลาเกล็ด ปลาแกด โดยจะหาบริเวณร่องน้ำไหล

ปลาที่ได้จากการใช้แหจะเป็นปลาที่มีขนาดปานกลางถึงขนาดใหญ่ (0.5 กิโลกรัมขึ้นไป) ได้แก่ ปลานิล ปลาไน ปลาน้ำ ปลาหมอเทศ ปลาทราย

ช่วงเวลาที่ชาวประมงออกทอดแห จะเป็นช่วงกลางวัน ตั้งแต่ 9 โมงเช้าถึง บ่าย 3 โมงเย็น

เทคนิคในการใช้แห จะไม่มีการเลือกสถานที่ แต่เมื่อปลาเข้าจะสังเกตจากพรายน้ำที่ฟุดขึ้นและลากแหช้า ๆ เพื่อไม่ให้ชนลูกตัวปลา

ตาข่าย (แน่ง) เป็นเครื่องมือที่นิยมใช้กันมากอีกชนิดหนึ่งตาข่ายที่ใช้หาปลาในกว๊านพะเยาจะมี 3 ขนาดได้แก่ แน่งตาข่ายที่มีขนาดประมาณ 2 เซนติเมตร ขึ้นไป แน่งตาปานกลางจะมีขนาด 4-5 เซนติเมตร และแน่งตาห่างจะมีขนาด 6-16 เซนติเมตร

แน่งมี 2 ประเภท ได้แก่ ประเภทที่มีตะกั่วถ่วง และไม่มีตะกั่วถ่วง

วิธีการใส่แน่ง สามารถที่จะใส่เพียงคนเดียวได้ โดยแน่งประเภทที่มีตะกั่วถ่วงจะใส่บริเวณที่กว้างและโล่ง ส่วนประเภทที่ไม่มีตะกั่วถ่วงจะใส่ในบริเวณสันที่มีสาหร่าย มีผักตบชวาและใช้ไม้พายแทงแน่งให้จม

ลักษณะที่ชาวประมงออกไปใส่แน่ง มี 2 ลักษณะ แรกเรียกว่า การใส่แบบทิ้งไว้ข้ามคืน โดยชาวประมงจะออกไปใส่แน่งประมาณ 3-4 โมงเย็น และเช้ามีดประมาณ 3-4 จะออกไปกู้แน่ง และนำปลามาขายในตอนเช้า ลักษณะที่ 2 เรียกว่า การใส่แบบไม่ทิ้งไว้ข้ามคืน โดยจะหาแหล่งวางแน่งไปเรื่อย ๆ จนหมดแน่ง ไล่ปลาเข้าและย้อนกลับมาดู

ปลาที่มาติดแน่นจะเป็นปลาทุกชนิด ได้ขนาดน้อยใหญ่ตามขนาดของตาข่าย แน่งตาถี่จะได้ปลาขนาดเล็กได้แก่ ปลาชีว แน่งตาปานกลางจะได้ปลาตะเพียน ปลาสร้อย ปลาหมอเทศ ปลากระสูบ ปลานิล ปลาคูปลาดอง ฯลฯ ส่วนแน่งตาห่างจะได้ปลาขนาดใหญ่ ได้แก่ ปลานิล ปลาไน ฯลฯ

เทคนิคในการใส่แน่ง ชาวประมงจะสังเกตบริเวณที่วางจะต้องเป็นบริเวณที่ปลาเข้าออก มีผักตบชวา บัวขึ้นอยู่ การใส่แน่งจะต้องไม่ตึงและหย่อนเกินไป และใช้ไม้ไผ่ปักหลักไว้ตามแนวของแน่ง ซึ่งแต่ละคนจะต้องจำของตนเองได้

แน่ง (ตาข่าย) ใช้ในครอบครวเท่านั้น จนกระทั่งอาชีพประมง แพร่หลายไปทั่ว จนทำให้เกิดอาชีพการทำเครื่องมือจับปลาขึ้น เมื่อมีการรวมกลุ่มจักสานขึ้นแล้ว ก็ยังมีการจักสาน สุ่มไก่ อีกเพื่อให้เกิดรายได้แก่ชุมชน

ฤดูกาลกับการทำประมงในกว๊านพะเยา

ฤดูกาลมีความสัมพันธ์กับการหาปลาในกว๊านพะเยา ชาวประมงจะสังเกตสภาพดินฟ้าอากาศ และมีความรู้เรื่องลม ความแรงของลมเป็นอย่างดีโดยลมจะมี 2 ลักษณะคือ

- ลมเหนือ เป็นลมที่พัดมาจากทางตอนเหนือของกว๊านพะเยาในฤดูหนาว (ตุลาคม-มกราคม)
- ลมใต้ เป็นลมที่พัดมาจากทางตอนใต้ของกว๊านพะเยาในฤดูร้อนและฤดูฝน (กุมภาพันธ์-กันยายน) โดยในช่วงสงกรานต์จะมีลมพัดแรง

ในฤดูน้ำหลาก หรือฤดูฝน ปลาจะมีมากและราคาถูก ปลาที่ได้จะเป็นปลาเกือบทุกประเภท เช่น ปลาคู ปลาช่อน ปลาตลิด ปลาสร้อย ปลากระเรียน ปลาดอง ปลาไหล ปลากระดี่

ในฤดูร้อนจะเป็นช่วงที่น้ำลด มีการระบายน้ำจากกว๊านพะเยาเพื่อให้ชาวบ้านท้ายน้ำ ได้ตกกล้า ต้นข้าว ปลาที่ได้ เช่น ปลานิล ปลาไน ปลาช่อน ปลาหมอเทศ ปลาหมอช้างเหยียบ ปลานุ่ ปลาดอง ปลาหลด

ส่วนในฤดูหนาว ปลาจะมีไขมันมาก มีรสชาติดี ไม่คาว แต่ปลา จะไม่ขึ้น จับปลาไม่ได้มากทำให้มีราคาดี ปลาที่ได้ เช่น ปลานิล ปลาช่อน ปลาไน ปลาตะเพียน ปลากระยา

นอกจากนี้ปลาจะมีราคาแพงในช่วงเทศกาล เช่น วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ ช่วงทำนา เกี่ยวข้าว เป็นต้น

ช่วงที่จับปลาได้ดีที่สุด คือ ระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนพฤษภาคม

จุดที่ 4 กลุ่มตีมีด

เมื่อย้อนไปประมาณ 80 กว่าปีเศษ มีประชาชน กลุ่มหนึ่งได้ชักชวนกันอพยพจากบ้านกาดเมฆ บ้านทุ่งกู่ บ้านบ่อแฮ้ว และบ้านท่อน ซึ่งขึ้นอยู่กับอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านร่องไฮ และยังสามารถนำวัฒนธรรมและหัตถกรรม การตีมีด เครื่องมืออุปกรณ์เครื่องใช้ที่ทำจากเหล็ก ในปัจจุบันเตาสำหรับการตีเหล็กที่มีอยู่ในชุมชนบ้านร่องไฮ มีประมาณ 8 เตา โดยแต่ละเตาจะตั้งอยู่บ้านของเจ้าของเตา โดยเจ้าของเตาจะจ้างผู้ช่วยในการทำงานแต่ละวันแล้วแต่ประมาณงานที่มีในแต่ละวัน ในอดีตการตีมีดเป็น

การทำเพื่อใช้ในครัวเรือนเท่านั้น ต่อมาเมื่อการตีมีดแพร่หลายไปบ้านใกล้เคียงกัน จนทำให้เกิดการสั่งทำมีดเพิ่มมากขึ้นจึงทำให้เกิดการรวมกลุ่มอาชีพตีมีดขึ้นเพื่อจำหน่ายแก่ผู้สนใจ

การตีเหล็กมีขั้นตอน และวิธีการทำที่น่าสนใจ คือ การเผาเหล็ก การตีเหล็ก การเจียเหล็กเพื่อตกแต่ง เป็นต้น การตีเหล็กนี้ส่วนมากจะนิยมทำมีดมากที่สุด รองลงมาคือ เลียม เกียวเกี่ยวข้าว และมูย (ขวาน) ซึ่งแล้วแต่ว่าจะมีคนมาสั่งทำ แต่เดิมการตีเหล็กชาวบ้านนิยมตีเหล็กกันในเวลาเช้ามืด ช่วงเวลา 02.00-07.00 น. เนื่องจากความร้อนจากการเผาเหล็กและตีเหล็กลดลง โดยจะเป็นขั้นตอนของการโขกเหล็ก (การทำรูปร่าง) การเข็นเหล็ก (ตีซ้ำให้เกิดรูปร่างและความคม) และการไสด้ามมีด ปัจจุบันอาชีพตีมีดมีการตีมีดในเวลากลางวันด้วย เนื่องจากส่วนมากช่างตีเหล็กจะประกอบอาชีพตีเหล็กเป็นอาชีพหลัก เหล็กที่นิยมใช้กันคือเหล็กเหน็บ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีพ่อค้านำมาขายถึงเตาเผา

ช่างตีมีด มีความเชื่อว่า เตาเหล็กนั้นจะมีเจ้าหน้าที่ ซึ่งช่างตีมีดจะเรียกว่า “เจ้าที่เตาเผา” ซึ่งเมื่อถึงวันปีใหม่เมือง (สงกรานต์) ช่างตีมีดจะมีการเลี้ยงเจ้าที่เตาเผา โดยมีเหล้าขาว และไก่คู่ ซึ่งการเลี้ยงมีลักษณะจะมีเพียงครั้งเดียว ในวันอื่น ๆ แล้ว จะเลี้ยงเจ้าที่ โดยใส่ขมนมหรือข้าวต้ม มือติดช่างตีเหล็กเล่าให้ฟังว่า หากตอนเย็นช่างตีมีดได้ดื่มเหล้าที่เตา แล้วลืมเทเหล้าใส่แก้วให้เจ้าที่เตาเผาแล้ว ตอนเช้าของวันรุ่งขึ้นจะเกิดอุปสรรคในการทำงานโดยเฉพาะในช่วงที่นำเหล็กไปเผาด้วยแล้ว เหล็กจะละลายไหลเหมือนน้ำ ฉะนั้นช่างตีมีดจะมีการดื่มเหล้ากันในช่วงเลิกงานก็ต้องนำเหล้าใส่แก้วให้เจ้าที่เตาเผาด้วย

จุดที่ 5 สันธาตุร่องไฮ

ใน พ.ศ. 2545 องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ใส ได้รับการ กรมศิลปกร และประชาชนบ้านร่องไฮ ได้สำรวจ พบเนินโบราณสถานจำนวน 12 จุด พบว่าโบราณสถานเหล่านี้ถูกกลบขุดทำลายไปแล้ว บางส่วนจึงเกรงว่าหากเนิ่นนานไป หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญเหล่านี้จะเสื่อมสภาพไปในที่สุด จึงได้ทำการเขียนโครงการของบประมาณในการขุดตรวจโบราณสถาน ซึ่งก็ได้รับการสนับสนุน และการดูแล การเอาใจใส่ของ รองผู้ว่าราชการจังหวัดพะเยา ท่านเรืองวรรณ บัวนุช ได้ช่วยทำให้มีงบประมาณในการดำเนินการขุดค้นหาร่องรอยประวัติศาสตร์และต่อมายังได้รับการสนับสนุนงบประมาณสร้างอาคารศูนย์การเรียนรู้ ศิลปวัฒนธรรม 1 หลัง เพื่อเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโบราณ พ.ศ. 2548 ชาวบ้านร่องไฮ ได้ร่วมกันสร้างพระพุทธรูปหินทราย ขึ้น 1 องค์ ซึ่งได้รับการอุปถัมภ์ จาก คุณแม่บัวจันทร์ และลูก ๆ พร้อมด้วยญาติพี่น้อง เพื่อประดิษฐานไว้ที่สันธาตุให้ประชาชนได้สักการะบูชา ยังมีพระพุทธรูปอีก 2 องค์ที่ช่างแกะสลักได้มอบให้ซึ่งเป็นศิลปะช่างพะเยา

บริเวณสันธาตุ บ้านร่องไฮ นั้นตามที่ได้พบ ชากเจดีย์โบราณสถานแล้ว ยังไม่ได้พบศิลาจารึกในการบันทึกร่องรอยและประวัติความเป็นมา และชื่อวัดต่าง ๆ แต่ชาวบ้านเรียกชื่อตามที่เจ้าของสถานที่นั้นได้เข้าไปจับจองในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งสมัยก่อนนั้นบริเวณสันธาตุบ้านร่องไฮ เป็นป่าไม้ และไรสวนของชาวบ้านมีพระพุทธรูปกระจัดกระจายทั่วทุกที่ ชาวบ้านไม่มีใครแตะต้องเลย หรือบางคนยังเอาไปเล่นอีก ราษฎรตามจุดต่าง ๆ เช่น ราษฎรพ่อคำฝาย ราษฎรบวกคันค่อม

จุดที่ 6 จุดล่องเรือ

เส้นทางนี้ จะสามารถล่องเรือชมธรรมชาติที่สวยงามของกว๊านพะเยา และชมนกตามจุดต่าง ๆ โดยจะมีนกหลากหลายพันธุ์ที่หายากในตอนนี้

วิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน

ชุมชนบ้านร่องไฮส่วนมากจะยึดอาชีพประมงเป็นอาชีพหลัก โดยมีมากกว่า 60 ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพนี้ อุปกรณ์สำหรับการทำการประมงที่ชาวบ้านนิยมใช้กัน คือ แ่ง (ตาข่าย) อวน แห ไซ ข้อง จำ (ขย) และแหะ (ไม้ไผ่สานเป็นรูปสามเหลี่ยมกันลึกลึกมีด้ามสำหรับถือ) ลักษณะของการประมงน้ำจืดที่ชาวบ้านนิยมทำกันมี 4 ลักษณะ คือ อย่างแรกการใส่แ่ง (ตาข่ายสำหรับดักจับปลา อย่างที่สองการวางอวน อย่างที่สามคือ การทอดแห (การเหวี่ยงแห) และสุดท้ายคือการใส่ไซ (ไม้ไผ่สานทรงรีสำหรับดักจับปลาบริเวณน้ำตื้น)

จุดที่ 8 ศูนย์วิจัย

ชมพิพิธภัณฑ์ปลาน้ำจืด

พระตำหนักสมเด็จพระเจ้า

เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้

เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ

ไหว้สักการะอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้า

ชมบันไดปลาโจน

เดินเยี่ยมชมแหล่งเพาะพันธุ์ปลา ฯลฯ

จุดที่ 9 วัดศรีจอมเรือง

วัดศรีจอมเรือง เดิมเป็นป่ารกปกคลุมด้วยไม้ไผ่แต่เป็นรากฐานวัดร้างมาแต่โบราณกาลมีฐานเป็นพระเจดีย์ พระวิหาร โบสถ์และแนวกำแพงรอบด้านต้องอยู่บนจอมเขาสูงพอประมาณและฐานเป็นวัดที่สำคัญด้วย

วัดนี้ได้เริ่มแผ้วถางป่าไม้ ตั้งบ้านตั้งวัดขึ้นพร้อมกันก่อน 2442 มาหลาย ๆ ปี บังเอิญในระหว่างนี้ทางภาคพายัพเกิดจลาจล เจียวปล้นบ้านเมืองปีชวดจุลศักราช 1264 เกิดเผาบ้านเมืองวัดวาแล้วก็ร้างไปอีก 2 ปี ต่อแต่นั้นมาพวกไทยใหญ่ (เจียว) ที่หนีไปจึงพากันกลับมาตั้งวัดขึ้นใหม่ ใน พ.ศ. 2447 มีทายกทายิกา คือ จอมมู หรั่ง จองสว่างคำ จองกู่ ลุงลายคำ ลุงลายคำ ลุงกู่ มาเป็นประธาน พร้อมทายกทายิกา ร่วมกันปฏิสังขรณ์วัดขึ้น

จุดที่สามารถเยี่ยมชมได้

- ศิลปะแบบพม่า
- อนุสาวรีย์ศาลพ่อขุนงำเมือง
- เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของคนในชุมชน
- พระธาตุศิลปะแบบพม่า

- ศาลพ่อขุนจำเมือง

● ลำดับขั้นตอนการทำงานบริการนักท่องเที่ยวของไกด์ท้องถิ่น

- การเตรียมตัวก่อนที่นักท่องเที่ยวจะมา

1. การรับงานแล้วกำหนดวัน – เวลามาเที่ยว
2. การติดต่อ – นัดหมายกับผู้ที่เกี่ยวข้อง
3. การเตรียมสิ่งของที่ต้องใช้ในระหว่างการเดินทาง

- การปฏิบัติงานนำเที่ยวเมื่อนักท่องเที่ยวมาถึง

1. การพบกับนักท่องเที่ยวครั้งแรก
2. การนำเสนอเรื่องชุมชนให้น่าสนใจ
3. การสร้างความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยว
4. การนำเดินเที่ยวในพื้นที่ทางธรรมชาติ
5. การนำนักท่องเที่ยวพบกับคนในชุมชน
6. การนำเที่ยวไร่ – นา – สวน และพื้นที่ทำการเกษตร
7. การสื่อความหมายเรื่องอาหารการกิน
8. การสื่อความหมายเรื่องการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน
9. การสื่อความหมายเรื่องการแต่งกาย
10. การสื่อความหมายเรื่องประเพณีที่สำคัญ
11. การนำชมงานหัตถกรรมพื้นบ้าน/สินค้าที่ระลึก
12. การใช้ห้องน้ำ – อาบน้ำ
13. การพานักท่องเที่ยวพักค้างคืนที่บ้าน
14. การอำลาและส่งนักท่องเที่ยวเดินทางกลับ
15. การป้องกันผลกระทบจากกิจกรรมท่องเที่ยว

- การปฏิบัติหลังจากนักท่องเที่ยวกลับไปแล้ว

1. การเก็บของ – คืนของ
2. การทำความสะอาด
3. การบันทึกสรุป – ประเมินผล
4. การจัดการเรื่องเงินและบัญชีค่าใช้จ่าย
5. การถ่ายทอดประสบการณ์แก่คนในชุมชน

- การเตรียมตัวก่อนที่นักท่องเที่ยวจะมา

1. การรับงานและกำหนดวัน – เวลามาเที่ยว

- ควรมีสมุดบันทึกเดือนความจำทุกครั้งที่ได้รับงาน

- รับงานจากใครและภารกิจคืออะไร เขียนบันทึกไว้

- ควรรู้ข้อมูลเบื้องต้นว่า นักท่องเที่ยวคือกลุ่มใด มีจำนวนกี่คน เป็นชาย – หญิง – เด็ก – คนแก่ หรือมาจากไหน เมือง, กทม, ต่างประเทศ
 - รับทราบวัน เวลา สถานที่ รายการที่ชัดเจน เพื่อป้องกันการผิดวัน เวลา
 - ควรมีใบสั่งงานเป็นลายลักษณ์อักษรให้ไกด์
2. การติดต่อ นัดหมาย กับผู้ที่เกี่ยวข้องกับการนำเที่ยว
- รายการนำเที่ยวในแต่ละครั้งจะต้องเกี่ยวข้องและประสานงานกับใครและหน่วยงานใดบ้าง เกี่ยวข้องในด้านใด ต้องแจ้งให้ผู้นั้นรับทราบ พร้อมทั้งหมายกำหนดช่วงเวลาชัดเจน
 - หากเป็นผู้ที่ไกด์ท้องถิ่นจะพาคนนักท่องเที่ยวไปเยี่ยมชมเรียนรู้ ต้องหมายล่วงหน้า พร้อมกับนัดแนะเรื่องกิจกรรมที่จะจัดให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้
3. การเตรียมสิ่งของที่ต้องใช้ในระหว่างการนำเที่ยว
- ของใช้ส่วนตัวของไกด์ท้องถิ่น
เตรียมของจำเป็น เช่น มี น้ำดื่ม อาหาร ยา ใส่ง่าย หรือกระเป๋า สะพายให้กระชับ คล่องตัว สมุดบันทึก พร้อมปากกา ดินสอไว้ใช้เขียนสื่อสาร
 - ของใช้ส่วนรวมของนักท่องเที่ยว
เตรียมอุปกรณ์ที่ต้องใช้ประกอบกิจกรรมท่องเที่ยว เช่น กล้องดูนก หนังสือดูนก ขนมนม ของเล่น ฯลฯ พจนานุกรมภาษาอังกฤษ - ไทย (กรณีชาวต่างชาติ)
 - การปฏิบัติงานนำเที่ยวเมื่อนักท่องเที่ยวมาถึง
1. การพบกับนักท่องเที่ยวครั้งแรก
- การกล่าวทักทายและวิธีต้อนรับแบบพื้นบ้าน
- คำพูดทักทายของแต่ละเผ่าคือการเรียนรู้ครั้งแรก
 - ประเพณี วิธีการต้อนรับแบบง่าย ๆ ที่ทำกันในชุมชน
 - แนะนำตัวเอง ชื่อภาษาท้องถิ่น
 - การมีความเป็นกันเองและยิ้มแย้มแจ่มใส
- การแนะนำชุมชน
- ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน / ชุมชน
 - ลักษณะของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์
 - สภาพแวดล้อมและลักษณะภูมิประเทศ
 - ลักษณะการดำรงชีพและความเชื่อต่าง ๆ
- การแจ้งรายการ - สถานที่และเส้นทางที่จะนำไปเที่ยว
- จะพาไปที่ใดบ้าง ไปที่ใด ก่อน – หลัง
 - จะพาไปเส้นทางลักษณะอย่างไร ยาก – ง่าย มากน้อยเพียงใด
 - จะใช้เวลาประมาณเท่าไร มีสิ่งที่น่าสนใจอะไรบ้าง

การให้คำแนะนำก่อนนำเดินเที่ยว

- ข้อควรปฏิบัติเพื่อป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ
- ข้อพึงระวังและข้อห้ามตามความเชื่อของชุมชน
- คำพูดที่ใช้ประโยชน์ในการสื่อสารกับคนในชุมชน
- (เช่น คำ สวัสดิ / ขอบคุณ / ไปไหนม / มาเที่ยว ฯลฯ)

การเปิดโอกาสให้เกิดการพูดคุย – ซักถาม เพื่อทำความเข้าใจและเริ่มแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักท่องเที่ยวกับไกด์ท้องถิ่น

2. การนำเสนอเรื่องชุมชนให้น่าสนใจ

การสื่อความหมายทางธรรมชาติและวัฒนธรรมคือ เทคนิควิธีการสื่อสารเรื่องราวต่าง ๆ ในชุมชนให้น่าสนใจได้มากยิ่งขึ้น โดยช่วยเชื่อมโยงวิถีชีวิตพื้นบ้านกับสภาพธรรมชาติแวดล้อม ด้วยกำลังสื่อผ่านเรื่องการอยู่ การกิน การทำงาน ของดีของชุมชน พิธีกรรม การรักษาโรค ตำนาน นิทาน เครื่องมือเครื่องใช้ งานฝีมือท้องถิ่น เพื่อให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน ของชาวบ้านกับนักท่องเที่ยว ซึ่งก็คือรายการท่องเที่ยวนั่นเอง

หลักการสื่อความหมายก็คือ

1. สร้างหัวเรื่องดึงดูดความสนใจ
2. เชื่อมโยงเรื่องราวให้สอดคล้องกัน
3. เรียงลำดับการนำเสนอ

เพิ่มความสนุกสนานเพลิดเพลิน ด้วยการทดลองทำกิจกรรมของชุมชนทั้งงานเกษตร และหัตถกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ

3. การสร้างความประทับใจให้นักท่องเที่ยว

1. การทำงานทำเที่ยวด้วยความจริงใจและตั้งใจ
2. การนำเสนอสิ่งที่เป็นของจริง
3. การตรงต่อเวลาและกระตือรือร้น
4. การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า
5. ความมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี
6. การนำเที่ยวอย่างมีคุณภาพ

4. การนำเดินเที่ยวในพื้นที่ทางธรรมชาติสถานที่ทางธรรมชาติ

เส้นทางเดินป่าไปเที่ยวน้ำตก ถ้ำ หรือ จุดชมทิวทัศน์ นับเป็นสิ่งดึงดูดใจของนักท่องเที่ยว แต่ไกด์ท้องถิ่นต้องแจ้งให้รู้ว่ลักษณะการเดินทางเป็นอย่างไร ยาก – ง่าย หรือใกล้ – ไกลแค่ไหนขึ้นภูเขาสองชั้นเพียงใด เพื่อสร้างภาพและทำความเข้าใจให้ตรงกันเนื่องจากนักท่องเที่ยวมีหลายแบบ อาจมีประสบการณ์แตกต่างกันไป โดยเฉพาะอาจตีความเรื่องการเดินว่าไกล ลำบาก ในขณะที่ชาวบ้านหรือไกด์ท้องถิ่นคิดว่าไม่ไกลเลย ดังนั้นก่อนนำเดินป่าต้องพูดคุยถึงภาพเส้นทางที่จะเดินไป เพื่อให้นักท่องเที่ยวเตรียมตัวได้ถูก

ไกด์ท้องถิ่นต้องพิจารณาถึงความพร้อมของนักท่องเที่ยวทางด้านสภาพร่างกาย สุขภาพ และ ประสบการณ์ที่เคยผ่านมาเพื่อให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการเดินป่า เทียวสถานที่ทางธรรมชาติ เช่น วิธีการเดินบนคอก การป้องกันแมลงรบกวน ทาก หรือข้อพึงระวัง เช่น หินที่ลื่นชันตามน้ำตก หรือ ซอกหลืบในถ้ำที่มีหินแหลมคม ตลอดจนช่วยเตรียมของใช้ที่จำเป็น เช่น มีด ยา หรือ ไฟฉายที่ใช้เข้าถ้ำ เป็นต้น

เรื่อง “เวลา” สำคัญมาก ต้องกะระยะเวลาให้เหมาะสม กับรายการและกับนักท่องเที่ยวที่มา

5. การนำนักท่องเที่ยวพบกับคนในชุมชน

เมื่อนักท่องเที่ยวเข้ามาในหมู่บ้าน ย่อมได้มีโอกาสพบผู้คนในชุมชน การแนะนำให้นักท่องเที่ยว รู้จักใช้คำกล่าวทักทายเป็นภาษาท้องถิ่น เช่น สวัสดี ไปไหนมา ขอบคุณ โดยไกด์ท้องถิ่นช่วยเขียนเป็น ภาษาไทย หรืออธิบายธรรมเนียมของชุมชนที่ใช้เวลาพบกัน เช่น การยิ้ม หรือ จับมือ จะช่วยให้เกิด ความรู้สึกที่ดีต่อกัน

การพาไปพบกับบุคคลสำคัญ เช่น ผู้อาวุโส ผู้นำหมู่บ้าน ผู้รู้ท้องถิ่น ครู หมอยา หมอผี ช่างตีมีด เหล็ก เงิน หรือบุคคลที่น่าสนใจ เช่น นักดนตรี คนเล่นหนัง นายพราน ผู้ชำนาญป่า จะเกิดการถ่ายทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ แต่การไปพบบุคคลต่าง ๆ นี้ ไกด์ท้องถิ่นจะต้องเป็นผู้ประสานนัดหมายไว้ก่อน และ ที่สำคัญคือ ต้องไม่เป็นการไปรบกวนการทำงาน หรือการใช้เวลาส่วนตัว ต้องเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสม เมื่อ จะไปพบต้องอธิบายให้นักท่องเที่ยวรับรู้ก่อนว่าบุคคลที่จะไปพบนี้สำคัญอย่างไร มีข้อปฏิบัติและไม่ ควรปฏิบัติอย่างไรต้องให้เกียรติแก่บุคคลที่เราจะพานักท่องเที่ยวไปพบให้มาก อย่าให้เกิดการลบหลู่ ดูหมิ่น ต้องช่วยแนะนำให้นักท่องเที่ยวกับบุคคลผู้นั้นได้รู้จักกัน

6. การนำเที่ยว ไร่ นา สวน และพื้นที่ทำการเกษตร

ภูมิปัญญาความรู้ของกลุ่มชนบนคอก ได้สั่งสมสืบทอดมาหลายชั่วอายุคน เพราะได้ใช้ชีวิตใน ลักษณะพึ่งพาและผูกพันกับธรรมชาติมาเนิ่นนาน

การนำนักท่องเที่ยวไปเยี่ยมชมเรียนรู้ในพื้นที่ทำการเกษตรสวน ไร่ นา หรือป่ารอบชุมชน ไกด์ ท้องถิ่นต้องเชื่อมโยงระบบการผลิต การทำมาหากิน ของคนแล้วสะท้อนให้เห็นถึงความรู้ ความเข้าใจใน ธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง และมีวิธีใช้และจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร โดยมีความเชื่อ พิธีกรรม จารีต ประเพณี กฎระเบียบของชุมชน เป็นเครื่องมือในการจัดการ

การนำเสนอเรื่องเกี่ยวกับการทำมาหากินของชาวบ้าน อาจใช้ระบบการผลิตหลัก ๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนเพื่อเป็นตัวอย่างของเรื่องนี้ได้ 5 รูปแบบด้วยกันคือ

- การทำไร่แบบย้ายที่ (ในอดี)
- การทำไร่หมุนเวียน
- สวนเมือง
- หมืองฝาย
- ป่าชุมชน

ดังนั้น การนำเที่ยวพื้นที่เกษตรบนภูเขาสูง ก็จะสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องวิถีชีวิตของคนที่รู้จักปรับตัวและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในรูปแบบต่าง ๆ

กิจกรรมที่จะช่วยเสริมการเรียนรู้ในพื้นที่แบบสวน ไร่ นา ของนักท่องเที่ยวก็คือ การร่วมทดลองทำเล็ก ๆ น้อย ๆ ตามแต่ช่วงนั้นชาวบ้านมีกิจกรรมทำอะไรกันอยู่ อาจจะเป็นการลองปลูก ลองเก็บ หรือ ลองชิม นอกจากนี้ก็อาจบอกให้เข้าใจถึงขั้นตอนวิธีการของการเพาะปลูกพืชชนิดนั้น จนถึงการใช้ประโยชน์

ประเด็นสำคัญของการสื่อความหมายเกี่ยวกับกาทำการเกษตรของชุมชนก็คือ ต้องเชื่อมโยงต่อไปถึงวิถีชีวิตของคนชนเผ่าบนภูเขาสูง จารีต ประเพณี ความเชื่อ ความเข้าใจในสภาพแวดล้อม หากแต่เป็นการเรียกขานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องคุ้มครอง ทรัพยากรธรรมชาติทั้งหลายด้วยคำว่า “ผี”

7. การสื่อความหมายเรื่องอาหารการกิน

พืชที่เป็นอาหารหลักของคนบนดอยสูง คือ ข้าว เช่นเดียวกับที่คนไทยกินเป็นหลัก แต่ชนิดและชนิดพันธุ์ของชาวบนดอยมีทั้งข้าวที่ปลูกในนาและปลูกในไร่ มีวิธีการ เมล็ดพันธุ์ และระยะเวลาที่แตกต่างกัน ไกด์ท้องถิ่นควรสื่อความหมายที่เชื่อมโยงกันของระบบการผลิตข้าวของชนเผ่าว่ามีขั้นตอนอย่างไร จึงถึงการดำข้าว และเตรียมไว้หุงกิน

นอกจากนี้พืชผักและเครื่องปรุงต่าง ๆ ก็เพาะปลูกกินเองในสวนหรือมีอยู่ในป่ารอบ ๆ ชุมชน ก็ควรสื่อให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้บ้าง

การประกอบอาหารโดยใช้เตาไฟในบ้าน เครื่องมือ ภาชนะที่ใช้ปรุงอาหาร รวมถึงรายการอาหารล้วนเป็นกิจกรรมที่สามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้ หากนักท่องเที่ยวได้มีโอกาสเรียนรู้เรื่องอาหารจากการไปเก็บพืชผักที่จะใช้ทำอาหารมาช่วยกันปรุง หรือดูวิธีการปรุงจนถึงได้มีโอกาสร่วมกันอาหารแบบของเผ่าว่าเรากินอะไร และใช้วิธีกินแบบใด รวมถึงเรื่องเครื่องดื่มน้ำชา หรือเหล้าพื้นบ้าน ล้วนเป็นกิจกรรมที่ช่วยเสริมการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวให้เข้าใจคนบนดอยมากยิ่งขึ้น

8. การสื่อสารความหมายเรื่องการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน

ความเจ็บป่วยเป็นความจริงอย่างหนึ่งของชีวิตคน แต่การตีความหมายว่าความเจ็บป่วยคืออะไร มีสาเหตุมาจากอะไร เมื่อเกิดขึ้นแล้วมีแนวทางในการเยียวยารักษาอย่างไร ใครเป็นผู้มีความรู้ในการรักษาพยาบาล เหล่านี้ล้วนแล้วแต่ถูกกำหนดจากการอาศัยความคิดความเชื่อของแต่ละกลุ่มชนเผ่าชาติพันธุ์ซึ่งแตกต่างกันออกไป แต่โดยพื้นฐานแล้วอาจกล่าวได้ว่า มีวิถีคิดที่คล้ายคลึงกันเกี่ยวกับสาเหตุของโรคภัยไข้เจ็บ นั่นคือ พลังอำนาจบางอย่างที่อาจก่อให้เกิดการเจ็บป่วย แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ อำนาจตามธรรมชาติ และอำนาจเหนือธรรมชาติ

อำนาจตามธรรมชาติ เช่น ลม ไฟ อากาศ การเดินทาง การกินอาหารเป็นพิษ สังหารร่วงโรย หรือเป็นความเจ็บป่วยจากความไม่สมดุลย์ของธาตุทั้งสี่ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วการรักษาอาการผิดปกติจากสาเหตุตามธรรมชาติ จะใช้วิธีพักผ่อน กินอาหารโปรตีนสูง การใช้ยาสมุนไพร การนวด ประคบ การกวาดล้างด้วยยา การจี้ การเขียนอักขร เป็นต้น

การเจ็บป่วยที่เกิดจากพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่อาจก่อให้เกิดอาการเจ็บป่วย อาจแบ่งออกได้อีกหลายประเภทด้วยกันคือ

- การเจ็บป่วย เพราะถูกผีทำ
- การเจ็บป่วยเพราะถูกคุณไสย
- การเจ็บป่วยเพราะอิทธิพลของดวงดาวและฤกษ์ยาม
- การเจ็บป่วยเพราะผิศาจโรคประเพณี
- การเจ็บป่วยเพราะกฎแห่งกรรม
- การเจ็บป่วยเพราะขวัญหาย

การสื่อความหมายในเรื่องความเจ็บป่วยและการรักษาควรสื่อให้เข้าใจว่า กลุ่มชนของเราคิดเชื่อและวินิจฉัยโรคอย่างไร ส่วนวิธี

การรักษาโรคอาจแบ่งออกเป็นวิธีหลัก ๆ ได้ 4 แบบ คือ

- การรักษาด้วยสมุนไพร
- การรักษาด้วยการเซ่นไหว้ผี
- การรักษาด้วยคาถาอาคม
- การรักษาด้วยการทำพิธีสะเดาะเคราะห์

การรักษาอาจทำหลายวิธีประกอบกัน เช่น ใช้ทั้งการดูแลรักษาด้วยสมุนไพร การเป่าเสก ใช้คาถาอาคม ไหว้ผี รดน้ำมนต์ ไปพร้อมกันก็ได้ หมอยา หมอพื้นบ้าน หรือ หมอผี คือ ผู้ที่จะช่วยถ่ายทอดความคิดเหล่านี้ เพื่อช่วยให้โรคภัยต่าง ๆ สามารถใช้สื่อสารให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้และเข้าใจวิถีชีวิตของชนเผ่าบนดอย

9. การสื่อความหมายเรื่องการแต่งกาย

เสื้อผ้าและเครื่องแต่งกายของชนเผ่าต่าง ๆ บนดอยสูงมีเอกลักษณ์พิเศษที่โดดเด่นและดึงดูดใจสามารถสะท้อนความเป็นคนในชนเผ่าต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน แต่สำหรับนักท่องเที่ยวแล้วยังอาจไม่รู้ถึงความหมายของการแต่งกายของชาวเขาและยังคงไม่สามารถจำแนกกลุ่มคนบนดอยจากการสังเกตทั่วไป ดังนั้น ไกด์ท้องถิ่นจะต้องช่วยอธิบายความหมายของการที่ชนเผ่ามีการแต่งกายและประดับตกแต่งร่างกายต่าง ๆ กัน

ไกด์ท้องถิ่นควรแนะนำเรื่องการแต่งกายของชายและหญิงว่ามีประเพณีนิยมกันอย่างไร การทอผ้าและการทำเสื้อผ้ามีแนวคิดและวิธีการอย่างไร สีเส้นหรือลวดลายต่าง ๆ มีความหมายหรือสื่อถึงอะไร รวมถึงจุดสังเกตหรือลักษณะเฉพาะตัวของแต่ละชนเผ่า

ปัจจุบันคนรุ่นใหม่ของชุมชนชาวเขาหลาย ๆ แห่ง เปลี่ยนแปลงค่านิยมการแต่งกายไปมาก และได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมเมือง จึงไม่ค่อยใช้เสื้อผ้าของชนเผ่า ไกด์ท้องถิ่น ควรช่วยอธิบายให้นักท่องเที่ยวเข้าใจถึงเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้

10. การสื่อความหมายเรื่องประเพณีที่สำคัญ

พื้นฐานของการ “คิด” ระหว่างคนที่มาจากชีวิตในเมืองกับคนบนคอกที่มีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติย่อมแตกต่างกัน ดังนั้นการสื่อความหมายในเรื่องที่เกี่ยวกับความคิด ความเชื่อของชนเผ่าที่แสดงออกในรูปแบบของจารีตประเพณี พิธีกรรม การเคารพบูชา เช่น สรวง เลี้ยงผี ไกด์ท้องถิ่นต้องพยายามสื่อในลักษณะ “ถอดรหัส” หมายถึงดึงเอาความหมายที่สำคัญของพิธีกรรมมาช่วยขยายความเข้าใจกับนักท่องเที่ยวให้เข้าใจง่าย ๆ โดยการเปรียบเทียบกับวิถีคิดของคนเมือง

ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นถึงความเคารพ ความอ่อนน้อมถ่อมตนและข้อสัจธรรมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น มีความเข้มแข็งและมีกฎระเบียบข้อห้ามของแต่ละที่ เพื่อใช้ควบคุมมิให้เกิดความเสียหาย

การนำนักท่องเที่ยวเข้าร่วมในพิธีกรรม หรืองานประเพณีของชุมชน ไกด์ท้องถิ่นต้องให้ความสำคัญในการสื่อความหมายจากพิธีกรรม เชื่อมโยงสู่ความเข้าใจของนักท่องเที่ยว หรืออาจชวนพูดคุยแลกเปลี่ยนมุมมองกัน จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกันดียิ่งขึ้น

11. การนำชมงานหัตถกรรมและสินค้าที่ระลึก

ในชุมชนนอกงานในไร่นาสวนเกษตร ก็จะมีงานที่ทำกันในหมู่บ้านหลายอย่าง เพื่อผลิตของใช้ในวิถีชีวิตพื้นฐานของคนในชุมชน และเพื่อการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญา ที่มีการสั่งสมมาอย่างยาวนานหลายชั่วอายุคน ดังนั้นการนำเที่ยวงานหัตถกรรมพื้นบ้านไม่ว่าจะเป็นการทอผ้า การจักสาน งานไม้ งานตีเหล็ก ตีมีด ตีเงิน เครื่องปั้นดินเผา เครื่องประดับต่าง ๆ หรืองานศิลปะแขนงต่าง ๆ รวมถึงเครื่องดนตรีชนิดต่าง ๆ ของชนเผ่า

ไกด์ท้องถิ่นต้องสื่อความหมายให้นักท่องเที่ยวเข้าใจถึงคุณค่าและความหมายที่สะท้อนออกมาจากผลงานของหัตถกรรมนั้น เช่น การแสดงให้เห็นถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง ลูกสาวได้เรียนรู้การทอผ้าจากแม่ ลูกชายได้เรียนรู้วิธีสร้างเครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องจักสานจากพ่อ หรือการแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนที่ยังสามารถดำรงอยู่แบบพึ่งพาตนเอง สามารถผลิตของใช้ที่จำเป็นในชีวิตประจำวันได้เอง ทั้งเสื้อผ้าและของใช้ที่ต้องการ หรืออาจสื่อเชื่อมโยงถึงความคิด ความเชื่อที่ทำให้เกิดการผลิตเครื่องประดับชนิดต่าง ๆ ของชนเผ่า

12. การนำนักท่องเที่ยวไปใช้ห้องน้ำในหมู่บ้าน

การเข้าไปท่องเที่ยวในชุมชนของนักท่องเที่ยวย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องใช้น้ำในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งของการอยู่ในชุมชนไกด์ท้องถิ่น ต้องให้คำแนะนำและสอบถามนักท่องเที่ยวถึงความต้องการใช้น้ำ ซึ่งในแต่ละหมู่บ้านอาจเลือกใช้แตกต่างกันไป เช่น อาจเลือกใช้ของหน่วยงานในพื้นที่ เช่น สถานีอนามัย หรือของชาวบ้านที่จัดสร้างไว้ใช้กันเอง

ก่อนพานักท่องเที่ยวไปเที่ยวควรให้ได้เข้าห้องสุขาก่อน เพื่อจะได้ไม่ต้องกังวลเรื่องนี้ระหว่างเดินทาง เรื่องการเข้าห้องสุขาและอาบน้ำ แม้จะเป็นเรื่องเล็ก ๆ แต่ก็มีความสำคัญ เพราะเป็นธรรมชาติที่คนต้องขับถ่าย แต่ประสบการณ์ของนักท่องเที่ยวไม่เหมือนกัน โดยเฉพาะชาวกรุงเทพฯ หรือชาวต่างชาติอาจไม่คุ้นเคย

ไกด์ท้องถิ่นควรบอกกล่าวล่วงหน้าถึงลักษณะของห้องน้ำ-ห้องส้วมที่ชุมชนใช้อยู่ว่าเป็นแบบใด ใช้อย่างไร ตลอดจนการอาบน้ำว่าอาบที่ไหน ใช้วิธีการอาบอย่างไร เวลาใด เพื่อให้นักท่องเที่ยวปรับตัวให้เข้ากับสภาพของชุมชนได้และเกิดการเรียนรู้และประสบการณ์

13. การพานักท่องเที่ยวพักค้างคืนที่บ้าน

หากมีนักท่องเที่ยวต้องการมาพักค้างคืนกันชาวบ้านในชุมชนเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตภายในบ้านและกิจกรรมของครอบครัว

ไกด์ท้องถิ่นควรแนะนำให้เจ้าของบ้านต้อนรับตามปกติ เช่นเดียวกับที่มีญาติมาหา เคยทำอะไรก็ทำเช่นนั้น ไม่ต้องวิตกกังวลจนทำอะไรไม่ถูกเจ้าของบ้านควรแนะนำสมาชิกในครอบครัวให้นักท่องเที่ยวรู้จัก และขณะเดียวกันไกด์ท้องถิ่นก็ต้องแนะนำนักท่องเที่ยวให้กับสมาชิกในครอบครัวนั้นได้รู้จักด้วย

นักท่องเที่ยวที่มาพักค้างคืนที่บ้านสนใจเรื่องการใช้ประโยชน์และการออกแบบของใช้ภายในบ้านและอยากได้ประสบการณ์ ดังนั้นไม่จำเป็นต้องคัดแปลง ปรับเปลี่ยนที่นอนสำหรับนักท่องเที่ยวมากนัก ขอเพียงทำความสะอาดให้ดีและมีของใช้ตามที่จำเป็น เช่น หมอน ผ้าห่ม หรือมุ้ง

ไกด์ท้องถิ่นต้องสื่อความหมายเรื่องภายในบ้านและบอกกล่าวข้อความและไม่ควรปฏิบัติภายในบ้านให้นักท่องเที่ยวทราบไว้ก่อน และสร้างความรู้สึกเป็นกันเองเพื่อคลายความอึดอัดใจหรือเงินอายุของทั้งชาวบ้านและนักท่องเที่ยวที่มา

14. การอำลาและส่งนักท่องเที่ยวเดินทางกลับ

เมื่อไกด์ท้องถิ่นนำเที่ยวจนจบรายการแล้ว จะต้องนำนักท่องเที่ยวกลับมาส่งที่พัก หรือที่รถ และต้องพยายามให้ตรงเวลามากที่สุดอาจจะคลาดเคลื่อนบ้าง แต่อย่าให้นักท่องเที่ยวเสียหายและกระทบต่อรายการเดินทางท่องเที่ยว

การอำลาและส่งกลับนับเป็นสิ่งประทับใจที่นักท่องเที่ยวจะได้รับก่อนจะกลับไป ดังนั้นแต่ละชุมชนควรมีการเตรียมสมุดบันทึกให้นักท่องเที่ยวช่วยเขียนที่อยู่ติดต่อ หรือความรู้สึกจากการมาเที่ยว หรืออาจมีการถ่ายรูปร่วมกันไว้เป็นที่ระลึกก็ได้ บรรยายภาพที่แสดงความจริงใจยิ้มแย้ม แจ่มใส ช่วยให้การจากไปของนักท่องเที่ยวเป็นภาพที่จะสร้างความประทับใจแก่ผู้มาเยือน การโบกมือของเด็ก ๆ พร้อมรอยยิ้มและเสียงหัวเราะสดใส อาจเป็นฉากอำลาที่ดีกว่าการแสดงใดใด

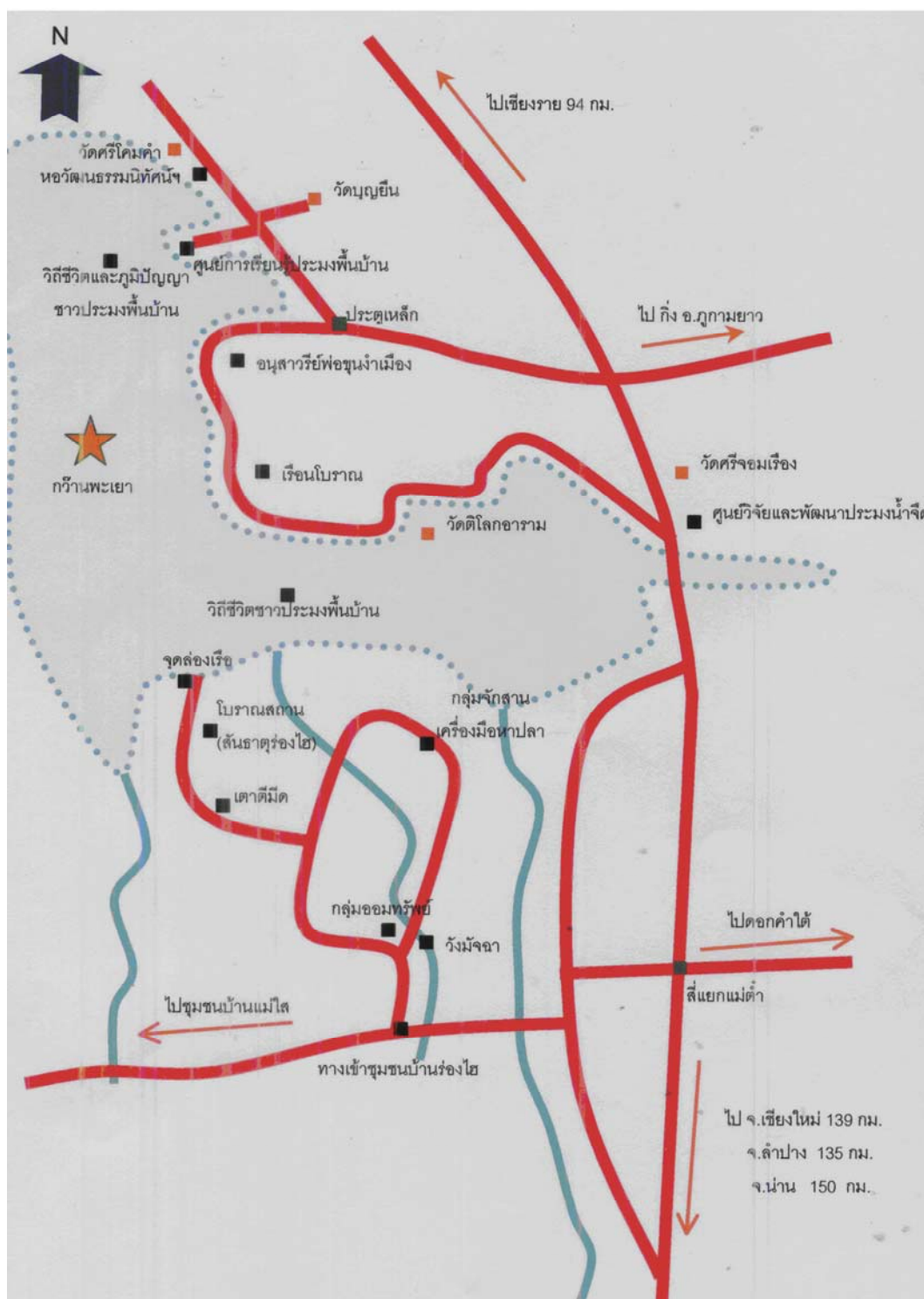
ก่อนอำลาจากกันไกด์ท้องถิ่นควรกล่าวขอบคุณที่มาเยือนและหวังว่าจะกลับมาเยือนอีก และขอภัยหากมีสิ่งผิดพลาดเกิดขึ้นในระหว่างการเดินทางของไกด์ท้องถิ่น ซึ่งเราจะถือเป็นบทเรียนและจะพยายามแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้นต่อไป

15. การป้องกันผลกระทบจากกิจกรรมท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวอาจก่อให้เกิดผลกระทบขึ้นได้เสมอในหลากหลายรูปแบบทั้งในด้านดีและด้านเสีย ดังนั้นประเด็นหลักคือ จะหาทางป้องกันผลเสียหรือลดผลกระทบทางด้านเสียให้เหลือน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยแบ่งออกเป็น 3 ด้านหลัก คือ

1. ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น เรื่องการจัดการขยะจะอย่างไร

2. ผลกระทบต่อวัฒนธรรมชุมชน เช่น เรื่อง พฤติกรรมไม่มีของนักท่องเที่ยว หรือเรื่องความเปลี่ยนแปลงของชุมชน

แผนที่เส้นทางท่องเที่ยวจุดสำคัญต่างๆภายในพื้นที่ 2ชุมชน และเชื่อมโยงระหว่างชุมชน

● การจัดกิจกรรมทดลองท่องเที่ยว

คณะผู้วิจัยได้ร่วมมือกับเครือข่ายการเรียนรู้และประสานงานวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชน (สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ใส รวมทั้งชุมชนประมงพื้นบ้านริมกว๊านพะเยา ในการจัดกิจกรรมทัวร์นำร่อง “ล่องเรือชมธรรมชาติกว๊านพะเยา สัมผัสวิถีชีวิตชุมชนประมงพื้นบ้าน” โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว และสถานที่ท่องเที่ยว ของชุมชนชาวประมงกว๊านพะเยา

กิจกรรมนี้ได้เชิญทั้งสื่อมวลชน บริษัททัวร์ รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมกิจกรรมซึ่งการจัดกิจกรรมเป็นการเสนอโปรแกรมทัวร์ ที่ให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ และ สัมผัสวิถีชีวิตชุมชนประมงพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์ชุมชน

การจัดกิจกรรมดังกล่าว องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ใส เทศบาลเมืองพะเยา และชาวบ้านในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมรวมทั้งให้การสนับสนุนกิจกรรมดังกล่าว เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จและเป็นที่ประทับใจของกลุ่มนักท่องเที่ยว ในการนี้คณะผู้วิจัยกำหนดเส้นทางการล่องเรือ เริ่มที่ชุมชนวัดบุญยืน นมัสการครูบาเจ้าอินโต ชมพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน นั่งเรือชมวิถีชีวิตชาวประมง ผ่านหน้าอนุสาวรีย์พ่อขุนงำเมือง บ้านโบราณ ชมวัดติโลกอาราม บอกเล่าตำนานวัดกลางกว๊าน ชมโบราณสถานบ้านร่องไฮ สัมผัสป่าผืนเดียวที่เหลือรอบกว๊านพะเยา ภูมิปัญญาตีมีด วังมัจฉา กลุ่มจักสานเครื่องมือประมง เข้าที่พัก ตอนเย็นมีกิจกรรมกับเมนูปลาเพื่อสุขภาพ และกิจกรรมวัฒนธรรมของดีที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อถ่ายทอดออกมาให้นักท่องเที่ยวได้ชม

ผลสำเร็จของการจัดกิจกรรมทัวร์นำร่อง “ล่องเรือชมธรรมชาติกว๊านพะเยา สัมผัสวิถีชีวิตชุมชนประมงพื้นบ้าน” บริษัททัวร์และทีมวิจัยได้สรุปกิจกรรมทัวร์นำร่องว่าควรจะมีการเสริมอย่างไรบ้าง เพื่อให้การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศยั่งยืนและควรปรับปรุงอย่างไร การจัดโปรแกรมทัวร์เหมาะสมหรือไม่อย่างไร ทำให้ทีมวิจัยได้รู้ว่ามีรูปแบบการจัดกิจกรรมเหมาะสมกับพื้นที่ท่องเที่ยวของชุมชนชาวประมง และผลสำเร็จอีกอย่างหนึ่งก็คือองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ใสเห็นความสำคัญและให้การสนับสนุนในการจัดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวของชุมชนให้มีการพัฒนาและกำหนดไปสู่แผนพัฒนาตำบลต่อไป

● การวางรูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนประมงพื้นบ้าน ...

ก่อนเริ่มดำเนินการจัดกิจกรรมทดลองท่องเที่ยวขึ้นตามแผนการปฏิบัติงานของทีมวิจัย เมื่อผ่านการศึกษาดูงานจากพื้นที่อื่นๆ และผ่านการสรุปวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ ซึ่งประกอบด้วย ชุมชนวัดบุญยืน ชุมชนบ้านร่องไฮ และชุมชนประตูปราสาท ซึ่งต่อมาตัวแทนของชุมชนประตูปราสาทได้ขอถอนพื้นที่ชุมชนออกจากการดำเนินโครงการวิจัย เนื่องจากชาวบ้านในชุมชนได้เข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวที่จัดให้แล้วเป็นหลัก โดยการร่วมรับจ้างพายเรือชมวัดกลางน้ำหน้ากว๊านพะเยา

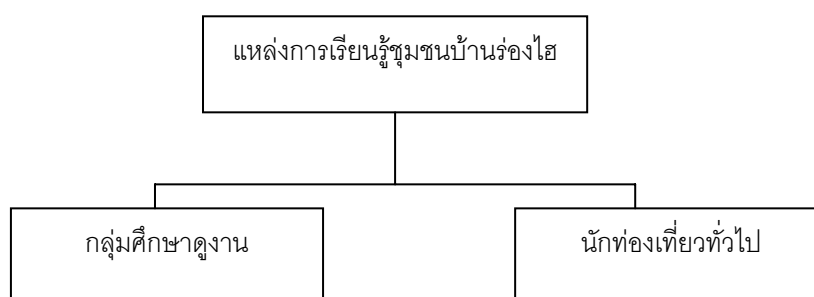
ซึ่งเป็นสถานการณ์การท้องเทียวที่เกิดขึ้นระหว่างที่ทีมวิจัยกำลังดำเนินโครงการวิจัยอยู่ ถือเป็นแนวคิดของอดีตผู้ว่าราชการจังหวัด ที่จังหวัดพะเยามีส่วนเข้าร่วมจัดกิจกรรมการท้องเทียวรูปแบบใหม่ขึ้นอีกครั้ง ในช่วงระหว่างปี 2549-2551

ที่ดำเนินงานวิจัยร่วมกันแล้วทีมวิจัยจึงได้ร่วมกันทดลองวางรูปแบบการท้องเทียวของชุมชนประมงพื้นที่พร้อมทั้งกำหนดเส้นทางท้องเทียวร่วมกันกับคนในชุมชน ผลการทำกิจกรรมครั้งนี้มีแยกการออกแบบเส้นทางท้องเทียวตามรายชุมชนจากนั้นก็นำเส้นทางท้องเทียวที่เกิดขึ้นของแต่ละชุมชนมาสรุปร่วมกันเชื่อมโยงร่วมกัน ในการดำเนินการกิจกรรมนี้สามารถทำได้เพียง 2 ชุมชน คือ **ชุมชนวัดบุญยืน** และ **ชุมชนบ้านร่องไฮ** สำหรับชุมชนประตูประสาธ นักวิจัยที่เป่าตัวแทนของชุมชนได้ถอนตัวไปจากกลุ่มบุคคลที่จะเป็นตัวแทนในการเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว

ภายหลังได้กำหนดเส้นทางท้องเทียวที่ชัดเจน และดำเนินกิจกรรมทดลองท้องเทียวกับกลุ่มผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนแล้ว จึงได้มีการสรุปผลการดำเนินงานและรูปแบบการท้องเทียวที่เกิดขึ้น รวมทั้งด้านการบริหารจัดการท้องเทียวของชุมชนตามมาทั้งการประชุมร่วมกันของทีมวิจัยและการประชุมร่วมกันของทีมวิจัยกับชาวบ้านในชุมชนทั้ง 2 แห่ง ซึ่งได้มีการจัดทำรูปแบบการบริหารจัดการการท้องเทียวระดับชุมชนเกิดขึ้น ดังต่อไปนี้

1) ชุมชนบ้านร่องไฮ

กลุ่มชุมชนบ้านร่องไฮมีความเห็นร่วมกันว่ารูปแบบการท้องเทียวของชุมชนเน้นการท้องเทียวที่เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เรื่องราวของวิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้านเป็นหลักโดยยึดหลักการว่า“คนอยู่ได้กว้านอยู่ได้”

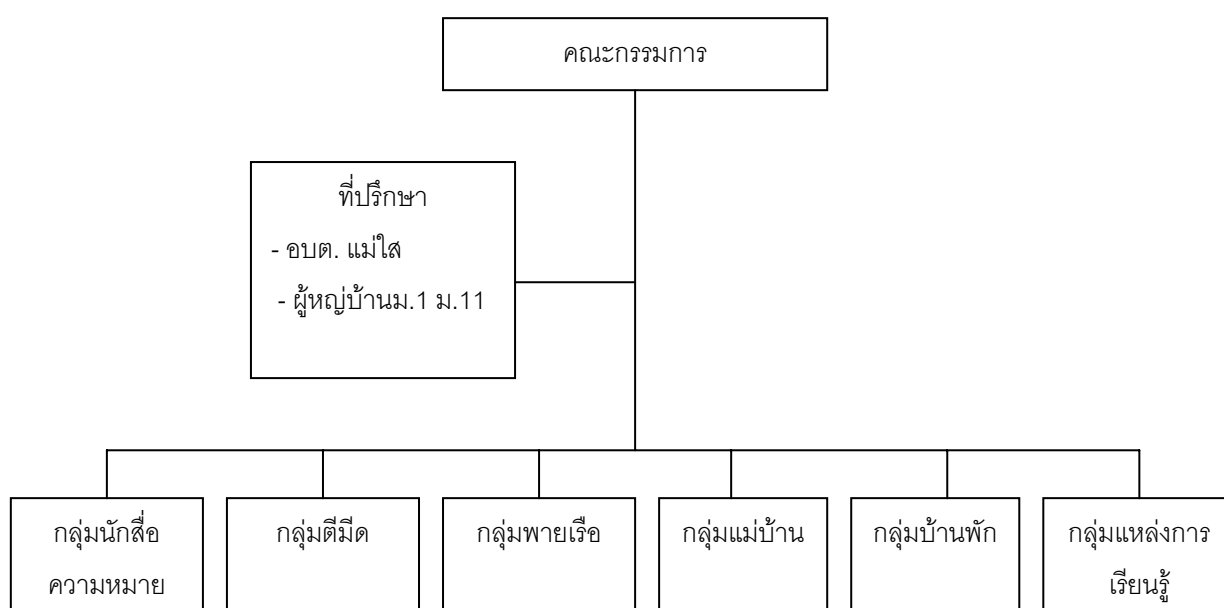

การจัดการท้องเทียวบ้านร่องไฮ จัดการภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีการจัดตั้งคณะกรรมการเครือข่ายการท้องเทียวบ้านร่องไฮ ขึ้นซึ่งคณะกรรมการนี้จะเป็นตัวแทนชาวบ้านในการเข้ามีส่วนร่วมในการจัดการท้องเทียว การจัดสรรรายได้ และร่วมกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรของชุมชนร่วมกัน โดยได้คัดเลือกคณะกรรมการทั้งสิ้น 16 คน โดยมีโครงสร้างการจัดการดังนี้

โครงสร้างการบริหาร คณะกรรมการเครือข่ายการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์บ้านร่องไฮ

ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 11	ที่ปรึกษา
ส.อบต. หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 11	ที่ปรึกษา
1. นายนิรุทธิ์ เตป็นคำ	ประธานกรรมการ
2. นายบุญมี ใจจา	รองประธานกรรมการ
3. นายนิรุทธิ์ เตป็นคำ	รองประธานกรรมการ
4. นายประชา หาญจริง	เลขานุการ
5. นายณรงค์ กันทะวัง	ผู้ช่วยเลขา
6. นายณรงค์ หาญจริง	เหรัญญิก
7. นายสว่าง ลูกใจ	ผู้ช่วยเหรัญญิก
8. นางศรีเวช ไชยวรรณ	ฝ่ายประสานงาน
9. นางดอกไม้ ชุ่มลือ	ฝ่ายประสานงาน
10. นางทองสุข รั ชสมบูรณ์	ฝ่ายประชาสัมพันธ์
11. นางสุแก้ว ชุ่มลือ	ฝ่ายประชาสัมพันธ์
12. นายจันทร์ ปันเลา	กรรมการ
13. นายอินสม ไชยวรรณ	กรรมการ
14. นายสมบูรณ์ กันทะวัง	กรรมการ
15. นางสุริยา ชุ่มลือ	กรรมการ
16. นางศรีนวล ยาวิชัย	กรรมการ

เครือข่ายการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์แหล่งการเรียนรู้ชุมชนบ้านร่องไฮ

การจัดตั้งระเบียบข้อบังคับ

จากข้อตกลงร่วมกันของกลุ่มท่องเที่ยวบ้านร่องไฮ ระเบียบ ข้อบังคับของกลุ่มนั้นมีทั้งแบบที่เป็นระเบียบ มาตรการของคนในชุมชน และระเบียบปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยว ซึ่งชุมชนได้ร่วมกันกำหนด ทั้งนี้เพื่อให้การจัดการท่องเที่ยวเป็นไปในแบบที่ชุมชนต้องการและเหมาะสมกับ ชุมชน ไม่เกิดผลกระทบต่อชุมชนทั้งด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งทั้งคนในชุมชนและผู้มาเยือนต้องปฏิบัติตามกฎที่ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดขึ้น

● มาตรการ ของชุมชนบ้านร่องไฮ

1. มาตรการรักษาความปลอดภัยให้ชุมชนและนักท่องเที่ยว

- มีการตรวจตราความเรียบร้อยของหมู่บ้าน คือ โดยมีกรรมการท่องเที่ยวฝ่ายรักษาความปลอดภัยทำหน้าที่ดูแลตรวจตราความเรียบร้อย ของนักท่องเที่ยวเข้าออกหมู่บ้าน และเก็บบัตรค่าบำรุงสถานที่และคอยป้องกันมิให้ผู้ใดลักลอบนำทรัพยากรออกจากพื้นที่ ก่อนได้รับอนุญาต
- ทำป้ายจราจร สัญลักษณ์เตือนภัยตามจุดที่อาจเกิดอุบัติเหตุได้ง่าย
- การเข้ามาเที่ยวแบบโฮมสเตย์ ต้องแจ้งให้คณะกรรมการรับทราบล่วงหน้าไม่น้อยกว่า 2 วัน
- ห้ามพกอาวุธทุกชนิดเข้ามาในหมู่บ้าน
- เมื่อเข้ามาในเขตของหมู่บ้านไม่ให้ขับรถเร็วเกิน 35 กม./ ชม. เพราะถนนคับแคบ และให้จอดรถชิดขอบทางพอให้รถคันอื่นสวนมาได้หรือตามจุดที่กำหนดไว้
- การเดินเที่ยวต้องมีมัคคุเทศก์ / ผู้นำทางของหมู่บ้านเข้าร่วมทุกครั้งโดยใช้ 1 คน ต่อนักเที่ยวไม่เกิน 10 คน

2. มาตรการอนุรักษ์ บริเวณ อาคารสถานที่

- ไม่ให้ทิ้งขยะ กิ่งไม้ใบหญ้า สิ่งปฏิกูลเสียราดบริเวณสาธารณะ หรือในลำน้ำห้วย ฝ่ำฝืนให้ปรับตามกฎหมาย
- จัดตั้งร้านค้าสิ่งของ ในที่สาธารณะตามที่กำหนดไว้
- ไม่ให้นำ อาหาร เข้าไปกินในเขตบริเวณที่กำหนดห้าม
- เจ้าของบ้านเรือนต้องปรับปรุง ตกแต่งบ้านของตนเอง ให้สะอาด ถูกสุขลักษณะอนามัย
- ช่วยกันจัดหาไม้ดอกไม้ประดับมาปลูกตกแต่ง บริเวณบ้านเรือนที่อยู่อาศัย หรือแหล่งท่องเที่ยวให้ เป็นเอกลักษณ์สวยงาม ตลอดปี

3. มาตรการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

- ไม่ให้ตัดต้นไม้นอกเขตพื้นที่สิทธิของตนเอง หรือหากเป็นเขตสิทธิพื้นที่ของตนเองต้องได้รับการอนุญาตทุกครั้ง
 - ไม่ให้ทำลายพืชพรรณไม้ทุกชนิดหรือตัดต้นไม้ทำลายป่ายกเว้นต้นไม้พรรณไม้ที่ปลูกทดแทนขึ้นได้ในเวลารวดเร็ว
4. มาตรการอนุรักษ์ แม่น้ำลำห้วย
- ไม่ให้ปลูกสิ่งก่อสร้างใด ๆ ส่วนบุคคล ใกล้ลำห้วยเกินกว่า 2 เมตร
 - ไม่ให้ทิ้งขยะ สิ่งปฏิกูลอื่นลงในลำน้ำห้วย ฝ่าฝืนปรับตามกฎหมาย
 - ไม่ให้ทิ้งน้ำเสียสิ่งสกปรกลงในลำน้ำห้วยโดยตรง หรือก่อนได้รับการบำบัดให้สะอาด
 - ไม่ให้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเส้นทางเดินของลำน้ำห้วย เพื่อประโยชน์ของตัวเอง
5. มาตรการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่น
- ไม่ประพฤติผิดจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น
 - ไม่กระทำการสิ่งผิดกฎหมายในหมู่บ้าน
 - แต่งกายตามวัฒนธรรมของท้องถิ่น ต้องพุดจาด้วยอักษยไมตรีที่ดีงามกับนักท่องเที่ยว
5. มาตรการจัดการรายได้เพื่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของหมู่บ้าน
- เก็บบัตรค่าบำรุงสถานที่ท่องเที่ยว เด็ก 5 บาท ผู้ใหญ่ 10 บาท
 - ค่าบริหารห้องน้ำ 2 บาท/คน
 - บริหารที่จอดรถ จักรยานยนต์ 5 บาท / คัน รถยนต์ 10 บาท / คน
 - ค่าเช่าที่ขายของ ล้อกละ 20 บาท/วัน (ไม่ให้สิทธิเช่าถาวรเกินครั้ง 1 เดือน ยกเว้นไม่มีผู้เช่า) และต้องรักษาความสะอาดให้เรียบร้อย
 - ผู้นำทาง มัคคุเทศก์ ลูกหาบ 150 บาท / วัน / คน ค้างคืนเพิ่มอีก 100 บาท
 - นักท่องเที่ยวต้องเสีย ค่าเช่าที่พัก บำรุงสถานที่ และค่าบริการอื่นๆตามที่ต้องการ ก่อนที่ตกลงใช้บริการนั้น
 - การจัดบริการเพื่อหารายได้ ขายของต่างๆ สงวนไว้ให้แก่บุคคลในหมู่บ้านเท่านั้นและต้องแบ่งปันรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวทุกประเภทเข้าเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนบ้านร่องไฮ ร้อยละ 10 บาท

ระเบียบปฏิบัติของการศึกษาดูงานและการท่องเที่ยว

1. ติดต่อแจ้งล่วงหน้าให้คณะกรรมการรับทราบก่อน
2. กรอกใบสมัครข้อมูล
3. การชำระค่าใช้จ่ายการศึกษาดูงานและการท่องเที่ยวโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้
 - การเข้ามาเที่ยวแบบโฮมสเตย์ (เหื่อน) มีระเบียบดังนี้

- 3.1 ติดต่อแจ้งล่วงหน้าให้คณะกรรมการรับทราบก่อน
- 3.2 กรอกใบสมัครข้อมูลและชำระค่าใช้จ่าย ก่อนเข้าพักอาศัย มีรายละเอียด คือ
 - ค่าอาหาร มื้อละ 50 บาท/คน
 - ค่าเหียนโฮมสเตย์ คืนละ 100 บาท / คน
 - ค่านักสื่อความหมาย(1คนต่อนักท่องเที่ยว10คน) วันละ 150 บาท / ครั้ง
 - ค่าบริการเรือนำเที่ยว 1 ลำ (1-8คน/คนพาย 2 คน) วันละ 300 บาท
 - ค่าเช่าเต็นท์รวมทั้งบำรุงสถานที่ 150 บาท/ วัน
 - ค่าบำรุงสถานที่ในกรณีที่นำเต็นท์มาเอง 50 บาท/วัน
 - การแสดงและร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญ ชุดเล็ก 600 บาท/ ครั้ง
 - การแสดงและร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญ ชุดใหญ่ 1,200 บาท/ ครั้ง
 - ค่าชมการแสดงดนตรีพื้นเมือง ครั้งละ 1,200 บาท/ครั้ง
 - ค่าชมการแสดงศิลปพื้นบ้าน(ฟ้อนเล็บ ฯลฯ) ครั้งละ 1,000 บาท
 - ค่าชมการตีมีด 10 บาท/คน
 - ค่าชมการตีมีดทั้งกระบวนการ 300 บาท/ครั้ง/กลุ่ม
 - ค่าบำรุงกองทุนการท่องเที่ยวสำหรับผู้พักค้างคืน 30บาท/คน
 - ค่าบำรุงกองทุนการท่องเที่ยวสำหรับผู้พักค้างคืน 50 บาท/ คน
4. ให้ใช้ผู้นำเที่ยวของหมู่บ้าน เป็นมัคคุเทศก์ อัตรา 1 ต่อ นักท่องเที่ยว 5 คน และใช้เส้นทางตามที่กำหนดไว้ ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันความปลอดภัย และคอยดูแลรักษาผลกระทบที่อาจเกิดกับธรรมชาติ
5. ตลอดเส้นทางไม่ทิ้งขยะ โดยเด็ดขาด ให้นำไปทิ้งตามจุดที่กำหนดไว้
6. ไม่ทำเสียงดัง เป็นการรบกวนนักท่องเที่ยวอื่น ๆ
7. ไม่อนุญาตให้ขีดเขียน ทำสัญลักษณ์อื่นใด ที่เป็นการทำลายธรรมชาติ สภาพสิ่งแวดล้อม
8. พ่อค้าแม่ค้าที่นำของมาขาย ต้องเสียค่าบำรุงสถานที่ วันละ 20 – 100 บาท และต้องขายในจุดที่กำหนดไว้ตลอดทั้งดูแลความสะอาดในจุดบริเวณของตนเอง
9. ไม่กระทำการอันใดที่ผิดจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นไทย
10. เมื่อนักท่องเที่ยวจะเดินทางออกจากหมู่บ้าน ต้องได้รับการตรวจสอบเพื่อมิให้นำทรัพยากรหรือสิ่งอื่นใดออกจากพื้นที่ ก่อนได้รับอนุญาต
11. เพื่อความปลอดภัยของ บุคคลนักท่องเที่ยว และทรัพยากรอันมีค่า ผู้ที่จะเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้านทั้งก่อนและเข้าและออกไปต้องได้รับการตรวจสอบซักถาม จากคณะกรรมการ ฯ ณ จุดผ่านตรวจของหมู่บ้านก่อนทุกครั้ง
12. นักท่องเที่ยวทุกคนพึงต้องเสียสละเงิน เพื่อในการบำรุงรักษา และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของหมู่บ้านให้ยั่งยืนต่อไป ตามอัตราค่าธรรมเนียมที่ประกาศไว้

13. ไม่ให้พักอาวรุต้องห้ามตามกฎหมาย
 14. โปรดขับรถด้วยความเร็วไม่เกิน 35 กม./ชั่วโมง เนื่องจากเป็นสถานที่ชุมชน
 15. ไม่กระทำการอันใดให้เป็นที่รบกวน ผู้คนนักท่องเที่ยว
 16. ไม่ทิ้งขยะเรี่ยราด
 17. ไม่ประพฤติผิดศีลธรรม จารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น
 18. การจัดทำธุรกิจท่องเที่ยวทุกชนิดของสงวนสิทธิ์ ให้เป็นของกลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวหมู่บ้านเท่านั้น
 19. การเข้ามาตั้งเต็นท์พักผ่อน เสาเอน หรือพักแบบโฮมสเตย์ ในสถานที่ต่างๆ ต้องมาติดต่อกณะกรรมฯ และต้องได้รับการอนุญาตก่อนทุกครั้ง
 20. การลงเรือนักท่องเที่ยวต้องปฏิบัติตามกฎของการลงเรือและคนนำทางหรือมัคคุเทศก์ท้องถิ่น
 21. ค่าที่พัก ค่าบริการ ค่าน้ำเที่ยว หัก 10 % เข้ากลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนบ้านร่องไฮ
- หมายเหตุ ทุกอย่างชำระเงินตามที่ท่านใช้บริการจริง เพราะกิจกรรมการท่องเที่ยวนี้เป็นของหมู่บ้าน ต้องการให้มีการกระจายรายได้ให้ชุมชนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย

โดยสรุป สำหรับการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านร่องไฮก่อนที่จะดำเนินโครงการวิจัย ที่ผ่านมามีรูปแบบการจัดการที่ชัดเจน ผู้ที่เข้ามาเยือนชุมชนจะเป็นคนที่สนใจที่อยากชมการตีมีดของชาวบ้านเป็นหลัก ด้านแหล่งโบราณสถานสันธาตุ กรมศิลปากรได้ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ใส จัดทำอาคารศูนย์ข้อมูลนำเสนอเรื่องราวประวัติศาสตร์ความเป็นมา แต่ก็กลายเป็นสถานที่ร้าง เนื่องจากไม่มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชม ชาวบ้านจึงต้องปิดไว้ เมื่อถึงฤดูน้ำมากในช่วงหน้าน้ำก็จะนำท่วมล้อมรอบบริเวณ กิจกรรมท่องเที่ยวของชุมชนจึงไม่มีใครสนใจ เพราะไม่มีนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่สนใจเข้ามาเรียนรู้วิถีชีวิตชาวบ้านอย่างจริงจัง ชาวบ้านในชุมชนที่ทำอาชีพประมงได้มีส่วนเข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวที่จังหวัดจันทบุรี เป็นเพียงผู้รับจ้างพายเรือพานักท่องเที่ยวชมกว๊านพะเยา ซึ่งจัดขึ้นที่เขตเทศบาล

เมื่อได้เข้าร่วมดำเนินโครงการวิจัย เป็นชุมชนที่มีชาวบ้านเป็นตัวแทนร่วมเป็นนักวิจัย ชาวบ้านจึงเกิดการเรียนรู้เรื่องการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีการพัฒนาศักยภาพคนในชุมชนเกิดขึ้น ทั้งด้านการให้ความรู้ด้านการเป็นนักสื่อความหมาย การจัดการบ้านพักแบบHomestay ก รวมถึงการร่วมวางแผนกิจกรรมทดลองท่องเที่ยวของชุมชน และร่วมกันจัดตั้งกลุ่มท่องเที่ยวขึ้นมา พร้อมเปิดรับนักท่องเที่ยว โดยเริ่มจากการรับกลุ่มที่เข้ามาทดลองท่องเที่ยวในกิจกรรมของโครงการวิจัยเป็นกลุ่มแรก จากนั้นก็มีกลุ่มนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยนเรศวร วิทยาเขตพะเยา และได้มีการประเมินสรุปบทเรียนจากข้อเสนอแนะของกลุ่มนักท่องเที่ยวและปรับกิจกรรมกันมาตลอด กลุ่มศึกษาดูงานด้านการจัดการHome stay ที่หน่วยงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพะเยา ประสานเข้ามา ชาวบ้านจึงเริ่มมีกำลังใจในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกิดขึ้นเป็นลำดับ รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นของชุมชนบ้านร่องไฮ จึงถือเป็นรูปแบบการจัดการที่เหมาะสมกับชุมชนมากที่สุด ณ ปัจจุบันนี้

2) ชุมชนวัดบุญยืน

การดำเนินงานวิจัยด้านการเก็บข้อมูลของชุมชน ศักยภาพของชุมชนด้านการจัดการท่องเที่ยวตลอดกิจกรรมท่องเที่ยวของชุมชนที่ผ่านมา ชุมชนวัดบุญยืนแม้ว่าจะมีศักยภาพทางการท่องเที่ยวของพื้นที่อยู่หลายด้าน ไม่ว่าจะเป็น ศูนย์การเรียนรู้ประมงพื้นบ้าน นมัสการเจ้าครูบาอินโต เกจิอาจารย์ชื่อดังแห่งเมืองพะเยา และพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านที่อยู่ในบริเวณวัดบุญยืน ก็ตาม แต่เนื่องด้วยเป็นชุมชนที่มีพื้นที่ตั้งในย่านกลางใจเมืองเป็นเขตเทศบาลเมืองพะเยา นักท่องเที่ยว กลุ่มชาวบ้านแม้จะเกิดความเข้าใจเรื่องการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแล้ว แต่ก็ยังขาดการมีส่วนร่วมให้ความสำคัญต่อกิจกรรมทางการท่องเที่ยว ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพตามตลาด เปิดร้านค้าขายอาหาร ขายสินค้า เป็นหลัก ส่วนที่เป็นกลุ่มชาวประมงมีเพียงส่วนน้อย การดำเนินการด้านการจัดตั้งโครงสร้างด้านการบริหารจัดการท่องเที่ยว และกลุ่มท่องเที่ยวของชุมชนจึงไม่เกิดขึ้น กลุ่มที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัยครั้งนี้ คือ กลุ่มที่เป็นนักสื่อความหมายท้องถิ่น

โปรแกรมและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นของชุมชนวัดบุญยืน ถูกบรรจุรวมเป็นโปรแกรมเดียวกับชุมชนบ้านร่องไฮ โดยกำหนดให้โปรแกรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นนักท่องเที่ยวยังจะได้เรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนวัดบุญยืนเป็นจุดๆ ไป เช่น ฟังประวัติครูบาเจ้าอินโต ชมพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน และเรียนรู้เรื่องเกี่ยวกับประมงพื้นที่ที่ศูนย์การเรียนรู้ประมงพื้นบ้าน และกิจกรรมพาลงเรือเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับกว๊านพะเยาโดยที่นักสื่อความหมายที่ผ่านการฝึกอบรมเข้าร่วมเป็นกลุ่มนักสื่อความหมายเป็นเฉพาะกิจกรรมไป กลุ่มชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมก็จะมีชื่อเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวร่วมกับชุมชนบ้านร่องไฮในนามของเครือข่ายประมงพื้นบ้าน ที่จัดการท่องเที่ยวร่วมกัน มีการจัดกิจกรรมประชุมวางแผนร่วมกัน วางแผนงานร่วมกัน และประสานการทำงานร่วมกันหากมีนักท่องเที่ยวสนใจเข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวของกลุ่มชุมชน

3) ชุมชนประดู่ปราสาท

ศักยภาพทางการท่องเที่ยวของชุมชนจากการดำเนินงานเก็บข้อมูลในระยะแรกของโครงการวิจัยพบว่ามียุคเด่นที่เป็นจุดขายทางการท่องเที่ยวคือ วัดศรีอุโมงค์คำ หรือที่คนท้องถิ่นเรียกว่า วัดสูง เพราะตั้งอยู่บนเนินและเป็นโรงเรียนวัดแห่งแรกของจังหวัดพะเยา และนมัสการพระยอดขุนพล พระพุทธรูปหินทรายแกะสลักเอกลักษณ์ของศิลปะเมืองพะเยา ด้วยที่ว่าชุมชนแห่งนี้เป็นที่ที่อยู่ติดกับกว๊านพะเยาในส่วนที่เป็นเขตเมืองมากที่สุด เป็นจุดชมวิวของนักท่องเที่ยว จึงมีเขตอนุรักษ์แหล่งอนุบาลลูกปลาเพื่อปล่อยคืนสู่กว๊านพะเยา ที่ทำเรือประดู่ปราสาทสำหรับบริการนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ชาวบ้านโดยรวมมักจะกลายเป็นผู้ประกอบการเปิดร้านอาหารริมกว๊านพะเยาบริการนักท่องเที่ยวเป็นหลัก กิจกรรมการท่องเที่ยวตามแนวการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากโครงการวิจัย จึงยังเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านยังไม่สนใจ ผนวกกับชาวบ้านส่วนหนึ่งก็ได้ร่วมเป็นคนรับจ้างพายเรือในกิจกรรมท่องเที่ยวที่จังหวัดจัดขึ้น ซึ่งมีรายได้หลักและไม่ต้องการอะไรมากมาย รูปการจัดการท่องเที่ยวและเชื่อมโยงกันกับ 2 ชุมชน สำหรับพื้นที่นี้จึงยังไม่เกิดขึ้น

● ด้านการกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยของกลุ่มชุมชนประมงพื้นที่ แม้จะเหลือพื้นที่ดำเนินการเพียง 2 ชุมชน บ้านร่องไฮ และชุมชนวัดบุญยืน เส้นทางท่องเที่ยวที่ถูกลำดับขึ้น มีเป้าหมายที่กำหนดร่วมกันคือ กิจกรรมท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในเชิงแหล่งเรียนรู้ ที่จะเรียนรู้เรื่องราวชีวิตของผู้คนกลุ่มประมงพื้นที่เป็นหลัก

● กิจกรรมการท่องเที่ยว และคู่มือเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน “ชุมชนวัดบุญยืน-ชุมชนบ้านร่องไฮ” นำเสนอจุดเด่นของชุมชนทั้งหมด 10 จุดหลักจากผลการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลและประชุมชาวบ้านที่เกี่ยวข้องวางแผนร่วมกันชาวบ้านทั้ง 2 ชุมชน ที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวกลุ่มศึกษาฐานที่จะได้เรียนรู้จากชุมชน

จุดที่ 1 วัดบุญยืน

นมัสการรูปปั้นครูบาเจ้าอินโตเกจิอาจารย์แห่งเมืองพะเยาไหว้พระประธานชมจิตรกรรมฝาผนังสี่เกรงค์ กลุ่มทอตุ่ง ที่เป็นเอกลักษณ์แห่งความเป็นล้านนา เรือยาวโบราณ ที่บอกเล่าถึงตำนานแห่งความสามัคคีของชุมชนวัดบุญยืน นมัสการเจ้าแม่กวนอิมโพธิสัตว์ ที่สร้างขึ้นด้วยแรงศรัทธาของคนในชุมชนวัดบุญยืน

จุดที่ 2 ศูนย์การเรียนรู้ประมงพื้นบ้าน (สันเกลบคำ)

เรียนรู้วิถีชีวิตประมงพื้นบ้าน ศึกษาการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูทรัพยากรท้องถิ่น วิธีการจับปลาและการทำเครื่องมือจับปลาแบบภูมิปัญญาดั้งเดิม

จุดที่ 3 อนุสาวรีย์พ่อขุนงำเมือง

ที่มีลักษณะเป็นรูปหล่อสำริด ลักษณะสุขุมพระหัตถ์ถือดาบอาญาสิทธิ์ความสูงเท่าเครื่องของพระองค์จริง ประมาณ 2 เมตร 70 เซนติเมตร พระพักตร์หันออกสู่กว๊านพะเยา

จุดที่ 4 สันธาตุบวกลีแจ่ง

ซึ่งมีประวัติที่น่าฟัง คือ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2550 พบศิลาจารึกหลักที่ 113 ของเมืองพะเยา บนแผ่นศิลาจารึกบันทึกด้วยตัวอักษรฝักขาม เขียนชื่อวัดนี้ไว้ว่า “วัดติโลกอาราม” สมัยพระเจ้าติโลกราชเมืองเชียงใหม่ โปรดให้เจ้าหัวแสนเจ้าเมืองพะเยาดำเนินการก่อสร้างระหว่างพ.ศ. 2019 – 2029 พร้อมทั้งประทานเงินก่อสร้างจำนวน 10 แสนเบี้ยในพิธีผูกพัทธสีมาวัดติโลกอาราม มีพระเถระชั้นผู้ใหญ่ของเมืองพะเยาประมาณ 7 วัดมาร่วมพิธี

จุดที่ 5 วิถีชีวิตประมงพื้นบ้านของชุมชนร่องไฮ

ล่องเรือชมวิธีการหาปลาในกว๊านพะเยา ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นมีทั้งเรื่ององค์ความรู้การจับปลา ภูมิปัญญาด้านการทำเครื่องมือหาปลาของชุมชน ประเพณีและความเชื่อเกี่ยวกับจับปลา

จุดที่ 6 โบราณสถาน สันธาตุร่องไฮ

อันเป็นสถานที่ศึกษาทางประวัติศาสตร์ ที่สำคัญแห่งหนึ่งของเมืองพะเยา

จุดที่ 7 เตาต้มมีด

ชมการตีมีดที่มีชื่อเสียงไปทั่วทุกสารทิศกับชุมชนบ้านร่องไฮ

จุดที่ 8 กลุ่มจักสานเครื่องมือประมง

ภูมิปัญญาชาวบ้านในการสร้างเครื่องมือหาเลี้ยงชีพในกลุ่มกว๊านพะเยาอันเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดมาเป็นเวลาอันยาวนาน

จุดที่ 9 วังมัจฉา

วังแห่งพันธุ์ปลาที่สามารถวัดคุณภาพน้ำได้โดยอัตโนมัติ

จุดที่ 10 กลุ่มออมทรัพย์

เป็นกลุ่มที่ชาวบ้านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทำนบกั้นเงินไหลออกจากหมู่บ้านเป็นอีกหนึ่งวิธีที่ทำให้ชาวบ้านได้รู้จักเก็บออม

- กระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน ที่เกิดขึ้น คือ ทีมวิจัยได้มีการจัดทำข้อมูลรายละเอียดของ จุดท่องเที่ยวทั้ง 10 แห่งจัดทำเป็นหลักสูตรอบรมแก่ชาวบ้านในชุมชนและผู้เกี่ยวข้องที่สนใจ ใน กิจกรรมการอบรมนี้สื่อความหมายท้องถิ่น การจัดทำข้อมูลสำหรับศูนย์ข้อมูลชุมชนด้านการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

- กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มนักท่องเที่ยว ที่เกิดขึ้นผ่านกิจกรรมทดลองท่องเที่ยวของชุมชน โดยมีชาวบ้านในชุมชนเป็นผู้สื่อความหมายเรื่องราวให้คนนอกชุมชนได้รับรู้และเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถึงความสำคัญการอนุรักษ์และฟื้นฟูเรื่องวิถีชีวิตและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกว๊านพะเยา

● หลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง “ร่องไฮ: วิถีกว๊าน...ตำนานชีวิต” ข้อมูลจากงานวิจัยถูกต้องการบริหารส่วนตำบลแม่ใส นำไปจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ที่มีเนื้อหาหลักสูตรประกอบด้วย

- ประวัติศาสตร์ชุมชนร่องไฮ

- ความเป็นมาของผู้คน
- ลำน้ำร่องไฮ ไหลลงสู่กว๊าน ที่มาของชื่อหมู่บ้าน
- แหล่งโบราณสถาน/โบราณคดี

- อาชีพในชุมชน

- การตีมีด...ประวัติความเป็นมา ขั้นตอนการตีมีด/อุปกรณ์การตีมีด/พิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับการตีมีด / อุปกรณ์สำหรับแต่งมีด/
- การทำประมงชาวประมงผู้รู้แห่งกว๊านพะเยา/ ดัชนีตัวชี้วัดคุณภาพน้ำแห่งกว๊านพะเยา /นักร้องแห่งกว๊านพะเยา(เรื่องราวของปลาสร้อยในช่วงฤดูน้ำหลาก เป็นต้น

- อาหารพื้นบ้านจากกว๊านพะเยา

- อาหารพื้นบ้านที่มาจากแหล่งธรรมชาติกว๊านพะเยา ทั้งเมนูปลา เมนูพืชผักจากกว๊านพะเยา อาทิ สายบัว ผักตบชวา สาหร่ายข้าวเหนียว(ผมิ) เป็นสาหร่ายที่ขึ้นบริเวณที่น้ำใสและสะอาด เป็นตัวชี้วัดเรื่องความสะอาดของน้ำได้เป็นอย่างดี หลักสูตรท้องถิ่นนี้นำเสนอเมนูอาหารพื้นบ้านที่พร้อมกรรมวิธีการปรุง เช่น

แก่งส้มสายบัว/ฝัดสายบัว/ แก่งส้มคอกบัวลอย(ฝัดบขชา)/ทอดมันปลาต้องหรือปลาจลาต/ลาบปลาตอง เป็นต้น

● การเชื่อมประสานภาคีหน่วยงานต่างๆ ของจังหวัดพะเยา

ระหว่างการค้าเนินโครงการวิจัยที่มวิจัยได้มีการประสานงานกับภาคีที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยวของ จังหวัดพะเยา เพื่อนำเสนอผลการวิจัย ทั้งด้านข้อมูลวิถีชีวิตองค์ความรู้ภูมิปัญญาของชุมชน รูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมของชุมชนประมงพื้นบ้านอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้เกิดการรับรู้และเข้าใจ

- การเสนอผลการเก็บข้อมูลในเวทีการประชุมหน่วยงานจังหวัด กับ ผู้ราชการจังหวัดพะเยา นางเรืองวรรณ

- การเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวจังหวัดพะเยาช่วงเทศกาลการท่องเที่ยวจังหวัด กับ ท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดพะเยา และได้มีการนำคู่มือโปรแกรมท่องเที่ยวของชุมชนเผยแพร่ทางเว็บไซต์ของ ท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดพะเยา

- ประสานอาจารย์นักวิชาการด้านการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยนเรศวร วิทยาเขตพะเยา ร่วมเป็นพื้นที่เรียนรู้ด้านภูมิปัญญาและการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนในระหว่างการค้าเนินโครงการระยะที่ 3 ซึ่งต่อมาได้เป็นพื้นที่เรียนรู้ของนักศึกษาเป็นประจำ

● การขยายผลที่เกิดขึ้น

- ชุมชนบ้านร่องไฮ ได้รับการประสานการทำงานร่วมกับนักวิชาการ โดยสำนักวิชาวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร วิทยาเขตพะเยา ต่อยอดฐานข้อมูลและกิจกรรมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ชุมชนจัดการขึ้นด้วยการเป็นแหล่งเรียนรู้ของจังหวัดพะเยา ด้านองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลายเรื่อง อาทิ ด้านประมง ด้านการตีมีด เป็นต้น ที่ทำเป็นโครงการวิจัยในการสนับสนุนของ เครือข่ายวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ภาคเหนือตอนบน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ที่มีข้อมูลเสนอผ่านทางเว็บไซต์ ของจังหวัดพะเยา และต่อสาธารณะทั่วไป www.abc-un.org

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุป

การดำเนินกิจกรรมโครงการวิจัยการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนชาวประมงพื้นบ้านที่บ้านกว๊านพะเยา เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ภายใต้กรอบแนวคิด การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอันเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการค้นหาทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในชุมชน ในด้านองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในบริบทกว๊านพะเยา ทั้งในด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม วิถีชีวิต มาเป็นปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวรวมทั้งพัฒนาศักยภาพบุคลากรชุมชนประมงพื้นบ้านให้มีความรู้ความสามารถในการสื่อความหมาย การจัดรายการท่องเที่ยวและบริหารจัดการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ

กว๊านพะเยา เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ เป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรท่องเที่ยวในด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ที่เอื้อต่อการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยที่สามารถเรียนรู้วิถีชีวิตประมง ค้นหาข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของโบราณสถานในกว๊านพะเยา ศึกษาธรรมชาติกว๊านพะเยา

ชุมชนบ้านร่องไฮ ตำบลแม่ใส เป็นหมู่บ้านชาวประมงพื้นบ้านที่มีทรัพยากรท่องเที่ยวทั้งในด้านธรรมชาติ และวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ด้านการเรียนรู้ การตีพิมพ์ การเรียนรู้จักสานเครื่องมือประมง โบราณสถานหรือสันธาคู่บ้านร่องไฮ จากตำนานคนท้องถิ่น สัมผัสวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นและวิถีชีวิตเกษตรกรรม รวมทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่สามารถและเปลี่ยนเรียนรู้กับนักท่องเที่ยว

ชุมชนวัดบุญยืน เป็นชุมชนในเขตตำบลเวียงฝางเมืองพะเยา ที่มีทรัพยากรที่สามารถจัดการด้านท่องเที่ยว โดยการมีประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่น่าสนใจมีนักบุญแห่งเมืองพะเยา คือ พระครูบาอินโต ซึ่งเป็นที่พระปฏิบัติปฏิบัติชอบเป็นที่เคารพนับถือของชาวพะเยา ฝาผนังของอุโบสถวัดบุญยืนที่ทำด้วยสีเอยรงค์หนึ่งเดียวในจังหวัดพะเยา พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านที่รวบรวมของใช้และเครื่องมือต่าง ๆ ไว้ ศูนย์การเรียนรู้ประมงพื้นบ้านสันแกลบคำ

ทีมวิจัยได้ร่วมกันวางแผนรวบรวมจัดเก็บข้อมูลในด้านต่าง ๆ ขององค์ความรู้จากปราชญ์ชุมชน ผู้นำ พระสงฆ์ เพื่อจัดทำฐานข้อมูลอย่างเป็นระบบของหนังสือคู่มือองค์ความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับกว๊านพะเยา และชุมชน รวมทั้งข้อมูลสถานที่ กิจกรรมที่น่าสนใจของชุมชนและกว๊านพะเยาในการจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวรายการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนชาวประมง

พื้นบ้านกว๊านพะเยา ที่เชิญบุคคลมาเป็นที่ปรึกษาในด้านต่าง ๆ และผู้รู้ท้องถิ่น มาร่วมรายการท่องเที่ยวเพื่อฟังข้อมูลเสนอแนะมุมมองในการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนของชุมชน

ที่สำคัญงานวิจัยชิ้นนี้ ดำเนินการ ไปคือการรวบรวมองค์ความรู้ในด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ ของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา และเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอกในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกว๊านพะเยา เพื่อนำไปสู่การพัฒนา รูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวรอบกว๊านพะเยา โดยชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน

● การมีส่วนร่วมของชุมชน

การดำเนินการวิจัย ทีมวิจัยได้ประชุมประสานงานกับชุมชนเป้าหมาย ซึ่งแจ้งวัตถุประสงค์หลักในการศึกษาวิจัยแก่ตัวแทนชุมชน องค์กรชุมชน เพื่อให้ชุมชนเข้าใจการทำงาน เก็บรวบรวมข้อมูล โดยคนในชุมชน คือนักวิจัยท้องถิ่น เพื่อที่จะได้ศึกษารากเหง้าและภูมิปัญญาของชุมชน เพื่อให้เป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์หรือเป็นหลักฐานทางภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถจับต้องได้ ที่จะมอบให้แก่คนรุ่นต่อไป

ในการนี้ชุมชนเป้าหมายได้มีการพัฒนาการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนโดยการรวมกลุ่มสมาชิกที่มีอยู่ในชุมชน คือ กลุ่ม ประมงพื้นบ้าน กลุ่มต๋มิด กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มจักสาน กลุ่มบ้านพักโฮมสเตย์ กลุ่มนักร้องความหมาย เพื่อจัดตั้งเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่จะรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนที่จะนำไปสู่การพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไป

● การพัฒนาศักยภาพชุมชนประมงพื้นบ้าน

การวิจัยที่ดำเนินมามุ่งพัฒนาพื้นที่ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ยกกระดับพัฒนาศักยภาพบุคลากรชุมชนประมงพื้นบ้าน

เพื่อให้บรรลุแนวทางดังกล่าว อันเป็นการบริหารจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน คณะผู้วิจัยได้จัดการอบรมนักร้องความหมายพร้อมทั้งฝึกทักษะการนำเสนอ ภาวะความเป็นผู้นำและพัฒนาบุคลิกภาพ ตลอดจนการเสริมสร้างความเชื่อมั่นให้กับชุมชนในด้านการจัดการท่องเที่ยว เพื่อสื่อสารการเรียนรู้วัฒนธรรมภูมิปัญญาดั้งเดิม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ในการดำเนินงานอบรมครั้งนี้ นักร้องความหมายจะพัฒนาศักยภาพของตนเอง และเข้ามามีบทบาทในชุมชนท้องถิ่นของตนเองโดยเฉพาะการบริหารและจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมและสอดคล้องกับการบริหารชุมชน สามารถนำทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่มาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นพร้อมทั้งคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติและที่สำคัญก่อให้เกิดความรักและความสามัคคีในชุมชน

● การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน

การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอกโดยผ่านกระบวนการวิจัย มุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอกที่สามารถนำความรู้ไปแปรสู่การปฏิบัติจริง

กิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการถ่ายโอนความรู้ของชาวประมงพื้นบ้านและสร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชุมชนในพื้นที่วิจัยกับสถาบันต่าง ๆ ที่ทำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในพื้นที่ อันได้แก่กวันพะเยา มาให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมและมีความยั่งยืนมีการผสมผสานการพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจกับการพัฒนาด้านสังคมและการฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

● การเตรียมความพร้อมของชุมชนพื้นที่ท่องเที่ยว

ในการเตรียมความพร้อมของชุมชนพื้นที่ท่องเที่ยว ได้มีการระดมความคิดและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับข้อดีและข้อเสียของการจัดการท่องเที่ยว รวมทั้งผลกระทบในด้านบวกและด้านลบเพื่อให้ชุมชนในพื้นที่ได้รับรู้ปัญหาร่วมกัน เพื่อปรับแนวทางการจัดการท่องเที่ยวให้เหมาะสม สอดคล้องกับพื้นที่หรือบริบทของชุมชน อันจะช่วยให้การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเกิดผลกระทบด้านลบน้อยที่สุด

ชาวชุมชนประมงพื้นบ้านกวันพะเยา ได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อันเป็นการเตรียมความพร้อมของชุมชนในขั้นต้น ดังนี้

1. พัฒนาศักยภาพคนในชุมชนในการสื่อความหมายให้มีความรู้และความสามารถในการนำเสนอ สร้างความเชื่อมั่นในด้านการจัดการท่องเที่ยวและแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาดั้งเดิมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต่อไปในอนาคต
2. จัดตั้งศูนย์ข้อมูลท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นที่ศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมชุมชนบ้าน ร่องไฮ และศูนย์การเรียนรู้วิถีชีวิตประมงพื้นบ้านสันเกลดดำ การจัดบอร์ดประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลเส้นทางท่องเที่ยว และโปรแกรมการท่องเที่ยวตลอดถึงกิจกรรมต่าง ๆ
3. จัดทำป้ายประชาสัมพันธ์นอกสถานที่แหล่งท่องเที่ยวรวมทั้งจุดท่องเที่ยว
4. จัดตั้งกฎระเบียบการจัดการท่องเที่ยว ค่าใช้จ่ายโปรแกรมการท่องเที่ยว ที่พัก อาหารและการจัดการทั้งหมด
5. สิ่งอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยว รวมทั้งความปลอดภัยในการท่องเที่ยว ตลอดถึงสถานที่ภายในชุมชนเพื่อเป็นระบบในด้านสิ่งแวดล้อม สถานที่บริการให้นักท่องเที่ยว
6. ชุมชนร่วมกันอนุรักษ์โบราณสถาน ศิลปะวัฒนธรรม ให้เป็นมรดกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

● บทเรียนจากการทำงานวิจัย

นายศรีศักดิ์ พลเมืองดี (ทีมวิจัย)

- ความรู้เกิดกับตัวเอง เรียนรู้เกี่ยวกับชุมชนในสิ่งยัง 모르 เช่น วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของพื้นที่ชุมชนบ้านเวียงบัว ต.แม่กา อ.เมือง จ.พะเยา
- ได้เรียนรู้วิธีการทำงานกับชุมชน ในเรื่องปัญหา ข้อมูล นำไปสู่การจัดการ
- แลกเปลี่ยนเรียนรู้ชุมชนอื่น ๆ นำไปสู่การพัฒนาและความสามัคคี
- การนำประสบการณ์ต่างพื้นที่มาปรับใช้โดยการศึกษาดูงาน
- การทำงานในอดีตมาเคยทำงานกันในกลุ่มต่างคนต่างทำ เรียนรู้วิธีการทำงานแบบทำงานร่วมกันมากขึ้น
- ความรู้เป็นระบบ เช่น แหล่งโบราณคดีสันธาอุมิระบบการจัดเก็บข้อมูลความรู้ได้อย่างไร
- การทำงานเป็นทีมมีข้อดีคือต้องร่วมกันวางแผน วางการจัดการ และข้อเสีย คือ การมีเวลาว่างไม่ตรงกันของทีมวิจัยเรื่องทีม

นายสมชาย แผ่นทอง (ทีมวิจัย)

- เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับข้อมูลกว๊านพะเยา เรื่องสถานการณ์ปลา ปลาในกว๊านพะเยาจำนวนลดลง พืชพรรณ ในกว๊าน ผักต่างๆ ระบบนิเวศกว๊านพะเยา เพื่อนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ต่อไป
- ข้อมูลของชุมชน เช่น วัฒนธรรม ข้อมูลประวัติศาสตร์
- เรียนรู้วิธีการทำงานกับคนและชุมชน
- ฝึกความอดทนของตนเอง การทำงานร่วมกับคนอื่น ทำงานเป็นทีม การทำงานเป็นทีม เรียนรู้วิธีการทำงานกับคนหมู่มากหลากหลายความคิด
- ทำให้เป็นคนกล้าขึ้น มีความมั่นใจมากขึ้น การจดบันทึก

คุณนิรุติ เตปันคำ (ทีมวิจัย)

- รู้จักตัวเอง : รู้จักการทำงานร่วมกันเป็นทีม
- : พัฒนาความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
- : งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทำเพื่อชุมชน โดยชุมชนโดยชาวบ้านเอง ต่างกับงานวิจัยวิชาการทำจากที่ไม่มีให้เป็นรูปธรรม พัฒนาต่อไป
- : การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไปสู่การพัฒนาชุมชนตัวเองต่อไป
- ชุมชน : เรียนรู้การทำประมงพื้นบ้าน การทำมาหากินแบบประมง
- : แนวคิดถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นหนังสือ
- : เกิดการพัฒนาตัวเอง คนในชุมชนรู้จักตัวเอง

- : การท่องเที่ยวโดยชุมชนทำให้เกิดรายได้เสริม
- : หน่วยงานองค์กรให้ความสำคัญกับชุมชน ประชาสัมพันธ์ชุมชน
- : กระบวนการจัดการตนเอง (CBR การวิจัยเพื่อท้องถิ่น) สร้างชุมชนเสริมรายได้ พัฒนาตัวเอง

- กระบวนการทำงาน : บางครั้งขาดการพูดคุยกันด้านข้อมูล

นายณรงค์ หาญจริง (ทีมวิจัย)

- มีความสุขกับการทำวิจัย
- ความรู้ข้อมูลด้านประวัติชุมชน
- เครื่องมือการพัฒนากระบวนการชุมชน “ชุดดอก”
- การพัฒนาผู้นำ อยากร่วมพัฒนาชุมชน/ผู้นำชุมชน
- การวางแผนชีวิตตัวเองในการจัดการครอบครัว
- ประโยชน์ชุมชนสร้างรายได้เสริมจากการจัดการท่องเที่ยว
- นำมาวางแผนการฟื้นฟูประเพณีเก่าในชุมชน
- การจัดการระบบนิเวศในกว๊านพะเยา เกี่ยวกับการอนุรักษ์ปลา/วันประมงพื้นบ้าน(15 เมษายน)
- วิธีการทำงานกับชุมชนและกับหน่วยงานต่างๆในพื้นที่

คุณวิโรจน์ ข่ายสุวรรณ (ทีมวิจัย)

- วิจัย นำไปสู่การสืบเสาะ ค้นหา เผยแพร่
- วิธีการค้นหาข้อมูล/แหล่งข้อมูล คนเฒ่าคนแก่
- เพิ่มความรู้ด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน/วิธีการจัดการด้านท่องเที่ยว
- กระบวนการทำงาน การสร้างพลังในทีมวิจัยให้งานเกิดประโยชน์จริง

นายสมศักดิ์ เทพอุ่น (หัวหน้าโครงการวิจัย)

- เรียนรู้การทำงานเป็นทีม จากคนต่างที่มาต่างจิตต่างใจ
- งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นเครื่องมือช่วยในการทำงานเป็นทีม
- เรียนรู้กระบวนการ วิธีการทำงาน เก็บข้อมูลแบบชาวบ้านเกี่ยวกับประวัติชุมชน ภูมิปัญญา ของดีชุมชน
- การเติมเต็มความรู้ให้สมบูรณ์ / การเรียนรู้ร่วมกันของคนในทีมที่ทุกคนมีความรู้
- ชี้และดึงให้เห็นข้อมูลของดีชุมชน ทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญ / เกิดประโยชน์
- แลกเปลี่ยนเรียนรู้คนต่างชุมชน
- วิธีการทำงานกับภาครัฐหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเรียนรู้การทำงานของเขา
- การทำเอกสาร การจดบันทึก เหมือนการหนังสือได้ปัญญา

- ปัญหาจากการทำงาน / การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า
- การทำงานเป็นทีม ต้องมีกำลังใจ
- ชุมชนขาดความเข้าใจช่วงแรกการเก็บข้อมูล(ใช้วิธีการอธิบายและจากเวทีเสนอข้อมูลชุมชนเข้าใจ)

ตัวเอง

- การวิจัยประเด็นและนำมาปรับใช้กับงานอื่นๆ
- การกล้าแสดงออก / การพูด / การสังเกต
- การยืดหยุ่นกับการทำงาน

ชุมชน

- ข้อมูลได้เอามาถ่ายทอดต่อ
- เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง จากคนในทีม (การเรียนรู้)
- การพัฒนากลุ่มเครือข่ายประมงความน่าเชื่อถือจากข้อมูลงานวิจัยที่นำเสนอกับผู้เกี่ยวข้อง

สรุปการดำเนินงานวิจัย (บทเรียนโครงการ)

● ทรัพยากรท่องเที่ยว(ต้นทุน)

- ภูมิปัญญาท้องถิ่น / วิถีชีวิตหลากหลาย ดึงและเก็บรวบรวมนำมาเสนอ
 - วิถีประมง
 - อาชีพ
 - ประวัติศาสตร์/ตำนาน/ เรื่องเล่า/ความเชื่อ/ชุมชน/แหล่งโบราณคดี
- ระบบนิเวศกว๊านพะเยา
 - ปลา/นก/สัตว์น้ำชนิดต่างๆ
 - พืชพรรณ/สิ่งแวดล้อม

● กิจกรรมท่องเที่ยว

- รูปแบบการท่องเที่ยวเดิม

- ยุคเริ่มต้นการท่องเที่ยวกว๊านพะเยา

หน่วยงานที่ริเริ่มและดำเนินการเป็นหลักคือ จังหวัด /เทศบาล /การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

(ททท.) กิจกรรมหรือรูปแบบด้านการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเน้นการมาเที่ยวแบบแวะพักแวะทำกิจกรรมริมกว๊านพะเยา อาทิ จัดให้มี

กิจกรรม เรือสำราญ ที่ดำเนินการโดยกลุ่มเอกชน นักท่องเที่ยวมากินอาหารและร้องเพลงคาราโอเกะ
กิจกรรมเรือถีบ ของเอกชน บริการให้นักท่องเที่ยวมาถีบเล่นชมธรรมชาติริมกว๊านพะเยาด้านฝั่งเขต
 เทศบาลชุมชนในเมือง

กิจกรรมร้านอาหารริมกว๊านพะเยา กลุ่มผู้ประกอบการหลักมีทั้งกลุ่มนายทุน และชาวบ้านที่อยู่
 ในเขตเทศบาลรอบกว๊านพะเยา

- ยุคต่อเนื่องกิจกรรมท่องเที่ยว

กิจกรรมเรือพายรับนักท่องเที่ยว เมื่อเห็นว่ามีนักท่องเที่ยวที่มาแวะเที่ยวชมกว๊านพะเยา หลายคนไม่
 เน้นกิจกรรมการร้องเพลงหรือนั่งเรือกินอาหารชมบรรยากาศในกว๊าน กิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น
 จึงมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไป จังหวัดพะเยาตั้งเป็นยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยว หันมาจัดกิจกรรม
 ท่องเที่ยวโดยการให้สนับสนุนมายัง “กลุ่มประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา” ด้วยการจัดซื้อเรือพายจำนวน 50
 ลำ ที่ประกอบไปด้วย เรือแจว /เรือแคนู และเรือกาบปี กลุ่มชาวบ้านที่มีอาชีพประมงพื้นบ้าน มีส่วนร่วม
 ในกิจกรรมท่องเที่ยว คือรับจ้างพายเรือ มาพักท่องเที่ยวชมกว๊านพะเยา กลุ่มนักท่องเที่ยวจะเป็นกลุ่มที่มา
 แวะพักชมความงามของกว๊านพะเยา หากในลงไปเที่ยวในกว๊านพะเยาก็จะมีเรือรับส่งชมกว๊าน

การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเป็นแบบเข้าไปเย็นกลับไม่มีบริการพักค้างแรม ไม่มีรูปแบบการท่องเที่ยวที่
 ชัดเจน ไม่มีการบริหารจัดการ มีเพียงการอบรมเรื่องความปลอดภัยในการดูแลนักท่องเที่ยวให้กับกลุ่ม
 ชาวประมงพื้นบ้าน รายได้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นไปตามความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็นหลักหากวันไหนหากมี
 นักท่องเที่ยวต้องการลงเรือชมกว๊านพะเยาชาวประมงที่มารับจ้างพายเรือก็จะมีรายได้ แต่วันไหนที่ไม่มี
 นักท่องเที่ยวลงเรือเลยชาวบ้านที่เป็นกลุ่มประมงพื้นบ้านก็จะไม่มีรายได้

โดยสรุปกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในกว๊านพะเยาที่เกิดขึ้นและผ่านมาก่อนจึงเป็นการจัด
 กิจกรรมท่องเที่ยวที่จังหวัดพะเยาเป็นผู้จัดให้เกิดขึ้นเป็นหลัก กลุ่มประมงพื้นบ้านมีบทบาทหน้าที่เป็นเพียงผู้
 รับจ้างร่วมในกิจกรรมท่องเที่ยว รวมทั้งร่วมเป็นฝ่ายมีเวลาเทศกาลสำคัญ อาทิ งานประเพณีลอยกระทง งาน
 เทศกาลสงกรานต์เป็นต้น

- รูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เกิดขึ้น

ด้านสถานการณ์การท่องเที่ยวที่ผ่าน กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชมรมประมงพื้นบ้าน
 กว๊านพะเยาโดยตรง พร้อมกับได้ดำเนินการต้อนรับดูแล พอจะแบ่งกลุ่มนักท่องเที่ยวได้คือ

1. กลุ่มศึกษาดูงาน ซึ่งจะเป็ผู้นำองค์กรชาวบ้านที่ดำเนินกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชนตนเอง
 มาแลกเปลี่ยนแนวคิดและประสบการณ์ในการทำกิจกรรมของกลุ่ม ทรงชมรมประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยาได้
 มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับพี่น้องกลุ่มนี้ทั่วทุกภาคของประเทศ ทุกคนมีความสุขกับกิจกรรม
 ดังกล่าวเป็นพิเศษ เพราะกิจกรรมดังกล่าวเน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้องค์ความรู้ระหว่างกัน ทั้งเรื่องการ
 ประกอบอาชีพการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการที่เกิดขึ้นจึงไม่เหมือนกับนักท่องเที่ยวกับเจ้าบ้าน
 แต่เป็นแบบพี่น้องมาพบปะกัน โปรแกรมและเนื้อหาต่างๆก็จะยืดหยุ่นไม่ตึงเครียด

2. กลุ่มนักท่องเที่ยวที่ผ่านมากับบริษัททัวร์ ซึ่งเป็นบางบริษัทในพื้นที่จังหวัดพะเยา ที่นักท่องเที่ยวมีความสนใจเป็นพิเศษนอกจากจะมาชมวิวทิวทัศน์พะเยาอย่างเดียวยังหากรู้เรื่องเกี่ยวกับประมงพื้นบ้าน บริษัททัวร์เหล่านี้ก็จะติดต่อประสานมายังชมรมประมงพื้นบ้าน แต่ว่าตลอดระยะเวลาที่ได้มีการต้อนรับดูแลนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มักจะเจอปัญหาต่างๆมากมาย เช่น ไม่เคารพกฎระเบียบในการลงเรือท่องเที่ยว ชาวประมงไม่สามารถสื่อสารสร้างความเข้าใจกับนักท่องเที่ยวได้ ถูกต่อรองเรื่องราคา เวลาค้นหาไม่ตรงตามที่นัดหมายไว้

3. กลุ่มนักศึกษาและนักวิชาการ ชมรมประมงพื้นบ้านมีโอกาสต้อนรับนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้ค่อนข้างบ่อย เนื่องจากได้มีการประสานโดยตรงจากอาจารย์ผู้สอน อาทิ มหาวิทยาลัยนเรศวร วิทยาเขตพะเยา ที่เป็นวิชาการเรียนที่นักศึกษาจะต้องมาเรียนรู้เรื่องราววิถีชีวิตของชาวประมง จึงได้จัดเป็นรูปแบบกิจกรรมการเรียนการสอน

ดังนั้นกิจกรรมจากโครงการวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงนิเวศโดยชุมชนชาว ประมงพื้นบ้าน ทำให้มีการจัดการที่เป็นระบบชุมชนมีส่วนร่วม ทั้งร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมจัดการ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมการดูแลรักษาให้เกิดความยั่งยืน ในรูปแบบการท่องเที่ยวที่เน้นเรื่องแหล่งเรียนรู้การศึกษาเรียนรู้ของคนนอกชุมชนเป็นหลัก ซึ่ง เป็นการบริหารจัดการโดยชุมชนท้องถิ่นเป็นเจ้าของอย่างแท้จริง

● การมีส่วนร่วม

- ชุมชน

- อยากรู้เรื่องราวเกี่ยวกับโครงการวิจัย (ร้องไห)
- เกิดกลุ่มการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (ร้องไห)

- หน่วยงานภาครัฐ

- (ร้องไห) ทำศูนย์เรียนรู้/นำเข้าสู่แผนขององค์การบริหารส่วนตำบล
- เบื้องต้นหรือที่ผ่านมาจากความรู้ความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน

อภิปรายผล

องค์ความรู้

เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ทีมวิจัยมีการวางแผนหลักในการดำเนินโครงการวิจัยในการค้นหาคำถามความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในบริบทของกว๊านพะเยา ทำให้ได้รู้ว่า ชาวประมงรู้จักปลาจากการสังเกตพฤติกรรมนิสัยของปลาแต่ละชนิดจากประสบการณ์ตรงของการใช้ชีวิตในกว๊าน และจากการเล่าประสบการณ์การเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกว๊านและปลาในกว๊านของพรานปลาในอดีต หลายประสบการณ์นอกจากจะมีค่าสำหรับชุมชนในอนาคตก็ได้ เนื่องจากองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหลาย ๆ เรื่องยังไม่ได้ถูกบันทึกเก็บไว้เป็นฐานข้อมูลของท้องถิ่นโดยคนท้องถิ่นเอง บางเรื่องบางรายกำลังจะสูญหายไปกับคนเฒ่าคนแก่ที่ตายไปแล้วหลายคน แต่ก็ยังพอมีเหลือให้เราได้เริ่มต้นรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ทั้ง

ธรรมชาติของสิ่งนั้น ๆ กับวัฒนธรรมของคนท้องถิ่นแล้ว บางเรื่องยังเชื่อมถึงผีหรือสิ่งเหนือธรรมชาติด้วย คน ๆ นั้นเขาคิดอะไรอยู่ บางทีเขาอาจจะต้องสื่อความหมายอะไรบางอย่างแก่เราคนฟังในชุมชนและคนรุ่นหลัง โดยผูกโยงเรื่องราวเหล่านี้ให้น่าสนใจสามารถให้เป็นสื่อกลางในการสื่อความหมาย ชาวประมงก็ใช้ธรรมชาติของปลา พฤติกรรมของปลาหลายชนิดที่อาศัยอยู่ในกว๊าน ทำให้ชาวประมงได้เรียนรู้การทำเครื่องมือจับปลาแต่ละชนิด วิธีการจับปลารวมทั้งการรักษาความปลอดภัยของการพาเรือหาากินอยู่ในกว๊าน เครื่องมือจับปลาแต่ละยุคแต่ละสมัยอาจจะแตกต่างกันไป แล้วแต่สภาพแวดล้อมและมุมมองของคนในยุค นั้น ๆ

จากเก็บข้อมูลองค์ความรู้ก่อให้เกิดการจัดทำคู่มือการสื่อความหมายในเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชน และการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในชุมชนในการสื่อความหมาย มีการกระจายรายได้ในชุมชน และที่สำคัญเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เอื้ออำนวยให้คนในชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาและจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยตรง สามารถนำทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในชุมชนมาให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง

การบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การวิจัย “การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา จ.พะเยา มุ่งใช้กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อที่จะพัฒนาไปสู่รูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนและสังคมภายนอก นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในท้องถิ่น ยังให้ความสำคัญด้านความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว และการนำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และทรัพยากรท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์มาใช้เป็นฐานทรัพยากรในการจัดการท่องเที่ยว

นักวิจัยและชาวประมงพื้นบ้านร่วมกันจัดกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดช่วงระยะเวลาที่ทำการวิจัย ก่อให้เกิดกระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมขึ้นในชุมชน นำไปสู่ความเข้าใจในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และได้พบรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทของชุมชนประมง สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการบริหารจัดการท่องเที่ยวให้บังเกิดผลเป็นจริงในการปฏิบัติ

การพัฒนาศักยภาพของคนในท้องถิ่น ในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในชุมชน ด้วยการฝึกอบรมนักสื่อความหมายเพื่อสื่อสาร มีการถ่ายโอนความรู้และภูมิปัญญาของปราชญ์ท้องถิ่นสู่ผู้ที่สนใจในชุมชน รวมทั้งมีการเชื่อมโยงการเรียนรู้ระหว่างหน่วยงานของรัฐและชุมชน เพื่อร่วมกันจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา

การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา มุ่งใช้กิจกรรมต่าง ๆ รองรับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์ ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนที่มีความประสบผลสำเร็จในการบริหารจัดการท่องเที่ยว เพื่อเพิ่มความรู้ความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรม

ท้องถิ่น โดยมีการดำเนินกิจกรรมหลายประการด้วยกัน คือ การน้อมสการบูชาเจ้าอินโต ชมพิพิธภัณฑสถาน จิตรกรรมฝาผนังสี่เกรงค์ของชุมชนวัดบุญยืน เรียนรู้วิถีชีวิตประมงริมกว๊าน ล่องเรือไหว้พระธาตุกลางน้ำ ชมวิธีการจับปลาแบบประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา รู้จักป่าธรรมชาติริมกว๊านพะเยาที่ใหญ่ที่สุดผืนสุดท้ายของบ้านร่องไฮ ประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณสถานสันธาตุริมน้ำ หัตถกรรมตีมีด กลุ่มจักสานเครื่องมือประมง พร้อมกับพักผ่อนที่ Home Stay ของชุมชนบ้านร่องไฮ

การรวบรวมภูมิปัญญาด้านวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน จากการที่ได้ศึกษาความรู้ด้านภูมิปัญญา เป็นกิจกรรมที่มุ่งส่งเสริมการเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาดั้งเดิม โดยนักวิจัยช่วยกันสอบถามปราชญ์ชาวบ้าน อันเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของชาวประมง

การจัดตั้งจุดประชาสัมพันธ์ข้อมูลเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา เพื่อเผยแพร่ข้อมูลเส้นทางท่องเที่ยว และจุดเด่นของชุมชน รวมทั้ง คำแนะนำข้อควรปฏิบัติในการท่องเที่ยว

การรวมกลุ่มบ้านพักโฮมสเตย์ของชุมชนประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา หลักจากที่ได้ศึกษาและการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้นจึงทำให้ทราบเกี่ยวกับพื้นที่ที่ควรจะมีการจัดที่พักให้กับนักท่องเที่ยวขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักท่องเที่ยวกับเจ้าของบ้านเพื่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

การทำโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา ทีมนักวิจัยได้ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวให้เป็นรูปธรรมและเหมาะสมสอดคล้องกับชุมชนและเป็นการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวให้กับหน่วยงานและนักท่องเที่ยวได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมการท่องเที่ยวและค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยวของชุมชน

การจัดทำคู่มือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทีมวิจัยได้ข้อมูลในการจัดทำคู่มือการสื่อความหมายในเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อที่จะได้ให้นักท่องเที่ยวได้เข้าใจในการสื่อความหมายของการท่องเที่ยวกว๊านพะเยาและองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน

การสร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอก

หลังจากที่มีรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา คู่มือการท่องเที่ยว และโปรแกรมการท่องเที่ยวแล้ว เป็นที่รู้จักของสังคมภายนอกรวมทั้งสถาบันการศึกษาได้ให้ความสนใจในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ของคนในชุมชนและสังคมภายนอกที่ต้องการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เป็นรูปธรรมซึ่งการจัดการท่องเที่ยวอย่างนี้ถือว่าเป็นมิติใหม่ของจังหวัดพะเยาที่ชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยที่สถาบันการศึกษาและชุมชนต่าง ๆ ให้ความสนใจที่จะมาศึกษาแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ในการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน มากยิ่งขึ้น

ที่สำคัญในกระบวนการเรียนรู้จึงทำให้ผู้วิจัยได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองระหว่างการเก็บข้อมูลและลงพื้นที่ศึกษาในชุมชน สิ่งที่สำคัญต่อนักวิจัยก็คือ การสร้างกระบวนการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม พวองค์กรต่าง ๆ มาดูงาน ได้เรียนรู้ ได้รู้ในสิ่งที่ไม่เคยรู้ ทำให้รู้จักตนเองมากยิ่งขึ้น ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาหมู่บ้าน ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนภายนอกที่ประสบผลสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยว ทำให้รู้จักการเลือกผู้นำของชุมชน ว่าควรเป็นแบบไหน รู้จักงานวิจัยที่นำมาประยุกต์ใช้ในการวางแผนกับครอบครัว

งานวิจัย คือการเรียนรู้ควบคู่ไปกับการพัฒนา วิจัยคือ การสืบค้นหา การสอบถาม งานวิจัยก็เหมือนกับการเข้ามาเรียนหนังสือ เพราะนักวิจัยผู้เป็นชาวบ้านที่ไม่กล้าที่จะเขียนหนังสือเพราะกลัวเขียนผิดและตัวหนังสือไม่สวย จึงทำให้นักวิจัยเรียนรู้การเขียนหนังสือและถ่ายทอดออกมาได้ งานวิจัย ทำให้เรียนรู้เรื่องการบริหารจัดการภายใน เรียนรู้หลายอย่างในการทำงานด้านเอกสาร เรียนรู้การเก็บข้อมูล ของดีที่เรามีอยู่แล้ว ในชุมชนในตัวเราก็คือตาม การเรียนรู้ได้หลายอย่างสิ่งที่ดีภายในที่มคนเราไม่รู้เท่ากัน ภายนอก คือ ของดีแต่ละจังหวัด สามารถเอาปรับใช้กับของเราได้ เรียนรู้การทำงานเกี่ยวกับทางจังหวัดทางรัฐ เรื่องความรู้เราเรียนรู้การทำเอกสาร การจดบันทึก งานวิจัยเมื่อจบลงก็เหมือนกับเราเรียนมหาวิทยาลัยแล้วรับใบปริญญาใบหนึ่งมา

ในการดำเนินโครงการ ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านกวันพะเยาได้กำหนดรูปแบบการบริหารการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมสอดคล้องกับชุมชนประมงพื้นบ้าน อย่างแท้จริง มุ่งเน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอกในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกวันพะเยารวมทั้งส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม ระหว่างชุมชนกับนักท่องเที่ยว สิ่งที่เราได้จากงานวิจัยก็คือ คู่มือการสื่อความหมาย และองค์ความรู้ด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ และภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ของชุมชนชาวประมงกวันพะเยา

ข้อเสนอแนะ

การจัดการองค์ความรู้

ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ชุมชนประมงพื้นบ้านกวันพะเยา เห็นควรร่วมกันจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญา วิถีชีวิตชาวประมง วัฒนธรรม ที่เป็นองค์ความรู้มาเป็นเอกสารข้อมูลเพื่อเผยแพร่ให้แก่บุคคลทั่วไปได้รับรู้ถึงการวิถีชีวิตของชุมชนประมงพื้นบ้านที่อยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยที่ไม่เคยทำลายซึ่งกันและกัน

การรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชาวประมงพื้นบ้านเห็นควรร่วมกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในกวันพะเยา และรอบกวันพะเยา โดยเฉพาะกวันพะเยาเช่นการทิ้งขยะลงในกวันพะเยา การรักษาป่าฝืนใหญ่ที่เหล็รอบกวันพะเยาโดยการปลูกเพื่อให้อุดมสมบูรณ์ความร่มรื่น แก่นักท่องเที่ยว

ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ควร มุ่งเน้นให้ชาวประมงพื้นบ้านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติและที่สำคัญควรให้องค์การบริหาร ส่วนตำบลได้เข้าร่วมในการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเพื่อที่จะได้สร้างสิ่งแวดล้อมให้กับ กว๊านพะเยาและชุมชนให้มีบรรยากาศที่ร่มรื่นเหมาะแก่การพักผ่อนของนักท่องเที่ยว

การอนุรักษ์โบราณสถานของบ้านร่องไฮ

กลุ่มโบราณสถานบ้านร่องไฮนอกจากมีคุณค่าเป็นมรดกทางประวัติศาสตร์และ ศิลปะวัฒนธรรม แสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของชุมชนบ้านร่องไฮในอดีต ควรอย่างยิ่งที่จะการดำเนิน โครงการอนุรักษ์โบราณสถานของบ้านร่องไฮเร่งด่วน

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการสำรวจกลุ่มโบราณสถานของบ้านร่องไฮ มีதாகปรักหักพังของวัดร้าง เจดีย์วิหารกระจายอยู่ในพื้นที่ที่กว๊านพะเยา ส่วนใหญ่ถูกขุดค้นหาสมบัติที่มีค่า เป็นการทำลายโบราณสถาน ควรที่ทางจังหวัดเข้ามาทำการปรับปรุงพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์โบราณสถาน และพัฒนาให้ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวของจังหวัดให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

การบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา

ในการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการมีส่วนร่วมของ ชุมชนในพื้นที่ในการจัดการวางแผนและร่วมได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ควรมุ่งเน้นในการประชาสัมพันธ์ ให้กับนักท่องเที่ยว และกลุ่มทัวร์ต่าง ๆ ได้รับทราบแหล่งท่องเที่ยว และเสนอไปยังจังหวัดให้รับทราบ เกี่ยวกับการบริหารจัดการท่องเที่ยวที่เน้นชุมชนเป็นผู้จัดการ

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ควรเน้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการให้มากที่สุด และควรเสนอรูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ใส และ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้รับรู้ในการจัดการท่องเที่ยว

การสร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอก

ชุมชนประมงพื้นบ้านเป็นชุมชนที่มีทรัพยากรที่ควรจัดการท่องเที่ยวให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ไม่ ว่า ทรัพยากรทางธรรมชาติ ทรัพยากรทางประวัติศาสตร์ องค์ความรู้ ที่ถ่ายทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จน มาถึงปัจจุบัน เห็นควรมุ่งเน้นในการพัฒนาชุมชน ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยสร้างกระบวนการเรียนรู้ ถ่ายทอดให้แก่สถาบันการศึกษา ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาองค์ความรู้ ศิลปวัฒนธรรม การดำรงวิถี ชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน

บรรณานุกรม

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.ปีท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติ.กรุงเทพฯ : กองอนุรักษ์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย,2545.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.แผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ.กรุงเทพฯ : กองอนุรักษ์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย,2545.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. บรรยายสรุปการประชุมกลุ่มย่อย “ผลกระทบอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่, เชียงใหม่ : ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,2530.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. ความเชื่อทางศาสนาพิธีกรรมความเชื่อทางวิทยาศาสตร์ “ความเชื่อและพิธีกรรม ภูมิปัญญาบ้านไทย . เอกสารประชุมสัมมนาวิทยาลัยครู เชียงใหม่,เอกสารหมายเลข 1,2537.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. วัฒนธรรมชุมชนกับการท่องเที่ยว ,เวทีผู้ถูกท่องเที่ยว.เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม,มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.2538.

ปกรณ์ จริงสูงเนิน.แนวคิดและแนวทางในการดำเนินโครงการปกป้องป่าไม้เมืองไทย เพื่อเร่งรัดฟื้นฟูต้นน้ำลำธาร : ฝ่ายวิชาการ,2536.

มนัส สุวรรณ.กว๊านพะเยานิเวศวิทยาและศักยภาพในการพัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยว. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2534.

ยศ สันตสมบัติ และคณะ. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความหลากหลาย ทางวัฒนธรรมและการจัดการ

ทรัพยากร.กรุงเทพฯ : โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย,2544.

ยศ สันตสมบัติ. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่องความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน : ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยาและศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน .คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,2542.

รณกร ตีรกานนท์. มุมมองของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน. ข่าวสารป่ากับชุมชน : ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งเอเชียและแปซิฟิก,มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,กรุงเทพฯ,2541.

สินธุ์ สโรบล. การท่องเที่ยวโดยชุมชน.เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค,2545.

เสรี พงษ์พิศ. ภูมิปัญญาชาวบ้าน “วัฒนธรรมกับการพัฒนาชนบท.เอกสารสัมมนาวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2537.

อุดร วงษ์ทับทิม.โครงการวิจัย ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลี่อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน.เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค,2545.

แผนแม่บทการพัฒนากว๊านพะเยาอย่างยั่งยืน. ศูนย์วิจัยสิ่งแวดล้อม : มหาวิทยาลัยนเรศวร,2548.

ภาคผนวก

ทีมวิจัย

1. นายสมศักดิ์ เทพอุ่น ประธานเครือข่ายประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา
ชุมชนวัดบุญยืน เลขที่ 674 / 4 ต.ในเวียง อ.เมือง จ.พะเยา 56000
โทรฯ 09 – 4137900
2. นายไพล็อต มั่นสะเด เจ้าหน้าที่พัฒนาส่งเสริมการท่องเที่ยว
ศูนย์สังคมพัฒนาสังคมมณฑลเชียงใหม่ เขตพะเยา 103 / 9
ถนนแม่ตำฟ้ากน้ำ ต.แม่ตำ อ.เมือง จ.พะเยา 56000
โทรฯ (054) 482204 โทรสาร (054) 413
E – mail mansade – p@hotmailcom
3. นายจักร กินีส กลุ่ม Bird's friend
เลขที่ 50 หมู่ 7 ต.แม่สุก อ.แม่ใจ จ. พะเยา 56130
โทรฯ (054) 499490 , 01 – 9523398
4. นายสมชาย แผ่นทอง ประธานประมงชุมชนวัดบุญยืน 674 / 2 ต.เวียง
อ. เมือง จ. พะเยา 56000 (07) 1852035
5. นายณรงค์ หาญจริง รองประธานฯชุมชนร่องไฮ 8 / 2 หมู่ 1 ต. แม่ใส
อ. เมือง จ. พะเยา 56000 (054) 423290
6. นายศรีศักดิ์ พลเมืองดี เจริญสุขชมรมประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา 67 / 2
ต. แม่ตำ อ. เมือง จ. พะเยา 56000
7. นายนิรุต เตปันคำ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ใส
31 หมู่ 11 ต.แม่ใส อ.เมือง จ.พะเยา 56000
8. วิโรจน์ ข่ายสุวรรณ ผู้ช่วยฝ่ายวิชาการหอวัฒนธรรมนิทัศน์
หอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดศรีโคมคำ อ.เมือง จงพะเยา

ประมวลภาพกิจกรรมโครงการวิจัย

การประชุมชี้แจงโครงการวิจัยทั้ง 2ชุมชน

กิจกรรมเก็บข้อมูลและร่วมกันตรวจสอบข้อมูล

เก็บข้อมูลวิถีชีวิตชาวประมงในกว๊านและภูมิปัญญาต่างๆที่เกี่ยวกับการทำประมงพื้นบ้าน

ประชุมวางแผนกำหนดเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชน

กิจกรรมประชุม ริมระเบียนงานวิจัย เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือร่วมแลกเปลี่ยน

เรียนร่วมกันระหว่างชุมชนวิจัยภาคเหนือในพื้นที่ชุมชนกว๊านพะเยา

กิจกรรมทดลองท่องเที่ยว

ล่องเรือกว๊านพะเยาศึกษาระบบนิเวศ

ศึกษาภูมิปัญญาการตีมีด

การทำเครื่องมือประมงพื้นบ้าน

รับฟังข้อเสนอแนะหลังกิจกรรมทดลองท่องเที่ยว

